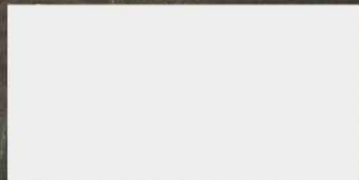

ANTHONY VAN KAMPEN

**HET
LAATSTE
BIVAK**

ANTHONY VAN KAMPEN

HET LAATSTE BIVAK

2e druk

*Roman (aansluitend op Jungle Pimpernel,
Controleur B.B.)*

Band en omslagontwerp Wim van de Walle.

HET LAATSTE BIVAK speelt in die vreemde, lokkende, onbekende, verscholen Baliemvallei, die in 1938 door de Amerikaanse ontdekkingsreiziger Archbold gedurende een expeditie werd bezocht.

Hij vond een grote, volkomen onbekende vallei, bewoond door een even onbekende stam bergpapoea's, die ondanks het feit dat ze volkomen geïsoleerd leefden in dat door sneeuwbergen omsloten dal, een opvallend hoge cultuur bereikt hadden. Hun landbouw bijvoorbeeld werd volgens verrassend moderne methoden uitgeoefend. Archbold zag in de enkele dagen die hij aan de ingang van de vallei doorbracht een complex van tegen de bergwanden terrasvormig gebouwde akkers en een drainagesysteem, zoals hij dat nergens op Nederlands of Australisch Nieuw Guinea had aangetroffen. Hij moest zijn reis onderbreken en het leven in de Grote Vallei bleef verder onbekend. Maar doctor De Bruyn, Jungle Pimpernel, maakte een vliegtocht om de bronnen van de Baliem op te sporen en de grote reis, beschreven in het boek JUNGLE PIMPERNEL, voerde hem eveneens in de richting van dat mysterieuze, onbekende gebied, waar volgens de papoea's het rijk der geesten is, waar geen papoea-drager een stap wil zetten. Men treft in het boek enkele figuren aan, die reeds in „Jungle Pimpernel” optraden: o.m. pater Roodzand, assistent-resident Hellinga, dokter Van Dijk en Dr. De Bruyn, Jungle Pimpernel.

Evenals JUNGLE PIMPERNEL is HET LAATSTE BIVAK een boek, waarin verbeelding en werkelijkheid samenvloeien tot een beeld van een der wildste gebieden der aarde. Anthony van Kampen laat een jong Nederlands bestuursambtenaar onder wel zeer bijzondere omstandigheden als eerste blanke naar dat dal gaan achter de besneeuwde toppen van het Oranje-gebergte.

Een spannende roman, aansluitend op JUNGLE PIMPERNEL.

BIBLIOTHEEK
DER ZEVEN ZEEËN

ANTHONY VAN KAMPEN

HET LAATSTE BIVAK

IN AANSLUITING OP „JUNGLE PIMPERNEL,
CONTROLEUR B.B.”

2de druk

UITGEVERIJ V.H. C. DE BOER JR. - AMSTERDAM 1951

*Neen, ik heb het gevaar niet gezocht. Ik
weet wat ik zocht. Ik zocht het leven.*

de Saint Exupéry

EERSTE BOEK

TROMMEN IN DE NACHT

REITSMA HEETTE HIJ. BOB REITSMA. OP HET-zelfde ogenblik dat ik de naam noemde wist ik dat niet een van de drie mannen, die daar op de veranda van pater Roodzand's bungalow zaten, het plezierig vond die naam te horen.

En daarom zwegen ze. Maar dat zwijgen was een nogal sprekende demonstratie, die duidelijk te kennen gaf dat ik die naam op dat ogenblik veel beter nog niet had kunnen noemen. Later misschien, onder andere omstandigheden. Als ik hier wat langer was dan hoogop drie dagen. Of nog beter: als ik eens alleen was met pater Roodzand. Of alleen met Van Dijk, de verzuurde en vergalde gouvernementsarts.

Pater Roodzand bleef zwijgen. En Van Dijk zweeg. En Hellinga, de oude assistent-resident zweeg. En met z'n drieën zaten ze daar als een onheilspellende barricade van zwijgzaamheid op die veranda en dat zwijgen ging me op m'n zenuwen werken. En omdat die stilte iedere seconde zwaarder en nadrukkelijker werd verbrak ik haar en noemde, tegen beter weten in, nog eens die naam.

— Ja, Bob Reitsma. Jullie moeten hem daar aan de Zuidkust gekend hebben.

In de dompe, mufte hitte die heel de avond om ons heengehangen had, wachtte ik op het antwoord. De hitte die tastbaar en massaal over ons heen schoof vanaf de Pacific, die anderhalve mijl verderop uitgolfde in lange grijze brandingvlerken; eerst omkrullend, daarna uitlopend op de zwartglimmende, vochtig glanzende rotsen voor de kust. Het was zo vochtig en zo klam, alsof heel Nieuw Guinea één monsterachtig grote couveuse was, waarin het allerlaatst restant energie van een mens systematisch vernietigd werd. En er was geen wind geweest; die dag niet en dagen tevoren niet.

Twee jonge papoea's zaten op hun hurken achter in de tuin, waar het armetierige modderige paadje begon: een tableau vivant uit een per ongeluk vergeten pantomime-onderdeel. Soms ging de tweeenheid even verzitten, met nauwelijks een zichtbare beweging.

Evenmin zichtbaar, maar toch aanwezig, waren de beide opgesloten kroonduiven. Je hoorde ze krabben tegen het poreuze hout van hun kooi en af en toe sidderend hun veren uitslaan. Ze zouden er wel niet meer zo koninklijk uitzien als die morgen, ofschoon ze zelfs in gevangenschap koninklijk konden zijn.

De tamme casuaris die bij het huis hoorde wandelde, een grotesk silhouet, voorstellende de eenzame verwatenheid, over het erf. Kwasi-deftig, kwasi-wijsgerig, maar waakzaam. En in de verste hoek van die verdorde, stenige tuin was een vaalbruin rattenpaar bezig, schimmig en schurftig, met flitsende staarten en eveneens waakzaam.

Er waren die avond geen sterren; omdat het regentijd was, zeiden ze. Een idioot en belachelijk argument in een land waar het ieder jaar twaalf maanden regentijd is. Toch regende het niet. Nog niet. Het was het stadium tussen wel regen en geen regen. Niet droog en niet nat. Het stadium waarvan iedere pas aangekomen blanda het op z'n zenuwen krijgt. En ik *was* pas aangekomen. Drie dagen geleden. Met alle kou van Holland opgespaard.

De donkere muur van het beginnende bos was nog juist zichtbaar als achtergrond van de tuin. Die muur had iets dierlijks, iets uitgesproken vijandigs. Het is een aangename en soms opwindende bezigheid in een land met gematigde temperaturen over het oerbos te praten of te schrijven, maar van dat aangename en opwindende blijft op een van vocht doortrokken tropenavond, met dampende en stinkende aarde, niets over.

Vleermuizen zwalkten rakelings langs het afdakje van de veranda en schenen al dat klamme en natte nog te accentueren. En toen was daar, nog onverwachts, de stem van de pater.

— Bob Reitsma zei je . . . ? Wat is daarmee . . . wat wil je daar mee zeggen?

Ik aarzelde met m'n antwoord. Had er eigenlijk allang spijt van die naam genoemd te hebben. Het uur deugde er niet voor. We waren allemaal moe en het was al te laat.

— Ze zeggen dat Reitsma daar naar de bliksem is gegaan, dat hij in ieder geval nooit terugkwam of gevonden werd. En dat . . .

Ik zag het zware lichaam van Hellinga massief en donker opwellen uit de lage rotan stoel en hij liet me niet de gelegenheid uit te spreken.

Hij beet het me toe: — Het interesseert me geen donder wat ze daar zeggen bij jullie in Holland. En hoor eens, m'n jongen, laat dat rusten. Er is hierover al teveel gekletst. Als ik je een goede raad mag geven: bemoei je daar niet mee. Dat is allemaal al veel te lang geleden; je bewijst er geen sterveling een dienst mee het weer op te rakelen.

Hij stond op: lang en breed en nog opvallend recht voor z'n leeftijd. Hij ging met zijn hand over de half kale schedel, veegde het zweet weg en stak zijn cigarettenkoker in de zijzak van z'n khaki jasje.

— Er is hier materiaal te over voor je, maar geen vivisectie plegen. Er zijn normen, zelfs aan dat wat jullie als ik me niet vergis journalistiek fatsoen noemen.

Even later was hij verdwenen. Ik zag hem door de tuin gaan, langzaam en statig. De nacht slokte hem op, maar nog een halve minuut lang hoorde ik hem over het pad gaan dat naar z'n kleine bungalow voerde.

Dokter Van Dijk dronk z'n glas bier leeg, stond op, keek me van terzijde aan en zei: — Dat was een goeie raad van Hellinga. Bemoei je toch niet met die dingen. Dat is voorbij. Voltooid verleden tijd. Er ligt de kleinigheid van een oorlog tussen, en 't Nieuw Guinea van vandaag en dat van toen zijn twee verschillende dingen. Kom morgen eens langs 't polikliniekje, dan zal ik je meenemen naar de nieuwe lepra-kolonie. Pracht stuff voor je krant. Je kunt ze er tranen met tuiten bij laten huilen, die lezers van je. Maar die lui in de kolonie huilen helemaal niet; die voelen zich heel senang. Maar als je dat schrijft is voor jou de aardigheid er af. Adieu.

Hij vertrok. En het was ook mijn tijd. Ik wenste pater Roodzand goedenacht en ging naar buiten.

— Moet ik je bijlichten? — vroeg hij, terwijl hij naar een stormlantaarn zocht. — Nee, laat maar, — zei ik. — Ik weet de weg wel en het is maar een klein stukje. Tot morgen.

In de tuin zaten de twee papoea's, de zwarte twee-eenheid, nog steeds te soezen. Toen ik voorbijkwam bewogen ze zich niet. Ze sliepen op hun hurken.

Er schuifelde iets vlakbij m'n laarzen weg, maar ik zag niet wat het was. Waarschijnlijk een der ratten.

— — — — —

De quonset hut, die me wegens de permanente overbezetting van de officiële passangrahan als tijdelijke verblijfplaats was toegevoegd, had niets menselijks meer, maar wél alles van een hetelucht oven. In de middag had de zon er wild op staan te branden en 't was er niet om te harden. Ik stak de olielamp aan en tegelijk werden een paar honderd muskieten actief; er zou duchtig geflit moeten worden, wilde ik de kans lopen een paar uur te kunnen slapen onder de niet meer helemaal in conditie zijnde klamboe. Er was flit genoeg in de spuit en ik begon de verdelgingsactie. Het regende muskieten in de volgende tien minuten.

Ik borg de spuit op en ging nog even een cigaret zitten roken op de rand van het volmaakt onpersoonlijke instrument dat ze hier

de naam van bed gaven: een paar ijzeren banden, een antiek matras en een niet al te fris laken.

Ik liet de gebeurtenissen van de laatste drie dagen nog eens voorbijtrekken: de aankomst van de Dakota, het weerzien van de oude vrienden; van Hellinga, die er nog steeds was omdat hij Holland haatte; van dokter Van Dijk, zo mogelijk nog zuurder en sarcastischer dan in het jaar dat ik daar was met die wonderlijke avonturier: Jean Victor de Bruyn, die ze de bijnaam hadden gegeven van Jungle Pimpernel; en van pater Roodzand, die ouder was geworden en het stempel van Nieuw Guinea steeds zichtbaarder in z'n grote, forse kop gegraveerd kreeg.

Pater Roodzand, joviaal en omringd door bier, sigaren en . . . waarachtig . . . ! door nog precies dezelfde pijp van twee jaar geleden. Ik had me van die terugkeer overigens meer voorgesteld. Ze hadden gedaan of ik twee dagen inplaats van twee jaar was weggeweest en de gesprekken van de drie laatste dagen waren een voortzetting van die van twee jaar geleden. Het was eigenlijk of ik nooit weg was geweest.

Ik nam een handdoek en veegde het zweet weg. Twee tjitjaks schoten met driftige, nerveuze schokjes over de muur. Ik zag dat zelfs daar hun miniatuur-kraalooegjes op me waren gericht.

Waakzaam waren die dieren . . . verdomme . . . was dan alles waakzaam hier? Ik had het onaangename gevoel dat alles hier iedereen gadesloeg. Ieder dier was waakzaam en iedere mens. Hoé waakzaam bleek uit de reactie bij pater Roodzand thuis, toen ik die naam noemde. Ik had waarachtig wel gezien dat ze bevroren: Hellinga, Van Dijk en pater Roodzand. Alle drie. En ik had ineens gevoeld dat ik hier tenslotte toch als alleen een vreemdeling werd gezien, een indringer. Iemand die z'n neus in andersmans zaken stak. Ze waren te beleefd om me dat te zeggen, maar hun zwijgen was slechts voor één uitleg vatbaar.

Ik geloof dat ik me nogal zat op te winden. Maar het was dan ook heel warm in de hut en ik had die avond waarschijnlijk nog niet voldoende kou van Holland afgereageerd, en iets teveel van het lauwe bier gedronken. Het is natuurlijk levensgevaarlijk je daar in zo'n klimaat druk te maken over zulke onbenulligheden.

En toen hoorde ik iemand aankomen.

Ik luisterde verbaasd, want ik verwachtte niemand; wie kon zo laat nog een boodschap voor me hebben?

Voor ik hem zag wist ik dat het pater Roodzand moest zijn. Hij was het. En hij vulde vrijwel de hele ingang met z'n massieve verschijning.

— Mag ik nog even . . . ? of wilde je er soms net onder kruipen?

— Komt U binnen pater . . . nee, ik kan toch niet slapen. Het lijkt hier wel een oven. Een biertje?

— Liever spuitwater, met een tic. Hebben ze je dat al gebracht? Ik nam de siphon en maakte een glas voor hem klaar. Geen van ons beiden sprak. De ander had een stoel gepakt en zat in de rook van z'n pijp te staren. Ik stopte ook een pijp.

En intussen zat ik me af te vragen wat Roodzand hier heenvoerde. Waarom was hij hier naar toe gekomen? Stellig niet om dat glas spuitwater. En verlegen om aanspraak was hij beslist ook niet. Maar waarom dan?

De twee tjitjaks gingen door met het zoeken naar door de flit half verdoofde muskieten. Af en toe piepten ze, nauwelijks hoorbaar. Buiten was het volmaakt stil. Nu en dan een licht suizend fladderen van de vleermuizen. Vlakbij een paar krekels die aan het zinderen waren, maar dat hoorde je eigenlijk niet. 't Was een soort onderstreping van de stilte.

Ik wierp een zijdelingse blik op de missionaris. Voor me zaten meer dan 20 jaar Nieuw Guinea. Een onvoorstelbare hoeveelheid wildernis-ervaring. Telkens als ik hem zag voelde ik me een beetje wanhopig met m'n eigen magere kennis van dat land. Nauwelijks een duizendste gedeelte van de ervaring van hem. Wat zou zo'n man, als hij journalist was geweest, een enorme . . .

En toen was er ineens zijn stem:

— Zeg, waarom noemde je straks eigenlijk die naam van Reitsma? Ik aarzelde even. Nee . . . ik kon het hém wel vertellen! Bij hem kon ik rustig al m'n kaarten op tafel gooien. Bij niemand beter dan bij Roodzand.

— Omdat het geval me interesseert. Nee . . . niet alleen interesseert, maar omdat ik iemand heb beloofd dat ik er naar zou informeren. In Holland was een dame die er over begon. Een kennis van hem.

— Wie?

— Mevrouw Krayenhof. Haar meisjesnaam is Helleen van Marle. U hebt haar hier stellig ontmoet.

— Helleen van Marle . . . ja, dat was die collega van Saskia en ook een vriendin van Reitsma. Heb je haar ontmoet! Hoe maakt ze het daar? Dat is interessant.

— Ik geloof goed. Ze is getrouwd met een rijksaccountant. Drie kinderen. Kennelijk in goede doen; woont in een flat in Den Haag.

— Heeft zij je over Reitsma verteld?

— Ja.

Pater Roodzand zweeg. Hij dronk met afgemeten teugjes uit het glas en staarde een beetje verloren voor zich uit. En heel zachtjes herhaalde hij toen, ik geloof wel een keer of vier . . . Helleen van Marle . . . Helleen van Marle . . .

Ineens schreeuwde buiten een nachtvogel, lang, doordringend en sinister. En tegelijk kwam er van heel ver een half onderaards, half bovenaards, gerommel aandrijven.

— We krijgen onweer vannacht — zei de pater.

— Ja, ik hoor het. Nou ja, dat kan toch ook niet anders met zulk weer.

Opnieuw viel er een vacuum in het gesprek. Het was buiten weer heel stil geworden.

En toen zei hij: — Hoor eens m'n jongen, ik denk dat je naar Nieuw Guinea gekomen bent om dezelfde reden als die eerste keer. Om nieuws. Wel, je weet 't, dit is een nieuw land en een jong land en alles is hier nieuws voor iemand die z'n ogen en z'n oren open heeft. Maar je moet er om denken dat dit land je niet behekt. Het probeert altijd iemand te beheksen en zeker als je van daar komt.

En met een breed armgebaar wees hij ergens heen dat het Westen wel zal hebben moeten betekenen en waarmee hij Holland bedoelde.

— Wil je me vertellen wat die mevrouw Krayenhof je over Reitsma heeft gezegd?

— Met alle plezier! Zo heel veel was het trouwens niet.

En ik vertelde hem dat er na een lezing, die ik in Delft over het werk van Jungle Pimpernel en de Wisselmeren had gehouden, een dame was gekomen, die me vroeg of ik een ogenblik tijd voor haar had. Ze stelde zich voor als mevrouw Krayenhof. Een klein vrouwtje met een opvallend sympathiek gezicht. Ze vroeg een paar dingen over Nieuw Guinea, waar ze volgens haar zeggen twee jaar had gewerkt, voor de oorlog. Ze was daar in de verpleging geweest.

Wel, je kent zulke gesprekken met vijf mensen om je heen; je kunt er nauwelijks enige aandacht aan besteden en je doet voor je fatsoen geïnteresseerd. Ik denk dat ze dat voelde, want ze nam al na een paar minuten afscheid en vroeg of ze eens langs mocht komen, bij me thuis. Ze had namelijk gehoord dat ik binnenkort weer terug ging en wilde me in verband daarmee iets vragen. Ik zei dat ik daar geen enkel bezwaar tegen had. Drie dagen later schreef ze me een kort briefje voor 't maken van een afspraak.

Ze was twee uur bij me en ik wist direct dat ze een zeer speciale reden had voor dat bezoek. Het ging om een man die ze daar op Nieuw Guinea had gekend en verongelukt was. Bob Reitsma. Of ik die naam al eens eerder had gehoord. Nee, dat had ik niet. Ik kon hem me tenminste niet herinneren.

Het leek me nogal een triest geval. Toen ze daar werkte, samen met haar vriendin, Saskia Houwing, was uit Holland die BB-ambtenaar gekomen, Bob Reitsma. Hij moet een aardige, geschikte

vent geweest zijn, alleen een beetje excentriek. Hij paste niet helemaal in het milieu van het BB. Een buitenbeentje. Maar dat had die zuster Houwing blijkbaar niet gevonden, want ze waren het al gauw aardig met elkaar eens en er zou getrouwd worden. Maar er werd niet getrouwd. Reitsma kreeg een opdracht en dat was geen grapje. Er was te weinig personeel om mee te nemen en hij kreeg de volle laag van Nieuw Guinea te incasseren. Een heleboel rotzooi en gedonder met een stam, die de vrijheid van de oude adat verkoos en min of meer openlijk de oorlog aan het bestuur verklaarde. Maar hij klaarde het toch op een bepaalde manier en kwam, hoewel doodziek, terug.

Er waren er die zeiden dat hij beter nooit had kunnen terugkeren, want toen Reitsma de post bereikte was daar geen zuster Houwing meer. Die was juist een paar weken tevoren overleden aan een van die duivelse ziekten waarvan Nieuw Guinea 't speciale privilege heeft.

Er was toen allerlei narigheid geweest. Reitsma was zelf meer dood dan levend komen opdagen en scheen het boekje aardig zoek te zijn. Ze hadden nog geprobeerd hem voor te bereiden en van alles meer, maar hij luisterde naar niemand. En op de een of andere manier is hij weg weten te komen, opnieuw het bos in. Een Ambonnees, die al eerder met hem was mee geweest, bleef bij hem, maar kreeg de kans niet z'n baas naar de post terug te brengen. Die Ambonnees kwam er levend uit, maar vraag niet hoe. En van Reitsma hoorde nooit iemand meer.

Dat was zo ongeveer alles wat mevrouw Krayenhof me had verteld. Ze wees er op dat ze een groot zwak voor Reitsma had gehad en heel graag zou willen weten of er later, in de oorlog of daarna, nog wel eens iets van hem bekend was geworden. Of ze nog iets van hem hadden gevonden. En zo ja, waar dat was geweest. En ze besloot met me te vragen of ik m'n oren daarvoor eens open wilde houden. Ik zou daar waarschijnlijk veel mensen spreken en misschien... je kon toch nooit weten... liep ik tegen iemand aan die er iets over wist. En dat had ik haar beloofd. En omdat het geval van die jonge ambtenaar, die zomaar verdween in het oerwoud en waarvan niemand ooit meer iets had gehoord, me werkelijk was gaan interesseren, had ik die avond zijn naam genoemd. En ik begreep er niets van, zei ik (hoewel dat een leugen was), waarom iedereen toen in alle talen was gaan zwijgen. Wat zat daar eigenlijk achter?

— Niets... absoluut niets — zei pater Roodzand. En hij liet er op volgen:

— Maar dacht jij soms dat het prettig is aan ellendige dingen herinnerd te worden? Wat voor jou een „geval” is, dat is voor hen,

voor ons, iets anders. Wij hebben toevallig deze affaire meegemaakt en er was niets romantisch en niets interessants aan. Het was alleen maar heel erg droevig en onmenselijk wreed. Daarom zwegen we, zie je. Nee, je had er niet over moeten beginnen. Je merkte toch wel hoe Hellinga en Van Dijk de pest inkregen? En ik niet minder. Die zaak is afgeschreven. Daar staat een streep onder. Die streep zette God er zelf onder. Die zal het ook meer dan genoeg gevonden hebben. En jij wil er weer een nieuw hoofdstuk aan vastbreien. Want dat wil je toch?

Ik keek pater Roodzand aan en kreeg eigenlijk nog meer sympathie voor hem dan ik al had.

— Is het zeker dat hij dood is?

— Ja. Of zeker . . . wat is zeker in een land als dit! Hier is nooit iets zeker, maar menselijkerwijs gesproken is hij dood. Niemand die er hier aan twijfelt. En . . . we mogen ook niet hopen dat hij nog leeft, geloof ik. Er is te veel gebeurd.

Hij zweeg en stopte z'n pijp vol met de beruchte zwarte, zware tabak. En toen begon hij heel langzaam en heel nadrukkelijk te spreken. En ook heel ernstig.

— Ik ben bang dat je achter deze zaak zal aangaan en dat is niet goed. Er is een heleboel over geroddeld en gefantaseerd. Er zal vast wel een of andere oudgast hier zijn, die je een verhaal ophangt dat spannend genoeg is, maar kant noch wal raakt. En ik zou om geen geld ter wereld willen dat je een idiote geschiedenis ging schrijven over iets dat me . . . ons . . . een beetje erg dwarszit.

Hij wachtte even. Buiten rommelde opnieuw de donder. Mijlener weg, maar luider dan ervoor. Daarna werd het opnieuw stil.

— Luister, ik zal je vertellen wat ik weet. Dat is niet alles, lang niet alles, maar ik geloof niet dat er iemand is die er méér van weet, of het zou Sahalatu moeten zijn. Misschien doe ik er verkeerd aan die kwestie op te rakelen, maar ik ben bang voor je andere bronnen. Het is een lange geschiedenis, m'n jongen, en geen vrolijke geschiedenis. Wat je ermee wilt doen laat ik aan jou over. Tenslotte moeten we in het leven altijd beginnen met de mensen te vertouwen. Schenk nog eens in.

En hij begon.

DIE AVOND EN DIE NACHT HOORDE IK DE GESCHIEDENIS van Bob Reitsma, controleur bij het Binnenlands Bestuur van Nederlands Nieuw Guinea in het jaar 1937. Heel de nacht, nu eens veraf, dan weer dichtbij, aangolvend, wegtrekkend, was de dreiging van de naderende donderbui, maar het was ochtend eer hij losbarstte.

Een heel vreemd, huiveringwekkend vreemd verhaal. Vreemd zelfs voor een land als Nieuw Guinea, waar dingen gebeuren waarvan men in Nederland niet droomt. Toen pater Roodzand opstond waren de flessen spuitwater leeg. En de hut was gevuld met dikke blauwe tabaksrook.

Ik was in m'n leven nooit minder slaperig dan die morgen. Ik stond de bejaarde pater na te kijken, toen hij naar z'n eigen huisje ging. Het ochtendlicht haakte zich vast in zijn lange zwarte haar en zoals hij daar ging deed hij me denken aan een profeet. Hij had iets aartsvaderlijks over zich. En hij was de personificatie van een goed mens.

Het begon langzaam te regenen. De laatste vleermuizen wiekten terug naar hun slaapbomen. De dag begon, maar voor het helemaal licht was kerfden rosse en blauwe bliksemstralen over het dal en daverde de donder er achteraan.

Hier volgt de geschiedenis van Bob Reitsma, controleur bij het BB, zoals die me in die nacht werd verteld. Ik kreeg geen volledig verhaal van pater Roodzand, maar 't was meer dan voldoende om dat in de weken daarna, toen ik rondzwierf langs de kust van tanah papoea, aan te vullen met gegevens, die me in allerlei vorm werden verstrekt op voorspraak van Roodzand. Daar was het afgebroken rapport van Reitsma zelf. Daar waren de aantekeningen van wijlen Paul Nyhoff, de zendeling met wie Reitsma vrij veel gesproken had. Daar waren allerlei journaals en bescheiden die direct of indirect op deze zaak betrekking hadden en daar waren tenslotte de wel zeer belangrijke mededelingen en beschrijvingen van Sahalatu, de Ambonnees, die Reitsma tot het laatst trouw bleef. En hoe!

Hier is die geschiedenis. Een geschiedenis die zich heeft afgespeeld

op het voor-oorlogse Nieuw Guinea. Nu zou zoiets waarschijnlijk niet meer mogelijk zijn. Ofschoon . . . dat stuk door rimboe overwoekerde rots in de Pacific is zo ontzaglijk groot, zo onbekend nog, zo vreemd, dat je altijd voorzichtig moet zijn met uitlatingen ten aanzien van mensenkracht in zoiets ònmenselijk wilds en ruigs en onvoorstelbaar machtigs, als het oerwoud.

— — — — —
Herfst 1936. Een kleine bestuursvestiging aan de Zuidkust tussen Digoelrivier en Lorentz-rivier. Als middelpunt het huis van de assistent-resident, waaraan vele en velerlei vergeefse pogingen waren gedaan om het enig magistraal aanzien te geven, en enkele tientallen woningen voor de rest der kolonie, bestaande uit 'n paar BB-ambtenaren, twee gouvernementsartsen, een pater, een vertegenwoordiger van het copra-fonds, die zelf niet wist wat hij daar precies deed en wat ambulante lieden. Verderop, meer landinwaarts, de kampong.

Aan die post was niets bijzonder. Ze was precies zoals alle andere posten aan de Noord- en de Zuidkust. Nogal vervelend. Bewoond door mensen die voor een deel naar de dag toe leefden dat ze dit Godverlaten land vaarwel zouden mogen zeggen; voor een ander deel door mensen die door de jaren vergeten waren te verlangen naar Europa. En voor een deel door een soort gedrevenen, bezeten die niet meer terug wilden.

Een gemeenschap die voortebde in halve vergetelheid. Niemand stelde veel belang in die gemeenschap. Zeker het moederland niet. En evenmin Batavia of Den Haag, twee namen die een bepaald opperbestuur suggereerden. Maar dat opperbestuur manifesteerde zich uitsluitend in de vorm van brieven en rapporten. En in de vorm van verzoeken van het Bureau voor Statistiek. Soms was er ineens een opleving van de belangstelling. Maar de kolonie was allang immuun geworden voor die koortsachtige opwinding in bepaalde brieven uit Batavia of Den Haag. Men kende dat. Men had ervaring. Men wist dat zoiets nooit langer duurde dan drie brieven. Of vier. Daarna volgde weer de vergetelheid.

De gesprekken in de huizen van de post waren iedere avond van iedere dag precies aan elkaar gelijk. Ze gingen over de KPM-boot, die nog zo en zoveel dagen zou wegblijven. En voorts in ongeveer deze rangorde: de malaria, de slechte kwaliteit van 't exportbier en de jenever, textiel, conserven en de mode. Dat laatste onderwerp was overigens uitsluitend voorbehouden aan de vrouwen van hen die daar 't imperium vertegenwoordigden. Het kon een hele avond vullen, met kritiek en lof over een nieuw model van een modekoning, waarvan een afbeelding stond in het Algemeen Handelsblad (drie maanden oud).

Iedereen was daar min of meer gewichtig, of maakte zich gewichtig. Dat was logisch. De vergetelheid dwong hen er toe; het was de absoluut noodzakelijke morele zelfverdediging.

De KPM-boot, die altijd een middag, een avond en een nacht overbleef, was de periodieke leverancier van maandelijks opleving. Men leefde in zeker opzicht op die KPM-boot. Ze was de beschaving. Ze was de wereld. Bijna de complete kolonie was dan die middag, die avond en die nacht aan boord. En van de kapitein, de stuurman en de machinisten hoorden ze dat de wereld nog draaide. Ze kregen het laatste nieuws, zij het niet helemaal kersvers, en ze hoorden de laatste schandalen uit Batavia of van waar dan ook uit het koninkrijk aan de evenaar. En daar waren de nieuwe kranten en tijdschriften. En blikjes en andere dingen van familie of vrienden in Holland, die zich bij tijd en wijle uitsloofden om toch maar te laten zien dat ze vader en moeder, oom en tante, of neef en nicht werkelijk nog niet waren vergeten. Nee, nog niet helemaal. En toen was Bob Reitsma gekomen.

Het had iets van een sensatie gehad, de komst van die nieuwe aspirant-controleur. Dat kwam ook, omdat de komst door een paar geruchten en sterke verhalen vooraf was gegaan. Een van de gouvernementsartsen had een kennis in Leiden en die kennis had hem uitvoerig over die nieuwe geschreven. En uit die correspondentie bleek dat het een rare vent was.

Het viel wel mee. Dat vond iedereen vanaf het ogenblik dat Reitsma van dat KPM-schip afstapte en z'n intrek nam in het huisje van z'n voorganger, die het geluk had gehad voor een plaatsing ergens anders in de Oost in aanmerking te komen. Maar de dames van de post hadden toch met iets van verbijstering naar de aspirant-controleur gekeken, die eerder de indruk van een goedgeklede Olympiade-hardloper maakte dan van een ernstig indoloog. Hij zag er opvallend jong uit, zelfs voor z'n zes en twintig jaren. De eerste indruk was: nogal eigenwijs, nogal gereserveerd, nogal excentriek.

Dat was ook vrijwel de indruk bij de mannen van de post. Die Reitsma viel nog buiten het normale BB-formaat. Hij rook te veel naar Holland, naar kou en wind. Maar wat erger was: hij maakte de indruk niet voor z'n toekomstige werk geschikt te zijn. Hoe kon een man dat zijn, die een zilveren kettinkje om z'n rechterpols droeg en van boord stapte met een opvallend laag uitgesneden Schillerhemdje? En die een indruk maakte alsof hij al tien jaar tropen in z'n zak had zitten?

De algemene opinie was dat Bob Reitsma bij het BB wel niet z'n pensioen zou halen. Hij was vast geen blijvertje. Men had hier een ander soort mannen nodig. Zeker geen man die, alvorens uit het

Westen te vertrekken, eerst nog een paar maanden in Frankrijk ronddoelde, om museums en kerken af te lopen. En wie weet waarvoor nog meer. En die als voornaamste bagage scheen te beschouwen een idioot grote gramfoon en een paar kisten met boeken over schilderkunst, architectuur en filosofie. Met afgrijzen en minachting nam de kolonie er kennis van. Deze man moest wel zeer weltfremd zijn. Daar zou een daverende catastrofe op volgen. En men verwonderde er zich over dat die Reitsma geen vegetarier was, geheelonthouder en theosoof.

Zijn directe chef, Hellinga, sprak een paar maal met hem en kwam tot de overtuiging dat het alles nogal meeviel. Reitsma was aanzienlijk minder gek en weltfremd dan de geruchten zeiden. Hij bleek een gezonde en nuchtere kijk op allerlei dingen te hebben en Hellinga was alleen maar bang dat z'n jongste aanwinst niet geschikt zou blijken te zijn voor het zware tourneewerk.

In het jaar dat volgde maakte Reitsma twee tournees en hij kwam met vlag en wimpel door z'n examen. Het waren nogal zware tournees, door gebied waar het verre van rustig was. Hij bleek het echter te kunnen klaren, bewees dat hij een beste loper was, en kwam fit op de post terug. En daarna werd Reitsma aanvaard en iedereen vergat die aankomst.

In die dagen wist eigenlijk niemand veel van Reitsma's leven in Holland af, maar daar had men ook geen belangstelling voor. En al hadden ze die belangstelling wel gehad, dan nog zou de buit schraal geweest zijn, in geen enkel opzicht belangwekkend of pikant.

Bob Reitsma was een wees; zijn ouders waren een jaar na z'n geboorte gescheiden. De moeder stierf drie jaar later en zijn vader, hoofdambenaar bij Rijkswaterstaat, liet de opvoeding van het enige kind aan zijn ongetrouwde zuster over. Twee jaar later stierf ook de vader.

Die tante kweet zich naar behoren van haar taak. Zij was vrij bemiddeld en zelf beschikte Bob eveneens over enig kapitaal. Hij doorliep de HBS, en ging indologie studeren. Hij had de uitgesproken wens bij het Binnenlands Bestuur in Nederlands Indië tewerkgesteld te worden.

De ongetrouwde zuster deed precies wat ze doen moest, maar de gevoelens die ze voor haar neef koesterde varieerden van verplichte sympathie tot lichtelijke onverschilligheid. Al heel gauw had de jongen dat ontdekt en hij paste er voor, op de een of andere manier die sympathie te ontwikkelen of aan te wakkeren. Daarvoor was hij enerzijds te trots, anderzijds te gesloten.

En zo waren die jaren voorbijgegaan. Hij had het goed, maar van zelfs enige surrogaat-ouderliefde was geen sprake. Nooit werd dat

onderwerp aangeroerd. Het was een soort verbond, onuitgesproken maar bezegeld.

Eenmaal had hij een vriend gehad, maar door een vervelende geschiedenis, een meisjes-perkara, raakte die vriendschap uit en een andere vriend kwam er niet. Hij was een beetje eenzellig, voelde het gemis van vrienden schijnbaar niet, en verdeelde z'n vrije tijd tussen lezen en het bezoeken van tentoonstellingen en museums. Hij had een artistieke inslag, maar bezat zelf geen enkel creatief talent.

Een half jaar voor hij z'n studie beëindigde overleed de tante. Hij vond het jammer, maar zag geen kans er een traan om te laten.

Een goede kennis was van hem heengegaan. Niet meer. Hij regelde de zaken, studeerde af en vroeg op het Departement van Koloniën uitzending naar Nieuw Guinea aan. Een nogal absurd verzoek, vond men daar, maar hij kreeg de verzochte toestemming. Aanvragen voor Nieuw Guinea waren witte raven. In Batavia zouden ze hem wel verder de weg wijzen.

Hij maakte, alvorens passage op de Indië-boot te boeken, een vrij lange reis door Frankrijk. Het is waarschijnlijk dat hij daar de gelukkigste weken van z'n leven doorbracht. Hij genoot van die schatkamer der westerse cultuur, waarvan Frankrijk nog altijd het grote reservoir vormt, en had een diepe vreugde aan glas in lood, aan schilderijen, aan kerken en cathedralen. Hij moet instinctief gevoeld hebben dat dit niet spoedig terug zou komen. Wellicht nooit meer.

Uit een groot aantal aantekeningen, die men later in z'n barang aantrof, blijkt met hoeveel enthousiasme hij van dat alles kennis nam en het onderging.

Hij nam een deel van z'n boeken mee, z'n gramfoon (Debussy, Ravel, Strawinsky en Tschaikowski), wat andere persoonlijke dingen en reisde af. Dat was op een herfstmorgen, zo koud en klaar en licht als was heel de wereld in cellofaan gepakt. Twee bekenden van hem stonden op de steiger: de man van z'n kostjuffrouw in Leiden en z'n boekhandelaar.

Na een maand was hij in Batavia, en het Departement regelde alles vrij snel. Nieuw Guinea...? Graag! Zo spoedig mogelijk zelfs, voor die Reitsma zich soms bedacht.

De aankomst op de post aan de Zuidkust was geen succes en het zou onjuist zijn te beweren dat hij kwam en overwon. Maar zoals gezegd: na een jaar was hij al heel aardig ingeburgerd en hoewel menigeen hem nog wel een „typische vent” vond, hij zou zich wel redden. Temeer omdat Hellinga dat zei. Wat Hellinga zei gold als ex cathedra. Die had zich nog nooit in een ambtenaar vergist. Hij

had een seismografische feeling om z'n personeel op karakter en bekwaamheid te testen.

En toen was die geschiedenis met Saskia Houwing begonnen. Ze werkte daar al een jaar voor Reitsma opdaagde als verpleegster en als een bijzonder aardige bovendien. Iedereen op de post mocht zuster Houwing graag en zelfs de scherpste tongen, die van de roddelaars van huis uit, hadden op Saskia Houwing weinig aan te merken.

En dat zou ook niet zo eenvoudig geweest zijn. Ze was niet een van die drukke, bazige, hyper-geëmancipeerde en onafhankelijk doende jonge vrouwen, maar alleen een intelligent, vriendelijk en goedhartig zuster. Met een behoorlijke dosis energie en moed en niet zonder een zekere dosis avonturiersgeest. Dit laatste had haar, tegen de wil van haar ouders, naar Nieuw Guinea gevoerd. Met het besef dat daar belangrijk werk te doen was.

Saskia kleepte zich goed en er was geen kans dat ze niet op de een of andere dag tegen een geschikte kerel zou opletten. Daarvoor had ze, hoewel vrij klein van stuk, een veel te aardig figuur, veel te aardige ogen en was ze veel te levenslustig. En bovendien, daarvoor was ze te verstandig.

Ze werkten er met z'n tweeën, Saskia en zuster Van Marle. Helleen van Marle was twee jaar ouder en ze konden uitstekend met elkaar overweg. Dokter Van Dijk, arts en toean besar van het barakje, werkte graag met deze twee assistenten en de gevoelens waren wederkerig. Een der gevolgen hiervan was dat de medische dienst op dat deel van de kust beslist niet de beroerdst marcherende instelling was.

Een week na aankomst van Reitsma was er een feestje bij Hellinga thuis. Zulke avondjes droegen de naam van „parties”. Men deed z'n uiterste best om zo'n „party” cachet en sfeer te geven en je moest eigenlijk voor deze pogingen wel respect hebben. Hoé kinderlijk de imitatie van een Hollands „avondje” dan ook was. Op die eerste „party” maakte Reitsma kennis met zuster Houwing. Scherpe ogen zouden die eerste keer al hebben gezien dat Saskia en Reitsma elkaar op een zeer speciale manier aanzagen. Dat is slechts gedeeltelijk waar. Alleen Reitsma zal dit gedaan hebben. Er ontstond vrijwel direct contact tussen zuster Houwing en Reitsma en hoewel de post eigenlijk vond dat de laatste wel wat heel hard van stapel liep, niemand had er in feite bezwaar tegen. Ze waren allebei jong en tenslotte was het verstandig om als jonge kerel niet te lang vrijgezel te blijven in dat hete klimaat van zo'n godverlaten oord. Dat werkte de excessen maar in de hand.

Bob Reitsma had geen haast in de normale betekenis van het woord, maar in één bepaald opzicht toch wel. Hij had namelijk de

verbijsterende ontdekking gedaan dat hij 26 jaar lang niet geweten had wat je voor iemand kan voelen van een andere sexe. Afgezien dan van bepaalde, niet al te diepgaande emoties en een enkele vluchtige jeugdliefde. Het is niet juist zijn gevoelens ten aanzien van Saskia Houwing „verliefdheid” te noemen. Ze rankten aanzienlijk dieper in het hart van Reitsma. Hij bleek een ware honger naar liefde te hebben, zo al geen geeuw honger. Heel dat braaken leeggebleven hart, heel dat vacuum, stroomde ineens vol. En niet alleen vol, maar boordevol.

Saskia schreef 't nieuws aan haar ouders in Holland en er was van die zijde geen enkel bezwaar. En dus zou er over vier maanden een huwelijk op de post zijn.

Voor Saskia braken drukke dagen aan. Er moest wanhopig veel klaargemaakt worden en het regende bestellingen in Holland, die met de eerstvertrekkende boot werden meegegeven. Saskia onder-vond intussen alle hulp van de dames op de post, maar de meeste van Helleen van Marle, die in de loop van dat jaar een even goede vriendin van Reitsma was geworden als van Saskia. Haar was de eer tebeurtgevallen Saskia's bruidstoilet te maken.

De kleine bungalow werd klaargemaakt en Hellinga scheen zich uitgelaten te hebben over een spoedige promotie van Reitsma. Dat zou een mooi ding zijn: trouwen en promotie in uitzicht.

Maar een maand voor het huwelijk werd Saskia ziek. Eerst de normale periodieke malaria-aanval, maar daarna iets waarvan Van Dijk alleen zag dat het dicht in de buurt van longontsteking was. Aanvankelijk liet alles zich niet zo ernstig aanzien, maar Van Dijk was niet gerust. De constitutie van Saskia was nu eenmaal niet zo geweldig robuust en hij eiste van haar dat ze ging liggen. Dat was een bittere tegenvaller, maar Van Dijk kreeg z'n zin. Over een paar weken zou ze wel weer beter zijn, zei hij met een voor zijn doen opvallend optimisme, en tenslotte was 't toch geen man overboord als dat huwelijk twee weken of een maand later plaatsvond? Ze hadden samen nog een onafzienbaar lang leven voor de boeg. Een leven van jaren. Wat betekende daarop een paar weken!

En toen kwam op een avond Jolly, de papoea-boy van Hellinga de veranda van Bob Reitsma oplopen. Of toean even naar toean besar wilde komen. — Ja, hij zou direct komen.

Hij deed een schoon hemd aan en liep naar de heuvel waarop de witte ambtswoning van de assistent-resident stond, omspoeld en overstroomd door het donkerrode licht van een snel blussende zon.

ASSISTENT-RESIDENT HELLINGA ZAT ACHTER z'n bureau, half in de lichtkegel van een ouderwetse schemerlamp die achter hem stond. Het viel Reitsma op dat hij er nog ouder uitzag dan gewoonlijk. Nog taniger, nog verdroogder, geler en verdorder.

Hellinga wees hem met een verstrooid gebaar een stoel en ging vervolgens met z'n werk door. Er lagen smerige, door vocht en ouderdom half verteerde en vermolmde rapporten voor hem, drie of vier grote stafkaarten en dan de bekende requisieten op het bekende bureau. Reitsma kende dat kantoor en dat bureau heel goed. Hij was hier al zo vaak geweest.

Hij had zich natuurlijk afgevraagd waarom Hellinga hem had laten roepen, maar er verder weinig aandacht aan geschonken. Het was heel normaal als de baas je op ongelegen ogenblikken riep. Die hield er nu eenmaal geen afgepaste kantooruren op na en nam als vanzelfsprekend aan dat zijn ambtenaren 't daarmee eens waren.

Het was doodstil in het huis. Buiten hoorde hij de troep kale, armetierige dingen die ze hier de naam kip gaven, krabben en ruziën. Een scheepsklok, afkomstig van een al lang geleden uit de vaart genomen KPM-boot, tikte bedaard en nadrukkelijk de tijd. De kaarten kraakten en ritselden onder de handen van Hellinga.

En toen kreeg controleur Reitsma ineens 't gevoel dat Hellinga anders was en anders deed dan gewoonlijk. Hij zou niet kunnen zeggen waaruit dat bleek, maar er was iets aan hem dat hij niet helemaal kon thuisbrengen. Maar het bleef allemaal vaag en onduidelijk en het was veel te warm in die kamer om er je hersens mee te vermoeien.

Met een bruske beweging schoof Hellinga ineens de kaarten over elkaar, sloeg een rapport open en een ander nogal demonstratief dicht, en begon zachtjes in zichzelf te vloeken. Met steeds meer belangstelling sloeg Reitsma hem gade. Er was absoluut gedonder met de een of andere kwestie.

Er *was* gedonder, maar het kwam uit een geheel andere hoek dan de controleur verwachtte.

— Lees dat eens, Reitsma.

Hij nam de brief die Hellinga hem aanreikte, en keek naar de naam van de afzender. Die was van Nyhoff, de enige zendeling van de post bij de Lorentzrivier. Hij had hem eenmaal ontmoet; een pientere, geschikte maar vroeg oudgeworden man. Hij nam vlug kennis van de inhoud en die inhoud boeide hem steeds meer. Dominee Nyhoff zat daar in moeilijkheden en in niet geringe ook. De bevolking was bezig een uitgesproken agressieve houding aan te nemen en er scheen een massa zwaarigheid in het binnenland te zijn. Nyhoff zelf was ziek en miste, naar hij schreef, de kracht in te grijpen. Hij vroeg hulp, maar die hulp moest zo snel mogelijk komen. Liever over twee weken dan over twee maanden. Er werd zwaar gesneld in de directe omgeving van de post en er waren aanwijzingen die wezen op niet minder dan een openlijke verklaring van vijandschap aan de zendeling, diens beide goeroes en de gedoopte leden van de stam.

Toen Reitsma de brief had gelezen legde hij hem op het bureau en keek Hellinga aan. Hij merkte nu pas dat die hem aandachtig zat te observeren.

— Is dat duidelijk, Reitsma? — vroeg Hellinga.

Hij knikte.

— Jazeker, het oude liedje... daar zullen we dus heen moeten. Hellinga stak een sigaret op, blies de rook in een lange, dunne straal voor zich uit (een rokende mummie, dacht de ander) en zei: — Dat is niet alles. Een uur geleden viel Daniel Nussy hier binnen. Kwam zó van de post van Nyhoff en vertelde me dat ze Hakatita, die ene goeroe, volgens alle regelen der kunst hebben vermoord. Op een beestachtige manier. Tupusouw, die andere, durft het huis van Nyhoff niet meer uit en Nyhoff zelf heeft al driekwart de kraaienmars door de malaria geblazen. Zo staat dat zaakje, Reitsma. Een heleboel ellende en rotzooi. Het spelletje is weer eens begonnen en we zullen wat moeten doen. En gauw ook.

— Ja, dat zal wel, — zei de controleur.

Het werd weer stil. De man achter het bureau scheen haast te hebben z'n sigaret in zo snel mogelijk tempo op te roken, en die er vóór zat vroeg zich af in welke richting het gesprek zich nu zou gaan ontwikkelen. En toen begon Hellinga snel te spreken. Hij wilde zich duidelijk ontlasten van een vervelende zaak, die hoe eer hoe beter maar voor de heren moest komen.

— 't Spijt me als de hel, Reitsma, maar jij zal er heen moeten. Ik vind het verdomd vervelend want ik weet dat 't je bar ongelegen komt. Maar ik heb geen keus. De andere jongens zijn weg, Hee-

roma ligt met zwartwaterkoorts en Van Straelen kan ik natuurlijk niet sturen, dat weet je zelf. Jij bent de enige die ik heb. Hij zweeg even. Om daarna weer snel, haast gejaagd, door te gaan.

— Ik zou natuurlijk iemand uit het Noorden kunnen laten overkomen, maar je weet dat ik daar de dood aan heb gezien. En dat zou ook veel te lang duren. Ik kan niet zeggen dat ik zo wild op die Nyhoff ben, maar we moeten hem helpen. Hij zit daar lelijk in de vuiligheid. Ik hoef jou daar niets van te vertellen.

— O nee . . . ik ken dat, mijnheer Hellinga.

Reitsma zei die laatste woorden op een toon van „Het is vandaag warm weer, meneer.” Hij was zichzelf volkomen meester en maakte zelfs bijna een ongeïnteresseerde indruk. Hetgeen overigens uitsluitend pose was. Z'n gedachten schoten in die ogenblikken als raketten door z'n brein. Gedachten aan Saskia . . . aan het huwelijk . . . aan de barak . . . aan Saskia . . . een tournee . . . een barak . . . plannen . . . plannen . . .

Hellinga sloeg hem aandachtig gade. Hij stak een nieuwe sigaret op aan de oude en drukte het peukje nadrukkelijk uit.

— Ik wou dat ik dat allemaal een maand later had gehoord, Reitsma, want ik weet dat dit zaakje jou bar slecht gelegen komt. Het is geen kwestie van een paar dagen, dat begrijp je wel. Dat worden weken, misschien wel maanden, je kunt het van tevoren nu eenmaal nooit bekijken. En jij zit met die trouwerij.

— 't Beroerdste is dat Saskia ziek is.

— Ja, dat is dubbel beroerd.

Hellinga begon zachtjes met z'n knokkels op het bureau te trommelen. Hij keek het raam uit. Buiten was het nu bijna donker.

— Als je vindt dat je onder deze omstandigheden niet weg kunt gaan, Reitsma, wil ik toch wel iemand van het Noorden laten komen. Het is tenslotte wel te regelen. Jij kunt dan altijd nog gaan. Later . . . over een maand of zo. Ik begrijp wel dat dit bijzondere omstandigheden zijn en . . .

— Nee, ik denk er niet aan mijnheer, natuurlijk ga ik er heen.

Reitsma zei het nogal hard. Hij vond z'n eigen stem heel vreemd.

— Ik stuur je niet met plezier weg, Reitsma.

— Dat weet ik, mijnheer. Maar het moet toch gebeuren en het is m'n werk. Er is geen enkele reden waarom ik niét zou gaan.

— Behalve dan je huwelijk.

— Dat is geen reden. Dat kan later.

Het klonk allemaal zo gewoon, zo vanzelfsprekend en zo logisch. Het kón ook natuurlijk allemaal later. Maar Bob Reitsma wist dat hij deze tegenvaller wel degelijk zou moeten verwerken en dat het hem allemaal koud op z'n dak viel. Hij voelde z'n hart kloppen

en hij had het een beetje benauwd. Het was ook zo warm in het kantoor.

Hellinga boog zich over de kaarten en begon de controleur de situatie uit te leggen. Een heleboel technische en zakelijke gegevens. Hellinga kende het district en hij was enkele malen op de plaats geweest waar Paul Nyhoff nu op een blank gezicht lag te wachten.

Hij sprak een half uur lang en toen wist de ander waar hij aan toe was. Hij zou over drie dagen vertrekken. Met vier Ambonnesse politie-agenten en tien papoea-dragers.

— Je krijgt Sahalatu ook mee, — zei Hellinga.

Reitsma keek op. Dat was de eerste prettige mededeling die hij hoorde. Maar een heel prettige.

— Dan redden we het wel; Sahalatu telt voor tien. Hij is de beste man die we hier hebben.

De controleur stond op.

— Mag ik nu gaan, mijnheer? Ik wilde nog wel even naar Saskia en anders ben ik te laat. Na 9 uur wil dokter Van Dijk geen bezoek meer hebben.

— Ga je gang. Kom morgenochtend om 9 uur hier, dan praten we de boel eens rustig helemaal door. En we kunnen zien wat je mee moet nemen. Onderschat dit zaakje niet; je kent die heren daar en als de duivel eenmaal los is ben je nog niet met ze klaar.

Reitsma glimlachte.

— Ik heb al een beetje ervaring, mijnheer, en daarbij... ik heb haast. Ik zal zo economisch mogelijk werken. Voor het Bestuur en — hij glimlachte een beetje stroef... — voor mezelf ditmaal. Hij ging weg.

De assistent-resident begon een pijp te stoppen en overdacht voor de zoveelste maal die dag de gehele affaire van begin tot eind. Hij dacht aan het gesprek met pater Roodzand, die middag, en hoe die hem had gezegd dat het een beetje onmenselijk was en dat er een manier moest worden gevonden dat zuster Houwing en Reitsma eerst konden trouwen. Je kon niet té veel eisen van de offervaardigheid van je ambtenaren. En hij dacht aan dokter Van Dijk, die gezegd had dat Saskia hem eigenlijk helemaal niet aanstond. Er waren een paar symptomen die hij niet kon thuisbrengen omdat hij weer eens niet over de juiste preparaten beschikte. En hij had geweigerd om positief ja of nee te zeggen, toen Hellinga hem op de man af vroeg of hij Reitsma dan wél of niét zou sturen. Ze hadden elkaar nijdig aangekeken en het gevoel gehad, de dokter en de bestuursambtenaar, dat er ergens iets niet klopte. Dat ergens een fout gemaakt werd. Maar Nyhoff zat daar alleen in een vijandig gebied en er moest worden ingegrepen. En Hellinga had be-

sloten Reitsma bij uitzondering na die expeditie voor bevordering voor te dragen. En tenslotte ging Sahalatu mee.

Hij zag er tegen op als een berg om het Saskia te vertellen, maar hij wist dat daar geen ontkomen aan was. En hoe eerder het was gezegd, des te beter. Ze zou trouwens toch direct merken dat er iets met hem was.

Ze zat rechtop in het bamboe bed en hij merkte, nu het gele licht van de olielamp haar omstraalde, hoe mager ze de laatste weken was geworden. En vandaag weer magerder dan gisteren.

Hij kuste haar en ze kuste hem terug. En toen ze in het licht zijn gezicht zag vroeg ze: — Is er iets, Bob?

Hij probeerde zo ongedwongen mogelijk te lachen en deed hope-loze moeite zich de volgorde van de verdraaide en extra-onschuldig voorgestelde feiten, die hij buiten uit z'n hoofd had geleerd, te herinneren. Maar het was of er klei en leem in z'n kop zat. En toen hij haar daar zag zitten, mager en lief, en met de onnatuurlijk glanzende donkere ogen, wist hij dat er geen lor terecht zou komen van dat bedachte plan der gecamoufleerde feiten. En hij keek haar ongelukkig en wanhopig aan.

Hij wist dat hij haar verdriet ging doen en hij deed alles liever dan juist dit. En in dat ogenblik drong het hevig en klaar tot hem door dat hij toch verschrikkelijk veel van haar hield. En dat zij het beste was dat hij bezat. En juist haar ging hij nu een bittere teleurstelling bezorgen. Voor een stel smerige moordenaars; voor een bende papoea-binatang; voor dit rotland.

En door al dat harde, teleurstellende en bittere heen lachte Saskia hem ontwapenend toe en ze streefde z'n hand en vroeg hem: — Wat is er . . . herrie met de jongens gehad?

In minder dan dertig seconden had hij haar alles verteld.

Haar ogen waren nog groter, donkerder en glanzender geworden. Eerst dacht hij dat ze zou gaan huilen. Maar ze ging niet huilen. Ze ging lachen. Heel lief en juist helemaal niet bedroefd. En hij ging er steeds minder van begrijpen. Deed het haar dan zó weinig? — Maar ik heb nog niet hoeven te beslissen, Saskia; Hellinga zei dat er nog een andere mogelijkheid was; en ik moet je eerlijk zeggen dat ik er eerst nog eens rustig over moet slapen. Tenslotte kan ik over een maand ook nog gaan.

Hij wist dat hij stond te liegen maar het was de laatste poging de pil te vergulden.

Langzaam verdween de lach van haar gezicht. Het werd een ernstig gezicht en wat ze daarna zei was óók ernstig.

— Dat zou desertie zijn, Bob, zo iets kan jij nooit doen.

Hij probeerde zich op te winden, maar het lukte niet. Hij probeer-

de te doen alsof hij kwaad op haar werd, alsof *zij* ongevoelig was. Maar hij was altijd al een slecht toneelspeler geweest.

— Dus jij vindt dus dat ik moet gaan?

— Ik denk dat jij allang zelf besloten hebt om te gaan, Bob. En we kunnen toch wel wachten, die paar weken, die ene maand? Ik ben dan weer helemaal beter en je zou het jezelf en mij nooit vergeven als je niet ging. Ik ken je veel beter dan je jezelf kent, Bob. Er is hier geen keus. Het is je werk. En voor deserteur ben je nu eenmaal niet in de wieg gelegd.

— Goed, dan gaan we.

— Dat wist je al direct, bedrieger!

Ze lachten allebei.

En ze begon over iets heel anders te praten. Over de uitzet, die nog lang niet volledig was en die, naar ze vreesde, ook niet helemaal volledig zou zijn, vóór de trouwdag. En over het feest. Er zou van alles moeten zijn. Er kwam een kist met champagne en een andere met fijne oude wijnen van Kempinsky uit Amsterdam. En een heleboel bijzondere dingen in blik. Er zou op de post nog maandenlang over worden nagepraat. Het werd een onvergetelijke dag.

Bob Reitsma luisterde en deed verwoede pogingen om dat andere uit z'n gedachten weg te dringen. Maar er bleef iets haken, hij kon zich niet helemaal vrij maken van dat gesprek met Hellinga. Die had 't wel gehad over weken, maar ook het woord maanden genoemd. En hij wist dat 't natuurlijk evengoed weken als maanden konden worden. Tijd was in dit land zo iets heel anders dan daar, in Holland.

En zij praatte maar door. Over zijn pak en haar bruidstoilet. Het zou iets heel aparts worden en Helleen kwam iedere dag met nieuwe ideeën en voorstellen. Het leek wel of Helleen ging trouwen! Nu, dat beleefden ze hier ook nog wel. En dan zou zij Helleens bruidstoilet maken. En ze moesten toch maar zo'n modern tropenmeubilair aanschaffen. Als je niet direct iets goeds nam kwam je daar later zo moeilijk meer toe, dat zag je toch altijd om je heen?

Ja, hij vond het ook. Hij luisterde aandachtig en was 't allemaal met haar eens. Maar Hellinga's stem was er ook steeds en ook Hellinga's gezicht, verdroogd en geel als ivoor. En die had het woord maanden genoemd.

Ze kusten elkaar toen het tijd voor hem was om te gaan. En ze zei: — Als het langer duurt dan een maand komen we daar óók wel overheen. Ik geef je wel wat van me mee, dat je me daar niet vergeet. Dat schoot me straks ineens te binnen.

— Wat dan?

— Een zakje Afrikaantjeszaad. Misschien moet je wel een hele tijd op die post daar blijven wachten. Dan zaai je het uit en als het opkomt weet je dat ik bij je ben. Maar je vindt dat misschien kinderachtig en sentimenteel?

Hij voelde dat hij gauw moest weggaan, want hij kreeg het warm en benauwd, ofschoon het koel was in de kamer van Saskia.

Hij wuifde haar gedag en ze wuifde terug toen hij bij de deur was. Ze lachte en het laatste wat ze hem na riep was: „deserteur!”

Hij liep naar zijn kleine huisje en ging aan het wankele bureautje zitten dat hij van z'n voorganger had overgenomen. Hij was blij dat hij alleen was en begon alles te overleggen. Hoe licht en hoe gemakkelijk had ze het opgenomen. Ze had precies andersom gereageerd als hij had verwacht. Ze was een prachtmeid.

Hij flitte de kamer, deed olie in de lamp en ging zitten roken. Hij was in gedachten al op tournee en bij Nyhoff. Die had het nu niet gemakkelijk. Die zat lelijk in de puree. Het waren daar nog halve wilde dieren en soms erger. Het zou nog niet eens zo heel eenvoudig zijn dat zaakje te klaren. Natuurlijk lukte het wel, hij kende de manier zo langzamerhand, en dan . . . hij kreeg Sahalatu mee. Dat was een belangrijk ding. Met Sahalatu erbij kon er niet veel gebeuren. Hij was niet alleen soldaat en rimboeloper maar ook een halve tovenaer. Dat had hij op dit eerste tournee wel gemerkt, toen hij een paar maal lelijk in de knoei had gezeten en de Ambonnees hem er heelhuids uithaalde. Maar dat dit allemaal nu niet een maand later was gekomen. Dan waren ze getrouwd en was alles veel gemakkelijker geweest. Nee . . . Saskia kon nu wel lachen en deze strop min of meer en bagatelle beschouwen, het was een lelijke streep door de rekening.

Hij pakte een stuk papier, nam z'n vulpen en trok drie verticale lijnen over het blad. Tussen die lijnen ging hij alle dingen opschrijven die hij op zijn derde tournee nodig zou hebben.

EERST WAS ER DE WIT-GRIJSACHTIGE ZEE GE-weest. Wit als poedersuiker en grijs van zon, die hen de hele dag volgde en van de „Prinses Juliana”, de kleine motorboot, een braadslee had gemaakt. Daarna kwam de grote delta van de Lorentzrivier en nóg later voerde het stalen vaartuijge hen dwars door en over de enorme wierbedden. Dat wier deinde en veerde onder hen, met soms even, een deel van een seconde, de glinstering van een snelle vis tussen de vingers en armen van dat zeebos. Maar de mannen keken er nauwelijks naar.

En toen was daar de rivier, de grote, machtige kali die de naam van Lorentz droeg. De kali, één der kalis, die in het ruige, wilde binnenland ontspringen. Ergens bij een in witte mist verloren bergpiek. Ergens tussen barbaarse toppen en plateaux. Ergens in het stenen hart van de aarde der papoea's. Ergens in die onbekende, vreemde, ongeziene wereld van het Nassaugebergte, het Oranjegebergte, het Sterrengebergte. Ergens bij de sneeuw, die achter en boven het oerwoud ligt. De laatste grens tussen het groen der jungle en de kleurloze ruimte van de kosmos. Ergens bij de verboden rotsen.

Naar zee stroomt het water van de Wisselmeren, naar zee dat van de Idenburgtop, van de Carstenztoppen en van die ondoorgronde-lijke rotsvesting in dat rijk van steen en wildernis: de Wilhelminatop.

Ze voeren het land binnen. Het land van het vloedbos. Half land, half water. In dat gebied, broedplaats van miljarden muskieten en vliegen, broedplaats van moerasvogels en krokodillen, in dat donkere, broeihete, stinkende slijmige koortslaan, woonden mensen. Zonderlinge, vreemde, lichtschuwe wezens. In het verborgene van het vloedbos leefden ze hun onbekend bestaan, omringd door demonen, geesten, goden; schuw en gejaagd, bezeten door de verschrikkingen van het betoverd oerbos.

Nog later waren ze van de motorboot overgegaan in drie prauwen, die hen naar de post van dominee Nyhoff moesten brengen. Het was niet helemaal volgens plan verlopen; de beloofde prauwen

waren natuurlijk niet op tijd gekomen en de roeiers waren er evenmin geweest. Maar Sahalatu, de Ambonnees, had gezegd dat ze zouden komen en dus kwamen ze ook.

De complete barang had meegekund in de drie smalle vaartuigen; al het voedsel, de kistjes met medicijnen, de wapens, de vivres voor de post en voor de eigen mannen. En tenslotte hadden ze zelf hun plaatsen ingenomen: controleur Reitsma, Sahalatu, vier Amboninese politie-agenten en tien papoea dragers.

Reitsma kende de situatie hier vrij goed, want hij was er eerder geweest. Hij wist dat ze nog geruime tijd moesten roeien om bij de post te zijn. Nyhoff zou wel blij zijn als het zover was, veronderstelde hij.

De beide muren van het vloedbos schoven voorbij, een deel van een grandioos Wagner-décor, draaiend en wentelend voor 't opvoeren van steeds nieuwe scènes. Soms vloog een vogel op, met zware, donkere wieslag. Soms schreeuwde schel en nijdig een kakatoea. En soms was er een donker gezicht op de donkere oever, dat zich snel terugtrok.

Tegen de avond waren ze heel dicht bij de post. De eerste nachtzwaluwen wiekten over het gele water van de kali en de ergste hitte was voorbij. Het zou nu gauw geheel donker zijn.

Sahalatu zat naast Reitsma. Hij had de laatste twee uur geen woord gesproken, maar uitsluitend gelet op modderbanken en de nauwelijks zichtbare vegetatie-eilandjes in de rivier. Ineens zei hij zacht: — Daar toean . . . de brug.

Op hetzelfde moment zag Reitsma de brug. De rivier maakte op deze plaats een vrij scherpe bocht en in de bocht mondde een veel smallere kali uit. Honderd meter voor de monding was een rotan hangbrug over het water gespannen. Bij die brug stonden wat zwarte papoeahuisjes, klein, lelijk en met dakjes van boomchors. Uit de modder rezen sagopalmen op.

De roeiers begonnen allemaal tegelijk door elkaar te praten. En ineens stond Sahalatu op, op het uiterste punt van de voorste prauw, en hij verbrak de stilte van de rivier, het vloedbos en de avond, met zijn bekende, langgerekte roep, die ze allemaal op de post daar verderop zouden horen. En die ze daar ook kenden.

Reitsma keek scherp uit en zag even later kleine, donkere figuurtjes naar de aanlegplaats lopen. Even later was er ook een andere figuur. Die ging in 't wit gekleed. Dat moest Nyhoff zijn.

Nog geen tien minuten later waren de prauwen aan de kant. Op de oever stonden een tiental papoea's. En geheel vooraan stond Nyhoff. Op het ogenblik dat Reitsma uit de prauw aan wal sprong had hij een vreemd en onbehaaglijk gevoel. Deze aankomst was anders dan vroeger. Die papoea's hier waren opvallend stil. En de zendeling

daar voor hem zag er uit als een geest. Grauw en geel. Zijn witte pak was kapot en groezelig. En Nyhoff had zich zeker in geen twee weken geschoren.

— Hallo dominee...! Hoe staan de zaken hier?

De man greep de hand van de controleur. Een klamme, slappe hand. En de stem van die man trilde toen hij zei: — God zij gedankt dat je er bent, Reitsma. Ik had je al eerder verwacht. Je bent laat.

Bob lachte.

— Al die zendelaren zijn toch precies hetzelfde... ik heb me gehaast als de hel om hier te komen, we hebben studdy an doorgevaren en het eerste wat je hoort is: je bent laat!

Nyhoff deed een poging om te lachen maar het bleef bij een poging.

— Nee, ik ben verschrikkelijk blij dat je er bent, maar het duurt hier in dit land allemaal zo lang. Ik had natuurlijk veel eerder over die dingen moeten schrijven.

— Welke dingen?

Nyhoff keek de controleur aan en er lag zowel vrees als verbazing in die blik.

— Wel... die dingen, dat alles hier... je bent toch zeker op de hoogte?

— Ja, Hellinga heeft me er het een en ander van verteld, voor ik vertrok, maar helemaal duidelijk is 't me nog niet.

Sahalatu was bezig met het meren van de drie prauwen en Reitsma zag dat hij het daar best alleen klaarde. Hij gaf hem een paar instructies en ging toen naar de zendeling terug. Opnieuw was hij zich bewust van iets onprettigs, iets dat hij nauwelijks voelde, zich nauwelijks realiseerde, en dat er desondanks was. Maar hij zette het van zich af en probeerde zo opgewekt mogelijk tegen Nyhoff te doen.

Hij gaf de zendeling een sigaret en zag dat diens vingers trilden. Veel te erg voor alleen maar een malariapatiënt. En de man was gejaagd. Reitsma had al eens eerder gejaagde mensen meegemaakt, maar zelden zo als Nyhoff.

Het laatste avondlicht viel over het bos toen de twee mannen naar de woning van de zendeling liepen. In het bos schreeuwde een vogel en verder was er alleen het zachte ruisen van het water langs de kali-oeveren.

— Hoe lang blijf je hier, Reitsma? — vroeg Nyhoff.

— Zolang als nodig is. Een dag of een maand. Hangt er van af.

— Een dag... een maand... — mompelde de ander. En daarna:

— Het is allemaal voor niets geweest, Reitsma. Ik had hier net zo goed nooit kunnen komen.

— Hoe dat zo?

— Ze zijn er vandoor gegaan.
 — Allemaal?
 — Ja... bijna allemaal. Op een paar na.
 Reitsma floot tussen z'n tanden.
 — Wanneer?
 — O... vorige week... nee... ik vergis me... al een goeie maand geleden, misschien nog langer. Ik weet het niet meer. Het loopt allemaal zo raar door elkaar, de laatste tijd. Je weet toch dat ze Hakatita...
 — Ja, dat weet ik. Is het hier gebeurd of buiten de kampong?
 — Toen ik een dag weg was hebben ze hem vermoord. Het was afschuwelijk. Ik was erg gesteld op Hakatita en hij was m'n beste goeroe. Toen ik hem vond hadden ze hem...
 Hij zweeg. Streek met z'n hand over het voorhoofd en zuchtte. — Ah... het zijn duivels... ze kenden hem zo goed; Hakatita was al die jaren bij hen en toch deden ze dat. Zeg... Reitsma... luister je naar me?
 — Ja dominee.
 — Zeg, geloof jij aan een Vader in de hemel? Maar ik moest je dat beter niet vragen... je bent ongelovig, hebben ze gezegd.
 De controleur glimlachte. Hij was bezig medelijden te krijgen met die kleine, dappere dominee Nyhoff, met wie het op 't ogenblik helemaal niet zo best gesteld was.
 — Maar dominee... dat heeft er toch niets mee te maken. En dat hier dingen gebeuren... ja, dat met Hakatita, dat is verschrikkelijk, maar dat weten we toch? Het was hier nog nooit anders. Ze waren bij het huis. Het tuintje er omheen was niet onderhouden. Alles maakte een slordige, verwaarloosde indruk.
 Nyhoff zag dat de controleur de situatie opnam.
 — Kijk maar niet naar de rommel, Reitsma, er is hier niemand meer die er plezier in heeft de boel bij te houden.
 Ineens sprong iemand op Reitsma toe. Het was alsof die man in dat huis had staan wachten tot ze gekomen waren. De controleur kende hem nog van vroeger, die magere, in elkaar geschrompelde, verdroogde Ambonnesese goeroe.
 — Ha, toean Tupusouw... blij je te zien, kerel!
 Tupusouw probeerde even vriendelijk tegen de controleur te lachen als deze tegen hem, maar het resultaat was bedroevend. En Reitsma merkte dat zelfde nerveuze, schichtige, dat hij bij Nyhoff had geconstateerd ook aan de goeroe.
 De zendeling liet zich in een lage rotanstoel vallen. Hij was buiten adem en sloot z'n ogen.
 Reitsma keek naar hem en zoals de zendeling daar lag was hij maar een armzalig restant van de man zoals deze eens geweest moest

zijn. Dit was dominee Nyhoff niet meer. Deze afgeleefde, door angst en ziekte verteerde, deze gejaagde, nerveuze man had niets meer van de energieke idealist, die een paar jaar geleden op eigen verzoek de post was gaan bezetten. Ondanks de bezwaren die het Bestuur had gemaakt. Want het was te verwachten dat het geen gemakkelijke post zou worden.

Tupusouw gaf Reitsma een wenk met hem mee te gaan. Op z'n tenen liep de controleur achter hem aan. Nyhoff scheen in slaap te zijn gevallen. Af en toe schokte het lichaam zachtjes.

In het achterhuis greep de goeroe de mouw van Reitsma's linnen jasje. Hij bracht z'n mond dicht bij het oor van de controleur en zei zacht: — We moeten hier vandaan, toean . . . zo gauw mogelijk . . . morgen. Het is hier niet goed.

— Wat is niet goed hier, Tupusouw?

De man aarzelde. Hij keek om zich heen, als was hij bang afge-luisterd te worden en herhaalde: — Ik zeg U toean, het is hier niet goed. Ze hebben Hakatita vermoord en ze zullen mij ook vermoorden. Dat hebben ze gezegd . . . en ze zullen toean Nyhoff vermoorden . . . dat hebben ze ook gezegd . . . en ze zullen U vermoorden. Geloof U me toean . . . we kunnen hier niet blijven . . . dit is een vervloekt land . . .

Reitsma keek de man half medelijdend, half ongelovig aan. Hij kende dit alles. Het was niet de eerste maal dat hij deze dingen zag en hoorde. Eén ding was echter zeker: Nyhoff moest in ieder geval hier vandaan. Met dat andere kwam hij wel klaar, dat viel doorgaans nogal mee.

— Toean Nyhoff gaat zo gauw mogelijk naar de grote post, Tupusouw. En we zullen hier dan eens prachtig schoon schip maken. Het gezicht van de ander verstrakte.

— U kunt hier niet blijven . . . U moet mee. Ze zullen U zeker . . . net als al die anderen en Hakatita . . . o . . . ik weet het zeker . . . de duivel is los toean . . . U kunt niet blijven. Dit is geen land voor ons. Het zijn beesten.

Reitsma hoorde iemand aankomen. Het was de zendeling. Hij zag er ongelukkig uit en zwaaide op z'n benen.

De Ambonnees ging zachtjes in zichzelf jammerend weg en de twee mannen liepen naar de kamer terug. Daar zaten ze tegenover elkaar. De zendeling stak de olielamp aan.

Bob Reitsma vertelde wat ze hadden meegebracht, en dat het de bedoeling was dat hij een beetje orde op zaken zou stellen als de bevolking onrustig was. Daar stak niets bijzonders in. Dat gebeurde elk ogenblik. Maar het leek hem het beste (en hij zorgde ervoor dat hij z'n woorden zo voorzichtig en diplomatiek mogelijk rangschikte) dat dominee Nyhoff eens een paar maanden naar de kust

ging. Hij kon dan wat aansterken en later teruggaan, als hij dat wilde.

Er viel een lange stilte in het gesprek. Toen zei de zendeling:

— Reitsma, jij bent een jonge kerel en ik denk dat je van plan bent dit zaakje aan kant te maken. Maar je vergist je. Dit is veel erger dan jullie daar op de post denken. Jullie waren hier niet, ik wel. Ik heb het gezien . . .

— Wat heeft U dan precies gezien, dominee?

Opnieuw was daar die vreemde, zonderlinge flits over het gezicht van Nyhoff. Het was heel eigenaardig, een soort schaduw van een schaduw, die een honderdste seconde aarzelde over dat gezicht en door de ogen van die kleine figuur in de lage rotanstoel.

De zendeling hoestte lang en benauwd en ging toen recht overeind in de stoel zitten. Hij keek Reitsma strak aan en zei heel langzaam:

— Reitsma, zeg me eens heel eerlijk, vond jij me een goed Christen? Bob glimlachte om de vraag.

— Wis en waarachtig dominee, en *ik* vond dat niet alleen, maar wij allemaal daar op de post. Geen beter zendeling dan dominee Nyhoff! Hoe vaak zeiden we dat niet tegen elkaar!

— Meen je dat, Reitsma?

— Waarom zou ik liegen, dominee?

De ander bleef een paar minuten zwijgen. Het was buiten geheel donker geworden en de eerste geluiden van de nacht werden hoorbaar. Ergens in het huis hoorde Reitsma geschuifel van blote voeten op hout. Dat zou Tupusouw wel zijn. Buiten waren de stemmen van de papoea's, die met hem waren meegekomen. En de rivier hoorde hij, verderop.

Voor de zoveelste maal gedurende de twee laatste weken gingen zijn gedachten naar Saskia. Hij zat hier nu . . . en zij daar. Was het goed dat hij hier naar toe was gekomen? Saskia had het gewild en het zou ook te dwaas zijn geweest te weigeren. Maar iets had hem toch gezegd dat hij moest blijven. Hij vertrouwde het niet helemaal. Hij kon het gevoel soms niet van zich afzetten dat Saskia erger ziek was dan Van Dijk voorstelde. En dan . . . hij miste haar. Hij verlangde naar haar.

Natuurlijk verlangde Bob Reitsma naar Saskia. De man was in zijn leven niet met liefde verwend geweest. Het was als iets heel nieuws en machtigs en warmes over hem gekomen. Hij had het niet gekend en altijd gemeend dat hij het best missen kon. Hij had zich natuurlijk vergist.

En op dit ogenblik lag zij in de barak; erg mager . . . met die lange, heel lange vingers, waar de huid transparant over heen lag. Ja . . . bar mager was ze geworden, die laatste dagen. Dit was ook geen land voor vrouwen, ook al was je dan flink.

Hij hoorde als uit de verte de stem van Nyhoff.

— Zeg Reitsma . . . je mag er natuurlijk daar beneden nooit over spreken, je moet zulke dingen niet zeggen . . . beloof je me dat? Hij knikte.

— Nee, je zult er niet over praten, daarvoor ken ik je te goed. Maar weet je wat het is, Reitsma, weet je wat het ergste is van alles . . .? Ik was bezig m'n geloof te verliezen.

— Ik geloof er geen steek van, dominee. U bent een beetje ziek, U moet er uit. Dat hebben we allemaal hier op z'n tijd. Een beetje malaria, een beetje overwerkt, een beetje tropenkolder, een beetje heimwee enzovoorts. Haal een frisse neus man, en je bent zó weer de oude.

De ander schudde z'n hoofd. Hij was opvallend oud voor z'n veertig jaren en zag er wanhopig en treurig uit.

— Je zou hier je geloof kwijtraken, m'n jongen. Je gaat twijfelen aan God en Zijn goedheid. Ik kan zoiets niet tegen iedereen zeggen, Reitsma, maar wel tegen jou, nietwaar?

Hij stond op, liep naar het geopende raam en Reitsma zag dat hij aandachtig luisterde. Daarna kwam hij terug en bleef voor de controleur staan.

— Nee . . . dat geloof jij niet. Maar jij hebt niet gezien wat ik zag, Reitsma. Jij bent nog jong, nog erg jong. En ik hoop dat je zulke dingen niet zult moeten meemaken. Wat zei je me ook weer, die keer toen je hier was . . . het zijn net kinderen, deze mensen in het bos . . . dat heb je toch gezegd, nietwaar?

Reitsma knikte.

— Je had ongelijk. Het zijn geen kinderen. Het zijn duivels.

— Ik geloof dat ze iets er tussen in zijn, dominee. Half kind, half duivel. Maar daarvoor zijn we juist hier gekomen. Om die duivel een beetje uit te bannen. En ik dacht dat U zelf al een goed eind op dreef was.

— Ik heb het geprobeerd. Maar ik geloof dat ik een slecht zendeling ben geworden, Reitsma. Ik denk teveel aan thuis, aan Josina in Holland en de kinderen. Het gaat Josina niet zo goed. Ze schrijft me dat ze wilde dat ik terug kwam. En hoe lang het nu nog duurt. Dat is ellendig, zulke brieven. Die kun je hier niet hebben. Je moet vrij zijn voor je werk. En toen kwam dat andere.

Hij stond opnieuw op. Gebogen luisterde hij wederom aan het geopende raam. Bob Reitsma rook de wildernis die rondom het huis stond. En hij hoorde haar.

— Ga mee, — zei de zendeling zacht. — Ga mee, ik hoor het weer.

DE NACHT HING ZWAAR OVER EN IN HET VLOED bos dat aan alle zijden oprees. Die nacht was vervuld van donkere, zware geuren. Geuren van stinkende modder, die hier de aarde bedekte, een aarde die zuur was, schimmellend en rottend. Uit en in die modder leefde het bos. Daar was de geur van jong groen en vochtige boombast.

Op een meter of vijftig van het huis bleef Nyhoff staan. Hij hield zijn arm voor Reitsma's borst en fluisterde: — Niet verder... hoor...!

Reitsma luisterde.

Hij hoorde het oerwoud en kende dat. Hij had het leren kennen, in de dagen en de nachten van z'n eerste tournees. Hij kende al die geuren en al dat geluid. Het schuren van de rivier, het ruisen van een nauwelijks merkbaar beetje avondwind door de hoogste toppen, het zachte kwetteren van een paar kleine nachtvogels en het nauwelijks hoorbaar gemurmel van de stemmen der papoea's. Ze liepen nog een stukje verder. En plotseling greep de zendeling de arm van de controleur en fluisterde gejaagd: — Hoor je ze nú...?

Reitsma vond het alles bij elkaar vrij griezelig. Hij was een nuchter man, maar de dominee, die blijkbaar geestesziek was geworden, ging hem eerlijk gezegd een beetje op z'n zenuwen werken. Hoe eerder hij de man naar de kust terug liet gaan, hoe beter. Hij zou dat morgen als eerste punt van z'n werkschema regelen.

— Hoor... hoor...!

Hij voelde dat de hand van Nyhoff als een schroef om z'n arm ging knellen.

Reitsma luisterde. Wat hij hoorde waren uitsluitend bekende geluiden. Het was het bos met z'n honderden stemmen. Duidelijke stemmen en nauwelijks hoorbare stemmen. Fluisterende, sissende, brommende, knisterende, fluitende, piepende stemmen. Je moest er een beetje ervaring mee hebben om ze uit elkaar te houden, maar hij kon er heel wat van thuisbrengen. En je kon er ook je oren voor sluiten. Dat was de gewoonte van Bob Reitsma als hij

tourneerde. Hij was, dit is al eerder gezegd, een bijzonder nuchter man. Hij bezat verbeeldingskracht, doch was ook instaat die tijdelijk op non actief te zetten.

Maar in dit ogenblik, met die trillende, bevende hand van de zendeling om zijn arm gesloten, moest hij wel luisteren. Er lachte iemand. Dat was een papoea die met de prauwen was meegekomen. Ze zaten ergens bij elkaar in een kleine schuur en waren blij dat ze morgen waarschijnlijk een gemakkelijke dag zouden hebben. En daar was die ene vogel, die steeds na dertig seconden een zelfde dof gefluit liet horen. Die vogel en dat geluid kende hij. Er was niets bijzonders aan.

En nog eens fluisterde Nyhoff: -- Daar is het weer . . . hoor je het nu ook . . . ?

De controleur werd een beetje nijdig. Hij vond het een vrij dwaze vertoning en verweet zich dat hij de zieke man niet in huis had gehouden.

— Nee, ik hoor niets dominee . . . wat hoort U eigenlijk?

— Trommels. Die hoor ik iedere nacht. Ik denk dat je gehoor nog niet scherp genoeg is, Reitsma, maar dat komt nog wel. Als je ze eerst maar gezien hebt en . . . hoor . . . je móet het horen . . . !

Ondanks zichzelf luisterde Reitsma scherp en ineens dacht hij inderdaad het geluid te horen waarop Nyhoff scheen te duiden. Was daar niet heel ver weg, mijlen en mijlen van de plaats waar zij stonden, een heel vaag, nauwelijks waarneembaar geluid . . . van trommen . . . ? Hij wist het niet. Het was een soort gedempt schuren, een dof dreunen. Maar er was geen mogelijkheid na te gaan waar dat schuren en dreunen vandaan kwam. Uit het bos? Uit de donkere nachthemel boven hem? Of misschien uit de zachte, stinkende aarde beneden hem?

Soms was het geluid hoorbaar en soms was Reitsma er heilig van overtuigd dat z'n fantasie hem parten speelde. En soms was daar iets als een van heel ver aanspoelende golf, die echter al uitgespoeld en weggeëbd was alvorens hij binnen gehoorsafstand kwam. De vogel floot en de krekels gingen wild te keer. In het licht der sterren zag hij de schemering van grijsgrauwe stammen. Kwam het geluid daaronder, daartussen vandaan golven, rollen en glijden? Of van verder, van achter dat duister décor?

Het was mogelijk dat er op trommen geslagen werd. Hij had de casuaristrommen en tifa's al zo vaak gezien, beslagen door papoea-handen, als begeleiding bij hun primitieve dansen in het oerwoud. Maar dat geluid had hem nooit bijzonder verontrust. Het hoorde bij het bos, zoals de papoea's en de vogels en de regen. Het was er organisch mee vergroeid.

Nieuwe golven spoelden over en door het vloedbos dat mijlenver

het binnenland was ingegroeid. Enkele malen meende hij trommen te horen. Helemaal zeker was hij er echter niet van.

— Het is er iedere nacht, al maanden lang, — zei Nyhoff zacht. — Soms is het heel dicht bij. En soms zijn ze er uit gekomen.

De druk van de hand om Reitsma's arm werd minder hevig. De zendeling keek de controleur aan. Toen zei hij: — Kom, we gaan naar binnen ik zal je er alles van vertellen.

— — — — —
Het was al verscheidene maanden geleden begonnen en Nyhoff's fout was geweest dat hij veel te laat van al die dingen kennis had gegeven. Dat was een der eerste feiten die Reitsma vaststelde.

Er was een hele tijd rust geweest op de zendingspost en het werk verliep daar zoals het al een paar jaar verliep. Regelmatig werden mannen en vrouwen gedoopt en dominee Nyhoff kon met tevredenheid op de vruchten van zijn arbeid neerzien.

En toen was het begonnen.

Het viel de zendeling ineens op dat er aanzienlijk meer sago werd geklopt dan voor normaal verbruik nodig was. Hij kende dit verschijnsel, maar weigerde te geloven dat de kampong, waarvoor hij met z'n beide goeroes al zo lang had gewerkt, nog eens zou terugvallen tot de barbaarse adat, die hij met zoveel succes bezig was te bestrijden.

Als papoea's meer sago kloppen dan ze voor hun directe behoeften nodig hebben, is dat een vrijwel mathematisch zeker teken dat een sneltocht wordt voorbereid. Nyhoff probeerde er achter te komen en dat probeerden de twee Ambonnesse goeroes, Tupusouw en Hakatita, ook. Ze kwamen niets te weten hoewel het sagokloppen doorging.

Daarna kreeg Nyhoff een paar hevige malaria-aanvallen. Hij had altijd al met de malaria overhoop gelegen, maar het leek wel of de aanvallen steeds frequenter en heviger werden. Eenmaal had hij twee weken lang onder zijn klamboe gelegen en het werk moeten overlaten aan de goeroes.

Er waren nachten geweest, vol getrommel en gezang. De oude adat scheen toch nog niet helemaal afgezworen te zijn. En er verdwenen mannen uit de kampong, zonder dat de zendeling te weten kwam waar ze gebleven waren.

En toen was dat met Hakatita gebeurd.

Die was voor een paar dagen het bos ingegaan om enkele afgelegen families te bezoeken. Dat gebeurde periodiek en niemand had een ogenblik aan gevaar gedacht. Na vier dagen was Hakatita nog niet terug. Na zeven dagen evenmin. En ineens ontdekte Nyhoff dat de bewoners van de kampong een soort koortstoestand vertoonden. Er kwamen steeds minder bezoekers naar de diensten luisteren en

uit alles bleek dat er een belangrijke gebeurtenis op komst was. Het was, zacht uitgedrukt, op z'n minst lichtvaardig van dominee Nyhoff geweest, om zelfs toèn het Bestuur niet te alarmeren. Maar dominee Nyhoff was, hoewel hij zich dat zelf niet realiseerde, ziek. Lichamelijk zwaar door de malaria aangegrepen, gedeprimeerd door huiselijke correspondentie, teleurgesteld in geestelijk werk dat hij verloren zag gaan, dat alles verwarde en verdoofde hem. Daarbij kwam dan nog het moordende klimaat aan de rand van het vloedbos. Als geestelijk leider uitgezonden, had Nyhoff in die dagen zelf waarschijnlijk het allermeeest behoefte aan geestelijke bijstand. Hij was een beetje op. Hij moest terug. Misschien tijdelijk, misschien voor goed. In elk geval had hij de limiet overschreden. De achtste dag na het verdwijnen van Hakatita was hij het bos ingegaan. Tupusouw had geweigerd mee te gaan. Dit was de eerste maal dat Tupusouw hem iets geweigerd had. Maar hij had de idée fixe dat het boze oog op de post was gevallen en dat het levensgevaarlijk was dat bos in te trekken.

Nyhoff ging dus alleen. En hij had alleen de spits moeten afbijten. De eerste nacht hoorde hij de casuaristrommen en de tweede nacht waren ze zijn gidsen die hem in de goede richting leidden. Hij bereikte een open plek in het bos en werd daar geconfronteerd met iets dat het midden hield tussen het inferno en een abattoir. Hij zag tientallen van bloed druipende mensenhoofden. Hij zag hoe ze bezig waren andere hoofden, nauwelijks van het vlees ontdaan, te roken. Hij zag weer andere koppen geprepareerd staan, met bijgevijlde tanden en vermiljoenrode vruchtenpitten in de oogholten. Hij zag nog meer en het een was afgrijselijker dan het andere. Het ergste voor dominee Nyhoff was echter dat een aantal van zijn eigen dopelingen daar actief bezig was.

De zendeling mocht dan een ernstige fout gemaakt hebben door het Bestuur niet tijdig in te lichten, anderzijds bleek deze man over een niet geringe dosis moed te beschikken. Hij verborg zich niet maar ging integendeel tot de aanval over. Hij greep in en poogde te redden wat te redden viel. Zonder succes. De snelkoorts had reeds te veel vat gekregen op de mannen en dat de kleine zendeling er het leven afbracht was een wonder. Hij bevond zich echter verscheidene malen gruwelijk dicht bij de dood.

Toen zag hij het hoofd van zijn goeroe. Het was een verschrikkelijke ontdekking en de liefde die Nyhoff een leven lang zijn Hemelse Vader had toegedragen onderging die nacht de vuurproef. Na twee dagen was hij op de post terug. Tijdens zijn afwezigheid had bijna de gehele kampong de benen genomen. Hij wist dat ze zich zouden aansluiten bij die anderen in het bos. Zijn werk was voor niets geweest. De vruchten ervan had hij zelf gezien. Gepre-

pareerde doodskoppen op lange stokken. Die nacht passeerde dominee Nyhoff het dieptepunt van zijn leven.

Hij schreef een brief aan het Bestuur en zond een helper er mee weg. Nyhoff veegde zich iedere minuut met een groezelige lap het zweet van het voorhoofd. Hij had het benauwd en tijdens het vertellen beleefde hij al deze dingen zichtbaar opnieuw.

Bob Reitsma had aandachtig geluisterd. Het was erg, maar het was evenmin de eerste maal dat zo iets in dit land gebeurde. Dit was Nieuw Guinea. Je wist toch dat je daar rekening mee moest houden . . . hoe vaak had hij een dergelijk verhaal niet gehoord. Het was in geen enkel opzicht nieuw voor hem. Maar Bob Reitsma was psycholoog genoeg zich te realiseren dat voor de zendeling het allerergste was geweest dat het *zijn* mensen waren die dat deden. Mensen, die hij voor een deel had mogen dopen en van wie hij veronderstelde dat ze kinderen des geloofs waren geworden. Dat was de grote, bittere, onmenselijk wrede teleurstelling, die deze man had moeten verwerken. En hij moest die verwerken in een tijd, dat hij lichamelijk en psychisch in slechte conditie was. Het was te veel voor hem geweest.

— Wat zijn de laatste berichten, dominee?

— Ik hoor ze iedere nacht, Reitsma, ze zijn daar bezig. Ik weet het zeker en ik ben bang dat het hele district in opstand zal komen. Maar dat mag God verhoeden.

— Zo'n vaart zal het niet lopen, dominee. Zijn ze hier nog in de buurt geweest?

— Nee, maar ik verwacht ze iedere nacht. Ze zijn zich bewust van hun macht en door het dolle heen.

— Wie zijn er hier nog achtergebleven?

— Een paar oude mensen en wat kinderen.

— En hoe is de voedseltoestand?

— Heel slecht. Ik heb gedeeld met hen wat ik had, maar je hebt zelf gezien dat ik haast niets meer bezit.

— Kent U de oorzaak van deze campagne?

— Nee . . . maar er was hier vóór ik kwam een soort medicijnman die veel macht over de mensen had maar wegging toen ik kwam. Hij is een half jaar geleden teruggekomen en ik vermoed dat hij ze gek heeft gemaakt.

— Hoe heet die vent?

De zendeling noemde een naam.

De stilte hing een volle minuut tussen de twee mannen. Toen vroeg Nyhoff: — Wat ben je van plan te gaan doen, Reitsma?

— Natuurlijk grijpen we in, dat spreekt vanzelf, dominee. Jammer alleen dat we zo laat gewaarschuwd zijn. Maar dat is nu eenmaal gebeurd en ik begrijp wel dat U wilde proberen dat zaakje zelf in

het reine te brengen. Maar U gaat morgen naar de kust, daar beginnen we mee.

Nyhoff keek de controleur verschrikt aan.

– O nee, Reitsma, ik denk er niet aan. Ik blijf natuurlijk hier. Ik kan niet weg.

– Maar ik dacht dat U zelf weg wilde. Hellinga vertelde me tenminste zoiets.

– Misschien heb ik dat geschreven... het is mogelijk. Maar ik weet niet meer wat ik allemaal in die brief heb gezet... nee, ik moet hier zijn. Ik kan m'n post niet in de steek laten.

Reitsma schudde z'n hoofd.

– U kunt later altijd weer terugkomen, maar U moet eerst weg. U bent zwaar ziek en in deze toestand hebben we toch niets aan U. Zodra U beter bent halen we U op en zet U het werk door. Ik laat U terugbrengen naar de „Prinses Juliana” en U bent over een dag of wat weer in de bewoonde wereld. Tupusouw gaat met U mee, want die is ook aan andere lucht toe, als ik hem goed bekijk.

– En jij?

– Ik blijf natuurlijk. Ik ga aan 't werk en ik beloof U, dominee, dat zaakje komt best in orde. Die heren zullen weten dat ze hun oude adat achterna liepen. We zullen er geen gras over laten groeien. Hoe eerder we die bende uitroken hoe beter.

– Maar waar haal je de mensen vandaan?

– Die heb ik toch bij me!

– Die paar mannen? Dat is veel te weinig, jongen. Begrijp je dan niet dat je een tegen honderd staat?

– Dat staan we wel eens meer in dit land, dominee. Dat komt best in orde.

– Dus je dacht met die paar mannen een soort strafexpeditie te houden?

– Zo zoudt U het kunnen noemen, hoewel het wel een erg groot woord is.

De zendeling stond op. Hij kwam een beetje wankel en zwaaiend op de jonge ambtenaar toe en greep diens hand. Z'n stem trilde toen hij zei: – Geloof jij in het bestaan van God, Reitsma?

– Ik geloof in een God, dominee, maar ik denk dat het een andere is dan waarin U gelooft. Ik wil daar later nog wel eens met U over praten. Als ik weer terug ben.

– Je zal die God hard nodig hebben als je daar bent.

– Heeft hij U geholpen, dominee, toen U daar was?

De zendeling keek de man die van zover was gekomen om hem naar de wereld terug te laten brengen aan, en voor de eerste maal die avond was daar iets van een glimlach om de mond en in de ogen van die oudgeworden en gedesillustioneerde brenger van Gods

woord in de wildernis.

Toen zei hij en z'n stem beefde niet: — Ja, je zult dat wel niet begrijpen, maar tóen ook.

— En U zei dat U bezig was Uw geloof te verliezen.

Even aarzelde de zendeling. Toen zei hij, heel beslist:

— Wat ik daar heb gezien is misschien te veel voor een mens. Als ze me zelf hadden vermoord zou ik het niet zo erg hebben gevonden als nu. Ik dacht dat ik kinderen had mogen voorbereiden op het ingaan in Gods huis. Maar het zijn geen kinderen.

— Nee, U noemde ze duivels.

— Ja, duivels. Misschien. En dat heeft me doen twijfelen aan die God waarin ik geloofde. Een God der liefde.

— In welke gelooft U dan nu?

— Het is allemaal erg moeilijk, Reitsma... ik zag in die dagen alleen een God van wraak. Maar je zegt zelf dat ik ziek ben. Ik voel het wel. Ik heb al in geen dagen kunnen slapen en ik ben mezelf niet meer. Het is niet zo gemakkelijk om in deze wijngaard van de Heer te arbeiden. Het is zelfs moeilijk voor ons, die weten dat het resultaat bijna altijd teleurstelling is.

— U komt terug hier, dominee, en U hoeft niet te wanhopen.

— Ik hoop terug te komen. Er zal veel werk gedaan moeten worden. Van voren af aan weer. Maar ik ben nog niet zo oud.

Bob Reitsma keek hem aan. Het gele lamplicht viel over het gezicht van de zendeling. Hij was hoogop veertig jaar. Je zou hebben gezworen dat hij ouder dan zestig was.

Het werd stil in het huis. De papoea's in het huis nabij de zendingspost sliepen allang. Tupusouw had zich al in geen uur meer laten zien. Buiten riep alleen nog die ene vogel zijn monotone roep, die de tijdeloosheid van de jungle als 't ware nadrukkelijk accentueerde.

De controleur zag dat de ander scherp luisterde.

Hoor... daar is het weer... Reitsma... ik hoor 't nu duidelijk... jij ook?

Maar de ander hoorde niets.

Die hoorde alleen het vlagen van de eerste regen over de toppen der bomen.

Hij haalde zijn schouders op en greep z'n journaal.

Hij werkte het bij en sprak daarna nog een uur met de zendeling.

Hij kreeg alle informatie die hij nodig had voor datgene wat hij met een groot woord had genoemd: een strafexpeditie.

REITSMA'S EERSTE WERK WAS DE ZENDELING TE overtuigen van de noodzaak voorlopig naar de bestuursvestiging terug te gaan. En vier dagen na zijn aankomst op de zendingspost nam hij afscheid van hem. Van een totaal gedesillustioneerd en verslagen man, die per prauw naar de kust werd vervoerd. De controleur was blij dat hij de man zo ver had kunnen krijgen. Deze was steeds meer op zijn zenuwen gaan werken. Hij gaf een rapport voor Hellinga mee en een grote brief voor Saskia. Toen de prauw met de twee Ambonnezen en roeiers vertrok merkte hij dat het hem eigenlijk speet niet mee terug te kunnen gaan. Over een week zou Nyhoff daar zijn, maar hij moest hier blijven. Dat was een merkwaardige gewaarwording voor Reitsma, maar hij begreep dat het alleen het verlangen naar Saskia was.

Hij had Hellinga uitvoerig over alles ingelicht en een plan ontwikkeld dat zijns inziens een uitstekende kans van slagen bood om de weggetrokken papoea's opnieuw onder bestuur te brengen. Maar hij kon dat plan moeilijk ten uitvoer brengen zonder mensen. Daarom vroeg hij nog twintig man dragers aan en vier Ambonnesse bestuursassistenten. Hij wilde dan met al deze tot zijn beschikking staande mensen een soort bliksem-actie voeren, om de zaak in één keer te regelen. Het was de meest economische methode. Zowel in financieel opzicht, als wat de tijdsduur aanging.

Hij moest een week op antwoord wachten. Eerder zou de prauw in geen geval terug zijn.

Hij werkte zijn plan uit in overleg met Johannes Sahalatu en de politie-agenten. Ze vonden het een goed plan, maar er moesten inderdaad meer mannen beschikbaar zijn.

Sahalatu kwam met het voorstel om alvorens de grote campagne te beginnen een korte verkenning te houden. Hij stelde voor dat behalve toean controleur en hijzelf, nog twee der veldpolitie-agenten zouden meegaan, benevens acht papoea-roeiers. Over vier dagen zouden ze weer terug zijn, dacht hij.

Reitsma had goed geluisterd. Hij wist dat een advies van Sahalatu

doorgaans een goed advies was en daarbij: hij wilde zelf ook graag beginnen. Hij voelde er niets voor een week lang, misschien nog langer, te moeten wachten en werkloos te zijn. Hij stemde toe. De andere morgen zouden ze de rivier op varen.

Die dag maakte hij z'n barang in orde. En tegen de avond, toen het zachtjes begon te regenen, sloeg hij z'n cape om en ging naar buiten. Hij hoorde de regen over en door het groen van het bos ruisen. De aarde geurde sterk en hij zakte tot over z'n enkels in het moerassige land.

In de regen zocht hij iets. Hij nam de directe omgeving van het huis van Nyhoff scherp op en vond wat hij zocht. Hij bukte zich en haalde onder de cape een klein model tuinschop vandaan. Daarmee begon hij, op z'n knieën in het sopperige mos liggend, de aarde bloot te halen en om te woelen. Zo deed hij met een stuk ter grootte van ongeveer twee meter in het vierkant.

Hij had er een klein uur werk aan, en toen die vier vierkante meters open aarde daar lagen, drassig en modderig, haalde hij iets anders onder de cape vandaan: een klein linnen zakje.

Hij deed het open. Er kwam wat Afrikaantjeszaad uit. Voorzichtig, als hadden die zaadjes de waarde van diamanten, verdeelde hij het zaad over de vier vierkante meter moerasland. Hij liet zaadje voor zaadje in de putjes vallen en bedekte die daarna zo zorgvuldig mogelijk. Toen al het zaad verdeeld was stond hij op. Even aarzelde hij of hij dat miniatuur-tuintje zou moeten omheinen. Nee . . . het zaad zou ook zo wel opkomen, dacht hij.

Het regende nog steeds toen hij naar het huis terugliep. Hij was doorweekt en deed andere kleren aan. Daarna probeerde hij wat te lezen, maar slaagde er niet in z'n gedachten bij het boek te houden. Telkens dwaalden die gedachten af naar de bestuurspost, en naar Saskia. Hij kende dat verlangen nog niet zo lang en het maakte hem onrustig. Hij had dat nog nooit eerder bij de hand gehad en het was prettig en onprettig tegelijk.

Hij sloeg het boek dicht en ging voor het open raam staan. Het regende nu al urenlang en het zou die avond en die nacht wel blijven regenen. Dat zag er voor morgen, als ze zouden vertrekken, niet best uit. Maar voor de Afrikaantjes zou het goed zijn. Het zaad zou ontkiemen en als eenmaal de bloemen opbloeiden zou dat een aardige herinnering aan Saskia zijn, die ze hem had meegegeven.

De aarde was vrij goed geweest en als hij geluk had zou dat zaad wel spoedig opkomen.

Hij had dan iets heel persoonlijks van Saskia vlak bij zich. Maar daar was ook een kans dat hij, eer het zo ver was, alweer lang op de post terug was. In elk geval was dát beter.

Controleur Reitsma ging die avond vroeg onder de klamboe. Hij wilde de andere dag zo fit mogelijk zijn.

— — — — —
Maar de andere morgen was het toch droog. Ze vertrokken met de acht beste roeiers, waarover ze beschikten. Sterke, in het roeien uitstekend getrainde papoea's. Vóór in de prauw zaten Reitsma en Johannes Sahalatu. Achterin de beide andere Ambonnezen, Lucius de Tretes en Jozef Malessy.

Ze voeren urenlang door het vloedbos. Soms zagen ze kleine prauwen van de nog achtergebleven bevolking, bemand met een of twee papoea's. Het viel Reitsma op dat ze aanzienlijk schuwer waren dan de keren dat hij hier voorheen had gevaren.

Het was hoog water en merkwaardig te zien hoe handig en snel deze mensen tussen de bomen van het vloedbos door konden roeien. Soms deden ze denken aan wezens, half mens, half vis. Vooral als het water viel en ze over de wortelbedden kropen en sprongen. De wortels der bomen vormden een grillig hekwerk en door en over dat hekwerk kropen deze zwarte figuren, vrijwel naakt, loerend naar die prauw op de kali.

Af en toe wees Sahalatu op iets dat een flink eind voor 't vaartuig zichtbaar werd. Krokodillen. Meestal niet veel meer dan een kleine rimpeling, en enkel, haast onzichtbaar, golfje op de stroom. En eer ze bij die plaats waren was er geen krokodil meer te bespeuren.

Ze voeren van de ene rivierarm in de andere. Reitsma had de kaart van het kustgedeelte voor zich uitgespreid, maar Sahalatu scheen zo'n kaart niet nodig te hebben.

Toen Reitsma hem vroeg hoe vaak hij deze kali nu al was opgeroeid zei de kleine man: „Ik weet het niet, toean; misschien zesmaal, misschien tienmaal. Dat is allemaal al zo lang geleden.”

Je kon je geen beter gids wensen dan Sahalatu. Er ontging hem niets en hij kende het bos haast als een papoea. Hij was meestal de eerste die op de ronddolende halfnomaden wees, die hen soms op de oever aanstaarden en snel verdwenen als de prauw iets de wal instuurde. Ook Sahalatu viel het op dat de bevolking schichtig was. De oorzaak kenden ze beiden.

Massief en donker reisde het bos aan beide kanten van de brede kali met hen mee. Een enkele maal wikte een papagaai over de prauw. Die gaf dan, de mannen ziende, een wilde, onwelluidende schreeuw, om daarna haastig in het groen aan de oever te verdwijnen. Sahalatu wist altijd de naam van de variéteit. En zoals hij de vogelnamen kende, zo kende hij die van de bomen en het overige gewas.

— Kijk toean . . . dat is er een van goede houtsoort . . . die zou de

Kompenie mooi kunnen laten bewerken voor export . . . en daar . . . in die bocht . . . dat zou een beste visplaats zijn toean . . . ik denk dat er heel wat vis zit . . . ja, we hadden ook nog een lijntje moeten meenemen . . . En ziet U die vogel daar . . .? Dat is een prachtig exemplaar, kijk die snavel eens vuurrood zijn!

Ze kwamen op een lang en recht stuk kali en de roeiers behoefden alleen maar aan de paddels te trekken. Ze zagen er, na vier uur roeien, nog fit uit. Het was dan ook een prima ploeg. De mannen zongen roeiliederen. Een enkel ervan kende Reitsma, maar de woorden verstond hij niet. Het waren zonderlinge liederen, op het rythme waarvan geroeid werd. Dan ging het lichter. Dan gleed de prauw soepeler door het donkere, gele water. Dan kwam het doel sneller in zicht. Dan was het minder warm. Dan voelde je het zweet niet zo. Dan hoefde je niet te denken aan onaangename dingen.

Een man, een lange, goedgebouwde papoea, gaf steeds de eerste regel aan. De anderen vielen daarna in met hun donkere, diep uit hun keel komende stemmen.

Soms regende het, maar de regen zette niet door en iedereen was daar verheugd over. Aan alles was echter duidelijk zichtbaar, dat ze de regentijd ingingen.

Uur na uur schoven de oevers voorbij. Groen . . . groen . . . Mangroves en nipalmen. Nipalmen en mangroves. Een eindeloos woud, met daartussen het door elkaar gestrengeld gewas en daaronder modder en moeras, moeras en modder. Het was nauwelijks denkbaar dat in die wereld van water en regen, van bomen en varens, van mos en schimmel, van stank en muskieten en van blubber, blubber, blubber, mensen leefden. Tòch leefden daar mensen. Het bosvolk. Mannen, vrouwen en kinderen. Die niets weten van die andere wereld die zich buigt over de wereldbol. Die daar leven zoals mensen geleefd hebben voor de jaartelling. Samen met de regen, het bos en de dieren. In naam bevinden deze mensen zich onder Nederlands bestuur. Maar alleen in naam. Dat rijk van het moerasbos is het eigen rijk van het bosvolk. Daar kan geen blanke leven. Hij kan er hoogstens langsvaren. Hij kan er overheen vliegen. Hij kan er naar gissen en erover fantaseren. Maar hij kan er niet in doordringen. En hij kan er niet in leven.

In de middag werd niet meer door de roeiers gezongen. Het werd steeds drukkender en bedompster, ofschoon er geen zon was. Dikke regenwolken hingen als uitpuilende zakken boven het spiegelgladde water van de rivier. En het werd steeds verlatener. Sinds twee uur hadden ze geen enkel levend wezen meer op de oevers gezien.

Sahalatu vertelde over het leven der mangroves. Hij kende allerlei legenden van het vloedbos.

— Kijk toean... ziet U hem...? —, en hij wees op een grote, sneeuwwitte reiger, die statig en verheven opvloog toen de prauw naderbij kwam. Van die reiger wist Sahalatu heel wat te vertellen, want reigers waren merkwaardige vogels. Die moest je te vriend houden, want ze zagen kans invloed op een mens uit te oefenen. En dan vertelt Sahalatu een lang verhaal over onze voorouders die van de vogels afstammen.

Als het uit is wijst hij op een zeldzaam soort mangrove. — Er zijn vijftig soorten, toean, en die daar komt zó zelden voor, dat de papoea's...

Als het avond wordt zijn ze een prachtig eind op weg in de goede richting. Het regent wel, maar Sahalatu weet een plek waar ze goed bivak kunnen maken. De prauw schuurt over de zanderige oever en de papoea's maken vast.

Die bouwen ook hun eigen bivak. Ze zijn daar ongelooflijk handig in en het wordt in elkaar gezet met wat stammetjes en blaren. Ze zijn nog eerder klaar dan de controleur en z'n drie Ambonnezen. Er wordt koffie gezet op de primus, rijst klaargemaakt, en uit de prauw haalt Abel, voorman der papoea's, een grote mand vruchten. Het bos is grijs van regen als iedereen eindelijk klaar is. De papoea's gaan vroeg slapen, maar Reitsma en de Ambonnezen zitten nog wat na te praten. De controleur rookt een pijp en het hindert hem meer dan hij zichzelf wil bekennen, dat zo'n groot deel van z'n gedachten maar steeds aan Saskia gewijd is. Hij wil die gedachten wegbannen, maar het lukt niet.

Tegen tien uur gaan de Tretes en Malessy slapen. Reitsma en Johannes blijven nog even tegenover elkaar zitten. Af en toe valt een woord, een opmerking. Sahalatu zit waarschijnlijk te denken aan een nieuwe karabijn, waarover hij het die dag al een paar maal heeft gehad. Hij is er hard aan toe, maar de Kompenie heeft geen haast hem een nieuwe te geven. Het ergste is dat Johannes Sahalatu scherpschutter is en van schaamte zou sterven als een collega van hem (om maar niet eens van papoea's te spreken), zou zien dat hij misshoort. Dat is zijn grote zorg. Gelukkig heeft de toean controleur hem beloofd dat hij er met de toean besar op de post over zal spreken.

En de controleur denkt aan Saskia. Hij weet dat het niet goed is, en dat hij daar beter niet aan kan denken. Maar hij ziet geen kans z'n gedachten in een andere richting te dirigeren. Ze blijven maar draaien en draaien om dat meisje. Hij ziet haar zitten in dat bed van de barak en hij hoort haar spreken, dwars door de suizende en ruisende regen heen, door al dat getik en geroffel en gedreun van de stralen water op het tentdoek heen. Heel duidelijk, heel verstaanbaar. Ze zegt dat hij moet gaan omdat het zijn werk is, en ze

zegt dat ze helemaal niet zo erg ziek is en dat ze weer gauw beter zal zijn en . . .

Ineens merkt hij dat Sahalatu aandachtig zit te luisteren, met zijn pijp opgeheven voor zich uit.

Hij luistert ook scherp . . . en ineens hoort hij, heel vaag, heel gedempt, datzelfde geluid als een paar avonden daarvoor in de zendingstpost.

De Ambonnees kijkt hem aan. — Hoort U dat, toean . . . ?

Hij knikt. — Ja, wat is dat eigenlijk, Johannes? Ik heb het al een paar maal eerder gehoord van de week, op de post bij toean Nyhoff . . .

De Ambonnees staat op en loopt gebogen naar de ingang van het bivak. Hij slaat het doek van de opening weg en gaat binnen staan. Even later staat Reitsma naast hem.

Ze moeten eerst wennen aan het geruis van de regen, die een hels leven maakt op millioenen blaren.

Reitsma ziet dat er iets van een grijns over het gezicht van Sahalatu ligt; zo grijnst Johannes Sahalatu altijd als hij heel sterk geconcentreerd is.

— Ze zijn hier niet zo ver vandaan . . . toean . . . ik denk nog geen halve dag varen. Het is een oproep . . . ik ken dat geluid heel goed . . . niet zo best voor papoea's . . .

— Oorlog of snellen, Johannes?

— Dat zou ik zo niet kunnen zeggen, heer. Maar ik denk snellen. In ieder geval is het een oproep.

— We zullen ons moeten haasten, niet?

Johannes Sahalatu schudt z'n hoofd alsof hij wil zeggen: dat zouden we kunnen proberen, maar ik verwacht niet veel van het resultaat. Johannes Sahalatu is namelijk een bijzonder gereserveerd man, die in vele jaren rimboewerk geleerd heeft elk optimisme op te sparen tot na een actie.

Het begon nog harder te regenen en de mannen gingen weer zitten. De bestuursambtenaar achter het al dovende vuurtje, de Ambonnees ervoor.

— Geloof jij, Johannes, dat we ze morgen kunnen bereiken?

— Ik zou het niet weten, heer. Het bos is groot en deze kerels zijn zo sluw als de duivel. Waarschijnlijk weten ze allang dat we komen.

— Van die mannen die we vandaag langs de oever zagen?

— Misschien. Dat zou kunnen.

— Hoe dan anders?

Johannes Sahalatu zwijgt en bepaalt zijn aandacht bij de rook van z'n pijp. Maar dat is alleen maar schijn. Hij zoekt een antwoord. Die toeans van de Kompenie kunnen vragen stellen die je eigenlijk niet beantwoorden kan. En er zijn heel veel dingen in het bos

waarop geen antwoord is te geven. Op de meeste niet. De toean herhaalt zijn vraag:

— Hoe dan anders, Johannes?

— Ik weet het niet, heer. Misschien heeft de wind het hun verteld. Of de kali, of de vogels. Ja, de wind. Die vertelt zoveel. Kabar angin . . . het gerucht van de wind.

— Ik geloof niet zo veel van die mysteries van het bos, Johannes. Dat is allemaal zwarte-kunst van papoea-tovenaars, waar niets van overblijft als je er met je nuchtere gezicht bijstaat.

Johannes Sahalatu zwijgt en blaast de rook van z'n pijp in kleine, kogelronde balletjes voor zich uit. Bob Reitsma vindt dat hij nogal nadrukkelijk, nogal demonstratief zwijgt.

— Jij als Ambonnees gelooft daar natuurlijk wél aan, Johannes? En Johannes knikt. En dat knikken is heel overtuigd en heel ernstig.

— Ja, daar geloof ik aan, toean, omdat m'n grootmoeder en m'n moeder er ook in geloofden. Daar zijn dingen in het grote bos waarvan wij, Nederlanders, geen begrip hebben. (Het was een merkwaardige gewoonte van Johannes Sahalatu, om tijdens ernstige gesprekken vaak te spreken van „wij, Nederlanders”. De zaak was namelijk dat Johannes zich volledig Nederlander voelde, hoewel geboren en getogen Ambonnees.) De ander haalde z'n schouders op. — Je bedoelt natuurlijk goena goena?

— Ik bedoel dat wij niet zo heel veel weten van het bos, toean. Hoe zouden wij het ook kúnnen weten, die er zo zelden in doordringen en dan nog zo kort. Wat weten wij van het hart van het bos en van het leven van het bosvolk? En wat weten wij van het bergvolk, dat nog verder en dieper leeft in dit land?

— Maar het Bestuur en de zending en de missie zitten hier toch al jaren. Een vriendelijke, haast vergoelijkende glimlach speelt om het gezicht van de Ambonnees, bij deze opmerking van z'n chef.

— Ja zeker, die zijn er al jaren, heer, maar ze zitten aan de rand van het bos en niet in het bos. Dat is het verschil. Nu ja . . . een enkele maal, een expeditie, een campagne, een exploratie. Maar allemaal heel kort en heel beperkt. Dat weet U zelf trouwens veel beter dan ik.

— Was jij dan wel diep in het bos, Johannes?

— Ik ben er dieper in geweest dan de meesten van mijn land, toean. En ik heb veel gesproken met de tovenaars die daar tussen de stammen leven. Veel kom je niet te weten, want ze haten ons als de pest, ofschoon onze huid lang zo wit niet is als die van de blanda's. Maar een paar dingen hoorde ik.

— Welke?

Er komen rimpels in het bruine, haast zwarte voorhoofd van de

Ambonnees. Hij wacht even, aarzelt kennelijk op dat gesprek verder in te gaan en zegt dan: — Over leven en dood, heer. En over de macht om mensen te betoveren. Ge moet daar niet om lachen, toean, want het zou kunnen zijn dat dit gevaarlijk is, zelfs voor een zo machtige blanda als toean.

Reitsma begint te lachen om het dodelijk ernstige gezicht van de brave Ambonnees. Hij gooit hem een sigaret toe en zegt: — Je bent een beste kerel, Johannes, maar je moet niet aan sprookjes geloven. Daar ben jij een veel te verstandige kerel voor.

— Het zijn geen sprookjes, toean. Het is werkelijkheid. Ik heb het zelf gezien. En mijn grootmoeder, die veel jaren in het bos woonde, zag het ook.

— Johannes . . . je had het daarnet over dat bergvolk. Ben je daar ook geweest?

— Eenmaal heer, dat was tijdens de grote exploratie, vijftien jaar geleden. Het was de zwaarste tocht die ik ooit maakte en ook de koudste. Zo ver was nog nooit een zoon van Ambon geweest, en daar zag ik een paar mannen van het bergvolk.

— Waren ze klein?

— O ja, veel kleiner dan de papoea's die wij aan de kust kennen. Maar er zijn ook reuzen.

— Waren ze erg schuw?

— Nee, dat waren alleen onze papoea's. En . . . dat waren wij. Nee . . . niet de blanda's, maar die begrepen het ook niet. Die lopen maar door. Wij, de zes Ambonnezen, die Menadonezen en de dajaks. Die wilden trouwens ook niet verder.

— Waarom waren jullie bang?

— Toean kan meer vragen dan ik beantwoorden. De lucht deugde daar niet. O nee . . . en onze papoea-dragers liepen tenslotte op een paar na allemaal weg. Ze aten niet meer en zagen grijs van angst.

— Voor het boze oog, Johannes?

— Nee, voor de geesten van dat land. Het is een heel raar land heer, het is . . . betoverd. Daar moet een vallei zijn, heel ver weg, verder dan ooit iemand is geweest, achter de hoogste bergen . . . In de wolken, achter de sneeuw . . . een vallei met honderdduizenden mensen . . . met reuzen.

— Papoea-reuzen, Johannes?

— Ja, papoea-reuzen. Maar geen gewone papoea's. Ze zijn heel ver vooruit en beschikken over geheime krachten. Geen kust, papoea of dajak zou je er heen krijgen, nog niet voor al het goud ter wereld.

— Dan moeten we op een goede dag toch eens naar dat land gaan kijken, Johannes, — zei Reitsma en hij deed z'n best om het ernstig te zeggen, omdat hij zag dat dit alles voor de Ambonnees een heel ernstige zaak was.

– Dan moet toean maar alleen gaan – antwoordde Sahalatu, – wij horen daar niet en wie daar heen gaat komt niet meer terug. Hoor . . . daar is het weer . . .!

De regen was iets minder geworden en voor de opening van de tent stonden ze opnieuw te luisteren. Heel duidelijk klonk van verre een zacht geroffel. Het zweefde over de bomen van het nachtbos, maar controleur Reitsma zag geen kans de richting ervan te bepalen.

Johannes Sahalatu wees echter naar de kali. En zijn vinger gaf de richting aan vanwaar het geluid volgens hem kwam. Dat was stroomopwaarts.

ZE BRAKEN DE VOLGENDE MORGEN AL HEEL vroeg het bivak op. Dat gebeurde tijdens zware regenval en toen de roeiers hun paddels grepen en de prauw de kali opstuurden regende het nóg. Iedereen was koud en er werd door de roeiers niet gezongen.

Tegen de middag werd het droog hoewel de zon niet doorkwam. De bomen bleven lekken en druipen en daarna werd het stil in het bos. Uit die stilte dreef toen weer het geluid aan van trommen, of van hout op hout; dat was niet te bepalen. De roeiers keken elkaar aan en Reitsma hoorde ze iets tegen elkaar zeggen. Onverstaanbaar voor hem en de Ambonnezen.

Hij vroeg er later Abel naar, leider van de ploeg. Abel keek naar zijn voeten en scheen onwillig antwoord te geven. Maar de controleur drong aan en wilde weten wat dat gefluister te betekenen had gehad. Het bleek dat de roeiers liever teruggingen. Ze hadden het getrommel ook gehoord en wisten wat het betekende. Ze wisten trouwens allang dat het hier gevaarlijk was, en ze voelden er niet veel voor nog verder te gaan.

Reitsma zei de man dat hij ze gerust kon stellen. Veel verder gingen ze niet. En morgen of overmorgen misschien al weer terug. Dat kon hij tegen de roeiers zeggen.

Ze voeren door. Nog een enkele maal hoorden ze de trommen. Eenmaal heel dicht bij, daarna weer wegstervend, als het ware geïnhaleerd door het oerbos.

Ze hadden nogal wat oponthoud met drijvende vegetatie-eilanden in de kali en met drijfhout. De prauw was niet zo bijzonder solide en Reitsma wilde geen risico lopen. Tegen drie uur in de middag gaf hij het sein te stoppen. Iedereen was moe en hij had een teken van Sahalatu gekregen. Hij begreep dat teken.

Het bivak werd aan de oever opgeslagen en daarna begonnen de mannen met het gereedmaken van het avondmaal. Sahalatu had toestemming gevraagd de omtrek te verkennen en was verdwenen. Twee uur later, net toen Reitsma wilde gaan eten, kwam hij terug. Hij zag er uit alsof hij een eindje op een open weg had gewandeld

en niemand zou hebben vermoed dat de Ambonnees een paar uur door het dichtste oerwoud had gekropen. Maar daarvoor was hij tenslotte Sahalatu. De man met de beste reputatie van rimboeloper op de post.

Hij ging zitten en dronk een mok koffie leeg.

— Nog wat gezien, Johannes? — vroeg Reitsma.

De kleine man knikte.

— Ik zag een huis, heer, maar de papoea's zag ik niet. Die komen vanavond of vannacht terug. Er waren alleen twee oude mannen, die daar lagen te slapen. En wat kinderen. Het leek me beter niet verder te gaan, maar later terug te komen.

— Waar denk je dat die anderen zijn?

— Dat weet ik niet. Ze kunnen aan het jagen zijn, aan het vruchten zoeken, en ze kunnen om allerlei andere oorzaken weg zijn. We zullen het wel weten straks, denk ik. Maar we zullen heel voorzichtig moeten zijn. Dit is niet de hele troep, dit zijn maar een paar van die kerels. Als ze ons zien en kunnen weggelopen zal de troep zich verbergen; en als ze eenmaal gewaarschuwd zijn is de kans ze te overvallen heel klein. U weet dat zelf.

Ze maakten een plan. Sahalatu tekende op een bladzijde van Reitsma's journaal de situatie uit, en besloten werd dat ze die avond samen die situatie zouden gaan opnemen. Ze kwamen tot de conclusie dat het beter was de beide andere Ambonneezen voorlopig in het bivak te laten. Het voornaamste was dat ze wisten wie daar in het bos waren en wat daar gebeurde.

Een uur later verdwenen ze ongemerkt uit het bivak. Alleen Malessy en de Tretes waren op de hoogte gebracht. Hoe minder drukte er werd gemaakt, hoe beter. Als de dragers wisten wat er aan de hand was zou er van slapen bij hen weinig meer terecht komen.

Het regende zachtjes toen ze het bos ingingen. Sahalatu liep voor en deed moeite iets te vinden dat zich als pad leende. Maar zoiets was er niet.

Reitsma luisterde naar de regen, die dof roffelend op de blaren boven hem te keer ging. Soms voer een windvlaag over de toppen en was het alsof hij de volle laag van een ijskoude douche kreeg. Hij rilde en voelde zich niet helemaal in vorm. Maar dat zou nog wel komen.

Zo stil mogelijk gingen ze, half lopend, half kruipend, door het oerbos. Geen van hen sprak een woord. Het was nu bijna geheel donker. Nog een kwartier en het zou volslagen duister zijn. Ze zouden Sahalatu's beroemde kattenogen dan hard nodig hebben. Ze kropen bijna drie kwartier voort en toen wilde Reitsma even uitblazen. Hij had een pijnlijk gezicht van de tientallen terug-

zweepende lianen en takken, waaraan hij maar gedeeltelijk had kunnen ontsnappen en hij was doorweekt van de regen en de drassige aarde. Een paar maal waren ze tot hun knieën in de weke humus gezakt, waarbij ze elkaar hadden geholpen er weer uit te komen. Intussen scheen de Ambonnees geheel zeker te zijn van de richting.

Toen ze tegen een boom stonden te leunen om uit te rusten fluisterde Sahalatu: — Ik ga even verder... wacht U hier... ik ben zo weer terug...

Het bos slokte de kleine man op en Bob Reitsma bleef alleen achter. Hij rook het bos en hij rook de modder. Was dan héél dit land modder en regen? Het had er veel van. Geen wonder dat ze er daar in Den Haag en Batavia geen waarde aan hechtten. Modder en rotsen, dat was Nieuw Guinea! En wat er woonde was nu ook niet direct de elite van de Oost.

Hij merkte dat de aarde onder hem heel langzaam begon mee te geven en bukte zich. Hij voelde alleen water en modder. En toen hij, een steunpunt zoekend, een tak van de boom zocht, kreeg hij een allesbehalve zachtzinnige steek in z'n linkerhand. Het was een der lange, vlijmscherpe stekels van de sagopalm, waartegen hij leunde.

Hij vloekte zachtjes en hield zijn doorweekte zakdoek tegen de wond. En hij verwenste zichzelf voor die stommitieit.

Vlakbij kraakte wat. Hij keek automatisch de kant van het geluid uit, maar zag niets. Het was op dat ogenblik volkomen donker geworden.

Er kraakte opnieuw iets en dicht bij hem ging wat zitten blazen en zuchten. Hij kende dat geluid niet. En omdat hij wilde weten wat het was liep hij langzaam in de richting ervan. Maar toen hij een paar passen in die richting had gedaan hield het plotseling op. Hij stond stil. En op hetzelfde moment was het gesis en geblaas achter hem, in de richting waar hij vandaan kwam.

Daar was de wind, die zachtjes, haast aarzelend, over de toppen streek. En die wind zorgde er voor dat wat wittig maanlicht naar beneden trechterde.

In dat maanlicht keek de man om zich heen. Het geblaas had weer opgehouden en het enige wat hij zag waren reusachtige groepen boomvarens, die als machtige boeketten tussen de bomen op-rankten.

Die varens stonden doodstil in het maanlicht en Reitsma vond dat ze er nogal griezelig stonden. Je zou zweren dat daar achter, tussen de schaduwen bij die varens, iets bewoog... dat er eerst niet was, en...

En toen was Bob Reitsma zich voor het eerst in zijn leven bewust

dat hij er naar verlangde uit dat bos vandaan te zijn. En weer terug in het bivak. Of nog liever: terug op de bestuurspost. Het waren nauwelijks bewuste flitsen die door z'n brein joegen, maar die flitsen waren daarom zo wonderlijk, omdat het de eerste maal was dat hij zoiets meemaakte. Hij had er al een flink aantal oetannachten op zitten, maar nooit was er een nacht geweest dat hij dit voelde. Het was iets geheel nieuws voor hem en het maakte hem onrustig. En weer zag hij de post en de barak en in die barak een bekend gezicht: Saskia. Opnieuw Saskia. Hij zag haar gezicht in het donker haast zichtbaar voor zich opdoemen. Hij zag haar voor zich . . . Daar . . . bij die boomvarens . . . daar achter die gedrochtelijke schaduwen . . . heel duidelijk, heel levend, heel reëel.

Hij luisterde scherp, maar er was niets te horen. Het geblaas had opgehouden en Sahalatu was er nog steeds niet. Wat bleef die Ambonnees lang weg. Hoe lang nu al . . . een minuut of een kwartier? Hij kon het zich niet herinneren. Hij had natuurlijk daarnet staan dromen. Wel verdomme . . . hij was toch geen kind of een jonge meid . . .

Een windvlaag, zwaarder dan de vorige, daalde tot diep in het blarendak. En tegelijk waren daar andere schaduwen, dansend en zwevend, springend en kantelend over de varens en de lianen, de takken, de stronken. Heel het bos was ineens vol dansende, schuifelende, vibrerende, sidderende beweging. En heel langzaam wendde Bob Reitsma zijn hoofd om en keek voor zich en achter zich. Hij keek naar rechts en hij keek naar links. En dat was bijzonder eigenaardig, want deze controleur wist waarachtig wel dat het de wind was en het restant maanlicht, en het spel van wind en maanlicht samen op de varens.

Hij voelde hoe het water van de regen tot op z'n huid doordrong. Hij rilde en nam zich voor straks, als hij weer in het bivak terug was, een extra zware dosis kinine te nemen.

En ineens wist hij toen dat er iets was. Daar vlak voor hem. Hij wist het heel zeker en hield z'n adem in. Zijn hand zocht de revolver en hij voelde aan de haan. De revolver was geladen.

Hij stond roerloos toen hij een bekend gefluit hoorde en zuchtte heel diep uit. Hij schaamde zich op dat ogenblik en was blij dat het zo donker was. Sahalatu zou er nu tenminste niets van merken. Druipend en smerig stond de Ambonnees naast hem. Licht hijgend en met maar nauwelijks verborgen emotie fluisterde hij:

— Ze zijn er toean, ze zijn teruggekomen. Maar we moeten heel voorzichtig zijn.

Ze kropen naast elkaar door het bos. Opnieuw sloegen blaren en takken in het gezicht van Reitsma, maar hij voelde zich opgelucht dat hij niet meer alleen was. Hij wist nog precies wat hij had

gedacht toen hij daar stond. Het was een soort onberedeneerde angst geweest. Angst dat hij door dit bos zou worden ingesloten, dat hij er nooit meer uit terug zou komen. Dat was natuurlijk onzin, maar even had hij toch heel sterk die impressie gehad. Alsof het oerwoud op hem toekwam, hem insloot, opslokte, verpletterde. Even, misschien een honderdste seconde, had hij aandrang gehad te vluchten, te gillen, naar de kali te rennen. Om te ontkomen aan die schaduwen, dat geblaas, dat maanlicht, de regen, de stank, het getik van de regendruppels op de blaren. Aan dat alles dat hem in de fractie van een seconde had verontrust en opgejaagd. Maar nu was het weg. En daar was de rug van Sahalatu. Er was hier geen gevaar. En Saskia zou het nu wel goed hebben daar, nu hij weg was.

Tien minuten later hield de Ambonnees zijn hand op. Hij legde een vinger op z'n lippen en keek de controleur aan. Daarna boog hij zich naar Reitsma toe en fluisterde: — We zijn er vlak bij, toean . . . nog twintig meter, dan kunt U het zien, stil . . .

Bob Reitsma had de naam een perfect jungleloper te zijn. Hij had er aanleg voor, zeiden ze op de post en dat was ook zo. Dat de Ambonnees die twintig meter kon kruipen zonder meer geluid te maken dan een zich verbergende slang was bekend. Maar dat Reitsma daarin slaagde was toch wel een knap stuk vakwerk.

Sahalatu lag voor. En toen kwam het ogenblik dat de controleur zag dat de ander heel langzaam uit zijn gehurkte houding oprees en scherp naar voren tuurde. Hij schoof naderbij en terwijl hij zachtjes de blaren wegduwde en zich oprichtte zag hij dat ze op de plaats van bestemming waren aangekomen. Voor hem, nauwelijks dertig meter verder, was een vrij groot vuur bezig te doven. Achter het vuur stond een slordig gebouwd papoeahuis.

Ze namen de situatie op en Reitsma overlegde snel welke maatregelen er nu moesten worden genomen. Er waren twee methoden. Hij kon ogenblikkelijk ingrijpen en zo zorgen dat de mannen in dit huis geen kans meer hadden contact op te nemen met de grote groep, die zich ergens anders zou ophouden. Maar dat was riskant. Tenslotte wisten ze niet hóeveel mannen daar in dat huis waren. Wachtte hij tot morgen, of haalde hij eerst de andere politie die hij bij zich had, dan was er de kans dat ze werden gesignaleerd en een deel van de papoea's verdween. Die zouden de troep alarmeren en het zoeken werd dan, zoals bijna altijd, een eindeloze geschiedenis.

Hij besloot snel. En hij nam de eerste methode.

— We gaan er maar heen, Johannes, — fluisterde hij; — ik denk dat ze slapen.

De ander knikte.

— Ja, dat lijkt wel zo. Het is het beste dat we het nu doen. Isoleren dat zaakje.

Ze namen hun junglekarabijnen in de hand. Die zouden te pas kunnen komen. Je wist dat nooit van te voren; in ieder geval zou het indruk maken.

Toen keek Reitsma Johannes Sahalatu aan. En Johannes Sahalatu keek de controleur aan. Die knikte even en dat was het teken.

Zo snel ze konden renden ze naar de open plek en waren in vijftien stappen bij het vuur. En na nog twee seconden bij dat huis op palen. Een deur hing verrot bij de ingang neer. Met een ruk trok Reitsma hem open en krakend en knarsend viel het ding opzij. De zaklantaarn van Sahalatu flitste aan, wierp een brede bundel hel wit licht in de ruimte en toen was daar tegelijk ook al een tweede bundel, die van Reitsma's batterij. En in die ene seconde, tussen die eerste en tweede kegel verblindend wit licht, brulde de controleur een aantal allervreemdste klanken en woorden, die eigenlijk geen enkele andere betekenis hadden dan schrik en verbijstering te verwekken, precies dezelfde betekenis als het geschreeuw van Sahalatu, die als een bezetene te keer ging.

Reitsma liet zijn lantaarn door de ruimte daar voor hem schijnen. Het was alsof hij in een vreemd hol was terechtgekomen. Hij zag zes dodelijk verschrikte papoea's rechtop zitten, trillend van angst en zelfs niet bij machte een geluid uit te brengen.

De overrompeling was volkomen geweest.

— Naar buiten met ze, — gelastte Reitsma, en de Ambonnees had daar niet veel moeite mee. Hij sprak even met hen en trillend en bevend lieten de mannen zich langs de palen van het huis zakken en door Johannes Sahalatu naar het vuur brengen.

Binnen stond de jonge adspirant-controleur Reitsma. En hij stond daar als het ware bevroren op de rotte stammen waaruit de vloer was gemaakt, en keek verbijsterd naar de dingen die in de kegel licht van zijn lantaarn waren gevangen.

Wat daar in die lichtbaan zat was een van die zonderlinge zaken van de onbekende oetan van Nieuw Guinea.

AN EEN RUW BEWERKT RECHTHOEKIG HOUTEN raam hingen dertig koppen. De helft ervan was geprepareerd. Ze waren gerookt en zowel de oogholten als de holten van de neus en de tanden waren opgevuld met vuurrode vruchtenpitten. In enkele openingen waren glinsterende donkergroene of blauwe steentjes gestopt.

De koppen zagen donkerbruin, bij zwart af; de bekende kleur na het roken. Er waren koppen, waaraan zich nog restanten haar bevonden, terwijl weer andere volkomen haarloos aan dat houten raam hingen.

Een ander deel van het raam torste koppen, die duidelijk eerst een paar dagen geleden gesneld waren. Daar waren er bij die nog restanten vlees bezaten, anderen maakten de indruk dat ze nauwelijks enkele uren geleden bewerkt waren en aan nog anderen kleefde en klonterde bloed.

Bob Reitsma zag een dergelijk beeld niet voor het eerst. Precies uitgerekend was het de vierde maal dat hij tegenover zo'n lugubere doodskoppen-pantomime stond. Hij was er door Hellinga en een paar collega's op voorbereid, toen hij z'n eerste tournee naar het binnenland ondernam. Ze hadden er over gesproken als over iets dat nu eenmaal inhaerent is aan het jungle-leven van Nieuw Guinea. Het was het beste die dingen maar als een noodzakelijk kwaad te beschouwen en je er niet door van de wijs te laten brengen. Maar toen controleur Reitsma daar stond, in dat donkere, zoetig stinkende papoeahuis, met die sinistere galerij doodskoppen vlak voor zich, met de vuurrode ogen in die donkerbruine en zwarte oogholten, met dat in de tocht langzaam heen en weer wiegelende haar, was hij niet instaat dat beeld alleen maar nuchter en zakelijk te beschouwen. Hij voelde zich koud worden tot in zijn merg en wist dat hij stond te trillen.

Langzaam liep hij naar voren, tot vlak bij dat tegelijk menselijk en onmenselijk panopticum. Hij liet het licht over elk der hoofden gaan en zag dat er bij waren die niet aan volwassenen hadden behoord. Dat waren kinderhoofden.

Het komt in het leven van sommige mensen voor dat er soms ineens een merkwaardig moment is, waarin heel het verleden, het heden en de toekomst, als het ware één seconde belicht worden. In één snelle, wegflitsende gedachte ziet men, als het ware televisisch, een reeks beelden. Zo'n moment beleefde controleur Reitsma toen hij onverwachts geconfronteerd werd met dat sinistere abattoir in dat donkere papoeahuis.

Hij zag zichzelf in Leiden lopen, werken in een Hollandse kamer in een Hollandse stad. Hij zag een paar gezichten van studenten en het gezicht van Saskia. Saskia in het smalle bed van de barak op de bestuurspost. Saskia ernstig ziek. En hijzelf heel ver weg en volkomen alleen in het bos. Het bos dat hem tegenhield, hem omstrengeld had, niet meer los wilde laten, niet meer los kón laten.

Hij was de gevangene van dat bos, de gevangene van honderdduizend, honderd miljoen tentakels en lianen, stronken en wortels, varens en giftige bloemen, en opnieuw lianen en tentakels, stronken en varens en wortels. Hij worstelde met al dat moordend groen, maar het lukte hem niet zich te bevrijden. En ineens was daar een verre, schorre spottende lach van een kakatoea. En toen wist hij dat hij daar maar stond te dromen en te fantaseren, en dat hij geen koorts had maar toch rilde en dat hij daar nog steeds tegenover dertig doodskoppen stond, die hem aanstaarden en bleven aanstaren. De een boosaardig, de ander bedroefd, weer andere dreigend en wraaklustig; maar allemaal somber en sinister en wanhopig.

Hij draaide zich snel om. Hij was hier niet alleen. Buiten hoorde hij de stem van Johannes Sahalatu tegen de papoea's tekeer gaan, maar hier binnen had hij ook geluid gehoord. Met één hand hield hij de lantaarn vast en liet het licht langs de wanden van het huis flitsen, met zijn andere hield hij de revolver gereed. En langzaam liep hij naar voren, de wanden langs en in de richting van de achterste hoek van dat donkere huis.

Opnieuw hoorde hij geluid. Een heel zacht, nauwelijks waarneembaar kreunen. En toen wist hij waar het vandaan kwam.

Met vier stappen was hij in de hoek, schopte een paar ruw gevlochten matten weg en in het licht van de lantaarn ontdekte hij twee oude mannen en twee jongens. Ze lagen doodstil, verstart van angst, met glinsterende ogen en geheel in elkaar gekrompen om zich zo klein mogelijk te maken. Ze knipperden in het schelle licht en drongen nog meer tegen de wand van het huis aan.

Controleur Reitsma had de naam een uitstekend ambtenaar te zijn. Men wist van hem dat hij er bijzonder humane opvattingen op na hield, opvattingen die in geen enkel opzicht overeenkwamen met een bepaalde mentaliteit die men in zeer algemene termen „kolo-

nialisme" noemt. Hij was van nature zachtmoedig, en zijn Leidse opvoeding, sterk ethisch getint, had deze natuurlijke aanleg nog versterkt. Hij had bijvoorbeeld nog nooit een papoea geslagen, hoewel zijn vingers menigmaal hadden gejeukt bij het zien van beestachtige wreedheden, begaan aan mensen of dieren. Maar iedere keer had hij zich gerealiseerd dat je nu eenmaal volkomen andere maatstaven dient aan te leggen bij het zien van deze dingen, als ze bedreven werden door de mensen van dit land. Dit land, deze aarde der papoea's, wordt niet bewoond door een volk van de twintigste eeuw. Deze mensen behoorden tot een natuervolk, welks ontwikkeling eeuwen terugging. Hun adat mocht dan wild en barbaars zijn, hun gewoonten dikwijls stuitend en onmenselijk, niets gaf een blanke het recht deze dingen te zien in het licht van de twintigste eeuw. En als men dan tóch wilde ingrijpen, dan moest dat ingrijpen er uitsluitend op gericht zijn de tijd, die tussen hun staat van oerwoudmens en de onze van ontwikkeld gemeenschapsindividu lag, zo snel mogelijk te overbruggen. Volgens deze principes werkte controleur Reitsma.

Maar al deze principes, heel die ethische overtuiging, leden schipbreuk op het ogenblik dat hij die twee mannen en twee jongens in de hoek van het papoeahuis zag liggen. Er was iets in hem, dat een uitweg zocht. Hij was niet helemaal zichzelf, hij moest op de een of andere manier afreageren. En dat deed hij.

Hij vloekte hartgrondig en schopte tegen de benen van de twee papoea's. Daarna trapte hij naar de jongens, die gillend en huilend tekeer begonnen te gaan. Dat jankende huilen maakte hem toen nog razender en opnieuw schopte hij de mannen.

Die kropen op, dodelijk beangst, trillend, grommend. Hij joeg ze naar de opening van het huis en daarna naar beneden.

Op hetzelfde moment dat hij de vier achtergebleven papoea's opjoeg hoorde hij een harde, droge knal. Hij wist dat het de karabijn van Sahalatu was.

— Waarom schiet je, Johannes! — schreeuwde hij.

Hij kreeg geen antwoord. En nog eens knalde de karabijn van de Ambonnees en nog eens en nog eens.

Hij dreef het viertal zo snel mogelijk naar het vuur. Daar zag hij geen zes, maar vier papoea's gehurkt. Dodelijk beangst, kreunend en kermend, dicht tegen elkaar opgedrongen. En tegelijk kwam Sahalatu aanlopen. Hij zag er nijdig en teleurgesteld uit. En ook een beetje beschaamd.

— Twee weg, toean . . . maar het is mijn schuld niet. Ik gooide wat hout op het vuur en legde de karabijn even neer. Tegelijk sprongen die twee op en ze hadden een goede kans. Het is roetdonker daar. Maar die ene zal het niet ver brengen . . . ik zag dat ik hem

trof en ik hoorde hem gillen. Ja, met die rotsput heb ik hem toch nog kunnen raken.

– Jammer Johannes, die krijgen we niet meer.

– O nee, in geen geval. Al zouden we hier met honderd man zijn, dan nog niet. Ze kunnen zich onzichtbaar maken. We zouden ze nooit terugvinden. Het ergste is dat die ene kerel de troep gaat inlichten. Dat is een lelijke tegenvaller, toean.

– Denk je dat de troep dicht in de buurt is?

– Ik weet het niet zeker, maar waarschijnlijk wel. Dat komen we wel van deze kerels te weten. Zal ik maar meteen met ondervragen beginnen?

– Nee, wacht daar nog even mee. Ik heb geen zin de hele nacht met dit stel in de regen te blijven zitten. 't Is pas elf uur.

– Maar we kunnen naar binnen gaan, toean. Ik zal wel waken. En U kunt ook naar het bivak teruglopen.

– Nee . . . ik voel er geen bliksem voor in dat knekelhuis te gaan slapen. Ik ben niet bang en aan spoken geloof ik niet. Maar de lucht staat me daar niet aan. En ik denk van jou ook niet, Johannes.

– Wat dacht U ervan als ik wat volk ophaalde uit het bivak? We kunnen deze acht brave jongens dan meenemen zonder risico dat ze de benen nemen.

Reitsma stemde toe. Dit was ook volgens hem de beste oplossing. Sahalatu zou terstond weggaan, de mannen ophalen en hij zou achterblijven bij de papoea's.

Nog geen minuut later verdween de Ambonnees in het bos.

— — — — —

Het begon opnieuw te regenen.

De controleur probeerde het vuur aan te houden, maar dat viel niet mee. Het hout was te doorweekt om nog vlam te vatten en het bleef alleen maar gloeien en smeulen. En omdat hij de legendarische bedrevenheid in het ontvluchten van papoea's kende, legde hij z'n karabijn voor zich, klaar om die bij die eerste de beste vluchtpoging bij de hand te hebben.

Hij begon tegen de mannen te praten maar ze gaven geen antwoord. Hij staakte z'n pogingen, want hij begreep dat het onbegonnen werk was. Er zou nu geen woord uit hen te krijgen zijn. Niet alleen uit onwil om te spreken, maar omdat ze volkomen in de war waren. Hij keek ze een voor een grimmig aan en kreeg haast medelijden met dat armzalig hoopje mensen dat daar tegen elkaar gedrukt neerhurkte. Het water liep langs de donkerbruine lijven neer, het haar hing sluik en smerig voor de voorhoofden, en hij zag hun hart kloppen onder de gespannen huid. Het waren magere, armoedige kerels, die nauwelijks enige versiering droegen. Twee van hen

hadden witte varkenstanden in de neus, de anderen bezaten alleen maar gevlochten armbanden om hun armen en benen.

Hij keek op z'n polshorloge. Sahalatu was nu vijf minuten weg. Het zou minstens een uur duren eer hij terug kon zijn. Een hele tijd in deze regen.

Hij liep af en toe heen en weer en hield de papoea's intussen scherp in het oog. Maar die dachten niet aan ontvluchten. Ze waren nog steeds niet bekomen van de overval en dorsten zelfs niet tegen elkaar te fluisteren. De twee jongens volgden iedere beweging van de controleur met wijdopengesperde ogen.

Het ging harder regenen. Als marcheerde een leger van duizend trommelslagers voorbij, zo was die regen. Reitsma doorweekte tot op z'n huid en kreeg het steeds kouder. Hij haalde een stuk hout van het huis vandaan en ging erop zitten. Het water sopte en sputterde eronder. En het vuur vertoonde alle tekenen om heel spoedig de geest te geven.

Hij raketde het op, blies het aan en was blij dat er een paar kleine vlammen oplaaiden. Als het maar een uurtje aanbleef was het voldoende. Het zou heel vervelend zijn als hij de kerels met z'n lantaarn moest gaan bewaken.

Ze zaten daar langer dan een uur, die zes zwijgende papoea's, en de jonge controleur.

In dat uur dacht Bob Reitsma aan allerlei dingen. Aan de volgende dag, aan de terugkeer naar de post van Nyhoff, aan dat wat daarna zou komen en aan Saskia. Altijd weer Saskia. Hij herinnerde zich nu dat hij zelfs aan haar had gedacht toen hij tegenover die dertig koppen stond. Hoe vreemd was die combinatie... Saskia en die koppen. Hoe was het mogelijk dat hij juist toen aan haar had moeten denken. Daar in dat gruwelijk spelonk waar dingen waren gebeurd, waarvan de mensen in het Westen geen voorstelling hebben. Dingen die in de nacht gebeurden, vreselijke dingen, moord, moord, moord. Hoeveel bloed had daar gevloeid, vandaag, gisteren en eergisteren? O ja, je mocht dat natuurlijk geen moord noemen. Het was adat. Dat hadden ze hem al zo vaak verteld, dat had pater Roodzand hem verteld en ook Nyhoff. Maar was dat geen theorie? En daarmee kwam je er toch niet? Hoe je het ook bekeek, het bleef moord, ook al was het dan in overeenstemming met de wet van de oetan.

Hij rilde van kou en vond het jammer dat hij geen kinine bij zich had. Hij kreeg vast malaria. Mooie zaak was dat, nu malaria krijgen, nog eer de expeditie begonnen was. Dat zag er schitterend uit. Saskia daar ziek en hij hier.

Hij keek om zich heen. Duisternis. Het vuur flakkerde op en wierp wilde schaduwen op de stammen en varens die een paar

meter verderop verrezen. Hij volgde de beweging van die schaduwen. Je kon er allerlei dieren uithalen. En niet alleen dieren... ook mensen. Lange, naakte mensen, met uitgerekte armen en benen en idioot-dunne lijven. Daar... dat zou een reus kunnen zijn van elastiek en daar...

Er suisde iets over hem heen en hij schrok. Hij keek omhoog maar zag niets. Z'n hart klopte sneller... en hij merkte dat hij een beetje trilde. Hij vloekte opnieuw in zichzelf. Was hij nu al bezig bang te worden van vleermuizen? Of was het de malaria die in aantocht was. Als hij eerst die kinine maar had.

Een papoea begon zachtjes te kermen en te steunen. Hij keek de man aan en deze voelde dit. Een ogenblik kruisten de blikken van de controleur die van de papoea. En het was niet alleen angst en wantrouwen, dat diens blik inhield, maar ook woede, haat en wraak. Toen liet de man z'n hoofd weer op de harige borst zinken. Er gingen vijf kwartier voorbij en nog steeds was er geen teken van leven van de Ambonnees en de anderen. Reitsma ontdekte dat het nu niet heel veel langer moest duren, want het vuur was op het punt volledig uit te gaan. Hij deed alle moeite om de gloeiende as over het doorweekte hout te krijgen, maar alles was veel te nat. Niets wilde meer branden.

Waar hij zat, op de vermolmde plank, begon zich een grote plas te vormen. En hij voelde dat hij nu zo koud was geworden dat z'n vingers en voeten geheel verstijfd waren. Hij probeerde te gaan lopen, maar zakte diep weg in de modder.

Hij ging opnieuw zitten. De twee jongens waren in slaap gevallen en lagen tegen de mannen aangeleund. En zo vormden die mannen en die jongens een zonderlinge, makabere, onheilspellende beeldengroep in dat doorregende vloedbos, met de schaduwen van het nu en dan opflikkerende vuur over de varens en stammen schietend, en met de enerverende regelmaat van de regenkanonnade boven en in de bomen.

En toen kwam opnieuw het bos op Reitsma af, precies zoals hij het daarvoor, in het huis met de koppen, had gezien. Opnieuw donkere stammen die als het ware eerst een ring om hem heen sloten en daarna op hem afkwamen. Al dat groen en al die takken, al die lange varens en al die lianen, waren bezig met een aanval op hem. Ze wilden hem grijpen, verstikken en verpletteren. Daar waren ze... vlakbij... vlak achter die kerels daar... die maar doorsliepen... en doorsliepen... en niets zagen en niets hoorden. Daar... was de hele oetan niet één levend ding dat op hem toekwam, of was het toch alleen maar gezichtsbedrog... was hij soms behekst door dat bos... zoals Saskia daar steeds was en hij...

Controleur Reitsma hield z'n adem in. Hij voelde het bloed achter

z'n slapen bonzen, z'n hart sloeg zwaar. Hij greep de karabijn die vlak bij hem lag en voelde of hij geladen was. Hij was geladen. En tussen de regen door hoorde hij vlakbij gekraak en het ritselen van struiken. Hij draaide zich om en hield het wapen in de aanslag. Toen hoorde hij als een bevrijding de stem van Johannes Sahalatu, die zich meldde, en beschaamd legde hij de karabijn neer. Hij stond op en zag dat ze met z'n achten waren. Even later namen ze de papoea's in hun midden en vertrokken naar het bivak. De regen maakte van het bos één groot soppend moeras en ze deden er bijna anderhalf uur over. Reitsma nam een driebubbele dosis kinine in en verkleedde zich. Hij rilde van kou en koorts toen hij de dunne deken over zich heen trok. Buiten ruiste de regen. Scherp als mitrailleurvuur ratelde hij neer op het tentzeil. Hij luisterde er nog even naar en viel toen in slaap.

DE ANDERE DAG ROEIDEN ZE NAAR DE POST VAN de zendeling terug. Ze hadden nu stroom mee en zouden het traject, als zich geen onverwacht oponthoud voordeed, in aanzienlijk korter tijd kunnen afleggen dan de heenreis.

Reitsma had besloten het verhoor van de gevangen genomen papoea's uit te stellen tot ze op de post waren. Ze zouden daar, zo ver van hun stam, waarschijnlijk aanzienlijk mededeelzamer en handelbaarder zijn dan op de hen vertrouwde aarde.

De hele eerste dag bleef het, buiten verwachting overigens, droog. Reitsma was er blij om, want hij voelde zich nog steeds niet in vorm.

De reis verliep zonder een enkel incident. De gevangenen bleken nog steeds hevig onder de indruk te zijn van het gebeurde en zaten doodstil achter in de ene grote prauw. Soms fluisterden ze onder elkaar, maar zodra een der Ambonnezen naar hen keek verstomde het gemompel en vervielen de mannen weer in een urenlang stilzwijgen.

Kalm en regelmatig trokken de roeiers aan de pagaaien. Het viel Reitsma op hoe handig ze eigenlijk roeiden. Volkomen gelijk gingen de lange paddels omhoog en omlaag. Ze zagen kans het grootst mogelijke profijt uit elke beweging te verkrijgen.

Uur na uur werd doorgeroeid. Opnieuw werden roeliedereren gezongen, en de controleur probeerde de woorden te verstaan. Vergeefs. Geen enkel woord herkende hij. Toen hij er met de Ambonnezen over sprak vertelden die dat deze liederen oeroud waren, eeuwen geleden werden ze waarschijnlijk al gezongen en het was de vraag of deze mannen zelf wel precies de betekenis van de woorden en klanken kenden. In elk geval was het rythme het voornaamste. Daarop werd geroeid en dat maakte het werk aanzienlijk minder zwaar.

Daar zaten deze roeiers, steeds twee naast elkaar, op de smalle boombastbankjes. Reitsma lette op de bewegingen... en ineens deden deze roeiende mannen hem denken aan een groot menselijk uurwerk, dat die morgen vroeg was opgewonden en nu bezig was

af te lopen. Het was een heel wonderlijke gewaarwording en hij bleef lang kijken naar die lenige, donkere lijven, glanzend van zweet, dat soms in kleine beekjes, soms in grote glinsterende parels, van de met vet ingesmeerde huid afdroop.

Ze zongen een roelied, bestaande uit een eindeloos herhaald aantal diepe keelklanken. Jozef Malessy kende dit lied wel, zei hij. Het was een soort papoea-ballade en het vertelde waar de mensen eens, heel, heel lang geleden, vandaan waren gekomen. Een soort bezongen papoea-Genesis. Het scheppingsverhaal, zoals het bosvolk van de Zuidkust dat zag. Een vreemd en bizar verhaal.

En intussen roeiden ze snel voort. Het uurwerk stopte niet één enkele maal tijdens dat eindeloos lange lied. Steeds vielen de pagaaien, tot op een deel van de seconde gelijk, op de rand van de prauw neer en steeds gelijk schoten ze in het water van de kali. Een enkele maal was er één stem die zong. Sneller en sneller volgden de klanken elkaar dan op en hoger en hoger werd dan het vaar-tempo opgevoerd.

De rivier bood hen weinig of geen oponthoud. Er was veel minder drijfhout dan op de heenreis en ze zouden spoedig op de post aankomen. Niemand die er rouwig om was.

Ze maakten die nacht op de oever hun bivak. Het was nog steeds droog, maar tegen de ochtend ging het weer regenen. En het bleef regenen, de nanacht, de morgen, tot het ogenblik dat de prauwen meerden. Ze waren er.

De Ambonnezen zorgden ervoor dat de gevangenen een goed plaatsje kregen in een der bijgebouwtjes. Daarna ging iedereen zich van schoon en droog goed voorzien.

Er was nog geen bericht van de bestuurspost voor Reitsma. Hij had dat van tevoren geweten, maar toch was het een teleurstelling. Hij had haast en wilde weten waar hij aan toe was. Deze zaak moest worden afgewerkt, hoe eerder hoe beter. En nu moest hij weer wachten. Hoe lang wist hij niet. Dat wist je trouwens nooit in dit land.

Met Sahalatu ondervroeg hij de papoea's. Het was niet zo eenvoudig om de heren uit hun tent te lokken en aanvankelijk leek het er veel op, dat ze de afspraak hadden gemaakt één lijn te trekken en de schijn te wekken dat ze doodonschuldig waren en niets van de andere stamgenoten afwisten.

Maar de controleur en de politieman kenden dat kunstje. Er werd even met een bepaalde straf gedreigd, opsluiting en afzondering, terwijl de ondervragers daarbij de houding aannamen alles reeds te weten. Ze konden dus kiezen of delen . . . of de waarheid vertellen of opgesloten worden en daarna naar de bestuurspost gezonden.

Onwillig eerst, en in brokstukken, kwamen de gegevens te voorschijn. Ze waren zelf onschuldig, ze wisten eigenlijk helemaal niet dat er gesneld was... want dat mocht toch niet van de Kompenie... dat wisten ze wel... maar er was een man geweest die de anderen had toegesproken, dagen lang, en daarna waren die anderen vele nachten weggeweest... maar of er gesneld was... dat wisten ze niet.

De controleur vroeg wat dan die pasgesnelde koppen te betekenen hadden in dat huis, daar...

— O ja... hoe waren die daar ook weer gekomen. Ze wisten er niets van. Zij hadden niet gesneld, o nee... die waren van de anderen. Die hadden feest gevierd!

— Wat voor feest...?

— Het grote snelfeest nog niet, maar een ander feest. Het grote snelfeest... —, de man zweeg. Hij sloot z'n mond en bleef zwijgen. Maar Sahalatu ging door. Die kende het uithoren al vele jaren, en in kruisverhoren was hij een grootmeester. Een andere papoea ging verder met het verhaal...

Het grote snelfeest moest nog komen. Wanneer...? Dat wist hij niet. Wat geweest was, was alleen maar een inleiding. Zo waren er vele nachten geweest. Hoeveel koppen ze gesneld hadden... dat wist hij niet... misschien heel veel. Hij wist het niet... hij wist het niet... hij wist niets meer...

De Ambonnees vroeg door. Onvermoeid, met eindeloos geduld. Tenslotte wist hij dat het er veel moesten zijn geweest, die gesneld waren. Misschien enkele honderden. Misschien meer.

Hij vroeg naar de grote tovenaer. Toen hij daar over begon keken de mannen elkaar verschrikt aan en Sahalatu wist dat hij de roos geraakt had. Hij ging er speciaal voor zitten en begon opnieuw eindeloos te vragen. Reitsma viel hem af en toe bij. Zo spraken ze vier volle uren met de mannen.

En toen wisten ze voldoende. Toen wisten ze dat er een man was die van dat alles een soort geestelijk middelpunt vormde. Er werd op grote schaal gesneld en binnenkort zou ergens in het Noorden, ergens aan het einde van het vloedbos, een groot snelfeest gevierd worden.

Tenslotte gaven alle gevangenen toe dat ze zelf ook hadden gesneld. Die bekentenis was overigens totaal overbodig geworden, omdat 't er duimendik op lag. De mannen vertelden het, in de hoop door deze getuigenis direct vrijgelaten te worden. Maar ze werden niet vrijgelaten. Dat moest Hellinga maar doen. Reitsma besloot ze zo spoedig mogelijk naar de bestuurspost door te sturen. Ze konden dan in elk geval geen contact opnemen met de anderen, daar in de oetan.

Reitsma wachtte drie dagen en ze vielen hem langer dan ooit. Hij had een malaria-aanval en realiseerde zich dat die eigenlijk nog bijzonder goed uitkwam, omdat hij nu nog hier was en toch moest wachten. Maar achter al z'n gedachten zaten haast en ongeduld. Hij moest deze zaak zo snel mogelijk aan kant hebben. Heel dit bos geurde en stonk naar bloed. Iedere nacht werd vermoord. Iedere nacht was vol gerucht van dood en slachting en het was hoog tijd dat het Bestuur ingreep. Deze koorts kon overslaan op de stammen in de omgeving en je wist nooit waartoe dat kon leiden. En tenslotte moest goeroe Hakatita gewroken worden. En hij had ook haast om zelf terug te gaan. Want Saskia lag op hem te wachten. En dan was er nog iets, iets heel zonderlings, dat heel ver achter in z'n brein verscholen lag, maar waaraan hij telkens weer werd herinnerd. Dat waren de ogenblikken dat hij die vreemde angst voor het bos had gevoeld. Hij kende dat gevoel niet. Nooit eerder was hij bang geweest. En het was trouwens geen gewone angst. Het was iets van een obsessie, van een spookbeeld. Iets waaraan je zelf niets kon doen. Dat gevoel dat het bos als een ontzaglijk groot levend ding op je af kwam. Het bos, dat je ging verstikken, dat je in zijn greep vastklemde en langzaam, langzaam, langzaam vermorzelde. Zonder dat je een kans kreeg aan die greep te ontkomen. Ieder ogenblik moest hij aan die nacht denken . . . toen hij met de gevangen genomen papoea's aan dat dovende vuur zat . . . met de regen boven zich en het moeras onder zich . . . en met de flakkerende, dolende, flitsende gestalten zo nabij.

De vierde dag meerde de prauw die naar de bestuurspost was geweest. Ze hadden Reitsma gewaarschuwd en hij stond boven op het wrakke steigertje. Toen de prauw de bocht omkwam wist hij dat zijn hoop niet in vervulling was gegaan. Er was geen extra volk voor hem meegekomen.

Een kwartier later maakte hij de brieven tas open die Hellinga voor hem had meegegeven. Er was een grote brief van de assistent-resident. Er was een brief van Helleen van Marle en wat andere, niet belangrijke, dienstpost. Geen brief van Saskia.

Hij opende eerst de envelop van Helleen. Snel vlogen z'n ogen over het forse, regelmatige schrift van Saskia's vriendin. Hij las dat Saskia zelf had willen schrijven, maar dat zij (Helleen) het beter had gevonden dat ze het nog niet deed. Het vermoeide haar te veel en ze had boven alles rust nodig. Het was niet erger geworden, maar wel jammer dat de koorts nog steeds niet afnam. Dokter Van Dijk had echter goede hoop dat met de KPM-er, die over vijf dagen zou arriveren, de medicijnen meekwamen die hij nodig had. Waarschijnlijk zou Saskia wel gauw herstellen als die tabletten er waren. Ze liet hem hartelijk groeten en hoopte dat hij succes had. Ze ver-

langde erg naar hem, maar hij mocht zich in geen geval voor háár haasten. Alles kwam best in orde. En ze vroeg ook of hij niet vergeten was dat Afrikaantjeszaad te planten.

Vermoeid en teleurgesteld gooide Reitsma de brief op tafel. Hij was wanhopig en kwaad tegelijk. Aan zo'n brief had hij niets. Er stond niets in dat concreet was. Alles vaag en voor tweeërlei uitleg vatbaar. Hij had het gevoel dat Helleen die brief goeddeels op haar eigen houtje had geschreven en dingen verzwegen; in ieder geval de zaak gunstiger voorstelde dan die in werkelijkheid was.

Daarna las hij de brief van Hellinga.

Nee, hij kreeg geen volk. Geen twintig dragers en geen Ambonnesse assistenten. Hellinga vroeg hem op een vriendelijke manier hoe hij zoiets kon verlangen. Hij wist toch zelf hoe hopeloos ze met volk in de knoei zaten? Natuurlijk was deze expeditie belangrijk, uiterst belangrijk zelfs, maar hij zag geen kans nog één man extra van de post weg te laten gaan.

En daarna volgden er vele bladzijden instructies. Allemaal heel keurig, allemaal zeer instructief en zakelijk. En al die keurige, instructieve en zakelijke mededelingen resulteerden in dit slot „veel succes ermee, en: ik reken op je. Je zult wel begrijpen dat ik je graag die mensen had gegeven, maar ik *heb* ze niet. Het zal wel moeilijk voor je zijn dat in te zien, maar geloof me. Je bent niet de eerste die er zo op uit moet gaan; en ik ben erg bang ook niet de laatste. Maak je over niets en niemand hier zorg. Er wordt prima voor Saskia gezorgd en het ontbreekt haar aan niets. Ik ga zelf iedere dag naar haar kijken en je oren moeten daar boven wel eens gonzen, denk ik. Ze heeft het altijd over je en ik geloof dat ze machtig veel van je houdt. Je bent een geluksvogel.”

Punt. Dat was al. Geen mannen en: „ik reken op je. En succes maar.”

Reitsma sprong op en ging gejaagd in de kleine, bedompte kamer heen en weer lopen. Hij voelde zich ellendig en wist dat hij bezig was een deel van z'n moed te verliezen. Hij vroeg zich daarbij af of dat kwam door het niet gezonden volk of door Saskia. Hij wist het niet, hij kwam er niet uit.

Die middag regelde hij zijn zaken en sprak lang met goeroe Tupusouw. Hij instrueerde hem en sprak met hem af op welke manier hij eventuele post kon doorgeven. Maar er zou wel geen post komen, veronderstelde hij.

Hij zei Tupusouw dat hij een paar weken wegbleef, maar dat het ook langer zou kunnen duren. Ze zouden zoveel mogelijk voedsel meenemen voor de dragers en de reis met drie prauwen beginnen. De omstandigheden zouden hen wel verder de weg wijzen.

Daarna inspecteerde hij de voorbereidingen voor de tocht. Maar

bij zag dat hij alles best aan Sahalatu, Malessy en de Tretes kon overlaten. Ze kenden dat werk.

Eer het geheel donker was ging hij nog eens, voor de zoveelste maal in die dagen, naar dat kleine stukje omwoelde grond kijken waarin hij het zaad van de Afrikaantjes had gestopt. De aarde was modderig en schimmelde. Aan niets was te zien dat hier zaad in de grond was gedaan.

Hij ging die avond vroeg onder de klamboe. Hij was moe en verlangde ernaar te kunnen slapen. De malaria scheen voorbij te zijn en dat was het enige lichtpunt.

Nog even ging hij in gedachten na of alles voor morgen was geregeld. Nee... niets was vergeten. En de gevangenen gingen de andere dag onder behoorlijk geleide terug. Verder was er niets meer te doen.

Hij sloot zijn ogen, maar de slaap kwam niet op bevel. Het duurde een paar uur eer hij wegdoezelde. Drijfnat en doodmoe van het denken aan steeds één en hetzelfde onderwerp. Aan Saskia en aan de vele dagen die hem nog van haar scheidden. Hij was er zich helder van bewust dat hij dit als bestuursambtenaar niet mocht doen. Hij had zich uitsluitend tot zijn werk te bepalen. Dat had men hem vroeger gezegd en dat hadden ze hem op de post geleerd. En zo hoorde het ook, zo was het goed.

Maar ditmaal zag hij er geen kans toe.

Waarom had ze hem dan ook niet geschreven. Eén half velletje was al meer dan voldoende geweest.

Hij sliep in toen de eerste regenschermen door het bos dreven en de wild te keer gaande cicaden allemaal tegelijk, als op bevel, zwenen.

EN DAN BEGINT DE GROTE TOCHT VAN ADSPI rant-controleur Reitsma door Zuid Nieuw Guinea, misschien een der zwaarste die ooit een blank bestuurder in dat district beleefde, maar stellig een der vreemdste.

Met drie prauwen wordt de rivier opgevaren en dank zij z'n Ambonnesese helpers (wat zou een bestuursambtenaar hier moeten doen zonder deze onvermoeide, vindingrijke en uiterst getrouwe Ambonnesen?) beschikt hij niet over tien maar over vierentwintig papoea's, die eerst zullen roeien en daarna dragen. Het heeft Johannes Sahalatu, de Tretes en Malessy moeite genoeg gekost, maar ze zijn er in ieder geval. En 't zijn gezonde, sterke kerels bovendien. Een eerste winstpunt.

Reitsma weet door het verhoor van de gevangen genomen snellers zo ongeveer in welke richting hij z'n doel moet zoeken. Hij weet ook dat dit geen vast, concreet doel is. Dat doel zal zonder twijfel ambulant zijn. Nu eens hier, dan weer daar. Hij kent dat en hij houdt er al bij de aanvang van de tocht rekening mee. Het zal in ieder geval zoeken worden, speuren, eindeloos vragen, eindeloos veel malen bedrogen worden en even eindeloos veel malen teleurgesteld. Dat is tenslotte Nieuw Guinea en dat is zeer beslist Zuid Nieuw Guinea.

Voor hen ligt nu een vele kilometers breed mangrovebos en de eerste dagen varen ze door een land van water en modder, een eindeloos gebied van bomen op wortelpoten. Moeras . . . moeras . . . moeras. Ze varen dwars door het koortzland, het rijk van de modder. Het is regentijd en soms zijn er wolkbreuken die de mannen in de prauwen half overstromen. Ze zijn urenlang doorweekt en verkleumd en het maken van een bivak stelt hen voor haast onoplosbare moeilijkheden, evenals het verzamelen van wat brandbaar materiaal. Alles is nat en kil en smerig. Zo is Zuid Nieuw Guinea. De aarde stinkt, borrelt en blaast. Overdag is het, als het bij toeval niet regent, klam en 's-nachts verstijven ze van kou. Dit is het land zonder zon. Nooit is er een heldere, blauwe hemel. Die hemel blijft goor en grauw. En altijd omringen hen de dampen die deze

aarde uitwasemt. Die dampen zijn gevaarlijk. Voor blanken, voor Ambonnezen en voor papoea's.

Maar ze gaan verder. Dat vloedbos zal niet eeuwig duren. Eenmaal moet er een eind aan komen, en hoe eerder ze er door zijn, hoe beter.

Horden, legers muskieten begeleiden de drie prauwen. Soms lijkt het of Zuid Nieuw Guinea weet dat er een aanval op zijn verlatenheid, eenzaamheid en onbekendheid is ingezet en daarom gaat Zuid Nieuw Guinea zich verzetten. Met alle wapens die het heeft. En Zuid Nieuw Guinea heeft vele wapens. Grote, machtige wapens en kleine, nauwelijks zichtbare. En ook geheel onzichtbare. Heel dat arsenaal gaat zich verzamelen tegen dit groepje mensen in die drie prauwen.

Het ergste wapen dat ze te bestrijden hebben vormen de muskieten. Duizenden, honderdduizenden, komen uit de borrelende modder en blazende blubber aanjagen. Daar zijn mensen . . . daar is dus prooi. Het zijn maar kleine muskieten, maar iedere beet van zo'n miniatuur-duivel geeft een jeukbult en er zijn er veel die bijten. En elke muskiet kan de brenger van malaria tropica zijn.

Ze smeren zich met olie in, maar olie helpt maar een uur. Ze nemen maatregelen, de ambtenaar en de Ambonnezen, dat er geen enkel deel van hun lichaam onbedekt is, maar de muskieten zien toch kans 't blote lijf te bereiken. De papoea's laten zich steken, en schijnen er verder weinig last van te hebben.

Maar het zijn niet alleen de muskieten die hen achtervolgen en de expeditie van het begin af tegenwerken. Daar zijn andere kwelduivels: de bloedzuigers. Ze hangen verborgen aan de onderste boomtakken en laten zich vallen als de prauwen onder hen doorvaren. Ieder ogenblik moeten de mannen zich van de parasieten ontdoen, die het geen enkele moeite schijnt te kosten om zich door kousen en sokken heen vast te zuigen.

Door dat stinkende, borrelende, blazende, gassende, walmende land doolt de rivier. Breed en smal, met overal kleine zij-kalis. Sahalatu weet de weg en vertelt de roeiers welke richting ze moeten aanhouden. Reitsma, met een door Hellinga geschetste kaart van het nauwelijks enkele malen bevaren gebied, behoeft er zich nog niet mee te bemoeien. En hij laat het werk graag aan de man over. Hij kan volledig op hem aan.

Hier en daar schuifelen snel krokodillen weg als de prauwen door een bocht komen. Ze liggen soms tegen de slikoever op, half boven, half onder water, maar maken dat ze weggomen. Nooit heeft er een zoveel branie dat hij wacht tot de vaartuigen voorbij zijn.

Kakatoea's en papegaaien zijn er bij honderden en honderden, en ze vullen de oetan met een wild en schel geschreeuw. Kroonduiven

vliegen snel en met veel vleugel-misbaar door het mangrovebos en een enkele maal is daar een plotseling wild gekraak van varens en onderhout: een opgeschrikt varken, een casuaris.

Het is een wereld van 't ene moeras na 't andere, en nu het regentijd is vallen hele stukken onder water. En het blijft niet bij hemelwater. De derde dag gaat de kali die ze opvaren lelijk bandjirren en het is net op tijd als ze de prauwen op een veilige plaats in een inham weten te meren.

Het water is vrij hoog en het peil stijgt haast zienderogen. Maar dat is niet het gevaarlijkste. Het gevaarlijkst zijn de zware stammen die snel stroomafwaarts drijven, draaiend en wentelend, en levensgevaarlijk voor iedere prauw. Een paar uur later is het ergste echter achter de rug. En ze varen door.

Mensen zien ze heel weinig. Soms een paar bedrukte gezichten langs de oever. Soms een paar kinderen. Daar blijft het bij. De vierde dag, als ze bijna door het vloedbos heen zijn, ontdekt de Tretes een man die opvallend staat te gesticuleren. Als de prauwen langs de oever varen horen ze dat de papoea een klein varken wil verkopen voor tabak en een ijzeren bijl. Dat kan gebeuren. De man levert het varken af (dat er overigens broodmager uitziet) en krijgt zijn zware tabak en de bijl. Beide partijen zijn tevreden. Maar er is nog een derde partij. Als de prauwen afstoten komt die opdagen. Het is de vrouw van de man, die erbarmelijk begint te krijsen en in hysterische wanhoop met de prauw langs de oever meeloopt. Als Reitsma aan de roeiers vraagt wat er aan de hand is zeggen die dat de vrouw verdriet heeft omdat ze de verzorgster van dat varken is. Ze heeft het zelf gezoogd. Ze is zijn moeder.

Ze leggen de laatste kilometers door het vloedbos af. Reitsma ziet tal van palmsoorten en Sahalatu blijkt opnieuw een bijzonder kenner te zijn van bomen. Hij wijst de matoa's aan en de linggoa's. Bijna altijd weet hij interessante bijzonderheden van die bomen. Maar hij is ook zo lang in het bos geweest. Veel langer dan een van de anderen die deze tocht bij hem zijn. Ze varen door. Iedere morgen om zes uur wordt vertrokken en iedere namiddag om vier uur maken ze bivak. Dat zijn lange dagen, maar Reitsma zorgt er voor dat de roeiers zich niet oververmoeien. Hij zal ze straks nog hard nodig hebben en hoewel hij haast heeft, en iedere dag méér haast, begrijpt hij wel dat hij sommige dingen toch niet kan dwingen.

De stemming onder de papoea's is tot nu toe goed, hoewel ze vaak urenlang, als er niet gezongen wordt, zitten te grommen. Er is hen te veel regen. Ze hebben het 's-nachts koud in hun bivak en staan koud op. Het duurt dan lang eer ze weer een beetje op temperatuur zijn.

En dan is er nóg iets. Ze weten natuurlijk allang wat het doel van deze tocht is. Abel, die hun baas is, heeft ze ervan verteld. Abel is niet bang en voor een papoea zelfs niet al te bijgelovig. Hij heeft zijn mannen dus zo sober en onschuldig mogelijk verteld wat er aan de hand is en waar ze naar toe gaan. Eerst hebben ze dat prachtig gevonden, een strafexpeditie. Natuurlijk vonden ze het prachtig. Hoeveel van hun familieleden zijn er de laatste maanden niet in het oerbos verdwenen door de snellers die daar boven bezig zijn? Maar hoe verder ze van de post komen, des te stiller worden ze. Het bekende verschijnsel. En iedere avond moet Abel ze vertellen dat ze toch heus een machtige groep vormen en straks met roem en eer beladen terug zullen keren. Helemaal vertrouwen ze Abel echter niet.

De zevende dag komt Sahalatu die het bivak heeft verlaten om te zien of hij wat levends voor het avondmaal onder schot kan krijgen, terug met een metgezel. Het is een broodmagere, nogal zielige oude kerel die hij voor zich uit drijft. De man jammert en huilt en iedere keer probeert hij op de grond te gaan liggen. Maar bij Sahalatu is hij nu eenmaal aan een slecht adres en even later staat hij voor Reitsma.

De man, besmeerd met roet en klei, maakt een erbarmelijke indruk. Hij zit onder de open zweren en stinkt verschrikkelijk. Heel zijn huid is bedekt met cascado. Er is één ding aan de man dat oorzaak is geworden dat Sahalatu bijzondere belangstelling voor hem kreeg. Dat was de kop die hij onder z'n arm droeg op het ogenblik dat hij werd ontdekt. Hij heeft geprobeerd dat hoofd te verdonkeremanen maar het was al te laat. En nu staat hij daar voor Reitsma, met dat hoofd nogal zielig aan een stuk gevlochten boombast naast zich bungelend.

De controleur en Sahalatu ondervragen hem. Hij weet van niets. Natuurlijk weet hij van niets. Gesneld heeft hij nog nooit... o nee... want hij weet toch dat dit niet mag? En daarom heeft hij nooit gesneld.

Reitsma weet dat de kerel liegt dat het gedrukt staat en wijst op de kop die er nog verdacht jong uitziet. En dan buldert hij de man toe dat hij nu maar direct moet zeggen wanneer hij dat gedaan heeft en wie het slachtoffer is. Als dreigement grijpt hij z'n karabijn en legt op de papoea aan.

Deze begint dan opnieuw te huilen en te jammeren en vertelt dat die kop niets te maken heeft met snellen. Hij heeft hem al een hele tijd en het is zijn eigen voorvader. Dié mag hij toch zeker wel bij zich hebben?

Ze proberen hem uit te horen en krijgen wat inlichtingen. Of ze van veel waarde zijn valt niet na te gaan. En een uur later vertrekt

de man, met zijn voorvaders schedel, weer in de jungle. Hij mag niet klagen. Hij krijgt zelfs nog wat tabak en rijst mee.

Als hij verdwenen is heeft Reitsma toch eigenlijk spijt en vraagt Sahalatu of deze man hun aanwezigheid niet aan de grote groep, waar de tocht om begonnen is, zal verraden.

Sahalatu haalt z'n schouders op. — Natuurlijk is dat mogelijk, — zegt hij, maar tenslotte zullen ze de laatste dagen wel door tientallen papoea's bespied zijn en elk van hen kan hun aanwezigheid doorgeven.

Die dag is de laatste dat ze op de kali varen. Deze is nauwer en nauwer geworden, en steeds meer verstopt door vegetatie-eilandjes. En toen de eerste versnellingen in zicht kwamen heeft Reitsma besloten, in overleg met de Ambonnezen, om van hieraf te gaan lopen.

Twee dagen nemen ze er voor om alles in gereedheid te brengen. De prauwen worden op het droge gehaald en zo goed mogelijk verzorgd en verborgen. Ze hopen dat ze niet ontdekt zullen worden. De laatste nachten heeft Reitsma weer trommen gehoord. Heel ver weg. En opnieuw scheen dat geluid uit verschillende richtingen tegelijk te komen. Sahalatu hoorde het ook maar hechtte er weinig waarde aan.

Dan wordt er gelopen. De kaart van Reitsma geeft enkele aanwijzingen, maar hij merkt dat op de plaats, waar volgens die kaart een klein pad moet zijn, helemaal geen pad is. Hij laat er een dag naar zoeken maar het wordt niet gevonden. *Of* die kaart is onjuist getekend, *of* dat pad is in rook opgegaan. Hij komt er niet achter. Dan volgen ze maar de loop van de rivier. Het is een moeilijke, omslachtige weg, om op het punt uit te komen dat als doel is gesteld. Maar het is in ieder geval een snellere weg dan dwars door het oerbos. En Reitsma wil z'n mannen sparen. Hij gaat zo economisch mogelijk met ze om, en wil de stemming zo lang mogelijk op peil houden. En dat is verstandig van de controleur, want Abel heeft al verscheidene malen gemerkt dat het enthousiasme van de dragers danig is gaan tanen. En de eerste stemmen die het hadden over teruggaan naar de post heeft hij allang vernomen.

Drie dagen trekken ze langs de kali. Hoewel ze het vloedbos achter de rug hebben ontbreekt het nog steeds niet aan water. Urenlang regent het en ze baggeren bijna voortdurend langs en door moerasen. De muskieten blijven hen onophoudelijk vervolgen en wat voor de muskieten geldt, dat geldt voor de bloedzuigers, de wespen en de vliegen.

Reitsma slaapt slecht. Iedere avond ligt hij urenlang onder de kleine, verfomfaaide groene klamboe zonder in slaap te kunnen komen. Hij is onrustig en hij weet dat. Hij kan alleen die onrust

niet helemaal verklaren. Hij weet dat Saskia er voor een deel schuldig aan is, maar toch niet alleen Saskia. Een paar dagen geleden heeft hij een vreemde, wonderlijke ontdekking gedaan. Hij was er, toen de mannen bezig waren het bivak op te slaan, alleen op uitgegaan om de omgeving te verkennen en op een ogenblik had hij toen opnieuw die zelfde zonderlinge gewaarwording gehad als op de avond bij dat overvallen papoeahuis. Voor de tweede maal zag hij hoe de stammen van de bomen zich als het ware in slagorde opstelden, een ring vormden en op hem afkwamen. Hij wist dat zoiets niet mogelijk was, maar hij zag het toch duidelijk voor zich. Verstijfd van schrik had hij daar gestaan, maar toen de bomen naderbijkwamen waren ze tegelijk weer uit elkaar geschoven en er was verder niets gebeurd.

Voor deze dingen had hij geen verklaring. Hij zocht de oorzaak in het feit dat hij nogal veel anti malaria medicamenten slikte. Hij zou dat wat miniseren want dit kon best alleen de oorzaak zijn van deze vreemde, idiote voorstellingen.

Maar 's-nachts kon hij plotseling wakker schrikken, hevig transpirerend, en in de duisternis van de tent zag hij dan weer die bomen aanschuiven en terugdeinzen. Steeds opnieuw. Hij had er over gedroomd en op het moment dat ze hem voorgoed insloten was hij ontwaakt.

In deze dagen begon de angst voor het oerbos bij controleur Reitsma te groeien. Hij wist zelf niet dat het angst was. Niemand zal dat trouwens ooit precies weten. Waarschijnlijk is echter dat de oorzaak gezocht moet worden in een geheel complex factoren. Een ervan was het heimwee naar Saskia, waaraan Reitsma, min of meer bewust, leed. Een andere was zijn lichamelijke gesteldheid die door dat heimwee, dat verlangen en die onrust, beïnvloed werd.

Reitsma was niet vrij toen hij de oetan, het oerbos inging. Dit was het kardinale punt. Hij liet te veel achter, hij was niet in staat zich ten volle te geven, noch lichamelijk, noch geestelijk. Omdat een deel van zijn geest niet bij hem was, maar op de post achterbleef, bij dat meisje in die barak. Dat was zeer menselijk, maar het was ook levensgevaarlijk. Want het oerbos aanvaardt geen mensen die zich slechts voor driekwart of zevenachtste deel te weer kunnen stellen. Hij zou dat nog merken.

En zo gingen zestien dagen voorbij.

— — — — —
Op de avond van de zeventiende dag was bivak gemaakt op de oever van een smalle, snelstromende kali. Het was een uiterst vermoeiende dag geweest, heet en vochtig, en urenlang hadden de mannen door een gebied van moeras na moeras moeten sjokken. Met klewangs en parangs moest iedere decimeter van het onder-

hout worden opengebroken en opengehakt en in zes uur waren ze nauwelijks anderhalve kilometer vooruitgekomen.

Er was niet veel kennis van de papoea-psychologie nodig om te zien dat de mannen er genoeg van begonnen te krijgen. Ze hadden vier zware dagen achter de rug en behalve het haast ondoordringbare terrein was er nog iets dat z'n uitwerking ging laten gelden: de trommen.

Abel had het Reitsma verteld: ze zouden niet heel veel verder moeten gaan, want dan zouden de dragers weglopen. Er waren er nu al verscheidenen, die maar één wens hadden: teruggaan. En zoiets kon elk ogenblik op de anderen overslaan.

Reitsma zelf was doodop. Hij had vooraan gelopen en behoorlijk z'n aandeel in het openbreken van de groene barrière gehad. Zijn armen en benen waren zo stijf als planken. In ieder geval hoopte hij die avond vroeg onder zijn klamboe te kunnen gaan en meteen in slaap te vallen. Want morgen zou het niet anders zijn dan vandaag.

Hij dronk een paar mokken hete koffie, die hij op de ouderwetse primus klaarmaakte en stak een pijp op. Het was buiten de tent schemerig en hij luisterde naar het gegrom en geruzie van de dragers. Waar die kerels zin in hadden, na een dag ploeteren en baggeren!

Hij hoorde iemand aankomen. Het was Sahalatu. En direct merkte Reitsma dat er iets bijzonders aan de hand was. Daarvoor stond het gezicht van de Ambonnees te ernstig.

— Ik geloof dat we er zijn, heer, — zei Sahalatu.

— Waar zijn . . . ? bij de troep, Johannes?

Hij knikte ernstig.

— Ik was achter een varken aan en zag ineens iets dat wel een pad zou kunnen zijn. Het was een pad en het zag er naar uit of het pas was gebruikt. Twee kilometer verderop vond ik de kampong.

— Was het er rustig?

— Ik zag geen kans er vlak bij te komen; leek me te riskant, maar ik vermoed dat ze een koppenfeest aan 't voorbereiden zijn. Zeker weet ik het niet.

— Op hoeveel man schat je die kampong?

— Geen idee, toean. Het kunnen er honderd zijn en vijf honderd. Ik kon dat van zo ver af niet bekijken.

— In ieder geval gaan we er direct heen.

— Als het donker is . . . ja. Maar wat denkt U te doen? We hebben niet veel mensen. We zijn met ons zessen. Aan de dragers hebben we niets.

— Wij hebben de wapens, Johannes, en je weet dat ze daar als de dood voor zijn.

— Ik weet het, heer. Maar U weet ook dat ze tijdens het koppenfeest door het dolle heen zijn. We moesten werkelijk meer mensen hebben.

— Dat heb ik toean Hellinga ook gezegd, maar ze zijn er niet. En 't is geen reden er niet heen te gaan. Hoe eerder we dat zaakje voor elkaar hebben, hoe beter.

Reitsma liet de andere Ambonnezen komen en besprak met hen wat Sahalatu had ontdekt. Ze luisterden ernstig naar zijn uiteenzetting en 't plan van de overval. Ze zouden de kampong van drie zijden tegelijk benaderen, twee aan twee. De controleur nam de Tretes mee.

Een uur later was het geheel donker. In het bivak van de dragers sloiep iedereen. Ze zouden niets van de overval merken.

ZO VOORZICHTIG MOGELIJK SLOPEN REITSMA en de Tretes door het hoge gras. Zowel de controleur als de Ambonnees had ervaring in dit werk en samen maakten ze niet veel meer leven dan voor een geoefend oor op slechts enkele meters afstand hoorbaar was.

Hier en daar floot nog een enkele late vogel in het bos, maar de meeste sliepen al. Geen enkele paradijsvogel liet zich meer horen, de koem-koem had z'n slaappleats opgezocht en de kakatoea's zaten met de trotse koppen in de veren. Vreemd, zo stil het in dat bos was geworden, dat heel de dag vervuld was geweest van het gefluit en geroep der vogels. De ajam-oetan zweeg.

Maar het was een korte stilte. Het was het begin van een ánder leven en de controleur wachtte daar op. Hij wist dat het komen zou en het kwam.

Ineens was er het hoge, doordringende, snerpende geluid van die ene cicade. Hij gaf de Ambonnees een teken en ze rustten even. Hoor... de oetan... de wildernis ontwaakte. Hoger en hoger snerpte die ene cicade... hoger en nóg hoger. En toen was daar de tweede... de derde... de vierde. En nog geen minuut later was een machtig cicaden-koor bezig. En heel het bos was vervuld van het zagen, snerpen en zoemen van duizend cicaden.

Reitsma vroeg zich af wat de bedoeling van dit junglekoor eigenlijk was. Wat wilden deze cicaden? Wat was de oorzaak, het motief, tot dat wilde, gejaagde, gehaaste zagen en snerpen? Had het iets met de paring te maken? Was het 't lokken van andere dieren? Was het een signaal?

Ineens verstomde het concert. Als was een giftige gaswolk over dat grote boskoor getrokken, die alle cicades tegelijk had gedood, zo volkomen viel de stilte in de jungle. Dit gebeurde vaak en ook voor dat verschijnsel had de controleur geen verklaring. Hij had er vaak met collega's over gesproken, maar niemand had het ooit begrepen. Na een paar minuten kwam dan weer die ene cicade en even later viel het gehele koor opnieuw in. Dat ging zo urenlang door, tot aan het einde van de nacht. Het was heel mysterieus.

Toen ze verder wilden gaan zweeg het koor. Het was alsof het oerwoud z'n adem inhield en ruim baan maakte voor de twee mannen. En toen kwam daar een cicade, die heel hoog en nadrukkelijk begon te blazen. Nee . . . blazen was het niet. Eerder sjilpen, zoals een klein, heel jong vogeltje soms kan sjilpen. Een vogeltje dat 't zingen aan het leren is. En het koor bleef zwijgen, alsof het aandachtig naar dat ene kleine, sjilpende koorlid zat te luisteren dat zich verscholen had in de oceaan van groen, die voortleefde en voortwoekerde in de nacht.

Ze kropen door. Meter na meter schoven ze verder door het bos. Dat bos was vochtig en klam en Reitsma voelde zich steeds kouder worden door het doordrenkte mos dat de aarde bedekte. Hun laarzen zakten soms tot de schachten weg in het moeras en ze hijgden van inspanning.

Plotseling bleef de controleur doodstil staan. Wat hij hoorde deed z'n hart sneller kloppen. Van heel nabij hoorde hij een menselijke stem. Op een afstand van hoogstens een kilometer kwam het geluid aandrijven, donker en zwaar. Een vreemd, sinister en angstaanjagend geluid. Het bleef hangen onder de bomen en echode terug. En steeds opnieuw werd die roep herhaald . . . dezelfde klanken in dezelfde regelmaat.

De Ambonnees kroop naar hem toe.

— Hoor toean . . . hoort U het . . . ! Kent U het . . . mens-eet-mens . . . !

Ja, Bob Reitsma kende die roep. Iedereen in dit bos kende hem. En op de bestuurspost kenden ze hem ook. Het was de papoearoepe van de Zuidkust. Het was de roep die nu over heel het vloedbos ging, van kampong tot kampong. Ergens in het bos zou die roep worden opgevangen en doorgegeven door andere papoea's en ieder die het hoorde kende de betekenis ervan. Die was al zo oud als het oerbos zelf. Het was de roep van de mannen die gesneld hadden of op sneltocht gingen. En die roep vertelde dat het bij snellen alleen niet bleef. Het was het oerwoud in zijn verschrikkelijkste, dierlijkste vorm. Dit was de jungle van Zuid Nieuw Guinea.

Langzaam . . . traag . . . aarzelend stierf de roep uit. En het werd opnieuw stil in het bos. Alleen de cicaden gingen wild en tomeloos te keer. En het begon heel zachtjes te regenen.

Reitsma was steenkoud. Gedeeltelijk door de vochtige aarde, gedeeltelijk door die roep. Hij had hem al eerder gehoord, o ja. Ergens in het gebied tussen de Mimika- en de Eilandenrivier. Hij had de resultaten gezien en zag het beeld op dit ogenblik duidelijk voor zich.

Ze gingen verder. De bomen schoven voorbij, stil en stom en zonder beweging. Het bos, bestaande uit honderden en honderden

onderdelen. Een enorm organisme, samengesteld uit allerlei bekende en onbekende elementen. En Reitsma dacht: het wordt tijd dat ik uit dit bos kom. Dit is geen goed bos, het is behekst.

Hij wilde alleen denken aan datgene wat hem daar vlakbij wachtte, maar hij dacht ook aan andere dingen. Aan Saskia en aan het zo liefelijk nabijzijnde bos. Het bos: dat was het moeras en de aarde. Dat waren de cicaden en de brulkickers; dat waren de muskieten en de bloedzuigers; dat waren de vleermuizen en de nachtvogels; dat was het zuchten van de wind en dat was de mens-eet-mens roep.

Er brak een gat in het wolkendek boven het bos en het maanlicht baande zich een weg door het groen boven hem. Hij zag de schuine lichtinval, als werd door iemand daar boven een enorme balk licht naar beneden gevierd en diagonaal op de aarde gezet. Zo was dat met dat maanlicht. Het viel op de grauwe en grijze en groene en zwarte stammen, het stond daar breed en fors door het nachtbos, opvallend stil en bedaard en geruststellend.

Ze kropen door, steeds voorzichtiger, steeds waakzamer. En na een kwartier hief de Ambonnees z'n hand op.

— Hoor toean . . .

Hij luisterde en hoorde het ook. Op een paar honderd meter afstand werd gezongen. En toen ze even verder doorkropen wist hij het zeker. Daar waren ze.

Een kwartier later hadden de controleur en zijn begeleider de rand van een open plek in de jungle bereikt. Voor hen vertoonde zich een ongelooflijk schouwspel.

In het midden van die open plek stond een groot huis, provisorisch opgetrokken van stammen, bedekt met boomschors. Rondom dat huis stonden andere, kleinere woningen. Dat huis was het feestgebouw van de papoea's en tegelijk het centraal gedeelte van die kampong.

Een groot vuur voor dat huis brandde fel en achter dat vuur dansten papoea's. Ook dat beeld kende Reitsma, maar nooit eerder maakten dansende papoea's zo'n indruk op hem als deze keer. En dat was begrijpelijk. Nooit eerder maakte Reitsma ook iets dergelijks mee.

Er dansten een zestigtal papoea's, die zichtbaar in een vergevorderd trance-stadium verkeerden. Hij zag het aan de onnatuurlijk glanzende ogen en aan de krampachtige, haast mechanische, sprongen die ze maakten. Het was een dans, zoals hij die nog niet eerder had gezien, maar waarvan hij wel de bedoeling vermoedde. Er werd gedanst op een manier die deed denken aan de manier waarop struisvogels en casuarissen lopen, een beweging voorwaarts en een beweging achterwaarts. De vlammen wierpen schaduwen over de

zwetende lijven van de dansers, die aangestaard werden door een honderdtal andere mannen en jongens, rondom het vuur en voor het huis gezeten. Vrouwen zag hij niet. Een bizar en zeldzaam tafreel, dat Reitsma minutenlang in de ban hield. Hij keek naar die wild dansende kerels en naar de wellust, de extase, waarmee de anderen, die niet-dansenden, hen gadesloegen. Hij zag de rose gloed op de strakke gezichten en hoorde hoe hun adem stotend uit de wijdgeopende monden kwam. Zo danste daar het oerwoud, in de modder van de doorweekte aarde en in de helle vuurgloed van dat vuur, dat door naakte jongens werd onderhouden.

Iedere man droeg zijn attributen mee. Voor de ene danser was dat een snoer waaraan zich twee koppen bevonden, voor de andere een zonderling instrument, waaraan vijf tot zes koppen hingen. Het was een onbeschrijflijk luguber gezicht, deze zwaaiende, dansende, deinende koppen, meedansend op het rythme van de mannen, tegen elkaar klotsend, dof rammelend en krakend.

Er waren gerookte hoofden en er waren hoofden, die eerst kortgeleden waren gesneld. Met de felgekleurde pitten nog fris in de oogholten. Op slechts enkele meters afstand stonden rekken. Aan die rekken hingen koppen. Ze waren pas gesneld.

Er hing een smerige, walgelijke stank rond het vuur en bij de dansplaats een stank van bloed, zweet en modder.

Controleur Reitsma zag dat alles en hij walgde. Zo wild, zo onmenselijk makaber en barbaars had hij de oetan van Zuid Nieuw Guinea nog niet eerder gezien. Hij wist dat deze dingen er waren, maar ditmaal greep het hem dieper aan dan die paar andere keren. Hij was er toen beter tegen bestand. Nu voelde hij zich week en zwak worden, ofschoon hij wist dat er voor hem maar één taak was weggelegd. En die taak zou over enkele ogenblikken aanvaard moeten worden. Maar tussen het gadeslaan van deze in trance verkerende oerwoud-wezens en het moment van ingrijpen lag nog een wereld van duizend gedachten. Het was alsof iets hem nog tegenhield, hem deed aarzelen, deed afwachten. Nog niet . . . nog wachten . . . om dit alles te zien en voor altijd vast te leggen in zijn herinnering. Die kerel daar . . . met die ronde boog waaraan vier koppen bengelden . . . vier, zo geel als heel oud ivoor gekleurde koppen, die niets menselijks meer hadden door de scharnierende kaken, de glanzende steentjes in de oogholten en de puntig bijgevijlde tanden.

Op en neer, op en neer dansten die koppen met scharnierende kaken . . . en die kaken bleven op en neer gaan, open en dicht, in eindeloze regelmaat, bij iedere beweging van die dansende demon. En zijn blik bleef vastgehouden door die koppen, die tegen de dijen en knieën van de man sloegen, klapperend en klotsend, in

het rond spiralend en terugdraaiend. En steeds opnieuw en steeds wilder en satanischer.

Controleur Reitsma wist wat er was gebeurd. Er waren slachtingen geweest op grote schaal. Niet voor niets klonk door het bos de mens-eet-mens roep, parool van de bloedige dood, die nu bij dag en bij nacht rondwaarde tussen de groene, grijze en zwarte stammen onder het allesverbergende bladerdak. De horde was weken, maandenlang bezig geweest en zou ermee doorgaan. Vandaag, morgen, deze week, de volgende maand. En steeds zouden er nieuwe hoofden vallen, tientallen, honderden, duizenden, zo lang de Zuidkust in de ban bleef van deze adat. Zolang daar geen mannen kwamen die deze bloedigste van alle jungle-riten tegengingen. Zolang het bos onbetwist territorium bleef van deze halfnomaden, die leven in een wereld waarvan heel het Westen, en bijna heel het Oosten, geen flauw besef hebben. Want dit land is een land van de dood en de aarde daar geurt zwaar van bloed.

Deze dingen bestonden in deze wereld! En Reitsma's gedachten doolden weg naar Holland, naar rechte straten en zindelijke huizen. Naar restaurants en kerken, naar parken en scholen. Naar het land dat van al deze dingen niets wist. Niets van deze hartverscheurende gruwelen, niets van de hopeloze taak van een paar mensen die zonder hulp moesten proberen hier tegen in te gaan. Tegen een adat van eeuwen oud. Dat liet men paters missionarissen doen en zendelingen. Paters en zendelingen, waarvan men las in schoolboekjes dat het dappere mannen waren, die je moest helpen. O ja... dappere mensen. Maar wie in Holland had er enig begrip van hoe de werkelijkheid was? Wie wist dat dit leven van bestuursambtenaren, zendelingen en missionarissen eigenlijk één lange, eindeloze kruisweg was, vol direct levensgevaar en grenzenloze teleurstelling? En wie realiseerde zich daar wat men als blanke achterliet bij het ingaan van deze wildernis, van de Calvarieberg, die Zuid Nieuw Guinea heet?

Hij zag dat allemaal voor zich, wat daar was gebeurd. Hij had het meegemaakt in het Obaa-gebied. Daar had hij voor het eerst gezien, moeten zien, hoe de ene mens de andere op deze wereld slacht. Wie weet dat deze dingen op deze wereld nog gebeuren? Wie zou hem in 't Westen geloven als hij vertelde hoe daar de ene mens de andere grijpt, in het doodstille nachtbos; hem neerslaat en meeneemt naar zijn kampong of eenzame woning? En hoe hij de overvallene het neustussenschot doorboort, daardoor een rotankoord haalt, dat koord om een laaghangende tak slaat en het slachtoffer optrekt tot dat dit juist met de tenen vrij van de grond hangt? Dan komt zo'n gevangen genomen mens tot bewustzijn en lijdt gruwelijke pijnen. Die pijnen zijn niet weer te geven en die pijnen

worden nooit beschreven. En daar hangt dat vod, dat al bijna geen mens meer is, beestachtig mishandeld en half leeggebloed. Maar zolang er nog een grein leven in zo'n leeggebloed omhulsel van een mens pulseert, zolang kan de ander, die zijn beestachtige adat aan het uitleven is, nog vragen hoe de naam was van de ander. De náám . . . daar gaat het om. Hij moet de naam weten. Zonder die naam heeft het snellen geen zin. En de ander, verdoofd van pijn en bloedverlies, noemt zijn naam.

De sneller weet genoeg. Met een bamboemes wordt het hoofd van de romp gesneden. De kop blijft dus hangen aan het rotan-koord, het lichaam valt opzij. Uit dat hoofd wordt de tong gehaald en uit de romp het hart. Tong en hart worden samen in een rotan-korfje verpakt. En daarna hangt het van de staat van wildheid van de sneller af wat hij met dat lichaam doet. Soms wordt het gedeeltelijk gegeten, soms in de vochtige, dampende aarde van de Zuidkust begraven. De aarde, die geurt van bloed. Na een dag is er niets meer van terug te vinden. Zo was het eeuwen en eeuwen lang. En zo is het nog. Want het gebied waar Bestuur, zending en missie gezag uitoefenen is maar een klein gebied, een smalle, schrale strook langs de kust. Nergens in het vloedbos en ver daarachter is praktisch ooit bestuur geweest. Omdat er geen mensen om te besturen waren.

Bob Reitsma zat met wijdopen ogen in het vuur te staren. Hij onderging die ogenblikken intens en hij nam het beeld als het ware fotografisch op. Hij wilde dit nooit meer vergeten. Dit was Nieuw Guinea in zijn meest extreme vorm van primitiviteit. Dit was de oude, wrede, makabere adat die jaar in jaar uit zijn bloedoffers eiste. En dit was het werk waarvoor hij gekomen was. Hij . . . adspirant-controleur bij het BB van Nieuw Guinea.

Iets van spot welde in hem op. Hij, moest hij dat doen? Met die paar Ambonnezen en dat handjevol papoea-dragers, waaraan je niets had als het op daden aankwam?

Hij kon ook niets doen. Niemand daar wist nog van zijn aanwezigheid af. Het was veel verstandiger terug te gaan. Tenslotte was er een enorm risico aan dat plan. Het was mogelijk dat het slaagde, het was evengoed mogelijk dat het mislukte. En dan zouden er hoogstens een paar gevluchte papoea's aan de kust terugkomen. Hij kon naar de bestuurspost teruggaan. Niemand zou hem er lelijk om aankijken, niemand behoefde het te weten. En hij kon ook naar Holland teruggaan. Met Saskia terug naar Holland. Het was een opwindende gedachte. Daar was het allemaal veel beter, en gezonder en rustiger. Daar waren minder problemen. Maar kon hij nu nog wel terug? Zou hij nog ooit deze dingen kunnen vergeten? Zou hij weer net als vroeger op een terras van een café kun-

nen zitten? En rustig een krant lezen? En naar een schilderij van Vermeer kijken? En een rustige functie aanvaarden, op een of ander stil kantoor? Was dat alles nog mogelijk na dit? Na dit vervloekte bos? Na deze bomen die zich gesloten en somber om hem heenschaarden? Na dit vuur? Na de cadans van deze roffelende kerels, met houten stokjes op die lange rotan-bussen? Na deze groteske dans met de scharnierende kaken? Na deze stank geroken te hebben, stank van bloed en zweet en modder?

Er gingen er natuurlijk terug. Ieder jaar repatrieerden zendelingen en missionarissen en BB-ambtenaren. Waarom hij dus niet?

Nee, waarom hij niet? Hij vroeg het zich keer op keer af. Natuurlijk kon hij terug. Evengoed als ieder ander. Maar waarom dan niet? Welke idiote reden hield hem eigenlijk tegen?

Het vuur flakkerde op. Nog wilder, tomelozer werd de dans. Sneller slingerden de gele koppen, wijder banen maakten de hoofden met de scharnierende kaken. Het rythme werd opgevoerd en het was alsof de mannen, die op de rotan-kokers sloegen, tot een delirium geraakten. Zij waren volledig in trance en sloegen als in elkaar gedrongen, opgevouwen robotten de maat.

Controleur Reitsma heeft nooit geweten hoe lang hij dat beeld gadesloeg. Het kan een volle minuut zijn geweest, het kan evengoed een uur geduurd hebben. Zeker is dat hij de impressie van dat beestachtige tafreel nooit meer geheel is kwijtgeraakt. Hij sprak er later, na de actie, nog herhaaldelijk met de Ambonnezen over. In zijn dagboek wijdde hij er niet minder dan zestien volle pagina's aan. Dit als bewijs hoe dit satanisch intermezzo hem had aangegrepen. Langzaam kwam hij uit zijn zittende houding overeind. Hij wist dat het nu moest gebeuren. Dit was het moment. En de anderen waren nu in ieder geval ook op hun post. Nog even aarzelde hij . . . met zo weinig mannen *was* het toch eigenlijk krankzinnig onverstandig . . .

Twee jongens smeten nieuw hout op het vuur. Wederom laaiden de vlammen op en toen Reitsma daar half opgericht stond en zijn blik over die diabolische scène liet gaan, die hem eensdeels herinnerde aan schilderijen van Jeroen Bos, anderzijds aan oude gravures, voorstellende beelden uit Dante's omzwervingen in Hades, toen was het alsof het vuur groeide en groeide, alsof de dansers groter en groter werden en alsof daar achter hem in het bos spottende, lachende en gillende stemmen waren die hem opdreven en recht in de verdoemenis joegen.

Maar hij kon nu niet meer terug. Hij had zijn besluit genomen en zelf in een soort trance schoot hij z'n karabijn af, schuin over het hoofd van de meest nabije dansers.

Er verliep tussen zijn schot en dat van de andere Ambonnezen

minder tijd dan een seconde en het bos vermenigvuldigde het geluid tienvoudig. Het was alsof van alle kanten geschoten werd en dit was precies het effect dat Reitsma van tevoren had berekend. De reactie bij de papoea's was ongelooflijk. Zowel de trommelaars als de dansers en de mannen die rondom en bij het vuur zaten, bleven als vastgenageld op hun plaatsen. En ze bleven zo staan en zitten, bevroren, in panische angst, alsof een vreemde godheid daar plotseling in hun midden was verschenen en hen met de davering van zijn donderstem met verlamming geslagen had.

En nóg eens kraakten schoten en gierden kogels over de hoofden van de naakte mannen. En niet alleen de schoten deden hun uitwerking gelden, maar Reitsma en de Ambonnezen begonnen te schreeuwen en te roepen, en al dat schieten, dat schreeuwen en dat brullen wekte de indruk dat er aanzienlijk meer dan zes aanvallers de kampong hadden omringd.

Voor de papoea's van de eerste schrik waren bekomen renden Reitsma en zijn mannen naar het vuur. Ze hielden de karabijnen in de aanslag en de uitwerking was werkelijk verbijsterend. Trillend van schrik bleven de mannen op hun plaats genageld staan en volgden in doodsangst de bewegingen van de uit de nacht verzeen verschijningen. Doodsangst voor de geweren, waarvan ze de uitwerking kenden, door eigen ervaring of door overlevering. Doodsangst door het volkomen verrassend element. Doodsangst voor de gevolgen van hun daden, waarvan ze wisten dat deze verboden waren.

Twee Ambonnezen hielden de groep in bedwang en Reitsma zag dat deze twee voorlopig voldoende waren. Het was nu zaak te zorgen dat er achter het huis niemand ontsnapte. Hij moest ze allen bij elkaar zien te houden en zo de aanstichters, de geestelijke leiders, de tovenaars, proberen te ontdekken. Als hij hen had was hij klaar en zou z'n werk geslaagd zijn. Niet eerder. Met z'n vieren liepen ze rond het huis. Er hurkten een twintigtal mannen en vrouwen samen en hij liet een bewaker bij hen achter. Even verder trof hij in een huisje nog dertig als angstige lammeren samenge-dreven kerels, vrouwen en kinderen aan; ook zij kregen een Ambonnees als schildwacht. En alleen met Sahalatu liep hij verder. Ze doorzochten de overige huisjes. In enkele verscholen zich nog wat mannen en vrouwen, maar ze waren zo volkomen van hun stuk gebracht door de overval, dat ze zich zonder enige tegen-werping lieten bewaken door de dichtstbijzijnde Ambonnees.

Toen bleef alleen het grote huis over. Reitsma ging voorop en beklom een soort ladder. Met z'n lantaarn verlichtte hij het interieur, maar op hetzelfde ogenblik dat hij binnenging draaide hij z'n hoofd om.

Hij hield z'n adem in en voelde een aandrang om te gaan braken. De stank in het huis was afgrijselijk. En hij kende die stank. Hij wachtte even en haalde zijn pijp voor de dag. Stak die aan. Hij keek naar Sahalatu maar die scheen dat niet nodig te hebben.

Het eerste wat hij zag was een grote vierkante opening, waarboven een evengroot uit bamboe en rotan-vezel vervaardigd vlechtwerk hing. Het doel ervan was hem bekend; een soort verende dansvloer, die gebruikt werd tijdens kannibalistische festijnen. Maar die hangende dansvloer interesseerde hem niet. En de andere voorwerpen, alle behorend tot het bloedig en verschrikkelijk instrumentarium bij het snellen en wat daarna kwam, interesseerden hem ook niet. Hij zocht iets anders. Hij zocht iets levends. Hij zocht de geestelijke bedrijver van dat alles, de auctor intellectualis, de man die de drijver en aanstichter was. De man, die ze de tovenaar noemden. Die de oetan behekte. Sahalatu had hem gezegd dat deze zich waarschijnlijk niet bij de gevangen genomen mannen bevond.

Ze lieten geen enkel onderdeel van die gruwelkamer ondoorzocht. Overal grepen en tastten de beide lichtbundels. Ze vonden hoofden die pas waren gesneld, maar ze vonden geen tovenaar. Er lagen versierselen van slachtoffers. Er lagen overal snij- en steekwapens. Maar de man die ze zochten was er niet.

Ineens merkte Reitsma dat Sahalatu ergens knielde en zacht begon te fluiten. Hij liep naar hem toe en liet de lichtkegel van de lantaarn over de grond scheren, omdat die van de Ambonnees juist was gedooft.

— Ga mee, toean, — zei Sahalatu, — er is niets meer hier en dit kunt U beter niet zien. Het is niet goed voor een mens.

Maar het licht van de controleur had al beschenen wat niet gezien mocht worden.

Voor zich zag Reitsma een soort verhoging, plomp en ruw versierd, en daarop lag het lijkje van een heel jong kind. Het was een heel klein kind, helemaal niet zwart of donkerbruin, maar opvallend lichtgeel van huid. Een baby van hoogstens een paar maanden oud. Maar er was geen leven meer in dat kleine magere lichaampje. De armpjes en beentjes staken er als magere schonkige latjes zijdelings uit en 't was duidelijk te zien dat de ontbinding al was ingetreden. Een treurig, uitgedroogd, leeg omhulsel van het begin van een mens. En dat begin was gedood door mensen. Dat kind was vermoord. Het lijkje droeg er de onbarmhartige sporen van.

Reitsma draaide zich om.

Sahalatu stond naast hem en zweeg. Maar toen hij de controleur hoorde zuchten, een paar maal diep achter elkaar, zei hij zacht, nauwelijks verstaanbaar:

— Ik zei nog, de toean moet niet kijken, dat is niet goed. Maar dat kindje weet er niets meer van en het was te jong om te lijden. Kom . . . zullen we er een paar daar beneden eens gaan leren wat pijn is?

De woorden van de Ambonnees drongen nauwelijks tot Reitsma door. Ze kwamen van heel ver. Hij had 't gevoel alsof hij zelf midden op die verende dansvloer stond en deze onder hem weg-zonk, dieper en dieper, naar het hart van de aarde. En hij vond het allemaal heel goed en prettig en had nog maar één verlangen: dieper, steeds dieper weg te zinken.

Toen rook hij weer de stank in dat huis en wankelend liep hij naar de opening. Sahalatu kwam achter hem aan en schudde bezorgd zijn hoofd. Er was iets met deze toean dat hem eigenlijk helemaal niet aanstond.

DRIE VOLLE UREN WAS REITSMA MET DE MAN
 nen bezig. Hij kende uit ervaring de methode om papoea's
 aan het spreken te krijgen en wist precies welke woorden
 indruk op hen maakten en welke niet. Hij had het voor-
 deel bijgestaan te worden door Sahalatu en Malessy, die al vele
 malen eerder met dit bijtje hadden gehakt.

Maar er wachtte de controleur een bittere teleurstelling. Bij het
 onderzoek bleek dat de leider niet in de kampong aanwezig was.
 Hij ondervroeg de groepjes papoea's niet in elkaars tegenwoordig-
 heid, maar apart. En het bleek dat er in die soms onuitwarbaar
 schijnende doolhof van leugen en halve waarheid één ding vast-
 stond: dat de grote tovenaer al een paar dagen geleden in noorde-
 lijke richting was vertrokken. Er werden twee kalis genoemd die
 Reitsma kende. Ze lagen daar inderdaad. Maar ze lagen ook in een
 gebied, dat practisch nog onbekend was.

Zodra de namen van die riviertjes genoemd waren wist hij dat
 het moeilijk zou zijn de dragers zo ver mee te krijgen.

Hij sprak eerst de bevolking toe. Hij deed geen moeite de
 papoea's ervan te overtuigen hoe slecht het was om hun oude adat
 weer uit te leven, maar hij wees uitsluitend op de gevolgen bij een
 herhaling. In dat geval zou hij zorgen dat alle kampongs in dit
 district werden verbrand, alle aanplantingen verwoest en alle vol-
 wassen mannen naar Merauke zouden worden verbannen.

Merauke...! Dat was een naam die geen papoea, hoe flink en
 sluw ook in het snellen, zonder huivering kon uitspreken. Merau-
 ke...! Dat betekende verbanning. Merauke... dat was het eind
 van het leven met de stam. Merauke wilde zeggen: afzondering;
 en het betekende: te moeten leven op verre, vreemde, onbekende
 aarde. Wie naar Merauke werd gebracht, die keerde nooit meer
 terug. Merauke was de slechtste naam die ooit iemand in de mond
 kon nemen. En deze blanke man noemde de naam Merauke vele
 malen.

Ze beloofden alles, zelfs meer dan de blanke man vroeg. Niets was
 overgebleven van hun overmoed, en van de trance, waarin zovelen

van hen die avond en die nacht hadden verkeerd, was weinig meer te bespeuren. Twee oude papoea's vielen door de mand en gaven toe dat ze gesneld hadden. En ze noemden tegelijk ook andere namen. En hoewel Reitsma ervan overtuigd was dat ze allemaal gesneld hadden besloot hij als voorzorgsmaatregel het achttal waarvan vast stond dat ze zich aan een groot aantal moorden hadden schuldig gemaakt, naar de bestuurspost te laten zenden.

Hij nam dit besluit niet dan na ernstig overleg met Sahalatu. Want het kwam er op neer dat hij zelf mensen zou moeten missen. Deze maatregel moest echter genomen worden, wilde hij voorkomen dat een paar dagen later het effect van zijn ingrijpen weer verloren ging.

Hij besloot Lucius de Tretes met zes van de sterkste dragers terug te zenden naar de prauwen als bewakers van de acht snellers. Ze moesten zorgen zo snel mogelijk op de post te zijn en de gevangenen daar afleveren. De Tretes was vereerd met de opdracht maar tegelijk diep teleurgesteld dat hij de verdere expeditie niet mee kon maken.

Daarna vond nog een maatregel plaats. Het grote danshuis werd in brand gestoken en de papoea's waren verplicht de totale vernietiging van hun abattoir tot het laatste stukje smeulende rotan aan te zien. Met glazige, starende ogen tuurden ze in de vlammen. Niets bleef over van het barbaarse instrumentarium, niets van de gesnelde koppen, niets van al die andere gruwelijke zaken, die Reitsma daarbinnen had gevonden. En toen vertrokken ze naar het bivak.

De controleur was doodmoe toen hij daar aankwam. Hij zocht zijn veldbed op maar wist van te voren dat er van slapen weinig meer zou komen. De gebeurtenissen van die avond en die nacht volgden hem. Hij kon zich van enkele beelden niet losmaken. Dat beeld van die verende dansvloer . . . dat beeld van dat kind . . . en vooral het beeld van die luguber scharnierende kaken, meedansend op de maat van de in trance verloren papoea's.

Hij sliep die nacht niet. Buiten de tent ronkte het oerwoud. Hij hoorde de cicaden nog steeds te keer gaan, hij hoorde het monotoon geknor der brulkickers en hij hoorde al die andere geluiden van het nachtbos. En langzaam, als een traag werkend vergif, kroop de angst naderbij: in zijn hart en in zijn brein.

Hij had het journaal bijgewerkt en rookte een pijp. Hij moest nog twee uur wachten eer de dag boven het bos zou aanrijpen. Hij rookte de ene pijp na de andere, maar was niet instaat zijn gedachten rustig te ordenen. Steeds was daar die vage angst dat deze tocht op een mislukking zou uitlopen. Maar er was meer dan dat alleen. Daar was ook de angst voor de dingen die hierna zouden komen.

Hij wist niet wat dat voor dingen zouden zijn, maar voor de eerste maal tijdens z'n verblijf op Nieuw Guinea zag hij met zorg de komende dagen tegemoet.

En hij dacht aan Saskia. Die lag daar in de barak en wist niets van al deze dingen. Ze wist niets van scharnierende kaken en vermoorde kinderen, ze wist niets van al die dingen die hij moest zien en die hem wee en ellendig maakten. Dat was niet goed. Daar moest je als BB-ambtenaar bovenstaan. Zo wàs nu eenmaal dit land en je moest moreel en fysiek zo sterk zijn dat je dit alles kon bekijken vanaf een hoog punt, als het ware op een grote afstand. Ineens nam hij zijn pijp uit de mond en liep naar buiten. En hij luisterde scherp. Ja... daar was het weer... van heel ver golfde een geluid aan... een bekend geluid: de trommen. En weer was het hem onmogelijk de richting ervan te bepalen. Het kwam uit het Noorden en het kwam uit het Zuiden. Het draaide rond, het werd aangedragen door de nachtwind, het kwam stroomafwaarts en 't ging stroomopwaarts. Nu eens loste het op en bleef geruime tijd weg, dan weer kwam het aanzweven, duidelijk, heel concreet: tamtamtam... tam... tamtamtam... tam... tamtamtam... tam... snel en driftig, dan weer gerekt en langzaam uitvloeiend.

Of waren het twee trommen die met elkaar in contact stonden? Of waren daar misschien helemaal geen trommen? Vergiste hij zich niet? Was hij niet bezig dingen te horen die er helemaal niet waren? Even was hij in dubio Sahalatu wakker te maken, maar hij wist dat hij dit niet mocht doen. Sahalatu had een zo mogelijk nog zwaarder karwei dan hij zelf achter de rug en hij mocht hem niet wekken. Bob Reitsma stond een half uur lang voor de ingang van z'n bivak en was bezig uit te maken of dat geluid van trommen in de nacht realiteit of uitsluitend het resultaat van verbeeldingskracht was. Hij kwam er niet uit. Het ene ogenblik was hij ervan overtuigd dat die trommen er werkelijk waren en hij er haast recht op af kon lopen, het andere twijfelde hij weer en was er alleen maar het geluid van cicaden en brulkickers.

En aldoor, zolang hij daar stond, flitsten flarden herinnering van dat abattoir in de jungle aan hem voorbij. Weer zag hij de kerels dansen, met hun verzonken, wittig-glanzende ogen, met de schaduwen van het vuur en het bos op hun doorgetranspireerde lichamen. En weer zag hij, als in een obsessie, dat uitgebloede, al half ontbonden kinderlijkje, dat daar zo grenzenloos hulpeloos, zo onbeschrijfelijk droevig en eenzaam in dat duistere hellegat lag. Een mens onder de mensen. Of een mens onder beesten?

En dan was daar ook weer het beeld van Saskia, lieflijk en een beetje bedroefd, en achter dat beeld dansten en deinden, zwierden

en zwaaiden andere beelden... beelden met opengesperde kaken... met grotesk uitwaaiend haar en met een onmenselijke grijns, vastgevroren op die kaken.

Hij zag nog kans anderhalf uur te slapen eer het morgen was. Hij werd doodmoe wakker toen het tijd was op te breken.

— — — — —
De acht snellers werden weggezonden onder hoede van Lucius de Tretes en zes dragers. Reitsma dankte de Ambonnees voor z'n hulp en zag hem met spijt vertrekken. En ook met iets van halfbewuste jalouzie. Hij ging terug... de Tretes zou over een paar weken op de post zijn. Voor hem was het dan achter de rug. Maar hij moest verder. En wanneer kon hij terugkeren?

Ze trokken verder. Eerst langs de kali, daarna in een richting die haaks op de stroom stond. Ze kwamen af en toe papoea's tegen die verbaasd en verschrikt waren zo hoog op een patrouille te stoten. Iedere papoea werd ondervraagd en iedere papoea gaf inlichtingen. Soms waren die informaties deugdelijk, soms bleken ze geheel op fantasie te berusten.

De morgen van de derde dag na het vertrek van de grote kampong maakte Sahalatu de controleur wakker. Deze zag dat er iets aan de hand was. Dat gezicht van de Ambonnees was een nooit falende barometer voor goede en slechte berichten. Reitsma wist van tevoren dat het ditmaal een slecht bericht zou zijn.

— Er zijn er vier weg, toean.

— Wat...? Vier dragers?

— Ja heer. Vannacht zijn ze gaan lopen. Ik had het eigenlijk al eerder verwacht.

— In welke richting?

— Terug. In de richting waaruit wij komen. Abel en ik hebben de sporen nagegaan, maar ze zijn al uren weg, ik denk dat ze tegen de nacht zijn gaan lopen.

— Heeft het zin ze op te vangen, Johannes?

— Geen enkele. Ze zijn erg bang en zullen zich verbergen; ze houden er rekening mee dat we ze achterna zullen gaan.

— Zijn er meer bang?

— Ze zijn allemaal bang, toean. Ik weet niet hoe U daar tegenover staat, maar het zou wel goed zijn als we niet verder gingen. Er zullen er meer gaan lopen.

Reitsma beet de Ambonnees toe: — Waarom zeg je zulke stomiteiten, Sahalatu! We kunnen toch niet terug. Ik heb je toch verteld waarom we verder moeten? Je kent de opdracht toch?

O ja, Johannes Sahalatu kende de opdracht. En Johannes Sahalatu kende ook zijn chef. Daarom gaf hij geen acht op de onvriendelijke, bitse manier waarop hij werd afgesnauwd.

– Ja toean . . . ik ken de opdracht wel, maar ik ken ook de mensen die voor ons dragen. Iedere avond zie ik dat ze angstiger zijn. Ze willen terug, allemaal . . . nu ja, misschien op Abel na. Ze hebben er genoeg van.

– Dat hebben ze meestal na drie dagen al, – merkte Reitsma schamper op.

Dit alles ging hem zwaar op z'n zenuwen werken. Als die verdomde kerels nu nog gingen weglopen zou de hele zaak in elkaar zakken. Dan was al het werk van de laatste weken voor tjoema geweest. Dan had hij beter thuis kunnen blijven. En dan kon hij terug komen, op hangende pootjes. En hij zag het gezicht van Hellinga al. Heel vriendelijk maar tegelijk heel cynisch. Nu ja . . . het was weer eens mislukt. Och ja, die jongens . . . die hadden ook nog niet zo veel ervaring. God mocht weten of Hellinga er niet bij zou denken: die Reitsma is natuurlijk teruggekomen omdat hij aldoor over z'n verloofde liep te piekeren. Die had al van begin af aan de dood aan die expeditie gezien . . .

– We gaan in ieder geval door, Sahalatu. Ik denk er niet aan om te keren, al zou ik er alleen op af moeten.

De Ambonnees zweeg. Hij staaarde voor zich uit en Reitsma probeerde tevergeefs de reactie van zijn woorden na te gaan. Zonder succes. Toen zei de kleine bruine man langzaam, zonder zijn chef aan te zien, min of meer voor zich heen:

– Toean weet beter dan ik wat goed is en wat niet goed. En we gaan natuurlijk verder. Ik heb dat alleen gezegd omdat de dragers bang worden. Maar wij zijn niet bang, heer!

– Ik zou niet weten waarvoor we bang zouden moeten zijn, Johannes. Deze tocht is precies als alle andere, niet gevaarlijker en niet veiliger. Maar we moeten die kerels zien te krijgen en ik zàl ze krijgen!

Johannes Sahalatu keek de controleur verbaasd aan. En hij zei, met enige aarzeling in z'n stem:

– Het bos is groot heer, en een mens maar klein. Het kan lang duren eer we zo ver zijn.

– We weten nu toch de richting!

– O ja, de richting weten we, maar het bos heeft veel richtingen. En richtingen veranderen soms. Dat weet de toean even goed als ik.

– En toch gaan we verder, Sahalatu.

– Natuurlijk heer. Ik ben niet gekomen om U te vragen terug te keren.

Ze haalden er Abel bij. Abel stond timide en beschaamd naar de grond te kijken toen Reitsma hem driftig vroeg hoe het ter wereld mogelijk was dat vier mannen waren verdwenen.

De papoea aarzelde met z'n antwoord. Hij draaide wat op z'n grote,

platte voeten en zuchtte diep. Hij zat zichtbaar met het geval in.

— Nou Abel . . . spreek op . . . hoe verklaar je dat?

De papoea hief z'n hoofd op en wierp een wanhopige blik op de controleur. En langzaam kwam toen het antwoord.

— Omdat de mannen bang waren . . . al dagen lang . . . en omdat ze terug wilden.

— Ja, ze wilden terug. Iedereen wilde graag terug. Dit land deugde niet. Het zal vol geesten, als je goed keek 's-nachts kon je ze zien. Je hoorde ze buiten rondgaan en het werd iedere dag erger. Nee . . . hijzelf was niet bang . . . hij was nog wel verder geweest, tot waar de kalis uit het bergland braken . . . maar de andere mannen waren nooit daar . . . en ze wilden terug . . .

Reitsma sprong ongeduldig op en had moeite z'n zelfbeheersing niet te verliezen. Hij ging vlak voor Abel staan.

— Abel, luister goed. We gaan door . . . hoor je, we gaan door. We moeten die kerels hebben, ik ben niet van plan al het werk van de laatste weken in de war te laten sturen door een stel papoea's zonder branie. En ik stel jou aansprakelijk voor de mannen.

Abel boog z'n hoofd en zweeg.

— Heb je me verstaan, Abel?

De man keek op. Er lag een bedroefde trek op het donker gerimpelde gezicht. En toen zei hij: — Ik zal zelf iedere nacht wacht houden heer. En ik zal ze zeggen dat we gauw terug gaan. Is dat goed, heer?

— Ja, zeg ze dat. En zeg ze ook dat ze vanaf vandaag het dubbele loon ontvangen en een extra portie tabak en rijst. Zou dat helpen, denk je?

— Het zal helpen, heer. Ik weet alleen niet voor hoelang. Maar we zullen zien.

Hij vertrok.

— Wat denk jij ervan, Sahalatu? — vroeg Reitsma.

— We moeten ze niet teveel vermoeden, en spreekt U ze eens toe. U kunt ze zeggen dat ze bij thuiskomst een premie zullen krijgen. En U kunt ze bang maken. Zeg hun dat de eerste de beste wegloper die wordt opgevangen, wordt doodgeschoten. Dat zal een beste remedie tegen weglopen zijn. En het is een probaat middel tegen de geesten.

Reitsma hield een toespraak van een half uur. Hij keek een voor een de gezichten van de dragers aan en lette scherp op hoe ze reageerden. Toen hij klaar was had hij niet de overtuiging dat hij in alle opzichten geslaagd was.

Ze braken het bivak af en vertrokken.

— — — — —
De volgende nacht hoorde Reitsma opnieuw dat vreemde, aarze-

lende, zwevende kloppen. En wederom kon hij de richting niet bepalen. Toen maakte hij Sahalatu wakker.

De twee mannen stonden voor de ingang van de tent van de controleur, de Ambonnees met gebogen hoofd, het gezicht naar de aarde gewend. Daar was het weer: tamtamtam . . . tam . . . tamtamtam . . . tam . . . tamtamtam . . . tam . . . zes, achtmaal herhaald, en dan weer wegstervend in de nacht. En terugkomend, nu eens zachter, dan weer helderder. Alsof het van een vogel was, die rondwielde boven de toppen der bomen en een spel speelde met de mensen daar beneden.

— Hoor je het, Johannes?

— Ja, ik hoor het duidelijk, heer. Poekoel akar.

Poekoel akar . . . Bob Reitsma kende de betekenis van die twee woorden. Poekoel akar . . . dat was het sein der bossen. Hij had van een collega gehoord dat dit gebruik nog veelvuldig werd toegepast in het Bonggo'se, als de stammen in het oerwoud elkaar berichten willen overgeven. Met een stuk hout wordt op de smalle kant van de vaak metershoge plankwortels van grote bomen geslagen en dat geluid is zo penetrant, zo helder en zo ver dragend, dat het tientallen kilometers hoorbaar is. Hij wist ook dat het signaal bij voorkeur werd gebruikt als de papoea's met buit terugkeerden naar de kampong. Buit . . . die kon bestaan uit gesnelde koppen of uit meegeroofde mensen en goederen van overvallen kampongs. Was de rooftocht mislukt, dan was er nooit poekoel akar.

Maar hier . . . zo ver van het Bonggo'se af, zou hier gebruik gemaakt worden van dit sein der bossen? En wát moest geseind worden?

Of . . . hij staaarde voor zich uit, en ineens kreeg hij een idee. Poekoel akar . . . wie weet waren het niet de papoea's zelf waarachter ze aan het jagen waren. De tovenaer en z'n metgezellen . . . en wie zei hem dat die al lang niet op de hoogte waren van deze jacht en hun maatregelen genomen hadden?

Dat sein . . . dat signaal . . . die roep over het bos . . . werden zij zelf niet op een dwaalspoor gebracht en zouden ze het doel wel ooit bereiken? Gaven ze elkaar daar niet de berichten door vanwaar hij kwam en waarheen hij ging?

Dat alles zei hij tegen Sahalatu. Maar die keek ernstig voor zich uit en zweeg. Het duurde heel lang eer hij sprak.

— Ik weet het niet, toean. Wat weten we van het bos? Je moet er langer dan een mensenleven in wonen om er een heel klein beetje van te weten. Maar het is mogelijk. Het is zelfs heel goed mogelijk. We zullen het binnenkort wel weten.

Ze bleven naar het geluid luisteren. Het werd zachter en zachter, onduidelijker en onduidelijker, vager en vager. Tenslotte wisten

ze niet meer of het er nog was of allang verstorven. Het was één geworden met alle andere geluiden van de jungle.

Onder z'n klamboe lag Reitsma er nog lang naar te luisteren. Als hij sliep voelde hij het duidelijk en als hij wakker schrok van dat oorverdovend dreunen, dat zo luid en sterk was dat hij dacht dat het uit z'n eigen bivak kwam, dan was daar niets dan het hijgend gezaag der cicaden en het overig tumult van het brullende oerwoud dat hem van alle kanten omringde. Maar er was geen poekoel akar.

Hij lag dan drijfnat van zweet te luisteren. Met opengesperde ogen en kloppend hart.

In die dagen nam de angst van aspirant-controleur Reitsma aanzienlijk toe. Hij had inderdaad veel beter kunnen keren. In dat stadium was dit waarschijnlijk nog mogelijk geweest.

EN ZO REGEN DE DAGEN ZICH AANEEN. DE DAGEN dat de troep zich zes uur door het oerbos hakte, zes uur klamme hitte en zuigend moeras. Zes uur strijd tegen horden muskieten die hen nooit een seconde verlieten, tegen bloedzuigers en vliegen. Zes uur verbeterd strijd tegen de zich wild verzettende jungle, die al haar lansen, messen en dolken in de strijd wierp om de indringers tegen te houden.

Zes uur eenzaamheid in een der eenzaamste streken der wereld. Met boven zich het schreeuwen van paradijsvogels en kakatoa's. Met vleermuizen in de avond en vreemde, onbekende vogels, zacht en geheimzinnig fluitend in de nacht.

Beneden hen de aarde. De aarde met haar donkere, mufte geuren. En uit de aarde het voortwoekerend oerbos, een koortsige, fel levende gesloten eenheid, die altijd eender en altijd weer anders was. Groen en zwart, zwart en groen. Het oerbos, wild, geladen, vijandig. Vervuld met geluid, vervuld met zichtbare en onzichtbare wezens. Het oerwoud, demonisch, hard, verbeterd. Het rijk van een paar lichtschuwe papoea's, behorend tot de verdoolden van het nomadenvolk, dat hier en daar de open plekken in dat bos bewoont.

Door dat stille gebied trok de troep: wat papoea's, een paar Ambonnezen en die ene blanke bestuursambtenaar.

Ze kwamen meestal slechts een tiental kilometers per dag vooruit, soms iets meer, meestal minder. Hier waren geen paden, hier kon men zelden of nooit gebruik maken van opengekapte gedeelten. De troep moest haar eigen weg hakken en kappen en snijden. En de dragers waren moe. En niet alleen vermoeid, ze waren bezeten van angst.

Iedere dag nam die angst toe. Iedere dag kostte het Abel, de Ambonnezen en Reitsma meer moeite die angst te beteugelen. Iedere keer moesten er opnieuw beloften worden gedaan van premies en speciale betalingen. En steeds opnieuw moest met felle kleuren de eer worden afgeschilderd die de mannen wachtte als ze weer terug zouden zijn. Zo ver als zij was nog haast geen man

van de kust geweest. Ja, ze zouden met roem en eer beladen terugkeren.

Maar ze luisterden er nauwelijks meer naar. Ze hadden iedere belangstelling voor eer en roem verloren. Ze wilden maar één ding: terug. Terug naar het zuiden, naar de kampong, naar de grote kali. Dit land was geen goed land. Hier waren dingen, overdag en 's-nachts, die hen deden bevriezen van angst. Ze zagen de geesten wel, die hen volgden. En ze hoorden die trommen wel, laat in de avond en heel vroeg in de morgen. En ze wisten wat die trommen vertelden. Zij kenden de stem van het bos beter dan de blanke toean en de Ambonnezen. Och . . . wat wisten dié van het bos!

Ze zagen nog meer. Ze zagen in de schemering de demonen achter hun grote heer, de blanke toean, jagen die zo stil was geworden en zelden of nooit sprak. En als hij sprak was hij boos. O nee . . . dit was geen goede tocht. Hoe eerder ze keerden hoe beter.

En telkens spraken ze er met Abel over. Abel luisterde geduldig, maar wist dat het vergeefse moeite was de grote heer te overtuigen dat het beter was nu terug te gaan. En bij de Ambonnezen behoefde hij helemaal niet te komen. Hun mond zei nooit iets anders dan de mond van de grote heer.

En Abel suste de gemoederen en zei dat er morgen misschien zou worden teruggegaan. Maar de andere dag moest hij het weer over morgen hebben. En die dag daarna was het wederom: morgen.

De tiende ochtend na het vertrek van de kampong in het bos waren er opnieuw drie dragers verdwenen. De elfde morgen nog eens twee.

Sahalatu was steeds de bode van de ongelukstijdingen. En iedere keer dat hij was komen vertellen van de weggelopen mannen wist Reitsma nog voor de Ambonnees iets zei wat er zou komen.

Ditmaal sprak Sahalatu lang en ernstig met de chef. Hij wees er op dat er nu zo weinig volk meer over was dat het levensgevaarlijk was nog maar één dag verder te gaan. Hij wist niets zeker, maar het zou mogelijk kunnen zijn dat de mannen die ze aan het zoeken waren precies wisten waar ze waren. En dat ze wisten dat de troep uitdunde. Ze zouden omsingeld kunnen worden en bepijld. Natuurlijk zouden ze zich teweer stellen, en natuurlijk hadden ze een kans dat ze met hun vuurwapenen de overwinning zouden behalen. Maar er was ook een andere kans. En daarmee moest rekening worden gehouden.

Controleur Reitsma had Sahalatu laten uitspreken. Hij viel hem niet één keer in de rede. En toen Sahalatu helemaal klaar was en alles had gezegd wat hij had willen zeggen (en dat hij voor zichzelf al tienmaal had opgezegd eer hij het uitsprak) vroeg de controleur alleen:

— En wat nog meer, Sahalatu?

— Meer niet toean.

— Goed, luister Johannes, en luister goed. Vertel het ook aan je collega's en aan Abel. Dan kan die het zeggen aan de dragers. Kijk, we gaan door Sahalatu, ook al heb je misschien gelijk in al die dingen die je me daar vertelt. Dat is best mogelijk. Maar we gaan toch door. We moeten doorgaan. Dit was een opdracht m'n jongen, en die opdracht hebben we maar uit te voeren. Misschien zullen er nog meer dragers gaan lopen, best mogelijk. Maar zolang als ik vooruit kan komen en een geweer dragen, zolang ga ik niet terug. Misschien ben ik gek, misschien doe ik precies verkeerd het kan me niet schelen. Maar na dit alles ga ik niet naar de post terug. Wel, dat is alles, Sahalatu, en laten we er verder niet meer over praten. Het heeft helemaal geen zin.

En toen zei de Ambonnees: — Heer, wij blijven natuurlijk bij U. Die negen kerels zullen we wel vasthouden en op ons kunt U rekenen.

Lang en aandachtig bekeek Reitsma hem. Hij wist dat hij onvriendelijk en hard tegen hem gesproken had en dat niet voor 't eerst. Hij had die dingen gezegd met iets van verwijt en minachting in z'n stem. Hij begreep dat hij de man daar gruwelijk onrecht mee had gedaan. Deze Johannes Sahalatu zou hem nooit verlaten. Hij voelde dat hij altijd op hem zou kunnen rekenen en dat hij nooit alleen zou zijn zolang deze man nog een klein beetje adem en bloed over had. Hij kreeg spijt dat hij zo gesproken had.

— Sahalatu... je begrijpt het allemaal wel. Ik wil ook graag terug... je weet dat misschien niet zo... maar ik heb haast. Ik wilde al veel eerder dan jullie terug. Daar is een kleine nonna en...

Hij aarzelde. Hij ging te ver. De Ambonnees merkte het. Hij stond snel op en zei heel zacht:

— Ik weet het toean. We zullen zorgen dat we gauw thuis zijn. Ook voor de njonja.

Hij draaide zich om, bracht het saluut en verdween uit de tent; klein van stuk maar heel militair, heel stram en heel correct.

En de volgende morgen was opnieuw een drager verdwenen.

— — — — —
Ze ondervroegen tientallen zwervende papoea's, maar veel wijzer werden ze er niet van. Een ding was zeker: heel het bos was in opschudding. Overal werd gesneld, overal, in iedere kleine kampong, was men waakzaam en stonden posten uit. De dood raasde door het bos. De oetan was vol duivels en elk ogenblik van de dag en de nacht kon de dood je bespringen. Stil... geluidloos... zo-

maar opeens uit de schaduwen achter dat donker-groene gordijn . . . zo maar overdag, als je er niet op voorbereid was. Overal, achter iedere stam, in elke kreek van het moeras, naast iedere stronk kon de dood staan wachten. Onverbiddelijk, onontkoombaar. Zoals de bliksem soms onverwachts neerslaat en het leven wegsnijdt uit een sterke, krachtige boom, zo kon die dood komen.

Eenmaal stootte de troep op een kampong, waarvan de oudste mannen Reitsma waarschuwden. Ze begrepen het doel van de witte, vreemde man, maar hij moest niet verder gaan. Daar was het gebied van de geesten. Het was er levensgevaarlijk. Iedere nacht waren de demonen daar en als je er was, achter die kleine kali die verderop uit het bergland kwam, zou geen macht ter wereld meer in staat zijn je terug te laten gaan.

Reitsma vroeg of ze wisten waar de mannen waren die hij zocht. De oudsten van de kampong maakten een vuur en in dat vuur wierpen ze kleine stokjes waarin tekens waren gesneden. Toen die stokjes roodgloeiend waren, werden ze er uitgehaald. De hoofdman van de kampong blies er op, lang en aandachtig, en toen werd water over de stokjes gesprenkeld.

De man stond op, greep een lange pijl en legde die behoedzaam en heel omslachtig op de ijzerhouten boog. Hij schoot de pijl af en iedereen volgde de richting. Hij kwam dertig meter verder in het bos terecht.

Reitsma, Sahalatu en de oude man bekeken de pijl. De punt ervan wees naar het noorden. Toen zei de man: — Wat U zoekt is twee dagen lopen hier vandaan. Maar U kunt beter teruggaan.

— Waarom? — vroeg Reitsma.

De man zweeg. Hij schudde alleen z'n hoofd en herhaalde stug en ernstig:

— U moet teruggaan. Het is geen goed land. Het zal ongeluk en dood brengen als U verder gaat. Niemand gaat zo ver. Het is het land van geesten. Geen goed land.

Hij had er om gelachen maar niemand lachte mee. Hij was precies de enige die lachte. En ze waren verder gegaan, in de richting van die kleine kali.

Die nacht besloot Reitsma zelf bij de dragers te waken. Hij voelde instinctmatig dat een kritieke fase was bereikt. Hij rook het plan van de mannen om te vluchten.

Hij had de Ambonnezen extra geïnstrueerd. Er moest van nu af dubbele wacht worden gehouden. En hij stelde elk van hen persoonlijk verantwoordelijk voor iedere weggelopen drager.

De Ambonnezen hadden geknikt. Ja, ze begrepen het wel. En ze zouden hun best doen. Maar de dragers waren heel ongerust en het zou moeilijk zijn hen in bedwang te houden.

Reitsma controleerde die avond driemaal. Hij was oververmoeid, niet alleen van de eindeloze tocht door de haast volkomen dichtgegroeide jungle, maar ook door slapeloosheid. Hij sliep geen twee uur achter elkaar. En als hij sliep was die slaap vervuld van dromen en visioenen. En steeds was daar het beeld van Saskia om hem heen.

Toen hij tegen middernacht de ronde in het bivak deed bleef hij staan luisteren. Het was rustig in het bivak van de dragers en Abel hield de wacht. Hij wist dat hij zich op Abel kon verlaten.

Hij luisterde naar het bekende geluid van de trommen maar het was er niet. Er was echter een ander geluid. Het was of er iemand voorzichtig, nauwelijks hoorbaar, langs de rand van het opengekapte gedeelte van het bos sloop. Hij staarde scherp naar het punt, maar het was zo donker en het dovende vuur gaf zo weinig licht, dat hij niet zeker van z'n zaak was. Toen liep hij naar voren, z'n karabijn voor zich uithoudend, klaar om te schieten.

En ineens was het daar weer . . . die schaduw achter de grote schaduw van de groep sagopalmen daar . . . twee schaduwen . . . twee kerels die hem beloerden . . . die daar in elkaar gehurkt zaten, met hun lange, zwarte bogen in de aanslag . . .

Gebukt liep hij naar de bomen toe, maar eer hij er was waren de schaduwen verdwenen. En hij wist toen niet eens zeker of die schaduwen daar eigenlijk wel waren geweest.

Hij wreef het zweet van z'n voorhoofd. Hij stond daar alleen aan de rand van het onverbiddelijk dichtgegroeide oerwoud en luisterde. Cicaden waren er en gingen als bezetenen te keer. Alsof ze haast hadden. Alsof ze tijd te kort kwamen om te zagen en snerpen. Vlakbij hem begon de aarde vonken uit te stoten. Honderden kleine zilverig witte speldepuntjes stegen op als was er een hand die ze stuurde. Ze gingen hoger en hoger en bleven in het dichte bladerdak van de bomen hangen. En daar hingen ze, een boeket kleine sterren, die niet uit de hemel waren gevallen maar aan de donkere, vochtige, stinkende aarde ontsnapt. En ineens waren daar weer de schaduwen.

Hij aarzelde verder te gaan. Ergens waarschuwde zijn gezond verstand hem dat het waanzin was dit te gaan doen. Je moest niet alleen het nachtbos ingaan. Het was gevaarlijk en zinloos. Adspirant controleur Reitsma was echter bezig een goed deel van z'n verstand op deze tocht kwijt te raken. Daarom liep hij langzaam verder, de schaduwen achterna.

Hij bereikte een open plek en keek om zich heen. Het was alsof hij ineens van een drukke straat in een hoge, stille kathedraal binnengestapt was. Hoog, koel en verlaten. Wat sterrelucht gloorde die kathedraal binnen.

Hij keek omhoog en zag hoe het groen zich boven hem welfde. Hij voelde zich ineens rustig en instaat om na te denken. Wat hij hier deed was belachelijk en dwaas. Hij moest teruggaan en proberen te slapen. Morgen moesten ze verder. Morgen . . . o ja . . . maar dat was nog ver. Dat duurde nog uren. En hier was het goed en veilig in de kathedraal. Hij zou hier misschien kunnen slapen, daar, waar die ene groene muur loodrecht verrees.

Het was haast onwerkelijk stil in die groene junglekathedraal. Zo stil, dat Reitsma het gevoel kreeg alsof hij in het middelpunt van een enorm luchtledig stond. Hoor . . . wat was dat . . . dat doffe, dreunende geluid . . . alsof er kilometers ver weg een bom insloeg. Nee . . . het was geen bom. Dat was een grote boom die, doorgerot en verteerd, eindelijk de strijd tegen het naast en boven hem voortrankende leven opgaf en sneuvelde. Hij had dat meer gehoord. Het klonk soms ongelooflijk ver door het bos heen. Maar er was dan ook geen beter geluidsgelieder dan het bos. Ieder blad, iedere stam, iedere stronk, iedere liaan was een deel van dat onmetelijk mechanisme dat geluiden voortstuwde, eindeloos ver en eindeloos lang.

De man zag aan het einde van de kathedraal iets schemeren. Hij liep er heen, maar het was verder dan hij dacht. Het bleef zelfs even ver. Opnieuw wreef hij z'n ogen uit. Hij was toch niet aan het slaapwandelen? Nee, hij was hier, vlakbij het bivak, op een open plaats in het bos. Hij had die plaats bijna niet ontdekt. En dat zou jammer zijn geweest, want het was hier heerlijk koel en hoog. Het was hier beter dan onder de kapotte, stinkende klamboe, waar de muskieten toch onderdoor wisten te komen.

Hij liep in de richting van dat glanzende ding. Het week nog steeds, maar hij wist dat hij klaarwakker was en zich niet liet beetnemen door 't een of ander optisch bedrog. O nee, hij was zo wakker, zo nuchter en zo helder bij z'n verstand als nooit tevoren. Dat zei hij tenminste voortdurend tegen zichzelf. En hoe meer hij dat zei, des te overtuigder was hij ervan.

Hij drong groen weg, trapte boomwortels neer en bereikte dat vreemde ding. Het was niets bijzonders, een rottende boomstronk doordrenkt met fosfor. De papoea's waren er meestal bang van, en zeiden dat daar geesten woonden. Je kon er als blanke om lachen. Zulke dingen kwam je zelfs in Holland tegen. Er was niets bijzonders of metafysisch aan.

Hij keek op dat glorende, smeulende, zachtvibrerende licht, dat nu eens aangloeide, dan weer doofde. Het deed denken aan een enorm groot menselijk oog dat midden in het duistere hart der wildernis lag te knipogen. Een oog . . . het oog der wildernis . . . dat zouden de papoea's er natuurlijk achter zoeken. En het leek

er ook wel op. Ja, het kòn een oog zijn . . . een vals, loerend, groenachtig oog. Het oog van een krankzinnige, een demon met scharnierende kaken . . . een op bloed beluste demon . . . wiens oog uit de aarde spatte en wiens oog alles zag. Het bos en de dieren en de mensen en: hem.

Hij ging langzaam achteruit en probeerde los te komen van die fosforiserende boomstronk die geen boomstronk was maar een oog, het oog van een groene demon, die hem aanstaarde vanuit de donkere, vochtige aarde en hem probeerde vast te houden.

Controleur Reitsma voelde zich verstijven. Een deel van zijn gedachten was helder en nuchter, maar een ander deel werd geabsorbeerd door het levenddode, glinsterende, trillende, tegelijk dovende en aangloeiende oog. En dat oog zag hem, volgde hem, verlamde hem.

En aldoor was daar de volkomen stilte in die groene kathedraal. Op enkele plaatsen hingen de wolkjes vuurvliegen tussen de hoog oprijzende stammen en soms voer er een zachte, nauwelijks hoorbare vlaag nachtwind door die zuilen, gordijnen en schermen groen. Controleur Reitsma had het gevoel alsof hij mijlen en mijlen ver van het bivak af was. En toch was het vlakbij.

Tenslotte liep hij langzaam achteruit. En nog was het of dat vuren oog hem volgde, kwaadaardig, loenzend, vals. Maar de betovering, de beheksing, was gebroken en hij ging terug.

Tenminste, hij dacht dat hij terugliep in dezelfde richting als waaruit hij was gekomen toen hij het bivak verliet. Hij zocht de opening waardoor hij de kathedraal was binnengekomen maar vond haar niet. Hij liep terug en ineens dacht hij die ingang gevonden te hebben. Hij liep erheen maar zag dat hij zich opnieuw had vergist.

Hij bleef staan en keek om zich heen. Plotseling drong het tot hem door dat hij de weg naar het bivak kwijt was, en ook de kathedraal. Hij moest terug, eerst naar die kathedraal, naar die ruimte met dat groene oog en dan in de richting van die groep ijzerhoutbomen. Hij was dan heel dicht bij het bivak.

Hij ging weer terug. Tenminste, dat dácht hij. Hij kwam echter steeds verder van de plaats waar even boven de donkere aarde van het oerbos dat vreemde, glanzende, trillende oog te loeren lag.

Ieder onderdeel van het nachtbos was volkomen gelijk en gelijkvormig aan zichzelf. Daar was geen richting en daar was geen pad.

Daar waren alleen de vuurvliegen, een enkel flitsend dier dat ongezien wegijlde, het gezaag van cicaden, het geruis van de wind over de toppen en de diepe, zware, verdovende geuren, opstijgend uit een oceaan van groen. En heel ver iets als een spottende lach

van een kakatoea. En in het midden van die oceaan dat vuren oog.
Stil, gevaarloos en tegelijk vijandelijk.
Klein en broos, dwaas en verdoold in een wereld van duisternis en
wild voortwoekerend leven, stond die man. Op zoek naar een weg
die er niet was; die er nooit geweest was; en die er misschien ook
nooit zal komen.

MEN MAG AANNEMEN, DAT ZICH IN DEZE NACHT aan Bob Reitsma van het Binnenlands Bestuur van Nederlands Nieuw Guinea datgene voltrok, wat men zou kunnen noemen: het besef van absolute verlatenheid. Het behoort in deze tijd, die door een goed deel der mensheid wordt geleefd in de bakstenen reservoirs die we steden noemen, dikwijls tot de gewoonte de wildernis voor te stellen als iets dat uiterst opwindend en romantisch is. Deze opvatting is grotendeels onjuist. De wildernis kan romantisch en opwindend zijn, maar zij is vaker angstwekkend en mensvijandig. Dit wordt erkend door mannen die langdurig in de jungle verbleven. Het wordt toegegeven door pioniers die weken, maanden achtereen verplicht waren de eenzaamheid van het oerbos in te gaan, eindeloos ver van de wereld der mensen, die men wel haten, minachten en verwerpen kan, maar welke wereld toch haar invloed laat gelden. En die vooral haar invloed laat gelden als een mens niet vrij van haar is, niet los van haar kan komen. Kortom: als men de eenzaamheid der jungle is ingegaan met een saldo zorg of een restant heimwee.

Dit gold voor controleur Reitsma en toen hij zich die nacht realiseerde dat hij bezig was in het bos te verdolen werd hij bezeten van angst.

Die angst heeft niets onnatuurlijks. Hij vormt een geestelijk stadium, dat meer dan één normaal, nuchter en realistisch ingesteld rimboeloper heeft moeten doormaken. De meeste lopers van het Bestuur daar kennen het. Het tragische in het geval van Reitsma was dat wij moeten aannemen, dat hij noch geestelijk noch fysiek in een toestand was, dat hij tegen dat stadium op kon.

Hij probeerde de richting terug te vinden, die hem naar de open plaats in het bos zou brengen, maar hij moet verscheidene malen in precies de verkeerde richting hebben gelopen. In ieder geval: hij vond de kathedraal niet meer. En toen hij zich steeds meer begon te realiseren dat hij verdwaald was, maakte zich een panische angst van hem meester.

Hij bleef hijgend staan. Rondom hem was het bijna volkomen stil. Zo stil, dat ieder geluid dat hij maakte, iedere voetstap, ieder breken van takjes, ieder terugdrukken van wortels, varens en lianen, zich honderdvoudig in geluid vermenigvuldigde. Iedere, zelfs de kleinste beweging, produceerde een lawine van geluid. En al dat geluid deed z'n vrees toenemen, want hij was er van overtuigd dat anderen hem hoorden, dat hij gevolgd werd en dat heel het bos bezig was hem te besluipen.

Hij wilde ontkomen aan dat bos, dat hem had ingesloten, geïsoleerd, gegrepen en hem langzaam, langzaam begon in te kapselen, verstikken, verpletteren. Hij zou er nooit meer uitkomen.

Hij begon in één richting te lopen. Ergens moest hij toch uitkomen, ergens zou hij toch een bekend punt moeten vinden! Maar toen hij verder kroop, gebukt, vechtend met dat slangennest van onderhout, varens en takken, wist hij dat hij er nooit meer uit zou komen. Opnieuw stond hij stil. Boven hem schemerde een vage mist, doorhuiverd van wat maan- en sterrelicht. Ergens schuifelde iets op een paar meter afstand voorbij. Hij wist niet wat het was, en hield zijn adem in. Er was meer geschuifel daar. En er was ook ander geschuifel... naast hem, voor hem, achter hem... niet op de aarde maar in de lucht. Het was heel nabij, het greep naar hem, raakte hem bijna aan, maar week dan weer. Dat waren de vleermuizen, die door het bos joegen. En de aarde geurde en het was als zag hij de dampen, zwaar en giftig, opstijgen, om hem te bedwelmen en te verdoven. En ineens was daar weer, heel ver, de roep van die ene nachtvogel. Zo helder als een klok in een nachtelijke stad. Doordringend, klaar en spottend.

Hij begon weer te lopen, maar zag de stammen niet meer. Tweemaal, driemaal bezeerde hij zich hevig. Was hij nu ook al blind geworden? En nog gejaagder, wilder en tomelozer sloeg zijn hart. Voor hem stammen. Naast hem stammen. Achter hem stammen. Krom en gebogen, stokoud en jong, verwrongen en grotesk zochten ze alle dat éne doel: het licht. Het licht dat daar boven was en het leven betekende. Iedere stam zocht zich een uitweg omdat daar beneden alleen dood en verdrukking waren. En iedere stam gaf zichzelf houvast en steun aan de stammen naast zich. Het was de geluidloze strijd van het oerbos om licht, licht, licht. En om ruimte. Licht van de sterren of de zon. En de ruimte van het heelal.

Reitsma zag de schemering der stammen rondom zich. Een leger stammen, een wildernis stammen, een gemeenschap van wezens die hem vijandig was. Hij hoorde hier niet. Dit was de wereld van de nacht. De wereld waar een mens niet thuishoort. Een gevaarlijke wereld... levensgevaarlijk voor wie haar niet kent. Hij zou er nooit meer uitkomen.

Daar waren de stammen en iedere stam had een gezicht. En elk gezicht kreeg ogen. Vreemde, starende, nu eens levende, dan weer dode ogen. Groene ogen, bruine ogen, donkerviolette ogen. Al die ogen staarden hem aan. Sombor, broeiend, medelijdend, spottend, kwaadaardig. En al die ogen volgden hem.

Als hij zich omdraaide waren daar andere stammen met andere ogen en ook dié ogen waren weer sombor en spottend, medelijdend en broeiend. Ze waren overal, voor hem en achter hem, aan alle kanten. Hij was ingemetseld in een cel van stammen en iedere stam was een levend wezen dat hem aan-oogde.

En weer deed hij een poging aan dat bos te ontkomen. Hij wilde er uit, terug naar het bivak, dat niet zo ver kon zijn. Daar waren Sahalatu en de anderen. Daar was zijn tent. Hij zou er al die dingen vinden die hij kende en die goed waren. En hij zou terug kunnen gaan naar de wereld en Saskia.

Saskia!

Zij was daar in die andere wereld. Ergens aan 't einde van de aarde, zo ver weg leek ze hem. Zo ver als een mens zich haast niet kon voorstellen. Ze was daar in een kleine barak en hij was hier in een kleine barak, met de wanden boven z'n bed... met de houten wanden schemerend door 't gaas van z'n klamboe. Ze lagen allebei in een bed in een barak, ze waren allebei ziek. Zij was ziek en hij had malaria. Altijd weer die verdomde, rotte malaria. Hij had ook te lang in dat bos gelopen, hij had te lang gebaggerd door dat smerige moeras. En nu lag hij ziek in een barak, naast Saskia. Daar lag ze en het was heel goed om zo, met malaria, daar te liggen. En naar Saskia te kijken. Vooral niet weggaan. Daar blijven. En kijken naar dat lief gezicht.

Maar het was vervloekt koud in die barak en als ze niet oppasten zou ze wakker worden. Wat was het ineens koud! Het was wel regentijd maar zo koud kon het toch zomaar ineens niet worden. Het was zo koud als dat lijk van die verdrongen papoea dat hij had gedragen. Dat was koud en stijf geweest als de dood zelf.

Hij lag daar door het gaas van z'n klamboe naar haar te kijken en voelde zich steeds kouder worden. En ineens was het alsof het gaas groter en groter werd. Alsof het uitzette, opzwol, uitdijde. En toen zag hij dat iedere draad van dat weefsel van zijn klamboe veranderde in een kleine staaf. En iedere staaf werd dikker en dikker.

Het werden stammen. Al maar meer stammen, honderden, duizenden, tienduizenden, net zo veel als er draden in het gaas van z'n klamboe waren.

En ineens stond hij weer in het nachtbos. Ijskoud, doorweekt, rillend van koorts en huiverend van angst.

De ogen waren er nog, dichterbij, véél dichterbij dan daarnet. Die ogen dreven uit de stammen vandaan, als werden ze op schalen die hij niet kon zien, aangevoerd. Die ogen zouden hem bereiken . . . direct . . . over een paar seconden. Ieder oog zou in zijn hoofd drijven. Dan zou hij eerst krankzinnig worden en dan sterven. Hier sterven . . . in dat ogenbos, met de nacht beneden en boven hem. Met niemand bij zich als die stammenogen . . . die ogenstammen . . . en zo eindeloos, eindeloos ver van Saskia en de schuifelende dingen en de vlerkende vleerogen, vleervogels, vleermuizen, vleerstammen en de vogel . . . hoog . . . hoger fluitend als die lange, zwarte, magere clarinetspeler uit dat orkest in die stad, toen hij in de wereld was, hoger en hoger met die dunne, glanzende, uitgerekte clarinet.

Hoor . . . hoe die ogen hijgden! Hijgende ogen . . . dat had hij nog nooit meegemaakt. Of was het één oog? Eén geweldig groot oog dat van de hemel tot de aarde open en dicht ging . . .

God . . . het wàs een oog en hij zat binnen in dat oog, het had zich om hem heengesloten. Voor hem, achter hem, naast hem waren de oogharen, zo groot als palen, palissaden, stammen. Stammen van oogharen, oogharen als stammen . . . stammen . . . stammen . . . en tussen die stammen zaten Saskia en hij vastgebonden, met zwepen van lianen en lianen van zwepen, en hij was bezig stapelgek te worden, hij stikte in dat oog, dat grote, tranende, lachende, trillende oog, groen en violet en langzaam sluitend. Als het helemaal gesloten was zou hij platgeperst worden. Zou Saskia platgeperst worden. Zouden ze samen . . .

Hij moest er uit. Tussen die pallisaden van oogharen was nog ruimte, hij zou er uit kunnen glippen, ongezien, ongemerkt. En buiten zijn. Hij moest ontkomen aan dat oog, hij kon zich hier toch niet langzaam laten leegdrukken en dooddrukken en in elkaar drukken!!

Hij liep naar de pallisaden en ineens verschrompelde het oog. En hij stond drijfnat en koud tot in z'n merg in het bos. Met die ene vogel ernstig, manend en wijs nog steeds roepend. Iedere vijf seconden roepend in de nacht.

Hij wist niet of hij stilstond of nog liep. Hij staarde voor zich uit en zag het oog snel verdwijnen. Dat was als een vlucht. Vluchtte dat oog voor hem? Of vluchtte hij voor dat oog? Het was haast onmogelijk. Had hij dat oog dan overwonnen? Er was niets ergers dan dat oog. Er kon nooit iets komen dat vreselijker, benauwder en duivelser was. Als dat oog er maar niet meer was zou al het andere niet zo erg meer zijn.

En toen ging controleur Reitsma zitten. Hij was zo moe dat hij dacht nooit meer een stap te kunnen doen. En waarom zou hij

eigenlijk ook nog een stap doen. Er was geen richting en als er later een richting zou komen zou hij dat wel merken.

De stammen stonden naast hem, oud en krom en onpersoonlijk. Heel andere stammen dan straks. Was dit hetzelfde bos als dat bos met het oog? Het was haast niet te geloven. En hoe was het mogelijk dat hij bang voor dat bos was geweest. Hij was zo klein, zo onzichtbaar en zo verloren in deze wildernis dat niemand hem toch kon zien, niemand hem ooit zou kunnen vinden. Zomin als je een kleine vogel zag die zich ergens in het donkergroen verborg, zo min zou een ander hem hier kunnen zien. Het bos beschermde hem. Het behoedde en verborg hem. Tegen ieder gevaar en tegen elk onbekend ding dat er mocht zijn of komen.

En toen gebeurde een wonder. Ineens was daar heel nabij de korte knal van een karabijn. Dat geluid vulde het hele bos, zoals de kringen van een in een vijver geworpen steen een hele vijver vullen. Hij luisterde er naar en wist dat dit het leven was. En in zichzelf lachend ontdekte hij dat hij zelf ook nog een karabijn bij zich had. Die was er steeds geweest en hij had het niet geweten. Hij liet zijn handen over het hout en staal glijden en het was alles heel goed en bekend en vertrouwd. Hij haalde de trekker over en schoot.

En die ander schoot opnieuw en daarna schoot controleur Reitsma nog eens. Een kwartier later kwam een enorm gevaarte door het nachtbos stuiven. Hij hoorde het aankomen en wist dat er geen gevaar was. Alles was goed in het bos en wat daar kwam was het leven.

Het was Sahalatu. De Ambonnees vroeg hem of hij op jacht was geweest.

— Ja, — zei Reitsma, — ik was toch wakker en ging maar eens kijken of er wat te schieten viel. Maar er was niets.

— Nee toean, — zei de ander zacht, — er is niet veel in het bos. Samen gingen ze de weg terug, kruipend, hakkend en brekend. Er werd geen woord gesproken. Maar Reitsma merkte dat de Ambonnees vlak naast hem bleef. Was hij bang dat hij opnieuw weg zou gaan?

Hij glimlachte. Hij had een vaag gevoel dat er na dit niets belangrijks meer kon gebeuren. Hij had een gevoel alsof hij het bos had overwonnen. En dat had hij die nacht overwonnen, hoewel hij het zichzelf nog niet bewust was.

— — — — —
Twee andere dagen. De uitgedunde troep was het gebied van de uitlopers der moerassen voorbij. Hier werd de aarde harder, steenachtiger, het bos minder massief. Dat maakte het lopen gedeeltelijk lichter. Maar er kwamen meer kalis, meestal smalle, wild-

stromende bergbeken. Soms vonden ze een gammel, driekwart verrot rotan-hangbrugje, soms moesten ze van steen tot steen springend de overkant bereiken.

De acht dragers zagen er slecht uit. Ze waren geen ogenblik meer vrij van angst en heel de dag en heel de nacht werden ze verontrust door schimmen die ze in dit vreemde, onbekende gebied zagen. En door de angst voor de snellers, waarvan ze wisten dat ze in de nabijheid waren.

Abel sprak herhaaldelijk met hen. Steeds weer beloofde hij dat het keerpunt bijna was bereikt. Maar ze geloofden Abel allang niet meer en Abel geloofde ook zichzelf niet langer. Hij wist dat hij loog. Hij wist ook dat de grote heer verder zou gaan. En hij wist heel precies dat de dragers aan het einde waren van hun krachten. Ieder ogenblik verwachtte hij de catastrofe.

Bij het opbreken van het bivak verborgen ze steeds zo goed mogelijk hun sporen. De Ambonnezen waren niet gerust. Ze hadden een onbestemde angst dat ze gevolgd werden. Soms bleef een van hen achter, zwermden uit, maakte een grote bocht, in de hoop iets te ontdekken van achtervolgers of verspieters. Maar nooit zagen ze iemand, of het moesten de nomaden van dit gebied zijn, die dodelijk beangst probeerden te vluchten als ze de troep zagen naderen.

Het nam veel tijd in beslag eer ze hun bivak hadden uitgewist, en toch moest dat gebeuren. Maar de plaats waar een bivak gestaan heeft is practisch ónuitwisbaar. Daar is altijd een restant van het houtvuur, daar zijn altijd de sporen van het voor de opbouw van het bivak gekapte hout, daar zijn altijd de plekken te zien waar takken werden afgerukt voor het vuur. Ondanks de grootste voorzorg blijft de plaats van een bivak jarenlang zichtbaar. Zelfs na een zo accurate behandeling als van de Ambonnezen in deze troep, die er een enorme ervaring in hadden.

Soms wezen ze de controleur op een plaats waar eens, lang geleden, een bivak had gestaan. Misschien tien jaar geleden. Maar het secundaire gewas verraadde de plaats.

Er viel veel regen en de nachten werden aanzienlijk kouder. Aan alles was merkbaar dat ze klommen. En op de kaart zag Reitsma dat ze dicht de eerste uitlopers van het gebergte naderden. Ze waren verder gekomen dan bijna één patrouille voor hen. Hier hield zijn kaart op. Hier en daar was schetsmatig een kali en waterscheiding aangegeven, maar hij wist dat dit veronderstelde kalis en waterkeringen waren. Hij stond aan het einde van een weinig bekende wereld en aan het begin van een totaal onbekende. Het landschap veranderde sterk. Hij zag tientallen soorten orchideeen, soms soorten waarvan hij zeker wist dat ze in het westen onbekend

waren. En hij zag andere bloemen, die hij niet eerder had aange- troffen in de laagvlakten en bij de moerassen. Enorme trossen karmijnrode bloemen, die in geweldige slingers en boeketten langs en over de stenige aarde kropen. Eenmaal riep Sahalatu hem aan. De Ambonnees was vooruit gegaan en stond op een top van een paar honderd meter hoogte. Hij moest daar een goed uitzicht over het land hebben.

Toen Reitsma boven was zag hij een wonder. Voor hem, als het ware drijvend door de wolken, verrees het gebergte. Sneeuwtoppen in het helder blauw van de hemel. Witte wolkenvelden dreven dwars door die bergen heen. En tot heel ver oost en west was de skyline, de getande lijn der toppen, te volgen. Met de witte en grijze wolken er boven en er door.

De troep rustte op die heuvel uit en de dragers tuurden in de verte. Ze mompelden onder elkaar en Abel wist wat ze tegen elkaar zeiden: het land van onze voorvaderen. Het rijk der geesten. Stil . . . stil . . . praat er niet over . . .

Een half uur later sloeg de hemel dicht. De witte wolkenvelden verdwenen en de skyline loste op. En de troep kroop de heuvel af en trok verder. In de richting van die ene kali, die hun gewezen was.

Ze trokken door een gebied dat zeer dun bevolkt was; eenmaal stootten ze op een kampong waar drie varkens geruild werden tegen een hoeveelheid zout, wat messen en een bijl.

Reitsma en Sahalatu liepen door het dorpje en zagen een zeldzame gemeenschap. Zoals in bijna alle papoea-gemeenschappen waren ook hier de mannen- en vrouwenhuizen gescheiden. De mannenhuizen van dit dorp bleken versierd met felgekleurde skeletonderdelen van mensen en dieren. Hij wierp een blik in een van de mannenhuizen. Het deed hem denken aan een kermistent, volgehangen met doodsbeenderen, grote en kleine stukken skelet. Sommige waren in een bepaalde kleurstof gedompeld, andere versierd met vogelveren, mensenhaar of kleine, glinsterende steentjes. De vrouwen maakten een opvallend schuwe indruk.

Sahalatu wees Reitsma op grote, ronde korven, die halverwege in de palmbomen hingen. Het waren de nachtelijke verblijfplaatsen voor die vrouwen. 's-Nachts werden ze opgeborgen in die uit schors en rotan vervaardigde boomcellen en tot op een hoogte van ongeveer tien meter opgetrokken.

De angst voor de snellers was hier buitengewoon groot en men was al sinds lang overgegaan tot het instellen van een nachtelijke bewakingsdienst. De snellers waren verscheidene malen in de omgeving gesignaleerd, maar de pijlen en bogen lagen voor hen klaar en uit alles bleek dat deze papoea's hun leven duur zouden ver-

kopen. Trouwens, Reitsma twijfelde er sterk aan of deze mannen zelf niet bij tijd en wijle op sneltocht gingen. Hij ontdekte in ieder geval in een huis verscheidene lange, in gaffelvorm gesneden stokken, waaraan tientallen koppen hingen. Maar die waren allemaal van voorvaderen, zeiden de mannen, en ze zeiden het zo vaak en zo overtuigend, dat de controleur er ten volle van overtuigd was dat ze stonden te liegen.

Hij wierp een blik in een ander huis. Het was er schemerdonker en binnen zat een aantal mannen met door roet en vet zwartgemaakte gezichten. In die maskers glinsterden witte tanden. Hij vroeg wat de bedoeling van die versiering was, maar de man tot wie hij het woord richtte verstond hem niet. Deed tenminste of hij hem niet verstond. Toen haalde hij er Abel bij. Abel sprak lang en nadrukkelijk met de man en vertelde de controleur daarna dat dit alles in verband stond met een groot feest ter ere van de voorvaderen. Reitsma vroeg Abel of hij dat geloofde. Nee, Abel geloofde er niets van. Het was iets dat in verband stond met een feest dat gevierd zou worden als de snellers van het zuiden waren uitgebannen.

Hij liep terug. Zag nog een paar jongens die bezig waren met een soort balspel, waarbij de ballen bestonden uit oude, vergeelde doodskoppen. Op nog een andere plaats zag hij een rij stokken in de grond staan, met schedels er aan bungelend.

Hij was blij dat ze verder trokken. Kwam er dan nooit een eind aan dit knekelhuis? Was dan heel Nieuw Guinea één arena van snellers en kannibalen?

Maar het was ook of die dingen niet meer helemaal tot hem doordrongen. Hij had soms het gevoel of hij slaapwandelde. Of de dingen maar gedeeltelijk tot hem doordrongen. Of hij dat alles nog maar voor een deel beleefde. Of het buiten hem omging.

DRIE UUR NA HET VERTREK UIT DIE KAMPONG bleef de troep plotseling staan. Er klonk een schot... en er volgden meer schoten. Sahalatu zwierf als gewoonlijk vooruit en Reitsma rende zo snel mogelijk in de richting van het geluid.

Vijf minuten later zag hij een merkwaardig schouwspel. Sahalatu stond over twee papoea's gebogen die doodstil in elkaar gehurkt zaten. En van verre riep de Ambonnees de controleur al toe:

— Goede vangst, toean... ik had ze al een paar uur in de peiling... verdachte heren...!

Reitsma kwam naderbij. Het waren twee stevige knapen, goedgebouwd en versierd met barbaarse voorwerpen uit menselijke skeletstukken vervaardigd. Hij richtte het woord tot hen, maar ze zwegen. Sahalatu probeerde het nog eens, maar ook hij kon geen woord uit de mannen krijgen.

Ze dwongen hen op te staan, voor hen uit te lopen, en zo bereikten ze de troep.

Ze haalden er Abel bij en zeiden dat hij z'n rasgenoten maar eens moest vertellen dat ze op staande voet zouden worden neergeschoten als ze niet direct vertelden waar ze vandaan kwamen.

Abel deed niets liever. Hij bracht zijn gehele woorden-arsenaal in het vuur en schilderde de twee mannen in de meest afschrikwekkende kleuren op welke wijze ze naar hun voorvaders zouden afreizen. Hij deed dat met fantasie en wellust en hij had succes: ze begonnen te spreken.

Het resultaat was teleurstellend. Uit niets bleek dat de mannen iets te maken hadden met de voor- of achterhoede der snellers. Ze hielden vol dat ze op een handelsreis waren, op weg naar zoutbronnen. Als bewijs toonden ze een gevlochten zakje met kleine schelpen, die als betaalmiddel op reis dienst deden.

Sahalatu bezwoer de controleur de mannen niet los te laten. Volgens hem logen ze dat ze zwart zagen en ze behoorden wel degelijk tot de troep schelmen die ze nu al wekenlang volgden. Als ze deze knapen lieten lopen zou hun aanwezigheid in ieder geval nog

vandaag bekend worden bij de troep. Schuldig of onschuldig, ze moesten worden vastgehouden. Hoe bezwaarlijk dat ook was.

Reitsma gaf toe. Hij begreep dat Sahalatu gelijk had en gelastte dat de beide mannen bij hen zouden blijven. Ze werden aan de hoede van een der Ambonnezen toevertrouwd, die z'n gevangenen dermate onder de indruk bracht van de gevolgen van een vlucht, dat hij er van overtuigd was dat elke lust om zo'n poging te wagen al bij voorbaat in de kiem gesmoord was.

Steeds meer kleine bergbeken kruisten het pad. En iedere bergbeek betekende oponthoud. Over een enkele vonden ze een hangbrug. De meeste waren echter in een zo verrotte staat, dat het onmogelijk was er gebruik van te maken.

Die avond bereikten ze de rivier, waarover gesproken was in de grote kampong. Ze maakten in de namiddag bivak en toen dat gereed was kwam Abel verlof vragen om de controleur iets mede te delen. De mededeling was dat de mannen weigerden één stap verder te doen.

— Dat heb ik zo vaak al gehoord, Abel, — zei Reitsma, — laat ze eerst maar eens goed rusten en geef een extra rantsoen rijst en tabak.

— Nee toean . . . het is anders. Ze gaan niet verder. Ze zullen be-
slist deze kali niet oversteken.

— Zijn ze zo bang, Abel?

— Ja heer, zo bang. Het is het land van hun voorvaderen, zeggen ze. Ik ben er zelf ook bang voor. Het is niet goed zo ver te gaan. We zouden beter kunnen keren . . .

Reitsma schudde z'n hoofd.

— Nee Abel . . . we gaan verder. Moet ik het hun zelf zeggen?

De man ging terug, hoofdschuddend. Reitsma zag het wel en wist dat hij bezig was een hoog spel te spelen. Maar daar was ook het gevoel of een ander dat spel speelde, of hij er buiten stond, of hij niet helemaal verantwoordelijk was voor zijn daden. En daarbij . . . hij moest toch verder! Hij had een opdracht en die opdracht moest worden uitgevoerd. Eerst daarna kon hij terugkeren. Niet eerder.

— — — — —
's-Avonds liet hij de twee gevangen genomen papoea's in zijn tent komen. Maar het gelukte hem niet zich verstaanbaar te maken. Dat ging beter toen hij er Abel bijhaalde.

Ze zaten daar in die tent met z'n zessen: Reitsma, Sahalatu en Malessy, Abel en de twee gevangenen. Voor de tent brandde een klein vuur om de muskieten te verdrijven en het water voor de koffie aan de kook te houden.

De ene papoea, de oudste, was vastgebonden aan de andere: Sahalatu had gezegd een voorgevoel te hebben dat deze kerels zouden

proberen te vluchten op elk ogenblik dat ze gunstig achtten. Hij rook dat als het ware. En omdat hij daar zo stellig van overtuigd was had hij toestemming aan Reitsma gevraagd de mannen op een speciale manier te vergezellen. Sahalatu kreeg die toestemming, op voorwaarde dat het systeem pijnloos was. Dat beloofde hij.

De Ambonnees haalde een lang gevlochten koord en sloeg dat over de nokstang van de tent. Hij maakte van beide einden een lus en sloeg die om de nek van de ene papoea. Sahalatu gromde de man wat toe; het kwam er op neer dat hij hem veel succes met ontvluchten wenste.

Abel sprak met de gevangenen en hoewel eerst onwillig werden ze later wat spraakzamer. Vooral toen ze voedsel hadden gekregen en wat zware tabak om te roken.

Veel belangrijks hadden ze niet te vertellen. Steeds opnieuw zeiden ze dat ze op een handelstocht waren. Het was om zout begonnen. Tweemaal per jaar gingen ze zoutkoeken halen.

Reitsma liet Abel vragen wanneer ze voor het laatst hadden gesneld. De mannen keken zo onschuldig alsof ze voor de eerste maal in hun leven het woord snellen in hun taal hoorden uitspreken. Snellen...? Wie sprak daar over... dat deden ze niet... dat was door de Kompenie verboden, al lang geleden...

Of ze dan wisten dat er een sneltocht in hun land werd gehouden? Ja, dat wisten ze wel. Maar ze hadden er niets mee te maken. En ze zouden wel zorgen dat ze uit de handen van die snellers bleven...

Zo ging het gesprek over en weer. Misschien logen de kerels, misschien spraken ze de waarheid. Waarschijnlijk was het half waarheid en half leugen. Maar Reitsma geloofde niet dat ze behoorden tot de grote sneltroep.

— Vraag ze eens of ze het land over de rivier kennen, Abel.

Nee, dat kenden ze niet. Hun weg liep heel anders. Over die grote kali waren ze nooit geweest. Daar mochten ze niet komen.

— Vraag ze wie dat dan verbiedt, Abel.

Dat verboden de oudsten van de kampong. Wie de rivier overging kwam in het land der geesten. Nog nooit was iemand levend uit dat land teruggekeerd.

— Vraag ze eens wat voor mensen daar leven.

O... kleine mensen. Maar verschrikkelijk gevaarlijk en bekend met iedere soort tovenarij. Ze leefden daar tussen de geesten.

— Is heel de verdere wereld dus bewoond met kleine mensen en geesten? Vraag ze dat, Abel.

O nee... achter het rijk van de geesten en de kleine mensen was een ander rijk. Het rijk der reuzen. Die woonden zó ver als een mens niet eens met z'n gedachten kon bereiken. Eerst het land van

de kleine mensen, dan de bergen, waarop zich de huizen der demonen bevonden, en daarna pas kwam de vallei der reuzen.

— Vraag ze of ze dat hebben horen vertellen van iemand die er is geweest.

Nee, dat hadden ze van hun voorvaderen gehoord. En dat vertelden ze zelf weer aan hun kinderen en die zouden het op hun beurt weer doorvertellen. Het was altijd zo geweest.

Reitsma vroeg niet meer. Hij lag languit op z'n veldbed en dacht na over die vallei der reuzen. Het was niet de eerste maal dat hij erover hoorde spreken. Het was een legende, die vertelde over een gelukkig oord, bewoond door witte papoea's, die een soort Nieuw Guinea Dorado bewoonden. Hij glimlachte om het denkbeeld: El Dorado in Nieuw Guinea!

— — — — —
Abel ging later weg. Hij zag er ernstig en zorgelijk uit. Reitsma begreep dat hij het moeilijk met de troep had. En hij wist dat de situatie kritiek was. Ze zouden geen stap voorwaarts doen. Wel . . . dat kwam morgen. Het was zonde om nu terug te gaan. Hij was zo ver dat hij de kaart van Hellinga een aardig stuk kon aanvullen. Daar zou Hellinga wel blij mee zijn. Die hield van kaarten, die bijgewerkt werden door z'n ambtenaren. Kaarten waren een hobby van 'm. Soms werd beweerd dat Hellinga meer op had met een kaart dan met een ambtenaar, maar op de post beweerden ze zoveel. Hij dacht eraan hoe lang hij terug zou moeten lopen. Hoeveel weken . . . hoeveel dagen . . . Ze waren nu een enorm eind weg en het tempo zou, als ze keerden, nog geringer worden dan nu. Maar ze zouden niet keren. Eerst moest hij die tovenaars hebben. Eerder zou er geen rust in dit ressort komen. Dat was zijn taak, daarvoor was hij uitgestuurd.

Het was stil in het bivak. Na Abel was Malessy vertrokken en Sahalatu zat stil voor zich uit te kijken. Die zag er vermoeid uit. Dat viel hem nu pas op. Wat had die kerel een kringen onder z'n ogen. Kringen . . .? het leken wel zakken. En wat was hij mager, doorschijnend mager was Sahalatu. Zo zag hij er toch op de post niet uit? En hoe onverzorgd was Sahalatu! Zou hij er soms zelf ook zo uitzien? Hij moest morgen eens in het water kijken. Tenslotte was hij de leider van de troep en Hellinga had altijd gezegd dat je nooit, onder welke omstandigheden ook, mocht vergeten dat je BB-ambtenaar was. Dat betekende: heer van de Kompenie. Ja, Hellinga kon dat mooi zeggen. Zou die wel eens in zulke omstandigheden zijn geweest als . . . als hij en Saskia? Was er wel een vrouw in het leven van Hellinga geweest? Kon die zoiets begrijpen . . . Saskia was zo anders dan alle andere vrouwen. Als Saskia . . .

En hij droomde voort.

En Sahalatu zat geleund tegen een der tentpaaltjes en droomde ook. Waarvan weet niemand. Wat gaan een ander de dromen van een Ambonnees aan. Misschien ook van een nonna of van een bevordering of van een pensioen. God alleen weet waarover Ambonnezen dromen in de uren dat ze 's-avonds in een bivak zitten.

— — — — —
En toen was het ineens gebeurd. Ineens was er een storm door de tent geraasd. Maar het was geen storm die uit de hemel kwam. Het was een storm die in de tent zelf opstak. Reitsma en Sahalatu sprongen tegelijk op en ze zagen wat die storm was: de aan de nokstang vastgebonden papoea, extra verzegeld met een Maleise steek, zo goed vastgebonden dat er geen enkele kans was om zichzelf te bevrijden, was verdwenen. De andere man zat recht overeind, met wild sturende blikken, dodelijk verschrikt door de gebeurtenis die ook voor hem blijkbaar onverwachts was gekomen. Naast hem lag touw en aan zijn armen hing touw.

Met een sprong was Sahalatu buiten, voor de tent. Daar zag hij de schim van de vluchteling tegen het donkergroene bos afsteken. Hij schoot, schoot nog eens en nog eens. En de rotsen en de bomen weerkaatsten het geluid van de karabijn en het was of er honderd schoten op die ene vluchtende man werden afgevuurd.

Reitsma en de Ambonnees luisterden gespannen. Er klonk geen kreet. Ze renden in de richting waarin de schim was verdwenen. Ze zochten het bosgedeelte meter na meter af en de andere Ambonnezen en Abel hielpen hen. Maar er werd niets gevonden.

Ze liepen terug naar het bivak.

— Ik begrijp dat niet, Sahalatu, — zei Reitsma teleurgesteld. — Hoe is zo iets mogelijk. Je had hem toch zelf verzekerd, zei je?

De Ambonnees zweeg.

De controleur herhaalde zijn vraag.

En toen bleef Johannes Sahalatu staan. Hij keek zijn chef eens aan en zei heel eenvoudig: — Heer, dat zijn dingen die niet van deze aarde zijn. Ik ben er volkomen onschuldig aan.

— Goena goena zeker, geheime kracht, Sahalatu?

— Ik durf het niet te zeggen, toean. Maar U weet net zo goed als ik dat er dingen in dit bos zijn die wij niet kennen, nooit gekend hebben en ook nooit zullen kennen. Goed... noem dat goena goena...

— Maar als jij nu zelf een rapport over dit ontvluchten moest maken, Sahalatu, wat gaf je dan voor reden op? Ik moet dat nu ook doen. En reken er op dat ze alleen maar zullen zeggen: kijk, Sahalatu heeft die man slecht gebonden en hij heeft er bij zitten suffen, net als de controleur. Hoe kan anders een vent ontsnappen die in je eigen tent zit, die vastgebonden is aan een andere kerel,

en bovendien nog aan de nokstang van de tent. Johannes Sahalatu . . . dat kun je ze nooit aan hun verstand brengen en ik moet je eerlijk zeggen: als *ik* zo'n rapport zou lezen zou ik 't ook niet geloven.

Opnieuw zweeg de Ambonnees. Toen zei hij, en de twee mannen hadden haast het bivak weer bereikt:

— Toean, er is een zeer aannemelijke verklaring; de papoea's hebben een apart zintuig om aan te voelen wanneer het ogenblik het gunstigst is om te handelen. U sliep niet, maar Uw gedachten waren waarschijnlijk ver weg en niet bij die kerel. Zo waren de mijne. Ik dacht aan heel andere dingen . . . nu ja . . . dat geeft niet . . . En dat heeft die man gevoeld, geroken, geproefd. Daarvan heeft hij gebruik gemaakt. Van het ogenblik dat er de minste aandacht aan hem werd geschonken. Hij had maar één seconde nodig. Maar die seconde was ook net voldoende. Deze gevallen zijn bekend. Ik heb mijn moeder eens horen vertellen over . . .

— Ja maar Sahalatu . . . hij zat toch vast! Dat heeft toch niets te maken met het afleiden van aandacht. Hij zat toch muurvast? Het zijn je eigen woorden. En 't was je eigen knoop!

De ander glimlachte. En hij zei: — Heer, U wilt alles verklaren, maar dat kan niet. Er kwam natuurlijk goena goena bij . . . tovenarij. U gelooft daar niet aan, ik wel. Die man maakte gebruik van de omstandigheden en hij werd geholpen door een tovenaar. Iedere papoea weet dat en 't is niets bijzonders.

— — — — —

De andere morgen was Abel al vroeg in de tent van de controleur. Hij kwam z'n vermoeden van de vorige avond bevestigen: de dragers weigerden verder te gaan. Ze zouden geen stap over die kali zetten.

Reitsma stak een sigaret op en keek Abel lang en strak aan.

— Zo, willen ze niet verder? We zullen wel zien. Vandaag blijven we in ieder geval hier.

Hij stond op en liep het bos in, dat bezig was zich met licht te vullen. Balken daglicht stonden als enorme diagonalen in die donkergroene bovengrondse zee. De eerste papegaaien gingen te keer en honderden loeries zaten als kleine vuurballetjes op de takken en keken verbaasd naar de man die daar beneden hen liep. Het bos was vochtig van damp en de aarde rookte. Maar die aarde stonk niet meer. Ze rook naar kruiden en naar bloemen. Naar orchideeën en naar tijm. En de man inhaleerde al die geuren en iets in die geuren herinnerde hem aan een lang geleden gezien land: aan Holland.

Hij glimlachte toen hij er aan dacht. Wat was dát lang geleden.

En toch lag dat land op dezelfde aarde als dit land. Hij kon het zich haast niet voorstellen.

Hij ging verder en bereikte een kleine stroom, iets groter dan een beek, iets kleiner dan een eigenlijke kali. Het water stroomde snel door een geel-bruine bedding van kiezel en kleine rolstenen. Dat water liet hij door z'n handen lopen en hij dompelde er z'n gezicht in. Het was heerlijk verfrissend. De kou ervan brandde in z'n huid.

Toen ging de man aan de oever van die kleine stroom zitten. Hij keek om zich heen. Overal was het leven: de bomen, de varens, de vogels, de bloemen, de insecten. En het water was het leven, zo helder, doorzichtig en glanzend in het eerste blauw-grijze licht van de nieuwe dag. Vreemd, het was een uur om gelukkig te zijn en hij was niet gelukkig. Hij was alleen moe en teleurgesteld.

Hij zat daar lang aan die kleine stroom in het oerbos. Het werd lichter en lichter, het blauwgrijs werd grijs en het grijs nam de kleur van de dag aan.

Met duizend stemmen en geuren en kleuren begon die dag, overal was geluid en overal was het leven.

Hij zat daar zonder angst maar vol zorg en beklemming. Hij wist dat hij ziek werd, dat hij te ver was gegaan. Dat hij niet terug zou kunnen. En hij dacht aan de post en aan de barak en aan Saskia. Hij zag haar zitten, heel duidelijk en heel nabij. Hij zou zo best met haar kunnen praten. En hij ging praten, fluisterend en voor niets en niemand verstaanbaar.

En toen hij daar zo zat te fluisteren, aan de oever van die kleine bergstroom, kwam een witte vlinder aanwieken van de overkant van 't water. Die vlinder zag de man zitten en ze was op haar hoede. Maar hij zat zo stil en zou wel ongevaarlijk zijn. Daarom vloog die vlinder lager en lager, tot vlak boven de armen van de man, die haar nu ook zag en iedere beweging volgde. En plotseling zat zij op zijn hand.

De witte vlinder zat daar, in 't geheel niet schuw en bang. Ze zat daar zo maar wat uit te rusten als een kleine boodschapper uit de wereld. Uit een eindeloos verre wereld, vele weken van die wereld aan de rivier daar verwijderd. Gescheiden ervan door een niemandsland van modder, bloed en stank. Controleur Reitsma probeerde dat land te overzien, al die blubber en moeras, en al de dagen dat ze hadden gevochten met muskieten, bloedzuigers en vliegen. De nachten van de trommen. De spottende kakatoea. De dagen van zweet, zweet, zweet. Al die dagen, die vol geweest waren van onrust, angst en haast om terug te mogen gaan naar die andere wereld. Een kleine, witte vlinder was gekomen uit het land van Saskia. Hij was in de barak geweest en had op haar hand gezeten, een

magere, dunne hand. Ze had met die vlinder gesproken en haar gezegd: — Vlieg heen, vlinder, en breng hem het enige dat ik nog heb: m'n hart. Vlieg... vlieg... en vlieg snel.

Toen was die vlinder gaan vliegen. Ze waaide het raam van de barak uit en de jungle in. Over modder en kalis, over kampongs met mannenhuizen en vrouwenhuizen. Ze vloog over de opengekapte stukken in het oerbos, waar vreemde mensen vreemde dansen dansen. Waar kinderen met mensenhoofden spelen en mannen ronddolen met scharnierende kaken in gerookte koppen. Dwars door 't jungle-niemandslan was ze komen aanwaaien, alleen om hem een boodschap te brengen. Die kleine, witte, betoverde vlinder. En nu was ze er en rustte even uit.

En de man zat daar aan de rivier, half wakend, half slapend, en hij sprak met de boodschapper uit de wereld en fluisterde tegen haar: — Breng ook mijn hart terug, kleine vlinder.

En toen hij dit tegen die vlinder zei ontvouwde die haar vleugels, even aarzelend, alsof ze niet wist of ze daar nu moest blijven of terugvliegen, om dan ineens toch weg te zweven. Ze vloog driemaal rond het hoofd van de man en woei toen weg... over de kali... en weer terug, zoals postduiven dat doen als ze zich een ogenblik aarzelend beraden alvorens naar hun huis terug te vliegen.

Ze vloog hoger en hoger en woei weg, de jungle in. Richting: zuidwaarts.

Zo lang hij die kleine, witte, betoverde vlinder zag volgde de man haar. Z'n gedachten vlogen mee, op de witte wicken van de vlinder naar het meisje aan gene zijde van het niemandslan.

TOEN HIJ IN HET BIVAK KWAM WACHTTE SAHALATU hem op. De Ambonnees vertelde hem dat er geen enkele kans was dat de dragers verder gingen. Ze hadden met de mannen gesproken, geprobeerd hen op allerlei manieren te overreden, maar de papoea's hielden voet bij stuk. Ze hadden iedere belangstelling voor de in uitzicht gestelde beloningen verloren. Ze wilden maar één ding: terug. Weg van deze kali en terug naar de eigen kampong. Eer of geen eer, beloning of geen beloning. Weg uit dit geestenland, waar je niet hardop meer kon praten omdat iedere dag en iedere nacht de geesten bij je waren; iedere beweging van je volgden ze, je was in hun macht en ze wachtten maar op het ogenblik om toe te slaan. Niet één van hen zou ooit meer terugkomen in de kampong. Nooit hadden ze die tocht moeten beginnen . . . nooit . . .!

En het waren niet alleen de geesten die de mannen verontrustten: ook hun gezondheidstoestand was slecht geworden. Er waren er onder hen die iedere nacht van koorts lagen te klappertanden. Er waren anderen die kapotgelopen voeten hadden en nog anderen hadden bloed in hun ontlasting of leden aan allerlei vormen van dysenterie.

Het is niet bekend of controleur Reitsma deze dingen duidelijk heeft gezien. In zijn journaal noteerde hij weliswaar nauwkeurig alle bijzonderheden over de fysieke toestand van de dragers, maar hij knoopte er geen conclusie aan vast. Wel staat vast dat Sahalatu, en in zeker opzicht ook de beide andere Ambonnezen, hem steeds „vreemder” vonden; de toean moest wel aan zonderlinge dingen gedacht hebben, verklaarden ze later. Hij sprak zelden of nooit meer met hen en ze waren er van overtuigd dat hij aan de een of andere onbekende ziekte van het hart leed.

Met Abel en de drie Ambonnezen naast zich sprak hij de dragers toe. Hij zag ze voor zich zitten, een armzalig hoopje mensen, door en door vermoeid, angstig, gejaagd. Iedere man van die troep had nog uitsluitend belangstelling voor dat ene: de terugweg.

Reitsma mag dan in die dagen niet meer geheel zichzelf geweest

zijn, door welke oorzaak dan ook, in ieder geval hield hij een toespraak die tot gevolg had dat de mannen zich bereid verklaarden de kali over te gaan. Waarin Sahalatu en Abel gefaald hadden, daarin slaagde Reitsma toch nog.

Hij wist een minuut tevoren nog niet wat hij precies tegen deze morrende, nijdige, onwillende troep moest zeggen. Ze zouden niet luisteren, ze zouden niet willen luisteren, ook al beloofde hij hen heel Nieuw Guinea met alle tabak en alle kledingstukken van de ganse wereld. Hij moest die onwil doorboren en hij wist dat het een vrijwel onbegonnen taak was. Daar zaten ze, mannen van een volk dat hem eigenlijk vreemd was. En zo vreemd zij hem waren, zo vreemd was hij hun. De oudsten zagen er triest en ongelukkig uit, maar de jongere mannen keken hem ronduit vijandig en met openlijke haat aan. Een zat met z'n hoofd tussen de knieën verborgen te luisteren toen hij begon te spreken, en af en toe werd dat hoofd opgeheven. De blik uit die ogen was een blik vol onverholen haat.

Goed, ze wilden de kali over, op voorwaarde dat er hoogstens één dagmars werd gehouden.

Hij glimlachte ondanks zichzelf. Hij had weer gewonnen. Ze gingen mee. Hij wist dat het spoor van de mannen om wie het ging over de kali leidde. Daar zouden ze dat spoor terugvinden en misschien, misschien hadden ze die dag geluk. Het moest heerlijk zijn zo terug te kunnen keren, met de gevangenen bij zich, en zonder angst voor het bos. Terug naar de post, snel, snel... iedere dag een stukje dichter.

Het moeras en de modder zouden minder zwaar zijn. Iedere dag zou het lichter worden, omdat iedere dag hem dicht bij de post bracht. Hij sprak tegen de dragers, maar tegelijk waren z'n gedachten op de post.

Ze braken op en zochten de brug over de kali. Ze hadden gehoord dat die dicht in de buurt moest zijn en hij was dicht in de buurt. Maar toen Sahalatu en Abel hem onderzochten bleek dat deze brug geen drager meer naar de overzijde zou voeren. Hij was kapotgesneden en iedereen wist op wiens rekening deze daad geschreven moest worden.

De winst van de vernielde rotan-brug was dat ze nu zekerheid hadden dat het goede spoor werd gevolgd. Er over zouden ze wel komen en daarna kwam de laatste fase van de vervolging. De snellers konden niet ver zijn. Die hielden er rekening mee dat de dragers deze kali niet zouden overschrijden. Ze kenden hun angst, zoals ze hun eigen angst kenden, die even groot was. Ze zouden waarschijnlijk vlak bij de rivier gebleven zijn.

De rivier stroomde snel en was vol drijfhout. Reitsma en de Am-

bonnezen namen de situatie op en kwamen tot de overtuiging dat het slaan van een brug over deze kali uitgesloten was. Ze was te breed. Het zou vele dagen duren.

Sahalatu wees op de enige manier: een vlot. Ook dat zou riskant zijn op de gezwollen stroom, maar het voordeel van een vlot was dat dit snel in elkaar gezet kon worden en dat ze waarschijnlijk over een paar uur aan de overkant zouden zijn.

Er was hout in overvloed en Abel en de dragers kenden dit werk uit ervaring. Twee uur later was er een draaglijk vlot geconstrueerd, dat zonder al te veel tegenslag de overkant wel zou kunnen halen.

Ze besloten de stroom in twee partijen over te steken. Eerst de helft van de dragers met Abel en Sahalatu, daarna de andere vier met Reitsma en de twee andere Ambonnezen.

Toen het vlot afstootte merkte de controleur dat het toch nog een riskanter zaak was dan hij aanvankelijk had verondersteld. Het leek trouwens wel of de rivier onstuimiger werd; steeds meer drijf-hout kwam van boven af.

Na een kwartier was het vlot met de helft van de troep en de helft van de barang aan de overkant. De dragers en Abel sprongen vlak bij de stijl oplopende oever in het water en waadden naar de wal. Sahalatu kwam direct met het vlot terug. Hij was een perfect stuurman en had maandenlang met prauwen en vlotten omgegaan. Hij vond het de meest normale zaak ter wereld dat hij de tocht tweemaal maakte.

De tweede troep zat ineengehurkt op de vrij improvisatorisch aan elkaar gelaste stammen, waartussen het water schuimend opsprong. Het vlot hield zich goed en ze zouden de overkant wel halen.

Maar toen ze halverwege de stroom waren raakte Sahalatu de arm van de controleur aan en wees hem op iets. Het was niet nodig er verder enige commentaar aan te verbinden, want Reitsma zag zelf wat er aan de hand was.

Op een paar honderd meter naderde een zware boomstam, wentelend en tollend, en het zou noodzakelijk zijn de overkant van de rivier te bereiken eer die stam hen zou hebben ingehaald. Er waren vier paddels, die deze naam eigenlijk niet verdienden, en de taak van riemen vervulden. Sahalatu bediende de stuurriem, terwijl Reitsma met een andere gereed stond om mogelijke aanvaringen te voorkomen.

Wentelend, tollend en spiralend kwam de stam nader, nu eens half bedolven door het bruisende water, dan weer balancerend op twee golfruggen. De papoea's keken verstijfd van angst naar de stam; ze wisten dat het een ramp zou zijn als deze junglereus met hun uiterst broze vlot in botsing kwam. De troep die al aan de overkant

was volgde in haast even grote spanning de race tussen de aandrijvende boom en het door de stroom naar de overzijde gedrukte vlot.

De ramp werd niet voorkomen. Reitsma zag dat toen er nog een veertig meter moest worden gevaren. Ze zouden het nooit halen. En hij zag dat niet alleen. Dat zag Sahalatu ook. Hij lag gebogen op het vlot, met de vlokken schuim rond z'n lichaam vliegend, en riep de mannen toe dat ze moesten springen en naar de kant zwemmen. Hij wist haast van te voren dat ze zoveel moed nooit zouden kunnen opbrengen.

De dragers aarzelden. Ze wisten niet wat ze doen moesten . . . vlakbij kwam die tollende, wentelende, draaiende verschrikking . . . en vlakbij, onder hen, aan alle kanten was het vliegende, ijgende water. Reitsma en Sahalatu brulden hun toe te springen. Nog dertig meter scheidde het vlot van de overkant . . . maar de rivier was vrij diep. Op deze plaats zeker nog acht meter.

Even later gingen de papoea's over boord. Gillend en huilend verdwenen ze onder water, maar toen zwommen ze voor hun leven. Reitsma en Sahalatu hadden geen tijd zich verder om hen te bekommeren. De stam was vlakbij, hoogstens nog vijf meter. Hij naderde als een soort drijvende robot die het vlot uit elkaar zou slaan en henzelf vermorzelen. Ze moesten nu ook zelf springen . . . maar dat zou betekenen dat het vlot verloren was. En ze móesten het behouden, want ze zouden terug moeten. Het was onmogelijk het in de steek te laten. Ze zouden er opnieuw een moeten maken en wie zei hun dat ze opnieuw voldoende materiaal vonden?

En dan was er het materiaal. Daar stonden de blikken voedsel, daar lagen de messen en de bijlen, daar lagen de onderdelen van de uitrusting, waarvan pas de helft aan de overkant was. Dat alles moest, koste wat kost, behouden blijven.

Maar daar was ook die boom . . . en het was alsof duizend drijf-riemen die stam deden wentelen en wentelen, sneller en sneller, als een machtig rad, een enorme as, schuin over de stroom.

De twee mannen hielden hun adem in. Reitsma stond klaar met de grote paddel, de stevigste die er was, en de Ambonnees deed verwoede pogingen dat deinende, trillende, schuddende samenstel van stammen nog juist vóór de botsing buiten bereik van die robot te krijgen.

Ze waren precies een seconde te laat. Met een doffe klap raakte de stam het vlot en even bleef dit doodstil in het roerige water liggen. Reitsma zag dat vier . . . vijf . . . zes stammen losschoten . . . een deel der barang verdween in het witdoorschuiemde water . . . een ander deel kon hij nog grijpen en tegenhouden eer het weg-schoof. Sahalatu was bezig met een ander deel der uitrusting. Op

de kant schreeuwden en gilden de papoea's, maar hun stemmen gingen goeddeels verloren in het gedonder van het water en het kraken en breken van het hout. De grote stam aarzelde als het ware wat hij verder moest doen . . . nog eens tegen het half vernielde vlot aandonderen of voortwentelen, verderweg, de rivier af. Toen sprong Reitsma te water. Hij verdween onder de oppervlakte en kwam weer boven. Hij greep het vlot en probeerde dat weg te drukken, voordat die tweede botsing zou plaatsvinden. En een tweede botsing zou het einde betekenen van het vlot en alle barang. Hij hoorde flarden van Sahalatu's waarschuwend stem maar wist niet wat die riep. Het kon hem trouwens ook niet schelen. Hij had maar één doel: dat vlot behouden aan de overkant brengen. Als hij dat niet klaarde betekende dit het einde van de onderneming. Hij zou nooit meer de kans krijgen terug te keren. En aan de overkant wachtte hun het doel van al deze weken. Het was het waard er nog eenmaal voor te vechten.

En bij al hun ongeluk en tegenslag hadden ze ditmaal geluk. Er kwam een grotere golf dan alle voorgaande, en die golf nam de stam volledig mee en drukte hem weg. Even was er nog het gevaar dat het achtereind van de robot opnieuw tegen het vlot zou aandonderen, maar op het laatste moment konden de paddel van Sahalatu en het gewicht van Reitsma die aan de tollende stam hing dit voorkomen. En achtervolgd door het golvende, brullende water tolde de stam verder, stroomafwaarts.

Een paar minuten later was het zwaar gehavende vlot aan de overkant.

Reitsma hing er achter, hoestend en water uitbrakend. Hij was uitgeput en miste haast de kracht zich van droge kleren te voorzien. Er werd een half uur gerust. Daarna herstelden ze het vlot en bevestigden dit zo goed mogelijk op de oever. Ze zouden het nog nodig hebben op de terugweg.

— — — — —
Geen enkele drager had nog de moed hardop te spreken. Het was een schichtige, van angst vervulde, armzalige troep geworden. Reitsma en Sahalatu gingen voorop en de drie andere Ambonnezen sloten de rij. Voor geen geld ter wereld had een der papoea's vooraan of achteraan durven lopen. Het gevaar om door de geesten gegrepen te worden was te groot.

Abel en Sahalatu hadden een uur lang gezocht naar de sporen van de snellers en juist toen ze hun pogingen teleurgesteld wilden opgeven was de eerste blijven staan. Hij nam een grote varen in de hand, liet de fijngevorkte bladeren door z'n vingers glijden en zei: — Hier waren ze; kijk, zo rukt geen dier een tak van een varen af. Sahalatu kwam er bij en keek aandachtig. En toen zag hij het ook.

Ze hadden het spoor van de achtervolgde mannen weer gevonden. Vier uur werd uiterst voorzichtig vooruitgegaan. Het bos was niet dicht en ze maakten goede voortgang. Aan alles was merkbaar dat ze steeds hoger kwamen. Een enkele maal waren er vrij grote open plekken, en het was heerlijk de zon te voelen na al die dagen schemering, bedompte duisternis en regen. Maar de dragers hadden zelfs hier geen waardering meer voor. Ze wierpen schuwe blikken naar links en rechts, bleven soms plotseling als bevroren staan en keken achterom. Hun angst nam zienderogen toe en Reitsma begreep dat dit zonder enige twijfel de laatste dag werd. Er zou op geen enkele manier meer met hen te praten zijn.

Hij hoopte die avond de snellers te bereiken. Eenmaal moesten zij toch geluk hebben! Het was ondenkbaar dat alles voor niets geweest zou zijn. Dat zou niet mogelijk zijn.

Ineens rook hij de aanwezigheid van mensen. Ze lieten de troep halt houden en met alleen Sahalatu naast zich sloop Reitsma verder. Ze roken mensen, beter gezegd: ze roken vuur. Daar zou misschien hun verwachting in vervulling gaan.

Het was alleen maar een kleine kampong, bewoond door een armoedig, haveloos slag papoea's, die aanvankelijk dodelijk beangst waren, toen ze de mannen zagen naderen. Maar Reitsma wist hen gerust te stellen en toen de eerste magere scharminkels van boskippen waren geruild voor wat suiker en tabak was het ijs gebroken en kregen ze kans om wat inlichtingen te verkrijgen.

Het spoor van de snellers waren ze sinds een uur kwijtgeraakt, hetgeen overigens op de rotsige bodem geen wonder was. De papoea's in de kampong wisten niets van snellers af. Of ze het zelf deden . . . ? Ze zwegen, keken naar de aarde en schoven met hun handen en voeten in die aarde. Nee, snellen deden ze niet. Wel bewaarden ze de lichamen van hun voorvaderen. Kijk . . . daar waren ze. En hun vertrouwen in de vreemdelingen bleek zo groot te zijn dat ze zelfs een blik mochten werpen in het grote geestenhuis. Die ene blik was voor Reitsma voldoende. En hij wist het voor de zoveelste maal op deze patrouilletocht: ook deze mannen waren snellers en ook deze mannen hingen die afgrijselijke gewoonte aan hun soortgenoten, hetzij in de oorlog, hetzij na een sneltocht, voor een deel op te eten.

Hij kreeg een wee gevoel. En even zag hij het haast hopeloze van zijn taak in. Hoe lang zou het nog duren eer Zuid Nieuw Guinea vrij zou zijn van deze dingen? Hoeveel mannen zouden nog op patrouille moeten gaan eer men dit volk ervan had overtuigd dat zijn adat een vervloekte was? Hij was hier nu . . . na zoveel weken . . . en misschien had hij geluk en nam hij de paar snellers gevangen. In dat geval zou het gerucht door het district gaan.

Er zou voorlopig niet openlijk meer worden gesneld en het kannibalisme zou evenmin meer openlijk bedreven worden. Maar wanneer kwam hier opnieuw een blanke? Over vijf jaar? Over tien jaar? Want er waren maar een paar blanken en er waren duizenden en duizenden mannen en vrouwen en kinderen die over een of twee jaar opnieuw zouden vervallen tot dit gruwelijk ritueel.

Maar van de achtervolgden wisten ze daar in die kampong niets af. Ze hadden niets gezien en niets gehoord, zeiden ze.

Abel sprak met de vier oudste mannen van het jungledorpje en de dragers rustten wat uit. Ze keken met ontzag en verbazing naar hun rasgenoten, met wie ze echter geen enkel contact opnamen. Ze hadden er een heilige angst voor. Toen Reitsma aan Abel vroeg waarom ze zo bang waren zei die, een beetje beschaamd lachend: — Ze ruiken de mens-eet-mens, heer. Dit bosvolk eet zijn vijanden op, zo is het hier altijd geweest.

Reitsma vroeg nog andere dingen. Inlichtingen over de rivier, over het klimaat, over de adat en daarna allerlei ethnografische bijzonderheden. Het bleek de derde maal te zijn dat deze kampong contact met blanken had. Eenmaal met een militaire patrouille, eenmaal met vogeljagers. Als herinneringsstukken werden kralen, spiegeltjes, stukjes katoen en een ijzeren bijl getoond, die als heilige curiosa in het geestenhuis werden bewaard. Tenslotte vroeg de controleur wat deze papoea's wisten van het land in het Noorden en Noordoosten.

Lang zat Abel met de oude mannen te praten en toen vertaalde hij het voor Reitsma: Niet zo ver van deze kampong vandaan eindigde de wereld. Daar begon het huis der demonen. Vlakbij was een kleine berg en daar kon je dat huis zien. Wit van boven en met de geesten er omheen zwevend. Het land bij dat huis was het verboden land. Daar woonden dwergen en reuzen en niemand kwam ooit terug uit dat land. Een der oude mannen had eens twee van die dwergen gezien. Het was vreselijk geweest. Ze waren klein, maar sterk en snel, en het had moeite genoeg gekost om ze te ontlopen. Het waren kinderen van demonen.

Het verhaal werd fluisterend verteld.

Reitsma luisterde aandachtig toe. Weer dat verhaal van die dwergen en reuzen. Van die dwergen wist hij alles af. Dat waren de bergpapoea's, van wier bestaan al veel meer bekend was en wier woongebied al verscheidene malen was bezocht door ambtenaren van het BB, militairen en wetenschappelijke onderzoekers. Maar die reuzen... die vallei der reuzen... die was niet bekend. Was dat alleen verbeelding? Was dit een der ontelbare sprookjes van het oerwoud? Was dat uitsluitend overlevering? Hij probeerde er meer van te weten te komen, maar de oude mannen bleken geen

lust te hebben verder op deze dingen in te gaan. Je moest daar niet over praten . . . dat wilden de geesten niet, zeiden ze korzelig. En het land was zo ver . . . zo ver . . . dat je wel een mensenleeftijd moest lopen eer je er was. En een mens kon daarvan dus nooit meer terugkeren om er van te vertellen, aannemende dat je terug zou kúnnen komen. Daar geloofden ze niets van. Er was nooit een man van hun clan geweest die had gehoord dat er iemand terug was gekomen, uit dat rijk der reuzen en uit die vallei van geestenkinderen, die daar ergens tussen de zwarte bergen, de witte wolken en de rode zon hing.

Ze kochten twee kleine varkens en gingen verder. Ze hadden nog twee uur voor de boeg eer het avond was.

MAAR IN DIE TWEE UUR VONDEN REITSMA EN de Ambonnezen het spoor van de snellers niet meer terug. Iedere poging faalde en zelfs Abel, die nerveus en gejaagd bijna iedere stam, iedere varen, ieder blad bekeek gaf het op.

Abel zei dat ze in lucht waren opgegaan. De geesten zouden hen natuurlijk geholpen hebben. En dat was tegelijk het beste bewijs dat het slechte, boze geesten waren. Ze moesten nu teruggaan. Ze moesten geen uur meer blijven. Hier wachtte hun alleen maar onheil op onheil. Zag die dragers maar eens . . . ze waren ziek van angst, ze zouden nog sterven van vrees voor al die vreemde dingen die hier rondwaarden. Je zag dat toch wel . . . je merkte toch wel dat dit een betoverd bos was . . . zo stil . . . met geen mens er meer in . . . dat hadden die oude mannen gezegd.

Het bos werd weer dichter, maar eer ze moesten gaan kappen liet Reitsma het bivak opslaan. Onwillig en grommend bleven de dragers zitten. De controleur begreep het. Hij liet Abel zeggen dat ze de andere morgen teruggingen. Ze zouden geen stap meer verder behoeven te gaan. Hij merkte dat de papoea's het niet geloofden en nauwelijks naar hun hoofdman luisterden. Er werd gegeten en Reitsma droeg de Ambonnezen op extra op de mannen te letten. Hij rook onraad. Hij merkte wel dat de dragers zachtjes bleven grommen en knorren en steeds blikken in de richting van zijn tent wierpen.

Toen hij wat had gegeten liep hij het bos in.

En in dat bos kwam de man tot de overtuiging dat zijn onderneming voor niets was geweest. Deze tocht had hij niet behoeven te maken. Ze was mislukt. Hij zou nu terug moeten gaan en met lege handen op de post aankomen.

Hij liep door het donkere nachtbos, onbewust zoekend naar enig spoor van het doel dat hij al die weken had nagestreefd. Maar hij wist dat die poging belachelijk was. Hier was niets. Hij zou dat doel nooit meer bereiken.

Controleur Reitsma struikelde over een stronk en ging erop zitten

uitrusten. En toen deed hij een heel merkwaardige ontdekking. Hij ontdekte iets dat hij al half en half vermoed had, de laatste dagen: hij had geen enkele angst voor het bos meer. Hij zou nu verder willen gaan, alleen, zonder Sahalatu, zonder de andere Ambonnezen, zonder Abel. Hij zou niet bang zijn. Het was ook dwaas om bang te zijn. Niets was zo veilig als dit bos. De oetan was zo ontzaglijk groot, zo mateloos wijd en hij bezat zoveel beschermende mogelijkheden, dat het onbegrijpelijk was dat daar een tijd was geweest dat hij wèl angst en vrees voor de jungle had gevoeld. Die tijd leek hem lang geleden. Het was als een jeugd, die ver, ver achter hem lag.

Angst voor de wildernis? Nee, de wildernis was alleen maar veilig en goed en vertrouwd. Natuurlijk, daar waren de dingen die hij had gezien, een groot, groen oog, maar het had hem geen enkel leed gedaan. Misschien waren daar vreemde verschijningen en boze machten, dat was wel mogelijk, maar het bos was zo reusachtig en een mens zo klein, dat het heel gemakkelijk moest zijn je voor iedere vorm van gevaar te verbergen.

Gevaar was er alleen buiten het bos. Daar waren de teleurstellingen. Daar waren dragers die weigerden verder te gaan. Daar waren rapporten. Daar was de post. Daar moest je je verantwoorden. Verantwoorden tegen lastige vragen die zouden komen als hij het bos verliet. En daar was Saskia. Saskia was goed. Hij moest naar haar terug. Ze wachtte op hem en hij moest ook gauw bij haar zijn. Ze zou dat allemaal heel goed begrijpen, hoe veilig en gerust je je kon gevoelen in de jungle. Als je eerst maar had gezien hoe groot die jungle was, hoe eindeloos wijd en machtig. Hij behoefde maar te gaan zitten in deze donkere zee, en geen mens ter wereld zou hem ooit meer kunnen vinden. Wonderlijk... wonderlijk... terwijl hij vroeger had gedacht dat ieder dier, iedere mens, ieder ding in het bos hem juist wèl zag. Nee, het bos was een beschermer, een verberger. Het was neutraal. Wie in het bos was, was veilig. Buiten het bos was het onveilig. Daar stond je open en bloot en zichtbaar. Daar waren de aanvallers, daar waren de machten die je achtervolgden. Hier in de jungle was je verloren, opgegaan, verdoold in iets dat zo groot en hoog en ontzaglijk was dat geen enkel menselijk woord dat kan weergeven.

Dat overdacht controleur Reitsma en hij was volkomen gerust. Hij zag er natuurlijk tegenop terug te moeten gaan. Naar de problemen en moeilijkheden. Er was één ding dat echter boven die problemen en zorgen uitging: Saskia. En zij was het die hem die nacht uit de jungle terugtrok en naar zijn mannen, de Ambonnezen en de dragers, deed gaan.

Hij liep naar het bivak terug. Controleerde de wachtposten en vroeg aan Sahalatu of hij nog iets bijzonders had te rapporteren. Nee . . . niets bijzonders, maar er was geen drager die nog een oog had dichtgedaan. Ze zaten bij elkaar gehurkt en volgens Abel moest er rekening mee worden gehouden dat ze een vluchtplan beraamden. De hoofdmans kon er echter niet achterkomen omdat ze hem niet meer vertrouwden.

Reitsma ging naar z'n tent en nam een grote dosis kinine in. Hij voelde de malaria weer opkomen en was duizelig en slap. Hij probeerde te slapen maar de slaap kwam niet. Allerlei beelden trokken voorbij; de post en de rivieren, de jungle en de dragers, de snellers en het verleden, Holland. Hij nam een slaapmiddel in maar ook dat hielp niet. Hij stond op, ging zitten roken en schreef een uur lang in z'n journaal. Hij werkte het die nacht geheel bij. Met kloppend, bonzend hoofd zat hij daarna te luisteren naar de geluiden van de nacht. En plotseling kwam daar iets als een behoefte om weer terug te gaan naar dat grote, alles verbergende, veilige oerbos, dat vlak bij hem was. Zó nabij, dat hij maar een paar passen behoefde te doen. Hij nam z'n karabijn en verliet de tent. Toen hij een paar meter had gelopen ging hij terug. Hij bracht de karabijn weer in de tent en ging toen opnieuw weg.

Sahalatu, die juist ging slapen, zag hem vertrekken en vond het vreemd. Maar hij dorst niets te vragen. De toean deed steeds vreemder en hij zou misschien een onvriendelijke opmerking krijgen.

— — — — —
Controleur Reitsma liep twee uur door de jungle en voelde opnieuw de bevrijding die van het bos uitging. Het was een heel nieuwe, onbekende sensatie en hoewel hij hevige hoofdpijn had en verscheidene malen tegen de stam van een palmboom moest leunen, voelde hij zich op een heel bijzondere manier opgewonden. Hij was zich bewust van ieder ding, ieder geluid, iedere beweging in dat bos. Het was alsof hij betoverd was.

Hij was zich bewust van de dikke stukken verend mos, waarover hij liep. Hij rook de doordringende, scherpe geur van de kruiden, hij zag in het licht van een kleine maan en honderden sterren de gedrochtelijke schaduwen van grote varens en heesters. Hij zag heel duidelijk al die elementen waaruit het bos is opgebouwd: de kleine, weggedrukte, overgroeide bomen, de bomen die de overwinning op de duisternis, de diepte en de beklemming al hadden overwonnen en bezig waren snel boven het onderbos uit te stijgen. En daar waren de grote, oude bomen die de strijd al jaren achter de rug hadden. De koningen der jungle. En daar waren hier en

daar de ijzerhoutbomen, als pilaren en zuilen heersend over al hun soortgenoten, zestig meter hoog, soms hoger. Ver uitstijgend uit die groene zee, werkelijk opperheersers der wildernis.

Tussen het einde van de nacht en het allereerste aanrijpen van de dag kwamen de vogels. Hij zag de eerste sneeuwwitte kakatoea uit het bos opfladderen. Er kwam een tweede en een derde. En iedere kakatoea vloog niet door het bos maar uit het bos, langs de kleine bomen, de grotere en boven de ijzerhoutbomen, recht de donkerblauwe nachthemel in, die nu aan de kim met het eerste ochtendlicht zou zijn aangezet.

Het was, op het schreeuwen van de eerste vogels na, heel stil. Zo stil, alsof hij door een zaal liep, of door een wijde, door alle mensen verlaten kerk in een verlaten stad. Een geheimzinnige kerk in een geheimzinnig land. Rondom die kerk groeide het oerbos, somber, gejaagd en gedreven. Zo stil en somber en eentonig als de zee kan zijn, of de woestijn.

Hij liep op het geluid van een bergstroompje af. Als een dof zilveren ketting liep het door het bos. Hij hoorde iets krabben en ritselen en zag twee zwarte, magere varkens bezig bij een gespleten sagopalm. Toen hij naderde stonden ze een moment verstart van angst. Als twee flitsende schaduwen verdwenen ze achter de groene muren.

Reitsma zag het allemaal heel duidelijk. En opnieuw vroeg hij zich af hoe het mogelijk was dat hij eens (hoe lang geleden leek dat!) vrees voor al deze dode en levende en half-levende dingen had gehad. Voor de brandende zon, voor de regen, voor de stilte en de trommen. Hij zou die angst nooit meer hebben. Zelfs niet voor de muskieten, zelfs niet voor de anopheles, die een moordenaar was. Nu ja... dat was zo belangrijk niet, doodgaan. Dat deed je buiten het bos ook. Het maakte niets uit waar je doodging, hier in, of buiten het bos. Hij zou op de terugweg geen angst meer hebben: niet voor kalis, niet voor moerassen, niet voor zweet, niet voor vermoedheid, niet voor regen, niet voor trommen. Hij zou blij zijn en opgewekt, want heel die reis zou hij weten dat iedere stap hem dichterbij Saskia bracht. Met haar zou hij dan kunnen praten over een eigen huis, en in dat huis moest een kamer zijn voor de kinderen die zouden komen. Later... later... later... hun eigen kinderen... en hij zou nooit meer alleen zijn en er zou altijd iemand zijn met wie hij over deze dingen kon spreken. Dat begrepen papoea's niet. Dat begrepen zelfs Ambonnezen niet... nu ja, misschien Sahalatu... die was anders, die was eigenlijk geen ondergeschikte. Sahalatu was een vriend. Maar toch weer heel anders dan een vrouw, dan Saskia. Nee, dat was natuurlijk niet te vergelijken. Tegen haar kon hij al die dingen zeggen,

waarvan Sahalatu, Hellinga en de anderen nooit iets konden begrijpen.

Geen zorg meer. Niet voor dat gebied dat ze zouden moeten doortrekken en dat vergeven was van milliarden kleine vliegen. Bij hoog water kwamen die aan . . . horden . . . legioenen . . . wolken. Een wereld vol vliegen, heel klein, nauwelijks zichtbaar, stekende, borende, kwellende duivels. Jeuk en bulten. Agas noemde Sahalatu ze. Agas . . . bij hoog water en in de nacht. Buiten de tent en in de tent. Buiten de klamboe en er onder. En na agas de muskiet, en de modder en de smerige, natte hitte. Heel Zuid Nieuw Guinea, heel dat vervloekte vloedbos. Het slechtste, meest duivelse, verlaten en vervloekte deel van Nieuw Guinea.

De hemel werd steeds minder donkerblauw. Hij werd blauw en daarna lichtblauw. Het was bijna dag.

De man liep verder. Met kloppende slapen en bonzend hart van de malaria. En achter dat kloppen en bonzen een zee van gedachten en gedachtenflarden.

Hij beklom een kleine heuvel. Die heuvel was misschien honderd meter hoog. Als hij boven was zou hij uitzicht hebben op de omgeving. Hij wilde zich oriënteren, hij wilde de dag zien; die nieuwe dag, die voor hem weer zonder vrees zou zijn.

Hij moest de laatste tientallen meters kruipen, want bij de top waren varens en heesters en onderhout tot één onuitwarbare kluwen samengegroeid. Hij had echter een parang meegenomen en baande zich een weg naar boven. Naast hem en onder hem hoorde hij de paradijsvogels te keer gaan. Kakatoea's schreeuwden hem aan en papegaaien fladderden op. Ze waren gewekt door de dag en die man. Geen naakte, zwarte man van dit land, maar een man die zij niet kenden. Wat deed die eigenlijk daar tussen de nacht en de morgen op de heuvel?

Hij haalde de top en bleef staan. Voor hem zag hij de geboorte van die dag. En die geboorte vond plaats boven de bergen. Daar was de skyline weer, die reeks scherpe kammen, die zich van Oost naar West rijden. Een barrière van steen: het hart van Nieuw Guinea. De toppen waren nog gevangen in witte en grijze miststuiers, maar op één plaats was die mist purper, groen en donkerpaars. Daarachter wielde en kolkte en laaide de zon. Achter die spitsen werd dus de dag geboren. In het land van de reuzen, bij die mysterieuze vallei der geesten.

Die geboorte was grandioos en glorieus. Dat bestond dus na al die modder en stank, na al dat zweet, bloed en gruwelijks van scharnierende kaken en gerookte schedels! Dit was dus *ook* Nieuw Guinea. Dit was het zelfde land dus . . . deze kleuren en tinten en vuren nevels waren van precies dezelfde aarde der papoea's. Zo

moest de poort van de hemel er uitzien, de ingang van het paradijs. Geen ogenblik bleven de kleuren en tinten zichzelf gelijk. De hemel stond daar in lichter laaie. Daar woedde een vuur in de hemel en dat vuur zou direct zichtbaar worden, als de laatste oranje, purperen en violette sluiers en schermen waren weggerukt, open-geslagen, opgehaald. Dan zou het dag zijn.

Het was het laatste ogenblik tussen nacht en dag op Nieuw Guinea. En het was een geweldig ogenblik. De mens die dat ziet kan het nooit vergeten. Hij zal het z'n leven lang met zich meedragen en altijd, als hij weer terug is in de woestijnen der westerse steden, zal zijn hart vol zijn van onrust, heimwee en verlangen naar dat land waar de geboorte van een morgen, gezien op een hoge heuvel-top, gelijk is aan de eerste morgen van de eerste dag op deze aarde: de dag die staat beschreven in het boek Genesis.

Wie dat eenmaal zag en onderging, voor hem is Nieuw Guinea niet meer een eiland, een continent. Voor hem is de aarde der papoea's het begin en het einde van een levenslang heimwee.

De toppen welden op, maakten zich vrij van de oranje en purperen nevel en daar stonden ze: vier en vijf duizend meter hoog, grimmig en onbereikbaar. Met op iedere top, glanzend, schitterend en trillend in de eerste golven zonlicht: sneeuw en ijs.

Eén top was forser, grimmiger en onbereikbaarder dan alle andere. En de ogen van de man op de heuvel volgden de lijnen van die berg, oprijzend uit een rijk van berg-giganten, uit dat wilde, harde, vijandige hart van Nieuw Guinea. Hij kende de naam van die top. Die naam was van de Koningin van zijn land: Wilhelminatop. Een koninklijke naam voor een koning onder de toppen.

De sneeuw werd van wit grijs, van grijs lila en van lila kleurde hij zich met een haast onnatuurlijk doorzichtig en nobel blauw. Dat waren de laatste ragfijne gazen nevelwindsels, die zich nog eenmaal rondom die monarch, oud als de wereld zelf, vleiden en daarna door de zon werden opgezogen en weggevaagd door de bergwind. Als een koning stond daar de Wilhelminatop. Een berg tussen de dag en de nacht. Een vuist boven de donkere, groene, verstilde aarde der papoea's.

Het hart van dat land.

En toen gleed de blik van die man weg van de schitterend witte top van die berg en dwaalde naar beneden.

Beneden was een kleine vallei en de man stond opnieuw ademloos.

HIJ ZAG TEGENOVER ZICH NOG TWEE HEUVELS, en met de heuvel waarop hij stond vormden deze een klein, natuurlijk dal. Dit dal bezat beneden een omtrek van nauwelijks honderd meter en het was gevuld met water. Een haast symmetrisch ronde vijver, gevuld met ebbenhoutkleurig water. Het water had die kleur omdat de zon de bodem van het dal nog niet had bereikt.

En aan de oever van die ebbenhoutkleurige, haast cirkelvormige vijver zaten twee kinderen.

De wanden van het dal, de donkere stammen der palmen, dat ebbenhouten water en die twee onbeweeglijk naast elkaar zittende kinderen waren als een zeldzame houtgravure uit een heel oud boek. Het was deze gravure die controleur Reitsma ademloos maakte.

Zulke dingen bestonden dus ook in dit land! Er was dus toch niet alleen modder en blubber. Er waren dus andere dingen dan geestenhuisen met doodskoppen. Er waren andere dingen dan scharnierende kaken. Er waren nog andere wezens, dan muskieten, vliegen en bloedzuigers. Andere dingen dan verziekte papoea's met afzichtelijke tropische zweren, met open wonden en barbaarse versierselen. Er waren andere dingen dan knekelhuisen en abattoirs. Andere dingen dan zweet, moeras, stank en regen. Er waren dus nog dingen als een berg waarachter het licht van de morgen verrees en houtgravures als dit dal, zo'n vijver en zulke kinderen.

De man stond doodstil, bevreesd dat hij het beeld zou verstoren. Hij was vol zorg dat een enkele beweging van hem dit droombeeld zou doen oplossen. Want hij wilde het zien en blijven zien. Hij wilde zich er aan voldrinken, zo lang, zo vol, dat hij het zich altijd weer zou kunnen herinneren, het nooit meer zou vergeten: dat kleine paradijs in het hart van dat land.

Die kinderen waren misschien zes jaar oud. Het ene was een jongen, het andere een meisje. Ze waren zo jong, dat hun huid nog niet de kleur bezat van hun volk. Die kleur was licht bruin, en alleen het haar was als het water waaraan ze zaten: als ebbenhout.

De kinderen waren daar en deden niets. Ze zaten naast elkaar, de jongen en het meisje, zo maar midden in de wildernis. Het was de man boven hen onbekend hoe ze daar gekomen waren en het was hem even onbekend waar ze heen zouden gaan. Waarschijnlijk waren ze van een kampong, dicht in de buurt, en voor de eerste maal in hun leven zo ver weggegaan. Ze zouden straks teruglopen naar de kampong en hun huis.

De kinderen waren naakt, verrukkelijk naakt. En controleur Reitsma dacht: zie, dat God de mens maakte naar zijn eigen beeld gaat toch ook op voor Nieuw Guinea. Na alles wat hij die weken had gezien was die gedachte natuurlijk en menselijk. Beneden hem zaten Adam en Eva. Niet verdreven uit het paradijs maar vereend in het paradijs. Verrukkelijk jong, verrukkelijk naakt, verrukkelijk onschuldig.

En de zon daalde steeds dieper in het dal en zou heel spoedig de beide kinderen en het ebbenhouten water hebben bereikt. Controleur Reitsma wachtte op dat ogenblik.

En toen hij daar stond te wachten op de zon die naar beneden kroop in het dal, langs al dat groen en al die schaduwen, had hij een wonderlijk visioen. Het was alsof hij heel het land, heel dit geweldige stuk territoir in de Pacific, plotseling kon overzien. Alsof hij er in dat zeldzaam ogenblik afstand op kreeg, alsof dat in één grote overzienbare maquette voor hem lag uitgespreid en hij er boven op mocht kijken en het doorgronden. Deze naakte kinderen waren de kinderen der jungle. Ze kenden geen blanken en desondanks (of juist daarom?) waren ze schoon en mild en lieflijk. Er zouden meer van die kinderen zijn. Er waren andere heuvels en aan de voet daarvan zouden weer andere kinderen aan het spelen zijn, of zo maar alleen naast elkaar zitten, en die waren even onschuldig naakt en even rein. Zoals alles wat jong is, naakt en pril, rein en onschuldig is geweest van het begin der aarde af tot aan vandaag. Want zo heeft God het gewild toen hij zijn rijk uit damp, aarde en water bouwde en het liet bewonen door wezens, aan Hem gelijk.

Die kinderen waren volmaakt gelukkig. En ook de andere kinderen, verderop in het land aan andere vijvers. De kinderen die leefden bij de bergen en naast de bergen en over de bergen. En de kinderen in al die onbekende, nooit eerder geziene, nog onontdekte valleien in dat onbekende hart van wild Nieuw Guinea. Tot in de vallei van de legende, waarover het volk sprak, de legende van de dwergen en de reuzen.

De zon daalde meer en meer langs de ene schuine wand van de vallei en had bijna de kinderen en het ebbenhouten water bereikt. Ja, deze kinderen waren gelukkig. Ze leden nog niet aan filaria.

Nog niet. Maar ze zouden ouder worden en eenmaal misschien geïnfecteerd door de duivel van dit land. En deze zelfde kinderen zouden rondkruipen met afzichtelijke olifantspoten. Hun benen zouden gaan zwellen en zwellen. Eerst het ene been, daarna het andere. Hun middenrif zou gaan opzetten, iedere dag meer, en eenmaal zouden deze kinderen omkomen onder vreselijke pijnen. En ze zouden afzichtelijk in hun dood zijn, die zelfde twee kinderen in dit dal.

Dat naakte meisje in die gravure zou misschien eenmaal verwonderd zichzelf bekijken en denken: zie, ik word moeder. En ze zou dromen van een kind dat even lief en mooi en teer moest worden als het mooiste kindje dat ze ooit gezien had. Want zo zijn moeders overal in het Verre Westen en overal in het donker hart van centraal Nieuw Guinea.

Maar dat kindje zou er nooit komen. Op een dag zou de tovenaarszeggen, of de oudste vrouw van de clan: nee, jij krijgt geen kind, jij hebt een anak batoe. Dat is: een stenen kind. Vrouwen krijgen stenen kinderen als hun buik opzet door miltvergroting. En ze sterven aan hun anaks batoe.

Controleur Reitsma zag weer een ander visioen. Die twee kinderen zouden eenmaal getroffen worden door een andere vloek van dit land: de lepra. Eenmaal zou die onbekende, recht uit de hel gezonden pest, bezit van hen nemen. En de kleine plekje op de huid zouden eerst haast onzichtbaar zijn en niemand zou er op letten. Maar na de kleine, onschuldige plekje kwamen de rode, vurige knobbels. Het gezicht van die jongen zou het gezicht van een leeuw worden en het gezicht van het meisje niet anders. Ze zouden zich moeilijk kunnen voortbewegen, zieke slijmvliezen hebben en een hese, nauwelijks meer verstaanbare stem. En hun vingers en tenen zouden langzaam weggevreten worden, iedere dag zou er iets meer wegrotten. Voor elk ander lid van de clan zouden ze een verschrikking zijn en eenmaal zouden ze worden uitgebannen en eenzaam ergens gaan sterven in het donker hart van hun land. Maar niet aan een beek in een dal, die als een gravure ligt in aanrijpend morgenlicht.

Het proces zou voortwoekeren. De haren zouden uitvallen, al dat zwarte, glanzende haar van die Adam en die Eva. Ze zouden klauwhanden krijgen en hun ogen onnatuurlijk glanzen en staren en toch geen uitdrukking meer hebben. Dode ogen. Die Adam en die Eva zouden al dood zijn, voor zichzelf en voor de wereld, tijdens hun leven. Voor hen zou er geen vitamine b zijn, noch een van de andere middelen waarmee het Verre Westen probeert deze vervloekte Adam en Eva te redden.

De zon van de nieuwe dag had de kinderen bijna bereikt.

Maar misschien zouden deze Adam en Eva gespaard blijven voor de ziekten van hun land. Eva zou haar kinderen krijgen en Adam zich voegen bij de mannen van zijn stam.

En na enkele jaren zou deze Adam onderworpen zijn aan de adat van zijn volk. Hij zou meegaan met de troep. Ook hij zou, met varkenstanden door zijn neus, en versierd met menselijke en dierlijke botten, rondgaan door de jungle. Ook hij zou het kleine vlijmscherpe bamboe snellersmes bezitten. En eens zou hij zich voor de eerste maal buigen over een van schrik verstijfd medemens en hijgend diens naam vernemen. En bloed zien. En misschien zou ook voor hem eenmaal de roep betekenis krijgen die de vloek is van dit land: mens-eet-mens. En de kleine Adam van de ebbenhouten vijver in het morgenlicht zou niets meer weten en nooit meer dromen van de dagen dat hij met een kleine naakte Eva speelde en ze zo onschuldig waren als engelen en jonge dieren. Even onschuldig, even goed, even nobel als alle kinderen in alle landen der aarde.

Eenmaal zouden deze Adam en Eva de eerste blanken zien. Zij zou zich dodelijk verschrikt verbergen in een smerig vrouwenhuis dat ook het huis der varkens is en door de reten en naden naar dat wonderlijke fenomeen gluren, waarover ze had horen spreken door de oude vrouwen van de stam. En Adam zou trillend en huiverend toezien naar die rode mannen, die hem ijzeren bijlen en zware tabak aanboden voor vruchten en een klein mager varken. Hij zou daar staan, smerig en overdekt met de signatuur der cascade. Baardig en wild. Met achter zich het geestenhuis, vol gerookte mensenhoofden, met rode vruchtenpitten en glinsterende stenen in donkere holten, glanzend als oud ivoor.

Op dat ogenblik bereikte de zon de vijver en de kinderen. Het was alsof die kinderen met een zijachtige, glazig-glanzende mantel werden omhangen en het ebbenhouten water sidderde een moment en werd betoverd in een ronde, dof-platina schijf.

De kinderen zagen hoe het ebbenhout in platina verkleurde en bewogen zich. Toen gingen ze door met spelen. Hun handen schepten water en ze wierpen elkaar dat water toe. En toen daalde de man af in het dal.

Heel voorzichtig naderde hij, bevreesd hen door het minste geluid te verschrikken. Maar toen hij halverwege de top en de vijver was, kraakte een varen en op hetzelfde ogenblik was hij door de kinderen ontdekt.

Hij stond stil en verwachtte dat ze zouden weglopen, gillend van

schrik voor de verschijning van een orang merak, een rode mens. Maar ze bleven zitten en keken alleen heel verwonderd; ze waren vervuld van verrassing over zoiets zeldzaams als wat daar boven hen stond.

Hij lachte hen toe en daalde tot de vijver af. Hun ogen lieten hem geen moment meer los en sprakeloos van verbazing volgden ze elk van z'n bewegingen.

Hij hurkte bij hen neer en lachte. En ze lachten terug. Eerst voorzichtig, alsof zulk lachen oneerbiedig en eigenlijk verboden was, maar dan met een echte lach. Zoals kinderen lachen die de wereld nog niet kennen en niets van mensen weten. En de man dacht: zo moeten eens Adam en Eva gelachen hebben in het paradijs van Eden.

Hij sprak heel zachtjes een paar woorden en ze gaven hem antwoord. De man verstond die kinderen niet en die kinderen verstonden hem niet. En toch wisten ze wat ze elkaar vertelden. De jongen en het meisje wisten dat die vreemde man hen zei dat ze niet bang behoefden te zijn want dat hij hen niets zou doen en dat ze maar door moesten spelen en daar blijven. En de man wist dat de kinderen zeiden dat ze helemaal niet bang waren, dat ze aan het spelen waren en dichtbij woonden, achter die ene heuvel.

Daar woonden vader en moeder.

Ineens verloor Eva alle belangstelling in hem. Haar ogen dwaalden af naar het platina water en opnieuw grepen haar twee handen in dat glanzend en meegeevende metaal en ze wierp opnieuw handen vol water over de jongen. En die greep ook in het vloeibaar metaal en zo speelden ze door. Ze waren de man volkomen vergeten. Het water was belangrijker dan de man.

Controleur Reitsma stond bedaad op. Hij voelde zich heel licht in zijn hoofd en even licht in zijn hart. Hij was een beetje duizelig van de malaria, maar wist dat hij een grote ontdekking had gedaan.

Hij had gekeken in het paradijs. Ook dit was Nieuw Guinea. Zo waren de kinderen van dit land. Er bestonden dus van deze vijvers, achter de heuvels in de morgen!

Hij wist dat er mensen waren, behorend tot zijn eigen volk, die zeiden dat het doelloos was naar dat eiland te gaan, dat land van heidenen, onvruchtbare moerassen en schurftige ziekten. Maar die mensen hadden nooit achter de heuvels gekeken, zoals hij, en ze konden dus niet weten dat er iets belangrijkers in dat land was dan erts, goud en olie: de kinderen van dat land. Al die duizenden, tienduizenden Adams en Eva's achter al die heuvels, die alleen gelukkig zijn in hun eerste jeugd en daarna pijn gaan lijden of

verworden tot halve dieren. Neen, niet tot dieren, omdat dieren niet moorden.

Laat ze vrij leven en vrij sterven, in hun eigen land en op hun eigen manier, zeiden weer anderen. Maar ze zijn niet vrij. Ze zijn de slaven van hun demonen en ieder uur van de dag en ieder uur van de nacht is vervuld van zorg en angst en onrust.

De kinderen speelden door en de zon dreef zilverig over de vijver. Nee, dacht controleur Reitsma, het gaat niet alleen om de olie, het goud, de erts en al die andere dingen. Het gaat om de mensen. Zo zijn deze mensen dus in het begin. Zo worden ze geboren, zo spelen ze met elkaar en zo zitten ze aan vijvers. En wat wordt er van hen?

Het was waard voor de kinderen van dat land te werken, ook al sprak de wereld over goud, olie en hout. Dit was de grootste en beste taak voor een man, een taak die het waard maakte daarvoor door stinkende moerassen te gaan en zuigende modder. Dat was de taak waarover pater Roodzand hem had gesproken, de taak die nooit klaar komt en zich kenmerkt door bijna alleen maar teleurstelling. De meest menselijke taak. De taak van de ene mens voor de andere mens op dezelfde wereld die ze samen bewonen.

Hij streek even met zijn hand over de haren van de jongen en toen over die van het meisje. Ze merkten het nauwelijks en gingen door elkaar handen vol water toe te werpen. Ze lachten en waren volmaakt gelukkig.

De man beklom de heuvel weer, maar hij bleef verscheidene malen staan, als wilde hij dat beeld van die kleine hof van Eden voor altijd in z'n hart vastleggen. Om het bij zich te hebben, als een kostbare en zeldzame foto, die hij misschien later nodig had als hij ver van dit paradijs af was. En hij wilde er over vertellen, aan Saskia, aan pater Roodzand, aan dominee Nyhoff en nog later aan alle mannen en vrouwen uit het westen die vol twijfel zijn over dat land en alleen denken aan goud en olie. En die de kinderen vergeten.

Boven op de heuvel keek hij voor de laatste maal. Het was nu geen houtgravure meer maar een levende pastel.

Hij draaide zich om en keek naar de bergen. Daar was de skyline en daar de top van de berg die naar de vorstin van zijn land was genoemd. Heel ver weg. Er lagen dagen en dagen tussen deze heuvel en die berg. Maar bij die berg waren andere kinderen, even lieflijk en even gelukkig als deze. Daar woonden de kleine mensen en misschien de reuzen uit de legende. Allemaal kinderen en mensen van dezelfde wereld.

Een groot wolkenveld dreef langs de hemel en begon zich voor de Wilhelminatop te schuiven. Hij zou de top niet lang meer kunnen

zien, nog een paar minuten misschien. Zolang bleef hij op de heuvel staan kijken. Voor hem lag centraal Nieuw Guinea. Ruig, groen en donker. Hier en daar vloog een witte kakatoa over de wildernis en overal was het geluid van kleine vogels. De dag was begonnen.

Voor hem stond de berg en aan de andere kant was het land dat hij moest gaan doortrekken. Terug naar de kust, naar de barak, naar Saskia. Het zou vele dagen duren eer hij daar was, want elk moeras, elke rivier en elk muskietengebied zou hij opnieuw moeten passeren. Hij was wel heel ver gegaan ter wille van een mislukking. Maar het was niet te ver geweest voor de ontdekking van die vijver in dat dal en die kinderen.

De witte top van de berg leek heel nabij, maar de man wist dat het optisch bedrog was. Het was vele dagen lopen. Een enkele blanke was zo ver geweest. Lorentz en Van Nouhuys waren de eersten die het geheim van de witte sfinx in het hart der wildernis benaderd hadden en overwonnen. Drie weken lang waren ze opgegaan naar het lokkende wit en eenmaal hadden ze de wereld onder zich gezien, zelf staande op de eeuwige gletscher van dat ontzaglijk stenen bolwerk, die vuist, opgeheven uit de aarde der papoea's, als een waarschuwing voor indringers.

Controleur Reitsma was op dat moment ziek, hoewel hij dit zelf niet wist. Hij merkte alleen dat hij duizelig was toen hij snel in de richting van het bivak terugliep. Hij dacht dat dit kwam door het denken aan de gletscher op de top en aan de hof van Eden achter de heuvel.

Hij bleef staan en luisterde. Er werd geroepen en hij hoorde een schot. Natuurlijk... ze zochten hem. Sahalatu zou ongerust zijn geworden. Hij was veel te lang weggeweest.

Sahalatu zag er wanhopig en beschaamd uit toen hij hem vond. En de Ambonnees struikelde over z'n eigen woorden: de dragers waren mata glap... stapelgek geworden... ineens, toen het licht werd... ze waren gevlucht en ze hadden ze niet kunnen tegenhouden... ze waren alle zeven in het bos verdwenen... allemaal... op Abel na... een ramp, toean...!

Er stonden tranen in de ogen van Sahalatu.

Ze kwamen bij het verlaten bivak, waar een houtvuur rookte en de twee andere Ambonnezen en Abel stil naast elkaar zaten. Ook beschaamd, alsof het hun schuld was.

Alleen Sahalatu bleef naast de controleur staan en wachtte zwijgend diens orders af. Reitsma liet z'n ogen over het verlaten bivak glijden en probeerde zich de situatie duidelijk voor te stellen. Het was inderdaad een ramp, dat begreep hij. Er was maar één mogelijkheid om aan die ramp te ontkomen: de weg naar de kust.

Voor hem en de vier overgebleven mannen lag tussen de plaats waar ze stonden en de post van Nyhoff de jungle. Het zou in het gunstigste geval weken duren eer ze op de plaats van uitgang terug waren. Wel . . . het had geen zin berekeningen te maken. Ze moesten maar gaan lopen.

En ze begonnen te lopen. Een huiveringwekkend aantal kilometers heuvelland, moeras en vloedbos lagen voor hen. En ze waren met z'n vijven.

DOOR ALLERLEI OMSTANDIGHEDEN BESCHIKT men over slechts zeer onvolledig materiaal betreffende de terugtocht van controleur Reitsma en diens patrouillerestant. Eensdeels is dit te wijten aan het feit dat de controleur door zijn fysieke toestand niet in staat meer bleek te zijn zijn journaal bij te houden, anderdeels aan het feit dat het proces verbaal, dat later door Sahalatu werd opgesteld, door soberheid en het uitsluitend vermelden der allervoornaamste concrete feiten, slechts een heel summier beeld van de werkelijkheid geeft. Maar één ding staat vast: de terugtocht van het armzalig overblijfsel der troep is verschrikkelijk geweest en de zes weken die eerst de vijf, later de vier, mannen in het moerasgebied van Zuid Nieuw Guinea doorbrachten, moeten tot de zwaarste behoord hebben die één blanke, drie Ambonnezen en één papoea ooit tezamen hebben beleefd.

Er is over deze terugtocht enorm veel gereconstrueerd en getheoretiseerd. Van Bestuurszijde is bijvoorbeeld vaak gewezen op het uitermate onverantwoordelijk besluit om onder zulke omstandigheden terug te gaan. Natuurlijk moest dat mislukken. Er was misschien een mogelijkheid geweest een hulp-expeditie uit te sturen; van die mogelijkheid heeft Reitsma geen gebruik gemaakt. Misschien is dit juist, maar twee dingen bepaalden in wezen alles op deze ongelukstocht: het feit dat controleur Reitsma ziek was en het andere feit: de aanhankelijkheid van de Ambonnezen, die hun chef niet alleen niet in de steek lieten toen de grens van menselijk uithoudingsvermogen feitelijk al lang was overschreden, maar hem steeds als de man die uitsluitend leiding mocht geven bleven beschouwen.

Het begin van de tocht vond al plaats onder noodlottige omstandigheden.

Nadat de vijf mannen zoveel mogelijk voedsel, medicijnen en bivakmateriaal hadden verzameld en dit onder elkaar als draaglast verdeeld, zette de malaria-aanval van Reitsma door. Hij probeerde die aanval te voorkomen maar slaagde daar niet in. En de tweede

dag, even nadat de kali was overgestoken en men nog hoop had de gevluichte dragers te ontmoeten, miste de controleur de kracht verder te gaan. Hij kreeg hevige koorts en na lang beraad besloten de anderen te proberen de kampong der papoea's, die hen zo vriendelijk ontvangen hadden, te bereiken.

Dit gelukte en vijf dagen brachten ze in die kampong door. Sahalatu stond niemand toe Reitsma te benaderen. Hij verzorgde hem zelf en deed dit zoals een Ambonnees zorgt voor een Nederlander die in nood verkeert.

De vijfde dag nam de koorts af en hoewel hij heel zwak was eiste Reitsma dat ze verder zouden gaan. Dat gebeurde met tegenzin van de anderen, die vreesden dat hij te uitgeput was om de tocht door de oetan te aanvaarden. Maar ze schikten zich in het besluit van hun leider.

En toen begon die tocht, waarvan geen rapport is bijgehouden maar waarvan wel bekend is geworden dat hij een haast hopeloze strijd is geweest van mensen tegen de jungle. Van mensen die branie genoeg waren om het oerbos in te gaan, maar die de hulpmiddelen verspeeld hadden die zo'n tocht enige kans op succes gaven.

Reitsma werd gedreven door een steeds intenser verlangen om op de bestuurspost terug te zijn. Hij had willen vliegen en het langzame tempo, het tempo van luttele kilometers per dag, soms vijftien, twintig als ze heel veel geluk hadden, maakte hem nerveus en prikkelbaar. Hij had haast, hij wilde er uit, hij wilde Saskia zien. Hij was het zat. Hij had er meer dan genoeg van.

Vaak keek hij naar de loeries. Die hadden hun nesten vlakbij. Die konden elk ogenblik neerstrijken op die nesten. Hij alleen had geen nest. En hij droomde, fantaseerde en idealiseerde dat nest dat er ook eens voor hem zou zijn. Een huisje aan de kust, bij de kleine steiger; een box voor het eerste kindje, een kleine rotan-wieg. Hij dacht aan al die dingen als hij de vogels bij hun nesten zag en 's-avonds in de tent lag en door de opening de sterren zag: klaar en groot en helder. Duizenden mijlen boven de jungle. Soms was er, als ze op een open plek in het bos uitrustten, een vlinder, en het viel de Ambonnezen en Abel op hoe scherp de toetan toch altijd naar die witte vlinders keek. Alsof dat heel bijzondere vlinders waren. Voor Reitsma wáren het heel bijzondere vlinders: boodschappers uit de wereld van Saskia. Ze kwamen hem zeggen dat ze wachtte. En vanavond zou hij wéér dichterbij haar zijn.

Er waren dagen dat ze niet verder gingen. Abel was er ook slecht aan toe en spuwde vaak bloed. Het was de vraag of hij wel het einde van de tocht zou halen.

Reitsma had dagen dat hij bleef liggen, al was hij woedend dat het

zijn schuld was dat ze niet konden doorgaan. Weer een dag verloren. Weer een dag later op de post. Soms vloekte hij wild voor zich uit, soms lag hij wanhopig te bidden dat hij toch verder mocht gaan.

Maar de jungle had geen haast. Die was rondom hen en had de aanval op dat restant van de troep ingezet. Die jungle had nog nooit haast gehad. Die had al honderdduizend jaar de tijd. Wat maakte hem een dag, een week, een jaar, een eeuw uit?

Ze hakten zich met hun parangs en klewangs een weg. Dwars door dat donkere, vochtige, broeihete bos. Ze zagen dagenlang geen zon en wisten toch dat die zon vlak boven hen was. Maar tussen de zon en hen lag een muur van groen.

Nat en klam en vochtig was deze wereld. Alles wat ze bezaten, en dat was niet veel, ging bederven. Wat gelijmd was liet los. Elk stukje leer begon wit uit te slaan. Het hout werd taai en zette uit. Ieder stuk metaal en ijzer kwam dik onder de roest te zitten. Alles schilferde, rotte en bedierf.

Niets was veilig voor dat bederf. Het hout van de karabijnen rotte en moest met stukken rotan hersteld worden. De scharnieren en gespen van de veldzakken lieten los, de klewangscheden vielen uit elkaar, iedere broek en iedere jas werd een smerig, groezelig gescheurd en waardeloos vod. De puttees gingen aan flarden en de schoenen waren stukken wit uitgelooide leer, vol gaten en scheuren. Er was niets van de uitrusting van deze mannen dat niet bedierf, teloorving en onbruikbaar werd.

En er lagen nog vele dagen voor hen.

Ze naderden de zoetwatermoerassen. Opnieuw doorwaadden ze de stukken bos die half aarde, half water waren. Ze kropen door spelonken van wortels, lianen en rotan-slingers heen, door die zo vele malen door blanken vervloekte prieëlen van rotan, waarin iedere aanraking de steek van een doorn betekent en iedere honderd meter voorwaarts een overwinning.

Ze voelden zich verslonden door een oceaan van groen, die boven en onder en aan alle kanten meedeinde, meegolfde. Ze voelden zich opgevreten en opgeslokt door het bos, dat geen einde en geen begin scheen te hebben. En ze zagen het dwaze in van hun werk met die ongelukkige machetes en parangs, waarmee ze een der wildste gebieden ter aarde te lijf moesten gaan.

Voor niets hadden deze mannen meer belangstelling dan voor het einde, dat ergens, onbereikbaar ver haast, lokte: de post van Nyhoff. Ze zagen de koeskoes, dat vreemde buideldier van het bos, lui en doodstil half verscholen in de blaren hangen, als het ware versuft en verdoofd door de broeihitte. Zo versuft en verdoofd waren zij zelf.

Het kostte gruwelijke moeite om in de namiddag, als ze met hun half vernielde uitrusting het bivak opzetten, iets eetbaars in het bos te schieten. Ze werden gekweld en gepijnigd door duizenden insecten, die hen ook de paar uur slaap ontnamen. En Reitsma lag te denken en te luisteren in die nachten. Hij hoorde ieder geluid in het bos en soms dacht hij aan de tijd dat hij een vreemde angst voor dat bos had gehad. Angst kende hij niet meer. Hij wilde er alleen uit zijn.

In sommige nachten, als er overdag wind boven het bos was geweest, hoorde hij de aarde dreunen. Ver weg kraakte iets... ver weg donderde wat neer. Van ver weg kwam het geknetter als van een mitrailleur tot hem. Hij wist wat dat was: stammen vielen ter aarde. De stammen van de bomen die waren doorgerot, al weken, soms jaren lang. Maar al die stammen hielden elkaar tegen, steunden elkaar. Er was geen ruimte voor een dode boom om te vallen. Aan één grote, taaie liaan hing soms zo'n bosreus, aan de voet door en door verteerd, een hangend lijk in een razend snel levend bos. Totdat de wind was gekomen. En de wind zweepte de liaan weg en de boom verloor zijn evenwicht. Grijpende handen van andere lianen, slingers, zwepen, poogden de boom te vangen, vast te houden, maar hij stortte neer, zwaar en dreunend; op kilometers afstand was het hoorbaar.

Ze stonken naar zweet, vuil en modder. Soms leden ze dorst en sloeg hun hart van vermoeidheid en uitputting tegen hun keel. Maar ze zetten door, vijf mannen die tegen de wanhoop vochten en van een laatste post aan de grote kali droomden. Eenmaal zouden ze er toch moeten komen.

Weer andere nachten. Reitsma lag te ijlen van koorts. En de papoea, die eens de aanvoerder van de dragers was geweest, lag naast hem, kermend van pijn. Hij vroeg iedere morgen hem achter te laten maar ze luisterden niet naar hem. Ze zouden er samen uitkomen. Met geen enkel woord was die afspraak gemaakt, zoiets had alleen maar belachelijk geklonken. Maar zo wist ieder het. En dat gold voor Abel, eens de mandoer van vierentwintig dragers, evengoed als voor controleur Reitsma.

Ze wonden hun benen aan de stammen van dode ijzerhoutbomen, zodat het bloed donkerrood en zwart door hun smerige broeken opwelde, maar hadden geen verband meer om die wonden te verbinden. Het laatste was al lang geleden verbruikt. Hoe lang...? Dat wisten ze niet. Het begrip van tijd was hen ontglipt. Ze wisten alleen de richting door het kompas en de sterren.

Vaak stonden ze hijgend stil en luisterden naar vreemde geluiden die ze dachten te horen. Was daar niet dat geroffel boven de bomen? Waren daar geen papoea's die hen volgden, klaar om aan

te vallen? Was daar weer dat geluid van de casuaristrommen, dat hen op de heenreis steeds had achtervolgd of verbeeldde ze zich dat alleen maar?

Overdag vulden de papegaaien, de kakatoea's en de loeries het bos met hun geschreeuw en gekrijs en meer dan eens wickte een kakatoea laag over hen heen, geschrokken en verbaasd tegelijk. Wat zochten deze wezens daar in de diepte, waarom kropen ze toch zo langzaam over de zwarte aarde, en door het donkere groen? Wat was hun doel? De vogels begrepen er niets van.

Een enkele maal vonden ze een bevolkingspaadje en liepen een paar uur in snel tempo door. Maar daarna kwamen altijd weer de bloeiende lianen die meter na meter als een hermetische versper-ring waren gespannen. En daar waren de bloedzuigers, de patjets, die hen nooit verlieten, omdat er altijd regen was of regen kwam. Je kon ze horen ritselen als je stilstond en als je goed keek zag je ze ook zitten. Iets duivelachtigs hadden die patjets. Ze klommen als denkende wezens in de bomen en lieten zich als je ze passeerde vallen. Of ze kropen tegen je op, langs je laarzen, puttees, en zochten een weg naar het blote lichaam. Haast niets hield hen tegen, deze dunne, nauwelijks een halve centimeter groot zijnde kwelduivels, die zich volzogen met bloed, soms met meer dan vijf kubieke centimeter, die hen tot een afzichtelijke blaas transformeerden. Pas als ze tot barstens toe volgezogen waren lieten ze los. Tegen de patjets hielp muskietenolie, maar ze bezaten geen druppel meer daarvan. De laatste was allang verbruikt. Ze konden de parasieten alleen nog maar doodknippen en van zich afschuiven. Maar iedere weggedrukte patjet liet een klein bloedspoor achter en ieder bloedspoor werd een dag later een jeukend wondje.

Nooit waren ze zonder patjets. Abel bleef ieder ogenblik staan en sloeg ze grommend van zich af. Maar er waren millioenen patjets in dit bos, millioenen van deze effen zwarte, effen bruine en groen-gestreepte kwelduivels, en elk van deze millioenen kon een mens een felle, driehoekige beet, als van een kleine bajonet, bezorgen. Ze hadden niets om zich te beschermen. Alleen wat tabakssap en een mengsel van water en groene zeep. Maar dat hielp slechts voor een enkel uur. Daarna vielen ze opnieuw aan. Nergens konden ze gaan zitten in het bos of de patjets waren bij hen.

Zonder einde was die tocht. Iedere dag was gelijk aan de voorgaande: iedere dag betekende meer uitputting, meer muskieten, meer patjets, meer dorst, meer wanhoop. Ze versomberden en geen van hen geloofde werkelijk dat ze die post van Nyhoff zouden halen. Maar geen van hen zei dat tegen de ander. Ze spraken zelden. Er was niets meer te zeggen. Alles was al gezegd en ze moesten hun adem sparen. 's- Avonds lagen ze verdoofd in de tent, waarvan het

frame nog nauwelijks kon worden gebruikt, zo verteerd en verroest was het.

Ze werden begeleid door het sombere koor der brukkickers, het gejaagde zingen van de krekels en soms door de vreemde, zilveren roep van de maleo.

Ze bereikten de grote kali en zagen de drijvende vegetatie-eilandjes, die langzaam meeschoven met de eb en de vloed. Ze wisten dat ze op de goede weg waren, maar waren te versuft om er blijdschap over te gevoelen. Ze stierven, toen ze zo ver waren, haast van uitputting en Reitsma lag drie dagen verdoofd van koorts. Hij doorleefde een delirium van dromen en toen hij weer bij kennis kwam geloofde hij niet dat hij nog leefde. Hij dacht dat hij al gestorven was.

Enkele malen passeerden ze kampongs. De bewoners keken met verbazing naar dat kleine troepje mensen. Waren dat die machtige toevan van de kust? Zo kenden zij ze niet. Die hadden gevochten met het bos en ze waren bijna aan het einde. Soms kregen ze enig voedsel mee, tegen afgifte van wat waardeloze rommel. Soms merkten ze dat de stemming vijandig was en gingen ze zo vlug mogelijk door.

Ze vermagerden totdat hun vel slap over hun armen en benen ging liggen. En hun gezichten kregen een vreemde, ongezonde, bleekgele kleur. Die kleur was het stempel van het schemerige, vochtige oerbos.

Soms herinnerde Reitsma zich dat hij een journaal bezeten had en dat moest bijhouden. Hij kon er bijna om lachen, om zoiets onbelangrijks en overtolligs als een journaal. Het zat in zijn leren tas en hij had het in geen weken meer daaruit gehaald. Dat zou hij later invullen, als hij terug was. Eerst op de post van Nyhoff, en dan op de bestuurspost aan de kust.

Toen kwam de morgen dat Abel bleef liggen. Hij had de hele nacht liggen hoesten en roggelen en Sahalatu was verscheidene malen naar hem toegekropen. Maar de papoea, eens mandoer over meer dan twintig andere papoea's, had zich omgedraaid en wilde geen hulp hebben. Geen water en geen mokje lauwe koffie. Niets. En 's morgens was hij dood. Hij lag daar lang en mager en z'n ogen stonden wijd open. Dat was een gruwelijk gezicht. De drie Ambonnezen groeven een ondiepe kuil in de zachte aarde, legden Abel daar in en gooiden er toen stenen, takken en bladeren over.

Controleur Reitsma was er bij geweest en had iets gezegd dat de Ambonnezen niet verstonden. Maar toen ze verder wilden gaan was de toevan gaan zitten en omgerold. Hij was zwaar ziek en opnieuw moesten ze wachten.

Er gingen drie dagen voorbij maar Reitsma werd niet beter. Hij

ontwaakte niet meer uit de wilde koortsen van de malaria, en Sahalatu was bezorgd dat ze nog eens een kuil zouden moeten uitgraven.

Opnieuw verzorgde hij de man. Hij waste hem en liet hem drinken, ofschoon het water, aangelengd met de laatste restjes cognac, langs het baardige gezicht van de controleur wegdroop. Dat gezicht was ontstoken en opgezet.

Sahalatu zocht een bepaald soort bladeren en kruiden in het bos en maakte er een aftreksel van. Dat liet hij de zieke man drinken. Maar die sliep door, soms onrustig, brabbelend en mompelend, soms urenlang weggezonden in een eindeloos diepe bewusteloosheid.

De vierde dag was er geen wijziging in de toestand van controleur Reitsma. Toen maakten Sahalatu en de beide andere Ambonnezen een plan. Het was nog een dag of vier gaans naar de post van Nyhoff. Als hij, Sahalatu, hier bleef zouden zij hulp kunnen halen. Het was de enige mogelijkheid er samen uit te komen.

En Sahalatu bleef alleen achter bij controleur Reitsma, en alleen verzorgde hij hem in die kapotgeregende en verteerde groene tent in de jungle. Hij was in de dagen die kwamen de moeder, de vrouw en de verpleegster van zijn chef. Hij waakte over zijn leven zoals hij over het leven van een eigen kind gewaakt zou hebben. En hij wachtte al die eindeloze uren geduldig op het ogenblik dat de groene muren zouden splijten en er hulp voor toean Reitsma en . . . nu ja, ook voor hem . . . zou aankomen.

In die dagen wist Bob Reitsma niets af van pijn en wanhoop, maar Johannes Sahalatu des te meer.

Zijn grootste zorg was dat het leven, dat nog heel zwak in het lichaam van die ander pulseerde, hem tóch nog zou ontsnappen en hij had zich voorgenomen dat leven vast te houden. Daarom week hij niet van de doodzieke man.

Eenmaal naderde een papoea het bivak; hij kwam voorzichtig, aarzelend naderbij en gluurde in de tent. Hij rende weg alsof hij de dood gezien had. Toch had hij alleen maar Sahalatu gezien. Maar Sahalatu had niet veel menselijks meer over zich. Die was een levend skelet.

TWEEDE BOEK

FLUITEN IN DE SCHEMERING

ZEVENTIEN DAGEN NA HET VERTREK VAN CONTROLEUR Reitsma naar de post van Nyhoff stierf Saskia Houwing aan een acute longontsteking.

Dokter Van Dijk en Helleen van Marle waren de laatste drie dagen vrijwel zonder onderbreking in de kleine barak geweest en door hen was iedere menselijke poging aangewend om het wegvluchtende, wegglippende leven vast te houden. Zonder resultaat. Tegen de morgen van de achttiende dag kwam het einde.

De dag daarna gooide de KPM-boot zijn anker op de ree uit. De door dokter Van Dijk al weken geleden aangevraagde medicijnen waren aan boord, maar voor Saskia Houwing hadden die tabletten geen enkel nut meer. Evenmin als de zes kisten gebruiksvoorwerpen die voor het huwelijk van Saskia uit Holland waren verstuurd en uitgeladen werden. Ze bleven dichtgespijkerd staan in de kleine bungalow van zuster Van Marle. Zij zou ze voor Reitsma bewaren. Voor de post waren het wel uiterst emotionele dagen geweest. De gehele kolonie had meegeleefd en er was geen ander onderwerp van gesprek dan het tragische einde van zuster Houwing en het niet veel minder tragische feit dat Reitsma van dit alles nog volkomen onkundig was.

Hellinga had, na overleg met dokter Van Dijk, tweemaal een boodschapper uitgezonden naar de post van Nyhoff, maar de brieven die hij meegaf hadden even goed ongeschreven kunnen blijven. Want Reitsma was al vertrokken toen de eerste kwam en er was geen mogelijkheid hem nog te achterhalen.

Hellinga liet de brieven terughalen omdat ze zinloos geworden waren met hun optimistische, en tegelijk op het ergste voorbereidende, passages; hij wilde in geen geval dat deze gecamoufleerde mededelingen later, na de dood van Saskia, nog door Reitsma werden gelezen.

De andere dag werd het meisje begraven.

De voltallige kolonie stond rondom de groeve, waar pater Roodzand de laatste eer aan zuster Houwing, die tot geen kerkgenootschap behoorde, bracht. Ze waren er allemaal: de ambtenaren, de

mantri's, de papoea's, de papoea-vrouwen en de papoea-kinderen, die eens patiënt van zuster Houwing waren geweest, alle bedienden en het personeel van het hospitaalje. Allemaal stonden ze op het hete, verdorde kerkhof waar pater Roodzand de woorden trachtte te vinden om dat heengaan als Gods wil te motiveren.

Pater Roodzand zag er oud en vermoeid uit. En hij *was* ook vermoeid, want met Hellinga en zuster Van Marle was hij uren lang aan het smalle ijzeren barakbed van het meisje geweest, in de hoop nog met haar te kunnen spreken. Als geestelijke of als goede vriend. Ze had hem niet meer herkend. En nu stond hij op het kerkhof en probeerde zich te herinneren de hoeveelste maal dit was in de meer dan twintig jaar dat hij op Nieuw Guinea werkte. En of dit de laatste maal zou zijn. En waarom . . . waaróm waren het zo vaak jonge mensen? Je kon dat natuurlijk wel aannemelijk maken met tactisch uit de Schrift geciteerde aanhalingen, maar het bleef wonderlijk en het *leek* wreed, dat God juist zoveel bibit, zoveel jong, opgroeiend gewas, tot zich riep. Ja, de wegen Gods waren vaak toch wel heel onbegrijpelijk voor een mens, ook al was die mens dan zelf een dienaar Gods.

Pater Roodzand liet z'n blik langs al die strakke gezichten gaan, witte gezichten van de baroes, van de mannen en vrouwen die nog niet zo lang geleden naar dit eiland waren gekomen; de gele gezichten van de oldtimers en de donkere van de bewoners van het land. Ieder van hen zou dit heengaan anders begrijpen, anders uitleggen, anders inzien; maar al die blanken en al die papoea's waren verwonderd dat juist zoiets jongs en liefs en goeds als Saskia moest sterven.

Hij las, eerst in 't Nederlands, daarna in 't Maleis, een gedeelte uit het tiende hoofdstuk van Johannes, de eerste zeventien verzen, waar geschreven staat:

— *Voorwaar, voorwaar ik zeg U: Wie niet door de deur ingaat in de schaapsstal, maar van elders inklimt, die is een dief en moordenaar; maar wie door de deur ingaat, die is een herder der schapen. Deze doet de deurwachter open en de schapen horen zijn stem, en hij roept zijn schapen bij name en leidt ze uit. En als hij zijn schapen uitgelaten heeft, gaat hij voor hen uit en de schapen volgen hem, want zij kennen zijn stem. Doch een vreemde volgen zij niet, maar vlieden van hem, want zij kennen de stem der vreemden niet. Deze vergelijking zeide Jezus tot hen, maar zij verstonden niet wat het was, dat Hij tot hen zeide. Toen zeide Jezus wederom tot hen: Voorwaar, voorwaar zeg ik U: Ik ben de deur der schapen. Allen, die vóór mij gekomen zijn, zijn dieven en moordenaars geweest; maar de schapen hebben naar hen niet gehoord. Ik ben de deur:*

zo iemand door mij ingaat, zal hij zalig worden, en hij zal in- en uitgaan en weide vinden. Een dief komt niet dan opdat hij stele, slachte en verderve; ik ben gekomen, opdat zij het leven en overvloed zullen hebben. Ik ben de goede herder. De goede herder laat zijn leven voor de schapen; maar de huurling, die geen herder is, wien de schapen niet toebehoren, ziet de wolf komen en verlaat de schapen, en vliedt, en de wolf grijpt en verstroot de schapen; en de huurling vliedt, omdat hij een huurling is, en geen hart voor de schapen heeft. Ik ben de goede herder, en ken de mijnen en word van de mijnen gekend, gelijk de Vader mij kent, en ik de Vader ken; en ik laat mijn leven voor de schapen. En ik heb nog andere schapen, die niet van deze stal zijn; deze moet ik óók toebrengen, en zij zullen mijne stem horen, en het zal één kudde en één herder worden. Daarom heeft de Vader mij lief, omdat ik mijn leven laat, opdat ik het wederneme.

Het was na die woorden heel stil geworden en een paar bestuursvrouwen hadden zich omgedraaid en waren snel heengegaan. Toen wierpen ze allen wat aarde op de ruwe, onbewerkte houten kist. Er was geen familie van het meisje. En er was geen familie van de man, die zich voorgenomen had over enkele weken met haar in 't huwelijk te treden. En zo was het eerst zuster Van Marle die de stenige, zwarte aarde door haar vingers liet glijden en daarna pater Roodzand, Hellinga, dokter Van Dijk, David Heeroma, de doodzieke dominee Nyhoff die zich met moeite naar de begraafplaats had gesleept, en voorts al die andere mannen en vrouwen van de post, Nederlanders en papoea's. Tot de beide huisbedienden van Hellinga, Jolly en Joe.

Tot slot had pater Roodzand gebeden en daarna waren ze naar hun huizen teruggegaan.

— — — — —
Assistent-resident Hellinga had het in de dagen die daarna kwamen niet gemakkelijk. Hij had een paar gesprekken met dokter Van Dijk gehad en deze had enkele malen laten doorschemeren, dat het toch eigenlijk onverantwoordelijk was geweest Reitsma onder deze omstandigheden op patrouille te laten gaan. Hellinga was kwaad geworden en er waren harde woorden tussen beide mannen, die goede vrienden waren, gevallen. Hellinga had de ander er op gewezen dat hij lang genoeg geaarzeld had maar dat het een kwestie van dienst was geweest. En Van Dijk had gezegd dat het nonsens was in sommige gevallen de dienst te laten voorgaan. Die patrouille had ook later kunnen worden ingezet.

Ze waren het niet eens geworden en het was jammer dat ze niet begrepen dat de over en weer gedane verwijten uitsluitend bestemd

waren om hun verdriet, spijt en teleurstelling over het sterven van dat meisje af te reageren. Ze zochten een uitweg, een doelwit voor hun verdriet; en ze gebruikten elkaar als dat doelwit.

Maar Hellinga wist ook dat Van Dijk niet de enige was die er zo over sprak; alle vrouwen van alle bestuursambtenaren hadden er precies dezelfde mening over, daar behoefde hij zich geen illusie over te maken. De mannen zwegen en hadden er hun eigen gedachten over. Maar de vrouwen zwegen niet en hij verwachtte nog een hele boel narigheid en verwijt en geroddel als Reitsma eenmaal op de post terug zou zijn.

En voor het eerst kreeg assistent-resident Hellinga spijt dat hij een paar jaar tevoren maar niet weg was gegaan, toen hem de kans geboden werd. Geen sterveling in de hele wereld zou hem ooit één seconde dankbaar zijn dat hij de dienst had laten voorgaan in het geval Reitsma. Iedereen zou hem alleen maar wreed en hard en onmenselijk vinden; en een felle dienstklopper, die de laatste dagen van een jong leven had verknoeid. En wie weet wat ze hem nog meer in z'n schoenen zouden schuiven.

Den Haag en Batavia zouden hem evenmin dankbaar zijn, aangenomen dat men zich daar realiseerde wat hier was gebeurd. Den Haag en Batavia realiseerden zich over het algemeen maar heel weinig als het om Nieuw Guinea ging, tenzij het statistieken waren van de bevolkingstoename of -afname, of statistieken voor het coprafonds. En het was de vraag of ze zelfs *die* lazen.

Maar tegen de komst van de jonge Reitsma zag hij op als tegen een berg.

Een paar dagen na de begrafenis van Saskia Houwing liep hij bij pater Roodzand binnen. Deze schoof z'n papieren bij elkaar en ging bij hem zitten. Ze staken beiden een pijp op en daarna liet de pater bier brengen. En zo zaten ze daar, zonder te spreken, minstens een half uur lang. Elk wist van de ander waaraan hij dacht. Een paar maal probeerde Hellinga het begin van het gesprek te vinden, hij wist precies waarvoor hij was gekomen, maar het was moeilijk dat gesprek te beginnen nu de ander zo nadrukkelijk bleef zwijgen. Hellinga vond dat pater Roodzand het hem niet bijzonder gemakkelijk maakte.

En pater Roodzand blééf zwijgen. Hij zat daar te roken, dronk zijn bier en was blijkbaar hoegenaamd niet belangstellend naar de reden van Hellinga's komst.

Het regende zachtjes en in een der hoeken van de bungalow begon het te lekken. Hellinga luisterde naar dat geluid: eerst was er één druppel geweest . . . toen waren er een paar nagekomen, en nu was het alsof iemand met een penhouder gaatjes prikte in een groot vel strakgespannen papier. Hij betrapte zich er op dat hij probeer-

de het aantal druppels dat naar beneden viel te tellen.

En aldoor zat hij maar te wachten tot de ander hem iets zou vragen. Maar die vroeg niets. Die rookte alleen en dronk bier. Die keek voor zich uit, de donkere tuin in, waar een domme, trotse, dwaze casuaris rondscharrelde en net deed alsof hij major domo van de hele bedoening was.

— Over een paar dagen verwacht ik Reitsma terug, Roodzand.

De pater knikte instemmend en begon kleine, symmetrisch ronde rookwolkjes naar een zwerm muskieten weg te blazen. En toen er na die opmerking van Hellinga niets volgde zei hij na een halve minuut hernieuwd zwijgen:

— Ja, dat zal wel. Heb je al bericht van hem?

— Nee, natuurlijk niet, wie zou dat moeten brengen. Maar ik heb een tijdschema gemaakt en ik denk dat hij vandaag of morgen wel móet binnenvallen.

— Niet zo best voor jou, Hellinga, om 't hem te moeten vertellen.

— Nee, dat is niet zo best. En daarover wilde ik wel eens met je praten, Roodzand. Je weet dat ik niet iemand ben die een ander probeert voor z'n karretje te spannen, maar ik moet je eerlijk zeggen dat ik met dit geval zwaar in m'n maag zit.

— Kan ik me best voorstellen, Hellinga, het is een beroerde geschiedenis.

De ander zweeg even. Hij ging rechtop in de leunstoel zitten en keek de pater een beetje hulpeloos aan. Die zag dat wel en kwam tot de ontdekking dat het de eerste maal was dat hij deze grote, stuurse, stugge assistent-resident in al die jaren niet zo bijzonder zelfverzekerd zag. Er moest wel iets met hem aan de hand zijn. En pater Roodzand vermoedde dat hij wist wat dat was. Toen zei de bestuursambtenaar snel, een beetje gejaagd:

— Kijk Roodzand, het ligt natuurlijk op mijn weg om het die jongen te zeggen als hij hier komt, maar ik had gedacht, zou jij, als geestelijke, en eigenlijk ook als vriend, niet eerder de geschikte man zijn om dat te doen? Ik hoop dat je me begrijpt... maar werkelijk... het is niet eenvoudig voor mij. Zoiets ligt me slecht, je weet dat.

Pater Roodzand reageerde heel anders dan Hellinga had verwacht.

— Ik wist dat je me dit kwam vragen toen je binnenkwam, Hellinga, maar je had beter kunnen wegblijven, want ik doe het niet. Ik denk er niet aan. Jij hebt Reitsma daar naar toe gestuurd en jij moet dat met hem uitpraten. Dat is jouw taak en niet de mijne. Hij wachtte even... hijgde licht, en ging toen door: — Nee, ik denk er niet aan, en het spijt me dat je mij dit hebt gevraagd, Hellinga. Natuurlijk heb je gedacht: dat weigert die ouwe grossier in Gods woord niet. Maar die weigert het wél. Omdat het voor mij

net zo zwaar is als voor jou, en dat vergeet jij. Goed . . . ik zal met die jongen praten, maar eerst jij en dan ik!

— Roodzand, je begrijpt me helemaal verkeerd en . . .

— Nee, ik begrijp je donders goed, Hellinga, ik begrijp je precies. Jij ziet in mij wat iedereen hier in me ziet als er eentje wordt geboren of doodgaat of alleen maar in de nesten zit: een officieel aangestelde druk-op-de-knop-troost-automaat met altijd prijs, en nacht en dag ter beschikking. Goed, dat zal dan wel m'n taak zijn, maar jouw taak is die jongen in te lichten. En je zult hem inlichten, ook al moet je jezelf daarvoor binnenste buiten keren, Hellinga. Dat is de consequentie van je baantje; je hebt je wel afgezonderd en je hebt wel een muur om je heengetrokken, en jij zegt wel dat je die God van mij niet nodig hebt . . . best . . . maar red dan jezelf ook. Nee . . . ik laat me hier niet voor lijmen . . . al zou ik het bijna nog doen omdat je m'n vriend bent.

Hellinga zakte in z'n stoel terug. En toen zei hij: — Soms kan ik dit land haten als de pest, Roodzand.

— Natuurlijk doe je dat, maar wat wil je daarmee zeggen? Ik haat het ook periodiek. Bijvoorbeeld de laatste week. Ik kan me niet voorstellen dat ik dit land ooit zo gehaat heb als die dag dat Saskia daar in die barak lag, dood, dood, dood . . . en wij niet in staat haar de dingen te geven die misschien nog hadden kunnen helpen. Ja . . . ik haatte dit land toen, Hellinga, en dat doe ik vandaag ook. Maar vergeet niet dat alle blanken die hier waren dit land altijd hebben gehaat en liefgehad. Ja, ook liefgehad, al klinkt dat nou nog zo sentimenteel. Er waren altijd kerels die er zich aan verslingerd hebben om God weet welke verstandige of idiote reden. Lang niet altijd om geld en een positie, dat weet je net zo goed als ik. Wel, ik denk dat dit eiland toch wel een beetje behekst is door al die duivels en geesten en demonen en de rest van dat heidense spul daar verderop. En voor ons geldt precies hetzelfde, anders zaten jij en ik hier op het ogenblik niet. Jij kon je pensioen zitten opmaken in Den Haag en ik . . . maar waar klets ik over. We blijven hier omdat we niet weg kunnen en niet weg willen. Omdat we dit land haten en liefhebben, Hellinga; ja, tegelijk haten en liefhebben. Maar laat dat onder ons blijven, want zulke dingen moet je niet buiten de deur zeggen als je niet wilt dat ze ons allebei voor zwaar getikt uitmaken. En waarschijnlijk zijn we dat ook wel.

— Ja, ik vraag me vaak af, waarom zitten we hier eigenlijk? Den Haag en Batavia zijn er ons niet dankbaar voor en de papoea's begrijpen onze aanwezigheid hier niet. Ja . . . waarom eigenlijk?

— Dat is voor mij eenvoudiger dan voor jou, Hellinga; ik geloof nu eenmaal dat ik hier door God ben aangesteld. Ja . . . aan zulke dingen geloof jij niet, jij noemt dat metafysische kolder, maar

goed . . . ik geloof er wel aan. In ieder geval: ik heb m'n werk hier en al was er nooit zóveel succes dat je het van de daken zou willen schreeuwen, toch geloof ik dat het z'n nut heeft gehad dat ik hier heb mogen werken. En voor jou geldt precies hetzelfde. Alleen zie jij het doel, de zin niet. Nog niet, misschien later. Als je hier vandaan bent pas.

Hellinga overwoog de woorden van pater Roodzand. In gedachten zag hij een rij jonge mensen naar Nieuw Guinea komen. Vol hoop en vol idealen. En wat was daarvan terechtgekomen? Bijna niets. Omdat het moederland, dat toch eigenlijk een thuisfront moest zijn, er niets van begreep, er niets mee te maken wilde hebben. Nieuw Guinea . . .? Dat was toch een non-valeur! Dat kostte alleen geld. Dat was toch dat eiland dat nooit iets opbracht? Dat was toch dat eiland van die zendelingen en missionarissen en wat overspannen BB-ambtenaren?

En hij dacht aan de man wiens ondergang hij voor een deel had meebeleefd: resident Lulofs, de eerste resident van Nieuw Guinea die niet van uit de verte, van uit Ternate of Ambon, resideerde maar die hier zelf was, hier woonde en hier tenonderging. Die hier werkte omdat zijn regering hem beloften had gedaan. Grote beloften. Men zou dit en men zou dat. Maar ondanks die beloften zag hij z'n ambtenaren op de buitensposten naar de bliksem gaan. Geen echte hulp, geen echte steun, geen medicijnen, geen geld, geen materiaal voor huizen, geen . . . niets! Al zijn mannen gingen stuk voor stuk tenonder aan koorts en heimwee, wanhoop en ellende, en Lulofs was een van hen en ging mèt hen tenonder. Maar wie kent in het moederland de naam Lulofs? Wie weet wat dat zelfde moederland, zo degelijk, zo godvruchtig, zo fatsoenlijk, naliet toen Lulofs en z'n mannen naar de hel gingen? Geen sterveling die het daar weet. Hoeveel honderd Nederlanders *kennen* de naam Lulofs? Lulofs, die alles gaf en tenslotte z'n leven. Volledig gedesillusioneerd kwam het einde in Manokwarie. Een gebroken man. Die gruwelijk verraden was door dat zelfde moederland dat hem alles toezegde, alles beloofde, maar niets nakwam.

En Lulofs was er maar één van de honderden die sinds de eerste bestuursvestiging op Nieuw Guinea ten onder gingen. Die niet opgewassen waren tegen dat land dat altijd bezig is ieder die branie genoeg is om voor die kust te ankeren en dat land in te gaan, terug te drukken, te vermoorden en uit te wissen. Dat was de les van die ene, kale, grauwe grafsteen van Lulofs, de eerste resident van het minst getelde Kroondomein.

Hij hoorde de zware, diep uit z'n keel opwellende stem van Roodzand weer:

– Waarom we hier zijn . . .? Omdat hier een paar miljoen mensen

in nood verkeren. Omdat het verraad zou zijn, gemeen, vuil, smerig verraad als we ze nú in de steek lieten. Dat zou de grootste misdaad zijn die wij dit land konden aandoen. Ook al zijn er dan kamergeleerden in dat brave moederland die in hun ethische dagdromen ontdekt hebben dat het eigenlijk toch maar het beste is als we de mensen hier laten leven zoals ze willen leven en laten sterven zoals ze willen sterven.

— Wist je, Roodzand, dat ze Lulofs rapporten in Batavia niet eens lazen, die hij ze maand na maand stuurde?

— Dat doen ze toch de jouwe ook niet, Hellinga, maar dat is geen reden er mee op te houden. Die dingen kom je in onze hele geschiedenis tegen en toch zijn er telkens kerels geweest die tegen onwil, onbegrip, tegenwerking en openlijke vijandschap oproeiden. Zo was het in 1828, toen we onze eerste post stichtten, Fort du Bus, en het is vandaag niet anders. Maar we gingen door, tegen alle onverschilligheid van dat thuisfront in en tegen alle vijandschap van dit land. De kinderen op de Nederlandse scholen leren algemene en vaderlandse geschiedenis, Hellinga, maar dacht je werkelijk dat ze ooit iets hoorden over het werk van Nederlandse soldaten, Nederlandse marinemensen, Nederlandse bestuursambtenaren, zendelingen en missionarissen op Nieuw Guinea? Dat staat niet in die boekjes. Dat staat alleen tussen de regels van smerige, oude, door motten en vocht en andere smeerlapperij opgevreten rapporten, die voor eeuwig staan opgeborgen in de donkerste en verste hoeken van departementsvlieringen. Geen sterveling die er ooit naar omkijkt. En hoe zouden ze daar in dat land dan kunnen weten van strijd die hier gestreden werd en die we nog strijden! Een strijd van mislukking en winst, van ziekte, moord en dood, van aftocht en terugkeer, van wanhoop en ellende. Jij weet het, Hellinga, dat haast iedere vestiging een tragedie was. Een tragedie tegen koorts, beri beri, regen. Als de Setengah Kompenie, de Gouvernementsmarine, kon spreken! Als de onbekende soldaat van Nieuw Guinea kon spreken, Hellinga! Als heel Zuid Nieuw Guinea kon spreken... Merauke en omgeving bijvoorbeeld... ik denk dat menig jong departementsambtenaar wit om z'n neus zou worden en God en al diens heiligen zou danken dat hij een hele of halve eeuw later is geboren en dat niet hoefde mee te maken!

Pater Roodzand slokte z'n bier een beetje onbeheerst naar binnen. Hellinga keek hem aan en er was iets als een glimlach over het harde, diepgelijnde en verweerde gezicht van de bestuursambtenaar.

Maar pater Roodzand was nog niet klaar.

— En laten we maar helemaal niet spreken over de zending en de

missie hier. Hoeveel generaties zendelingen en missionarissen waren hier al en . . . hoe ver, hoe hopeloos ver is Nieuw Guinea nog van het paradijs af! Als je spreekt van werk zonder haast enig zichtbaar resultaat . . . dan óns werk. Het was alleen strijd, strijd, strijd en nog eens strijd. Maar ook daarvan weten ze ginds niets.

Dacht je dat ze daar ooit een naam hadden gehoord als Bink of Van Hasselt, of Verschueren of Vertenten? Ga eens na wat Bink deed, die een have eeuw geleden met z'n gezin op Poelau Roon woonde, tussen de zee en de bergen en bij een volk dat hem alleen maar haatte en weg wilde hebben. Bink was zendeling en hij begroef ze achter elkaar, z'n vrouw en al z'n kinderen. Tenslotte moesten ze hem daar zelf begraven. En weet je wat z'n resultaat was? De winst? Het saldo? Niet één bekeerling . . . hoor je Hellinga . . . nog niet één! En wat voor Bink geldt, geldt voor Vertenten, voor wie ik persoonlijk een grenzenloze eerbied heb, niet alleen voor wat hij deed aan de Zuidkust, onder de Marind Anim, maar om z'n hele houding en z'n wil om door te zetten toen alles in elkaar dreigde te donderen. Toen werd hij pas zichzelf. Onze kerk is niet zo bar scheutig met heiligverklaringen en Vertenten heeft natuurlijk geen schijn van kans. Die is trouwens al weer bijna vergeten. Zoals wij al tijdens ons leven vergeten zijn, Hellinga. Wij, die maar amateurs zijn in vergelijking met de Vertentens en Lulofsen.

Ze zaten naast elkaar, de pater en de assistent-resident. Twee mannen gehard door het leven op dat eiland, allebei in de zestig, allebei rijp aan ervaring en mensenkennis. En rijp aan teleurstelling. Toen zei de bestuursambtenaar: — Hoe lang blijf je nog hier, Roodzand?

— Ik denk dat ik hier voorgoed blijf, Hellinga. Wat zou ik trouwens moeten doen? Voor een andere missiepost word ik te oud, voor dorpspastoor ongeschikt en tenslotte . . . ik ben hier nog lang niet klaar. Ik kan nog wel wat jaren mee en ik had je juist vandaag of morgen willen vertellen dat ik op tournee wil. Tenminste . . . als die ellendige rheuma niet al te hoog in m'n botten klimt en de malaria me nog een tijdje met rust laat. Maar zeg . . . Hellinga . . . wat doen we nou met die Reitsma?

— Ik zal eerst met hem spreken en dan hoop ik dat jij de rest wil doen.

— Natuurlijk zal ik dat. Maar werkelijk . . . neem die eerste last van me over, Hellinga. Ik ben niet zo heel jong meer en soms heb ik het gevoel wel eens dat ik voor m'n baantje niet meer geschikt ben. Er moest nodig een jonge vent bij komen.

Ze staken allebei een nieuwe pijp aan. Buiten ging het harder

regenen. Langs de drempel zag Hellinga wat schuifelen. Hij pakte een lege bierfles en smeed die in de richting van de rat.

Toen stond de oude pater op; hij kwam naar Hellinga toe en legde z'n zware, dooraderde hand op diens schouder.

— We zullen maar doorgaan, Hellinga, en er het beste van hopen. En laat ons vooral hopen dat ze daar in Holland tenminste voor ons bidden, want dat hebben we hard nodig. Jij als ongelovige, ik als priester. We kunnen er werkelijk allebei niet buiten. En ze zullen hard, verduiveld hard voor ons moeten bidden, willen wij hier overeind blijven staan en geen wrak worden als Nyhoff. Ja . . . laat ze voor ons bidden, voor Nieuw Guinea en voor alle mensen daar, alle zwarte en alle blanke mensen. Maar ze zullen hard, ongelooflijk hard moeten bidden om het te redden, Hellinga, geloof met

EN STEEDS MEER VRAT DE ONRUST OP DE POST door over het lot van controleur Reitsma. Hij was nu al langer dan twee maanden weg en geen enkel bericht had Hellinga bereikt.

Iedere dag wachtte men op dat bericht, maar iedere dag ging voorbij en bracht geen nieuws. Er waren bijeenkomsten met de bestuursambtenaren op het kantoor van de assistent-resident, waar men urenlang over kaarten lag gebogen en waar plannen werden gemaakt om Reitsma tegemoet te lopen. Niemand waagde het 't ergste uit te spreken, maar iedereen hield in z'n hart met die mogelijkheid rekening.

Hellinga was in die dagen voor z'n ondergeschikten uiterst onhandelbaar. Er was weinig voor nodig om hem te laten uitbarsten en de stemming in de kolonie was heel gedrukt.

Tien weken gingen voorbij en in al die weken was er nooit één bericht van controleur Reitsma.

Toen besloot Hellinga een patrouille uit te sturen. Er moest iets gebeuren; hij mocht niet langer wachten. Het zou geen sterke patrouille worden, maar hij ging zelf mee. Misschien hadden ze geluk.

Vijf dagen hadden ze nodig om een troep van drie ambtenaren, tien dragers en twee Ambonnezen uit te rusten. Men zou via de voormalige post van Nyhoff het bos ingaan, daarna langs het spoor van Reitsma's troep.

Maar op een avond, een paar dagen voor het vertrek der patrouille, werd een papoea naar het witte huis van Hellinga gebracht. De man was er beroerd aan toe. Kapotgelopen voeten, broodmager en onder de tropenzweren. Hakkellend en stotterend van zenuwen vertelde hij een verward verhaal, maar het was niet zó verward, of Hellinga begreep wat er aan de hand was. Controleur Reitsma was heel ver gegaan, zo ver dat de dragers er het bijltje bij hadden neergegoid. Omdat ze het land van de geesten niet in wilden gaan, niet in konden gaan. Hun voorvaderen hadden het verboden.

Er waren nog een paar andere papoea's die ook in de buurt waren. Die dorsten niet te komen, waren bang voor straf van de Kompenie. De rest was verstrooid in het bos... en ze waren verdwenen... de een hier... de ander daar...

Hellinga zat een uur lang verbijsterd in z'n stoel. Hij rook als het ware de ondergang van Reitsma met de paar mannen die nog bij hem zouden zijn. Sahalatu... en de andere Ambonnezen. Zouden ze ooit in de gelegenheid zijn met zo weinigen de terugtocht te volbrengen?

Hij stond op en liet z'n ambtenaren roepen. Ze spraken heel de nacht samen en er werd besloten de volgende dag te vertrekken. Men wist nu de richting.

Maar de volgende dag kwam een andere boodschapper aan, een papoea van Nyhoff's voormalige zendingspost, met een in een leer foudraal gesloten brief. Die brief was van sergeant Johannes Sahalatu, haast onleesbaar geschreven, vol fouten en doorhalingen, maar de inhoud bracht de volledige opheldering. Reitsma en de Ambonnezen waren op de post bij de Lorentz-rivier aangekomen en hoewel de toean heel erg ziek was geloofde de schrijver van de brief dat er een kans was dat hij in leven bleef. Hij kon echter niet vervoerd worden. Het was het beste als men de motorboot, de Prinses Juliana, stuurde. Liefst zo snel mogelijk, want er was vrijwel niets eetbaars meer op de post.

De avond van die dag vertrok de Prinses Juliana. Hellinga en pater Roodzand, dokter Van Dijk en zuster Van Marle gingen mee aan boord.

De Ambonnezen brachten hem in een geïmproviseerde rotandraagbed uit de prauw aan boord van de Prinses Juliana. Sahalatu, mager en vermoeid, wees de mannen de ingang van de kleine kajuit. Over het lichaam van Reitsma lag een groot stuk dun linnen dat hem tegen de felle zon en de insecten beschermde.

In de kajuit stonden de ramen tegen elkaar open en voorzichtig, aarzelend, nam zuster Van Marle het doek weg.

En daar lag controleur Reitsma. Maar het was een andere Reitsma, dan die een paar maanden geleden was weggegaan. Die dag woog hij ongeveer honderd dertig pond, nu hoogstens tachtig. Hij was letterlijk vel over been geworden; de huid van de handen en armen hing slap en donker in plooiën neer, en er was geen beweging in dat lichaam. Het gezicht was volkomen onherkenbaar door een verward gegroeide baard en de ogen waren gesloten. Alleen een licht hijgende, onrustige ademhaling en een bijna voortdurende

siddering van de oogleden waren het bewijs dat er in dat uitgeteerde karkas nog leven school. Maar niet zo heel veel leven meer.

De mannen zagen zonder een woord te spreken op het verziekte, slappe lichaam van Reitsma neer. Zuster Van Marle beet zich op de lippen en pater Roodzand mompelde binnensmonds allerlei onverstaanbare geluiden.

Sahalatu begon zacht tegen hen te praten. Hij had veel geleden . . . iedere avond was de koorts opgekomen en hij was bang geweest dat de toean vandaag niet gehaald zou hebben . . . maar nu leek het iets beter te gaan . . .; hij had die laatste weken geen medicijnen meer gehad, maar kruiden gezocht waarvan hij wist dat ze hielpen. Soms was de toean wild geweest en had willen weggaan; dat was een ongelukkig gezicht geweest want hij kon niet meer staan, zo verzwakt was hij. Eigenlijk was het een wonder dat de chef nog leefde. De laatste tocht van het bosbivak naar Nyhoff's post was het ergste geweest, daarover wilde hij maar liever niet meer spreken, want toen was hijzelf ziek geweest. Hoe ze daar met de toean waren gekomen kon hij zich niet meer precies herinneren. Maar ze hadden het gehaald.

Dokter Van Dijk nam de pols van Reitsma en telde. Daarna beluisterde hij het hart. Hij keek ernstig en haalde z'n schouders op. Zuster Van Marle sloeg een paar wespen weg en ineens was het alsof Reitsma zich bewust werd waar hij was. Z'n oogleden beefden en toen trokken ze op, eerst het rechter, toen het linker. En met een heel vreemde, zonderlinge, haast binnenwaarts gerichte blik, keek de man in de gezichten van hen die daar bij hem stonden. En dat duurde een volle minuut.

Een mens zo te zien kijken was niet prettig. Het was griezelig. Het was alsof iemand zo vanuit de dood opnieuw het leven inkeek.

Daarna sloten de oogleden zich weer en niemand wist of Reitsma hen had herkend of niet. Hij verroerde zich niet en was weer ingeslapen.

En de machine in de motorboot sloeg aan, 't vaartuig draaide en zette koers op de bestuurspost.

— — — — —

Aan het einde van de tweede dag kwam Sahalatu naar Hellinga toe. De Ambonnees zag er opgewonden en gejaagd uit.

— Toean is wakker, zei hij zacht; — ik geloof dat hij iets wil zeggen. Reitsma lag met wijd open ogen naar de lage zoldering van het vertrekje te staren. Het magere vel langs de kaken vibreerde zachtjes en de handen, die slap langs het lichaam lagen, maakten de indruk alsof ze eigenlijk niet bij dat lichaam meer hoorden.

Toen dwaalden de starende ogen van de zoldering af en keken naar

de beide mannen die binnenkwamen. Ja . . . hij herkende hen. Een glimlach speelde om de magere, ingevallen mond, des te magerder nu zuster Van Marle dat gehavende en wasgele gezicht geschoren had.

Toen ging die mond open, heel langzaam, heel voorzichtig, en die mond vormde de eerste woorden: — Meneer Hellinga . . . pater Roodzand.

Hellinga voelde aandrang weg te rennen uit de kajuit. Hij wist dat hij een der moeilijkste momenten in z'n leven tegemoetging. Wel . . . er was geen keus. En steeds duidelijker herkende de zieke man hen. Het was precies alsof hij uit een lange, lange slaap ontwaakte en bezig was droom na droom van zich af te schudden. En het werd helderder en helderder om de man heen en plotseling zag hij dat die ene er niet was die daar toch moest zijn tussen die anderen.

De ogen kregen een vragende uitdrukking en de vier mannen en dat ene meisje kenden de naam die nu ging komen. Even later was daar de naam: — Saskia . . . ?

Hellinga kwam naar voren en op hetzelfde ogenblik wist hij dat geen macht ter wereld hem kon dwingen onder deze omstandigheden de waarheid te zeggen. Hij boog zich voorover en zei zachtjes: — Je moet nog even wachten, m'n jongen, ze komt straks bij je.

De man werd onrustig. En nog eens was daar die naam: — Saskia . . . ? En voor de tweede maal loog Hellinga, gebogen, oud en treurig: — We gaan naar huis Bob, en straks komt alles goed.

Hij zag iets glinsteren en een grote, blinkende, sidderende traan liep langs het benige gezicht van de zieke man. Hij zuchtte en sloot z'n ogen. Hij sliep in en keerde terug naar dat verre land van lichtblauwe en grijze droomgestalten, van bloeiende Afrikaantjes, wegwaaiende vlinders en een donker meisjesgezicht dat hem beoedigend toelachte.

Ze brachten hem rechtstreeks van de boot naar de barak. Zuster Van Marle verpleegde hem en behalve Hellinga, pater Roodzand en dokter Van Dijk mocht alleen Sahalatu hem bezoeken. En het had moeite genoeg gekost Sahalatu ervan te overtuigen dat het voor Reitsma beter was dat hij niet steeds in de kamer was. Terneergeslagen was de Ambonnees weggegaan.

Na drie dagen kwam dokter Van Dijk bij Hellinga en zei hem dat Reitsma in staat was de waarheid te horen, ofschoon hij nog uiterst zwak was en dat voorlopig ook wel zou blijven. Het was trouwens de vraag of hij weer geheel zou herstellen. Hij was door en door verzwakt en 't herstel was geen kwestie van een paar weken, maar zou maanden vergen.

Ditmaal ging Hellinga alleen. Dokter Van Dijk liep even met hem mee.

Helleen van Marle schikte de kussens nog wat en toen stond de man voor het bed van de jonge controleur.

De ogen van Reitsma stonden als twee gloeiende koolspitsen in z'n hoofd en die koolspitsen boorden zich recht in de ogen van de assistent-resident. De man richtte zich op z'n ellebogen op en keek Hellinga verwonderd aan. En hij vroeg, ongeduldig en met een vreemde, vlakke stem: — Waar is Saskia...? Ze zou toch komen? Hellinga keek hem treurig aan en hij wist dat hij de woorden was vergeten die hij al dagen geleden had gerangschikt om ze in de voorgenomen volgorde op te zeggen. Hij zag alleen dat magere lijf en die donkere koolspitsen. En onbeholpen zei hij: — Saskia is er niet, Bob.

En de ander vroeg, met nog meer verwondering: — Maar waar is ze dan, meneer?

Toen verzamelde Hellinga alle moed die hij bijeen kon brengen en snel en zacht zei hij de dingen die gezegd moesten worden:

— Bob, Saskia is hier niet meer. Ze was erg ziek en we hebben haar niet kunnen behouden. We hebben ons best gedaan, maar niets kon haar meer helpen. Ze heeft helemaal geen pijn gehad, Bob... en ze heeft veel naar jou gevraagd. Ik denk dat het met haar wel allemaal in orde zal zijn en dat haar liefste wens is dat jij beter wordt. Maar pijn heeft ze niet gehad, helemaal niet. Het was een wonder zo zacht als ze heenging, Bob...

Reitsma's ogen gingen nog feller en donkerder en vuriger gloeien.

De magere mond sloot zich en de kaken stonden breed en hard en benig uit. Alleen het vel hing er slap omheen.

— Is Saskia dood, meneer?

Hij knikte.

— Hoe lang geleden, meneer?

— Zes weken, Bob.

— Zes weken... En vroeg ze naar me?

— Iedere keer, Bob. Maar pijn had ze nooit.

Achter Hellinga kraakte iets. Hij wierp een blik terzijde en zag de grote gestalte van pater Roodzand. Hij had een gevoel alsof een bode des hemels was binnengekomen.

De ogen van de zieke man boorden zich in de ogen van de geestelijke.

— Is ze dood, pater Roodzand?

— Ja Bob, dood voor de mensen hier, maar ze leeft ergens anders even lief voor jou. Het is met haar nu allemaal goed, daar kun jij je hoofd rustig op neerleggen, m'n jongen.

De man op het bed sloot z'n ogen. Maar even later opende hij ze weer. En hij vroeg nog eens:

— Is dat waar, meneer Hellinga?

En Hellinga knikte.

— Is dat waar, pater Roodzand?

En de pater knikte.

En dat was het moeilijkste, ellendigste, verschrikkelijkste ogenblik. Want hij vroeg het nog tweemaal aan beide mannen en beide keren moesten ze die vraag bevestigen.

Waarschijnlijk joeg heel het leven van de man als een razend snelle film aan hem voorbij. Met flitsen van een wereld van modder, slijk en moeras. En flitsen van eindeloze dagen en nachten met regen en malaria, wanhoop en pessimisme. Flitsen van de mislukking. En dan de laatste tocht . . . terug naar het leven, naar het meisje daar op de post. Het meisje dat zelf het leven was. Maar ze was het leven niet meer . . . ze was dood . . . ze zeiden het tegen hem . . . ze hadden het nòg eens gezegd en nòg eens . . . hij droomde niet meer . . . hij was klaar wakker . . . dit was geen droombedrog, dit waren geen kwellende demonen die hem volgden om hem te pijnigen en te verontrusten. Dit was de waarheid en het was een vreselijke waarheid. Het was de aanzegging van het einde van alle dingen, alle hoop, ieder doel. Dit was het einde van zijn leven. Hier achter was niets meer. Dit was het onherroepelijke, hopeloze, volledige einde.

Bob Reitsma beleefde in die ogenblikken het dieptepunt van zijn bestaan op aarde: hij realiseerde zich dat hij alleen stond. Gruwelijk alleen. Volmaakt alleen. Zo alleen als een mens kan zijn die zijn werk ziet mislukt en niemand om hem heen heeft, of ver weg, die op hem wacht en hem kan troosten.

Hij was de eenzaamste man ter wereld.

Hellinga en pater Roodzand zagen hoe de mond van de man, oud, verdord en ingevallen, nog iets wilde zeggen. En daar vond de mond de woorden: — Dan ben ik helemaal alleen.

Hij wendde z'n hoofd en zuchtte heel diep.

Pater Roodzand boog zich over de zieke man heen en zei zacht: — Misschien niet helemaal, Bob . . . misschien kun je mij nog eens gebruiken . . . ik blijf hier voor jou. Ik kom iedere dag.

Maar de ander reageerde niet meer. Het was alsof hij plotseling in slaap was gevallen en niets meer wist van het onherroepelijk einde van zijn jeugd, zijn idealen en zijn liefde.

VIJF WEKEN WERD BOB REITSMA IN DE BARAK verpleegd en gedurende vijf weken verkeerde dokter Van Dijk in twijfel, of de jonge ambtenaar wel voldoende geestelijke en fysieke kracht zou kunnen opbrengen om te herstellen. Aan het einde van de vijfde week bleek dat dit inderdaad het geval was.

De kolonie volgde met groot medeleven en belangstelling alle pogingen van de arts om het door het noodlot zo getroffen lid van die kolonie weer in het leven terug te brengen.

Iedereen bereidde Reitsma kleinere of grotere attenties, en voorzover Van Dijk het toestond was er bezoek. Maar dat bezoek was eigenlijk zeer eenzijdig, want de belangstelling die de zieke voor zijn bezoekers toonde bleek volkomen negatief. En soms vroeg een bezoeker of bezoekerster zich af, na een half uur aan het bed van de man te hebben gezeten, of deze hem of haar inderdaad wel had gezien. Of hij zich ervan bewust was geweest dat ze er waren. Want Reitsma had wel liggen kijken, maar het was net of zijn ogen leeg waren. Alsof z'n aandacht op heel andere dingen gericht was dan op de vriendelijke en sympathieke vragen en mededelingen van zijn bezoekers.

Nee, Reitsma reageerde niet. Het was precies alsof hij daar alleen maar lichamelijk lag en z'n geest mijlen en mijlenver weg zwierf. En als men hem iets vroeg bleef het antwoord uit. Nee, de bezoeken aan die magere, benige, verzwakte man waren niet opwekkend en tenslotte gingen de bezoekers zich afvragen of ze er eigenlijk wel goed aan deden naar de barak te komen. Van Dijk gaf er geen antwoord op; die haalde alleen z'n schouders op, scheen het evenmin te weten.

Van Dijk wist overigens meer. Die wist dat de laatste tocht van Reitsma nog niet helemaal uitgereisd was. De man lag nog met de restanten van het laatste traject in de knoei. Hij beleefde iedere dag en nacht, ieder uur waarschijnlijk, opnieuw dat laatste traject. Want dat was het traject, dat voor hem zowel de volledige mislukking van z'n opdracht betekende als de verschrikkelijke zekerheid

van de dood van Saskia. Die laatste mededeling had niet op een slechter, ongunstiger, beroerder tijdstip kunnen komen. Die had de man volkomen in de touwen geslagen en 't zou een hele toer zijn hem daar weer uit te krijgen en een beetje mens te maken, dacht dokter Van Dijk.

Pater Roodzand liet zich vaak aan het bed van Reitsma zien en probeerde het scherm, dat de man om zich heen had getrokken, te doorbreken. Die pater was een door de praktijk van vele jaren wijsgeworden psycholoog. Toch had hij maar matig contact met de controleur.

Eigenlijk nog minder dan zuster Van Marle, aan wie Reitsma herhaaldelijk vroeg hem te vertellen hoe de laatste weken van Saskia waren verlopen. Helleen van Marle had niet de moed die dingen in een milder, rosiger licht te plaatsen als ze de donkere, koortsige ogen van de man op zich gericht voelde. Die ogen waren niet bijzonder prettig: hol en groot en vol argwaan. Het ene ogenblik vond ze die ogen onmenselijk hard, als het ware bevroren, gestold; het andere ogenblik kon er een glans van geluk en vriendelijkheid uitstralen. Zuster Van Marle wist er eigenlijk geen raad mee. Temeer omdat Reitsma van zichzelf nooit iets vertelde. Wát men wist was uitsluitend afkomstig uit het verslag van Johannes Sahalatu, opgemaakt nadat de Ambonnees weer een beetje op krachten was gekomen.

Bob Reitsma bezat een sterke constitutie en deze bracht hem er uiteindelijk bovenop. Het zou nog wel een hele tijd duren eer hij geheel hersteld was en weer normaal bestuurswerk zou kunnen verrichten, maar het gevaar voor een tweede sterfgeval op de post was geweken.

En de post ademde dus op. En langzaam verbleekte, verliep, verwaterde de belangstelling voor Reitsma. Omdat die toch nooit iets los liet. Omdat je toch niet wijzer uit hem werd. Wat had het voor zin een half uur aan dat ijzeren bed te zitten, tegenover een doofstomme, die je alleen maar aankeek en waarschijnlijk niet eens wist dat je er was. En tenslotte zou die Reitsma ook wel liever alleen zijn. Hij zat in de knoei met zichzelf en volgens dokter Van Dijk moest hij dat nog allemaal uitvechten.

Er kwamen in die tijd twee andere Nederlanders op de post aan, en hun komst bracht als gewoonlijk de nodige deining met zich mee. Zoveel, dat Reitsma in de barak op het tweede, en daarna derde plan geraakte. En het leven op de post ebde voort, zoals het al die jaren daarvoor al had geëbd. Reitsma bleef een geval op de achtergrond. Hij werd weer beter, had dokter Van Dijk gezegd, en dat was het voornaamste. Hij was tenslotte nog jong en had een heel leven voor zich. En hij zou wel een beetje geholpen worden

om er overheen te komen. Tenslotte waren ze dat verplicht aan de nagedachtenis van zuster Houwing, en Reitsma zelf was toch ook altijd een geschikte vent geweest. Nee, dat kwam allemaal best weer in orde. De tijd heelde dat natuurlijk wel, al zou het voor die Reitsma z'n leven lang een ellendige herinnering blijven. Maar hij was de enige niet, die zoiets overkwam. En hij was jong. Als je op latere leeftijd zoiets moest doormaken was het veel erger. Zou het niets kunnen worden tussen die twee, zuster Van Marle en Reitsma? Dat was niet eens zo ondenkbaar onder deze omstandigheden.

En dus was Reitsma die laatste weken aangewezen op het gezelschap van pater Roodzand, dokter Van Dijk en Helleen van Marle, en hij vond dat meer dan genoeg. Want hij had geen enkele aanleiding om te praten en nog minder om te vertellen van die laatste reis; trouwens, daarover *had* hij niet kunnen vertellen, want al z'n herinneringen waren samengeklonterd tot één ondoorzichtbare, één compacte brei van gebeurtenissen, flitsen van gebeurtenissen en brokstukken herinnering, waaruit het hem in dit stadium totaal onmogelijk zou zijn geweest enig aaneengesloten verhaal te construeren. Maar daar vroegen ze hem ook niet om, noch pater Roodzand noch Hellinga, die hem trouw om de andere dag opzochten. 's-Avonds werd zijn naam nog wel eens genoemd in de huisjes van de kolonie, maar op de manier zoals men praat over een verre kennis die je toch niet mocht vergeten. Zo in de trant van: — Hoe gaat het toch met die Reitsma . . .? Of: — Ik geloof dat het met die Reitsma nou wel de goede kant opgaat, niet?

Daar bleef het bij. Het ging zoals het gaat met een steen die je in een grote vijver gooit. De kringen worden al groter en groter en tenslotte zijn het geen kringen meer maar nauwelijks zichtbare rimpelingen en trillingen. Zo was het met het meeleven met Bob Reitsma. Hij was de buitenste kring in de vijver geworden. Tenslotte waren er de andere kringen: de KPM-er, de dwaze nieuwe mode die Parijs had bevolen, een paar pikante regeringsschandaaltjes, de nieuwe politiek van Den Haag, de pas-aangekomen families en de komst van radiotoestellen. En zo bleef Reitsma bestaan op de achtergrond van ieders belangstelling als een voorbeeld van iemand die pech had gehad. En ook als iemand die wel een behoorlijke tik zou hebben opgelopen. Anders deed je niet zó vreemd en afwezig.

Dat dachten Hellinga en Van Dijk trouwens ook, dat van die tik. Reitsma had natuurlijk een zware Nieuw Guinea-tik opgelopen en dat was begrijpelijk. Maar dat sleet wel als hij eenmaal weer in het normale leven terugkwam. Zoiets bleef niet. En zeker niet als je nog zo plezierig jong was als hij. Je moest die dingen nu ook weer niet

te zwaar opnemen. Die gebeurden nu eenmaal op Nieuw Guinea. Reitsma zelf voelde zich onbeschrijflijk leeg en uitgehold. Hij wist zo langzamerhand precies wat er allemaal was gebeurd en hoe het was gebeurd. En hij wist ook dat hij na dat ontwaken op die boot een ander geworden was. Hij was een ander dan de man die maanden en maanden geleden (of was dat al jaren geleden . . .?) op reis naar het noorden was gegaan. De man van toen en de man die hier in dit bed lag waren twee volkomen anderen. De eerste had hij goed gekend en hij wist alles van hem; de andere kende hij niet. Hij was vreemdeling voor zichzelf geworden. Hij was bezig zichzelf te verkennen, te ontdekken. Hij exploreerde zichzelf, heel dat ontzaglijk wijde, onmeetbare, gigantische gebied in en rondom een mensenhart. In, door en langs de randgebieden van dat onbekende rijk reisde hij die dagen en nachten. Het was een allervreemdste reis, veel vreemder dan welke andere reis die hij ooit daarvoor had gemaakt. Nee . . . niet hij, die ander.

Die reis door het eigen hartsgebied was vol aanknopingspunten, signalen, grensstenen en sporen uit dat andere gebied van vroeger. Hij zag in deze dagen steeds opnieuw Saskia. Ze was hem zó nabij, dat hij rustig met haar kon praten en plannen maken. Hij sprak urenlang met haar en daar was niets vreemds, onaards en metafysisch aan. Ze was er heel concreet, heel lijfelijk, heel zichtbaar. Maar even concreet waren daar de andere sporen: de bruinge-rookte kaken, de schedels met lange plukken haar, het zaad van de Afrikaantjes . . . waarvan hij niet wist of het was opgekomen of vergaan. Hoe was dat ook weer: had hij ze zien bloeien daar op de post van Nyhoff of had hij dat alleen maar gedroomd?

Tweemaal had hij er Sahalatu naar gevraagd, die hem een paar maal in de week mocht bezoeken. Maar Sahalatu zat hem bedroefd en onwezenlijk aan te kijken en begreep er niets van, van die Afrikaantjes. En daar waren de sporen van de vallei met die twee kinderen, dat kleine, verloren Eden tussen het modderland en het bergland. En daar waren altijd, op de voorgrond en op de achtergrond, de requisieten van het bos. Maar die requisieten hadden niets afschrikwekkends, niets wat te maken had met schrik, angst of vrees.

Het liefst had hij nog maar dat pater Roodzand kwam. Hij was zelf niet katholiek, en in het begin was hij bang geweest dat de geestelijke hem zou gaan praten over al die dingen waarover volgens Reitsma geestelijken nu eenmaal aan ziekbedden moeten praten: het leven na dit leven. Hij had dat niet kunnen verdragen, want hij had een vreemd en vaag besef dat hij al bezig was te leven in een ander leven.

Nee . . . niet dat leven waarvan zendelaren en pastoors spraken, en

dat altijd iets te maken had met eeuwige verdoemenis of nooit eindigende gelukzaligheid.

Maar pater Roodzand sprak nooit met de zieke man in het ijzeren bed over dingen als eeuwige verdoemenis of permanente gelukzaligheid. Misschien had hij dit wel moeten doen, en wie weet verzaakte deze jungle-priester zijn taak niet. Maar hij vond nu eenmaal dat Reitsma nog genoeg met zichzelf had te regelen en hij sprak over totaal andere dingen dan de verdoemenis en de gelukzaligheid. Hij sprak over de post, over de KPM-er, over de nieuwste nieuwtjes en over allerlei kleine, onbetekenende dingen, waarvan hij vermoedde dat ze Reitsma misschien zouden gaan interesseren. Voorlopig deden ze dat wel niet, maar pater Roodzand had geen haast. En behalve dat hij geen haast had was zijn hart vol droefheid over de gruwelijke eenzaamheid waarin die man moest verkeren. Want hij wist dat Reitsma alleen was. Volledig alleen. Hij bezat geen ouders meer en geen andere familie. Hij had eigenlijk ook geen vrienden. En hij miste datgene, waarvan pater Roodzand wist dat het de liefste moeder, de sterkste vader en de trouwste vriend was: het geloof. Ja, deze man moest wel nameloos alleen zijn.

— — — — —
Hij was alleen, maar toch niet zó alleen als pater Roodzand, dokter Van Dijk en Hellinga, die het vaak over hem hadden, veronderstelden. Hij was heel vaak in gezelschap van Saskia. Hij sprak met haar en soms vroeg hij zich af of ze nu werkelijk helemaal dood was, onherroepelijk, volledig dood, of dat ze alleen maar fysiek onzichtbaar was en op een dag weer zou terugkomen. En dan gewoon aan dat bed van hem zou zitten. Terug van een reis, net zoals hij was teruggekomen.

Eenmaal waren ze samen in dat dal van de beide kinderen. Ze wezen er elkaar op en raakten niet uitgekeken op zoiets verrukkelijks als die kleine Adam en Eva. Saskia hield van kinderen en hij zag dat ze haar ontroering niet goed de baas was. Ze greep met haar kleine, magere, stevige hand de zijne en zo zaten ze te kijken, bijna zelf twee kinderen die getuige waren van een onvergetelijke scène in een oud sprookje.

Deze episode haakte zich vast in het hart van Reitsma. Zij samen bij dat dal. Die twee kinderen daar beneden en zij erboven; op de rand van de berg, met de rijpende morgen achter zich.

Ze had er later met hem over gesproken en gezegd dat dit beter was dan al het andere. Ze moesten hier maar voorgoed blijven, hier nooit meer vandaan gaan. Want er waren meer kinderen daar. Wel honderd, wel duizend, wel honderdduizend. En het was nodig dat ze zó bleven en niet werden tot dat andere, dat afzichtelijke, dat vreselijke, dat onmenselijke. Ze zouden de kinderen kunnen helpen

als ze in zorgen kwamen, als ze ziek werden, als ze opgejaagd zouden worden en vervolgd. Ze zouden kunnen proberen ze een beetje kind te laten, zoals men probeert iets moois, een kostbaar instrument, een schitterende edelsteen, ongerept en zuiver en stralend te houden. Het zou misschien mislukken, maar het was in elk geval te proberen. Zoiets liefs en moois was toch zeker een poging waard? In die dagen moet de verandering bij controleur Reitsma zijn begonnen. Helemaal overtuigd is men daar nooit van geweest, maar er zijn enkele symptomen die er met vrij grote zekerheid op wijzen dat toen die andere, vreemde, nooit begrepen Reitsma is geboren. Geboren uit de half en heel opgebruikte en verteerde resten en overblijfselen van de vroegere Reitsma.

In deze man werd in die dagen iets gewekt. In de dagen na de zware koorts, na de totale lichamelijke ineenstorting, keerden de krachten in zijn sterke lichaam terug en tegelijk ook zijn geestkracht. En in die hervonden geest kiemde waarschijnlijk toen al het zaad van een vreemd, fantastisch plan. Een plan zoals dat maar zelden ontkiemt in een mensenhart en alleen dan als dat hart volledig open, ontvankelijk en braak ligt. Reitsma's hart was open en braak. Hij was klaar met zichzelf. Hij keek in de wereld terug waaruit hij vandaan was gekomen en die wereld vond hij gesloten. Of dat juist was weten wij niet. Maar voor hemzelf was dit een voldongen feit. Vóór hem lag een andere wereld: hij zou opnieuw bestuursambtenaar worden. Opnieuw staten moeten bijhouden, statistieken opstellen en periodiek moeten tournéren. Nog vijftien jaar, twintig jaar misschien. Daarna zou hij met een schip teruggaan, zoals ze allemaal teruggingen. Nagewuifd op een steiger. Oud en geel en opgebruikt. En in Holland zou hij nog tien jaar of langer het leven van de gepensioneerde BB-ambtenaar leven. Dor en leeg en overbodig. Doelloos en zinloos. Zonder iemand om hem heen. Zonder een eigen huis dat vol was met herinnering aan een heerlijk verleden. Ergens in een stille straat zou hij in een hoge, grauwe kamer zitten wachten totdat zijn zanduur kwam. Zo was het einde van een mens, zó zou zijn einde zijn.

Maar daar waren de kinderen in dat dal. Daar waren die duizenden en duizenden andere kinderen. Alleen lieflijk en verrukkelijk in hun jeugd. Daarna werden het duivels. Afzichtelijke duivels, jagend achter andere van kind tot duivel geworden wezens, en zelf óók weer opgejaagd door mensen en demonen en geesten en al die andere geziene en ongeziene monsters die de wildernis bewonen. Saskia had hem gezegd, toen ze die keer samen op de berg zaten: — Hen helpen, maar ze zijn te ver. Daar komen wij nooit. Zover zijn we nog niet. Het kan nog wel honderd jaar duren eer we dáár zijn.

De gedachten schoten vaak als raketten en vlammenpuwers door z'n brein. Iedere keer als hij zich voorstelde hoe het zou kunnen zijn sloeg de koorts weer uit. En die gedachten waren niet vastomlijnd. Het bleef alles onduidelijk, vaak als een neerslaande en dan weer opwarrelende rook boven een vuur. Het ene ogenblik alles zichtbaar en klaar en duidelijk, maar daarna een dik golvend rookgordijn dat alles verborg en uitwiste.

Tenslotte wist hij dat het koortsvisionen waren geweest en niets anders. Zulke dingen had iedereen die lang ziek lag. Ze hadden niets met de werkelijkheid te maken. Het waren dagdromen en -fantasieën die wegrookten en in mist opgingen als je weer was hersteld.

Werkelijkheid was alleen het feit dat hij nu alleen was. Werkelijkheid dat hij was mislukt en opnieuw moest gaan beginnen. Werkelijkheid was, dat hij tussen twee levensgetijden instond: doodtij. Hij herstelde steeds meer, maar was nog minder spraakzaam dan vroeger. Hij was geen interessant gezelschap en bezoekers kwamen er nooit meer. Hij was bijna vergeten.

Dokter Van Dijk sloeg hem die laatste dagen in de barak vaak gade. Lichamelijk was die man haast weer zover dat hij naar z'n eigen bungalow kon gaan om daar verder nog wat aan te sterken. Maar hij was veranderd. Het zonderlinge was dat hij alleen niet kon zeggen waaruit die verandering bestond. Het was alsof er een ander mens uit Reitsma was geworden. Niet „anders” in de normale betekenis van het woord, want dat gebeurde wel meer na een langdurige ziekte. Anders . . . alsof een deel van die man heel oud, vermolmd, verteerd was en een ander deel bezig was jong en nieuw te worden. Oud en jong tegelijk, die indruk maakte Reitsma. En zwaár getikt! Dokter Van Dijk had zoiets nog niet eerder in zijn tropenpraktijk meegemaakt.

Hij sprak er verscheidene malen met pater Roodzand en Hellinga over, maar geen van beiden had er een aannemelijke verklaring voor. Roodzand zei alleen: — Die man is nog niet klaar met zichzelf en we kunnen hem er in dit stadium niet bij helpen. Misschien later. Laten we dat hopen, want we hebben wel een beetje verplichting aan hem.

OP DE POST WAS HET EEN UITGEMAAKTE ZAAK dat Reitsma een zware Nieuw Guinea-tik had opgelopen tijdens z'n laatste tournee. En als je ook eens naging wát hij had meegemaakt, nog zo jong en met betrekkelijk zo weinig ervaring in dit land, hoefde je je daarover ook helemaal niet te verwonderen. Er waren Hollanders die wel door minder een tik hadden opgedaan. Maar het zou heus wel slijten als hij weer z'n normale werk ging doen. Je moest die dingen niet te tragisch opnemen. Wie van hen zelf was tenslotte helemaal zonder tik, na drie of vijf jaar Nieuw Guinea deportatie?

De tik van Reitsma was trouwens heel onschuldig. Men vertelde dat hij zoveel mogelijk contact met z'n collega's meed en daarin school niets abnormaals. Die aandrang had ieder op z'n tijd. Zo plezierig was het tenslotte niet altijd tegen dezelfde gezichten te moeten aankijken en altijd gesprekken te moeten horen, die tòch altijd over precies dezelfde onderwerpen gingen. En even onschuldig was dat andere symptoom, dat hij urenlang op z'n platje kon zitten, zo maar zonder meer voor zich uitkijkend, zonder te roken of te lezen of iets anders te doen. Die man was bezig zichzelf uit de nesten te halen en dan kòn je ook het beste met jezelf alleen zijn. Men kende dat op de post. Er was heus niets abnormaals aan. Soms had iemand de gramfoon bij Reitsma horen spelen, meestal heel laat in de avond. Altijd dat zelfde pianoconcert, en de Pathétique van die Rus, die Tsjaikowski, en altijd weer die Boleró van Ravel. Dat was natuurlijk stom van Reitsma. Dat was zelfkwelling. Die dingen moest hij nu juist niet draaien. Maar dat was ook precies z'n tik. De een deed dit, de ander dat.

Iedereen had z'n eigen tik en je moest er werkelijk niet te veel aandacht aan besteden. Je had trouwens al genoeg aan jezelf om een beetje normaal te blijven in dit godverlaten land. Daarbij was Reitsma niet meer ziek. Hij was aan 't opknappen en zou vandaag of morgen wel weer op de maandelijksse parties verschijnen. Ze zouden natuurlijk nergens meer over praten en zelfs niet zinspelen op de dingen die waren gebeurd. Maar die Boleró moest

Reitsma's boy maar eens per ongeluk laten stukvallen, dat kon geen kwaad, die muziek deugde niet voor iemand in zijn positie. Dat wond maar op en hij had juist rust nodig. En het zou ook goed zijn als dokter Van Dijk hem eens aan z'n verstand bracht dat het veel beter was dat hij niet halve nachten op dat platje zat. Er waren slaapmiddelen genoeg en al dat gepieker had volstrekt geen zin. Natuurlijk, je moest ieder geval apart bekijken, maar je moest ook tegenover jezelf redelijk blijven, nietwaar? Met forceren bewees je geen sterveling een dienst en jezelf allerminst. Een mens moest nuchter zijn in zulke dingen. En was er al wat bekend van zuster Van Marle met Reitsma?

— — — — —
Maar het was een zéér nuchter man die die morgen tegenover assistent-resident Hellinga zat. Hij was volkomen onverwachts binnengekomen en had Hellinga eigenlijk overvallen. Die had verheugd gedaan en opgewekt en direct een tinnetje Players voor z'n controleur neergezet. En daarna had hij hem een paar allernieuwste nieuwtjes uit Batavia verteld waarnaar Reitsma ernstig had geluisterd. Hij had ja en nee gezegd als dat zo uitkwam, een enkele maal geglimlacht, maar verder vrijwel gezwegen. En toen was het ogenblik gekomen dat Hellinga was uitgepraat. Er was niets meer. Alles wat te vertellen was, was verteld.

De stilte viel in het kantoor en in die ruimte was alleen nog maar het nooit eindigend getik van de grote klok die voor iedere bestuursambtenaar in de goede richting tikte, namelijk in die van Holland; en er was een kleine zwerm vliegen die rondom de schemerlamp tekeer ging. Op en neer, op en neer, op en neer.

En toen was Reitsma uit het raam gaan kijken en Hellinga zich gaan afvragen wat hij eigenlijk kwam doen. Daar moest toch een bijzondere reden zijn voor dat bezoek, zo vroeg in de morgen.

Reitsma's ogen dwaalden terug, van het raam naar het bureau, en toen naar de ogen van Hellinga. En Hellinga constateerde dat hij haast het gevoel kreeg dat daar een compleet andere vent voor hem zat dan de Reitsma van vroeger. 't Was dezelfde en een andere. Verdomd nog an toe . . . het was haast griezelig.

Ineens was de ander gaan spreken.

— Ik moet U nog altijd bedanken voor die promotie, meneer. Ik heb dat nog nooit gedaan, maar dat kwam door de ziekte. Ik ben U heel erkentelijk voor Uw bemiddeling.

Hellinga wuifde met z'n hand en suggereerde dat 't allemaal niets om 't lijf had.

— Het was je tijd, Reitsma, en je hebt er hard genoeg voor gewerkt.

— Hard genoeg mislukt kunt U beter zeggen, meneer.

De woorden klonken bitter en sarcastisch.

- Nonsens Reitsma, zeg niet zulke idiote dingen. Je bent niet mislukt en dat weet je zelf ook wel.
- Controleur Reitsma knikte langdurig (Hellinga vond 't irriterend langdurig), ontkennend. — Nee meneer, die tournee is wel mislukt. Ik vind het heel sympathiek van U dit te verdoezelen, maar ik weet wel beter.
- Goed, als je daar dan voor jezelf zo van overtuigd bent moet je dat maar aannemen, Reitsma, maar je vergist je.
- Erg aardig van U meneer, maar ik wilde U iets vragen. Ik hoop dat ik niet ongelegen kom en dat U even tijd voor me hebt.
- Voor jou altijd. Wel... kom er maar mee voor de heren; wat kan ik voor je doen?
- Ik wilde weg, meneer.
- Hellinga nam een verse sigaret, gooide er een naar z'n bezoeker en trok een hele tros rimpels in z'n voorhoofd.
- Je schijnt nogal haast te hebben. Je bent nog niet eens helemaal beter, jongen.
- Dat ben ik wel meneer. Ik voel me uitstekend en ik zou het liefst zo gauw mogelijk weg willen.
- Kan dat niet wachten? Waarom ineens zo'n haast?
- Geen haast meneer, maar ik heb hier niets te doen en ik... wel, daarginds is werk.
- Waar... ginds...? Waar bedoel je eigenlijk?
- Bij de post van Nyhoff en daar in de omgeving.
- Waarom juist daar?
- Omdat ik daar geëindigd ben, meneer, en daar weer wilde beginnen. Misschien heb ik nog een beetje succes daar, je kunt nooit weten. Ik zou daar het liefst heengaan en ik hoop dat het met Uw plannen overeenkomt.
- Reitsma's stem was iets sneller, gejaagder geworden. En Hellinga voelde dat er achter de woorden van die man een aanzienlijke dosis spanning verborgen zat.
- Moet ik je nu weer gaan vertellen dat er geen sprake van een mislukking is, Reitsma? Geen sterveling heeft het over zoiets gehad en ik wel allermint. Hoe kom je aan zulke idiote gedachten?
- Ik voel het zo meneer, en laten we het daarbij laten. Maar ik wil graag die kant uit.
- Ik moet je eerlijk zeggen dat ik er geen snars voor voel, Reitsma. Er is daar natuurlijk wat te doen, dat weet iedereen hier, maar laten we het er in elk geval over eens zijn dat je nog niet honderd procent bent. Hoogstens vijfenzeventig.
- Minstens negentig meneer, en dat is voldoende.
- Dacht je dat?
- Nu wel meneer. Vroeger misschien niet, maar ik kan het aan,

ik ben . . . wel, ik ben alleen. Al moet ik er vijf jaar heengaan, wat zou dat? En daarbij . . . ik wil het graag.

Hellinga ging staan en begon op en neer te lopen in z'n kamer. Ineens hield hij voor de enorme kaart van de zuidkust, die bijna de gehele wand van het kantoor besloeg, stil en begon er met een potlood onzichtbare lijntjes op te tekenen. Toen draaide hij zich om en zei:

— Goed, als je dat wil, accoord. Maar nu nog niet. Ik zal er eerst met dokter Van Dijk over spreken.

— Dat is niet nodig mijnheer, ik ben kant en klaar. Iedere dag is verlies.

— God nog an toe Reitsma, wat zet jij iemand de duimschroeven aan. Eerst . . . — Maar de assistent-resident slikte de rest in. Het was niet nodig die Reitsma te zeggen dat ze hem, Hellinga, op de post die eerste tournee al kwalijk hadden genomen en dat ze dat nu opnieuw zouden doen als hij een maar half hersteld ambtenaar de boesboes in stuurde.

— Wanneer had je gedacht te gaan, Reitsma?

— Liefst morgen, maar dat kan natuurlijk niet. Laten we zeggen over een week?

— Op z'n vroegst over een maand. Wil je er even rekening mee houden dat er heel wat georganiseerd moet worden voor je klaar bent. De Prinses Juliana ligt met zware averij, van de politie is haast niemand beschikbaar en dragers . . .

— Ik wilde alleen gaan, meneer.

— Alleen . . .?! — Hellinga keek z'n controleur aan of die hem vierkant zat te bedonderen.

— Ja, alleen meneer. De boot kan me wel naar de rivier brengen en met de prauwen red ik het dan verder alleen wel. Op de post zit die goeroe nog, Tupusouw, en verder heb ik niets nodig.

— Hoe lang dacht je weg te blijven, Reitsma?

— Niet zo lang, meneer. Een maand of zo. Misschien iets langer. Alleen maar wat verkennen en dan later het binnenland ingaan met een voltallige troep.

— Zo, is dat je bedoeling. Dus eerst verkenning?

— Ja, meneer.

Een moment kreeg Hellinga, die een behoorlijke hoeveelheid mensenkennis bezat, het gevoel alsof die ander daar tegenover hem niet helemaal waarheid sprak, alsof hij voor de gek werd gehouden. Maar hij schonk aan dat gevoel verder geen aandacht.

— Dat is gevaarlijk en onverantwoordelijk Reitsma, in jouw positie.

— Ik voel me sterk meneer, en ik zou het graag doen.

— Ik laat je in geen geval alleen gaan. Die Ambonnees gaat mee.

— Wie?

- Sahalatu.
- Liever niet, meneer.
- Hoor eens, Reitsma, ik wil me door je laten lijmen, maar je neemt die Ambonnees mee. Dat is geen punt van discussie. Hellinga's stem klonk nu inderdaad heel beslist. Hij meende wat hij zei.
- Geod . . . dan met Sahalatu. Volgende week?
- Je bent een doordrijver, maar ik zal zien wat ik voor je doen kan.
- Ik dank U, meneer Hellinga.
- Daar hoeft je me helemaal niet voor te bedanken. Ik stel die verkenning, zoals jij dat noemt, helemaal niet op prijs. Later misschien . . . wacht een paar maanden . . . dat is voor alles beter. Maar Reitsma schudde z'n hoofd.
- Nee. Ik voel dat ik het aan kan.
- Als je in de rotzooi komt te zitten ben ik mede aansprakelijk, Reitsma. Weet je dat wel? En dat zou niet de eerste maal zijn.
- U komt niet in de rotzooi, meneer.
- We zullen het hopen. In elk geval spreek ik eerst toch nog met dokter Van Dijk.
- Kunt U doen meneer, maar die zal er geen bezwaar tegen hebben.
- Dat zullen we wel zien. Als hij er tegen is verdom ik het je weg te sturen, houd daar rekening mee.

— — — — —
 Controleur Reitsma liep linea recta van het huis van de assistent-resident naar dat van dokter Van Dijk. Hij sprak een half uur met hem en ging met de toezegging weg dat van die kant geen gevaar van tegenwerking was te verwachten. Hoewel Van Dijk de belofte volledig contre coeur had gedaan.

Die avond sprak Hellinga met de arts. Ze hadden allebei het gevoel iets voor elkaar verborgen te houden, maar geen van hen realiseerde zich wat dat was.

De andere dag liet Hellinga Sahalatu roepen. Hij had een langdurig onderhoud met de Ambonnees en nam hem volledig in vertrouwen. Toen hij heenging wist Johannes Sahalatu dat hij opnieuw met toean Reitsma op reis zou gaan en ditmaal als speciale opdracht meekreeg nauwkeurig op alle gedragingen van z'n chef te letten. Toean Hellinga had hem gezegd dat iets hem niet zinde, er was iets met die toean controleur dat niet helemaal goed was. Hij wist alleen niet wat. Johannes Sahalatu wist het zelf ook niet, maar wel dat dit een andere opdracht was dan hij ooit eerder had gekregen. Hij was blij dat ze geen ander hadden genomen. Hij zou toean controleur wel goed bijstaan en er zou niets gebeuren zolang hij er bij was. Daar kon toean-Resident op rekenen.

Zeven dagen later vertrok de Prinses Juliana en weer vier dagen later was de delta van de Lorentz-rivier bereikt. Tussen Reitsma en Sahalatu waren nauwelijks tien woorden gewisseld. De controleur zat hele dagen aan dek en staaarde uit over het witte water dat zich tot de kim uitstreckte, met de hitte er trillend en sidderend boven. Vaak dacht de Ambonnees: waaraan zou toean Reitsma altijd zitten denken? Aan de nonna, die er niet meer was? Ja, dat moest het wel zijn.

Bij de delta hadden ze nogal wat moeite om een prauw te krijgen die hen naar de post wilde brengen. Maar ze hadden geen haast en de prauw daagde tenslotte op.

En opnieuw voeren ze de brede stroom op, langs de stinkende vloedbossen, die hen als twee muren insloten. De donkere oetan was aan beide zijden, vol geroep en geschreeuw van vogels. Met in de blubber sloom wegschuivende krokodillen en met de horden muskieten dag en nacht om hen heen.

Johannes Sahalatu was van nature niet bijzonder spraakzaam, maar zó'n stille tocht stond hem toch ook niet aan. Het leek wel of de chef dood was, zo zonder beweging en zo strak zat hij voor zich uit te staren, de bochtige kali over, alsof hij iets wilde ontdekken dat ergens verborgen moest zijn. Eén ding was in ieder geval zeker: de toean had haast. Hij haalde uit de roeiers wat er uit te halen was. Het was maar goed, dacht Sahalatu, dat de post zo betrekkelijk dichtbij was. Dat hield geen roeier vol, hoe hard ze ook zongen en hoe overvloedig de vivres ook waren die ze van de Prinses Juliana hadden meegenomen.

Op de post was het stil als op een graf. Er was een deel van de kampongbevolking teruggekomen, maar de mensen waren schuw en bevreesd door de dingen die nog zo kortgeleden waren gebeurd. Ze lieten zich zo weinig mogelijk zien. Zoals ook Tupusouw zich verborg. Het ging de oude goeroe niet goed. Reitsma dacht dat hij aan een ernstige hartkwaal leed.

Het huis van Nyhoff zag er triest en vervallen uit. De jungle was bezig het uit te wissen en schoot daar al aardig mee op. Als er niets aan gebeurde zou het over een paar jaar door de wildernis weggedrukt zijn.

Maar er was iets dat Reitsma duizendmaal meer belang inboezemde dan het stervende huis van de zendeling. Want toen de prauw tenslotte aan de wrakke en verrotte palen van het surrogaatsteigertje was gemeerd en hij op de oever sprong, liep hij rechtstreeks naar een bepaald gedeelte achter dat huis. Daar, waar voorheen de kleine tuin eindigde.

Hij wist de plek nog precies. Hij had die in de laatste maanden zo vaak gezien, in zijn dromen en visioenen; de plek waar hij de

Afrikaantjes had geplant. Het zaad van Saskia, dat hij eens hier had gebracht en waarvan hij niet wist of het opgekomen was of omgekomen.

Het was opgekomen!

Niet allemaal, maar een tiental zaadjes wel. Tien jonge Afrikaantjes stonden in bloei. Ze waren niet zo groot en ook niet zo bijzonder mooi. Ze waren eigenlijk dor en schraal en armoedig, zoals alles in dat land van modder, steen en kalk dor, schraal en armoedig is. Maar die tien plantjes waren opgekomen, en toen de man er bij neerhurkte en er bij bleef zitten, langer dan een uur, was hij zielsverheugd dat hij zo ver was gegaan om dit te mogen zien. Hij haalde water in een grote, donkerrode aarden kruik en begoot de tien Afrikaantjes. En hij bleef erbij zitten, totdat het avond was en zo donker dat geen mens een bloem meer kon zien.

En toen ging hij naar de hut en maakte daar z'n bed klaar. Hij stelde de klamboe op en lag er onder. Heel die nacht lag hij te denken aan de Afrikaantjes, aan Saskia en aan wat hierna kwam. Dat deze bloemen waren opgekomen, midden in de wildernis, was een wonder en niet alleen een wonder: ze waren een parool. Het was een mededeling uit een andere wereld. Ze zeiden hem dat hij op de goede weg was. Dat hij het juiste besluit had genomen en dat hij ook niet alleen was. Hij wist dat ze bij hem was en zijn besluit goedkeurde.

Die nacht besloot controleur Reitsma definitief niet meer terug te keren naar de bestuurspost aan de zuidkust.

— — — — —
De volgende morgen riep hij Johannes Sahalatu bij zich en vertelde de Ambonnees dat hij maar twee dagen op de post bleef en dan alleen verder ging. Sahalatu keek z'n chef niet erg begrijpend aan.

— Alleen toean . . . ? Hoe bedoelt U dat . . . wij samen . . . ?

— Nee, alleen. Met de prauw van Tupusouw en zonder jou.

Sahalatu probeerde te lachen.

— De toean houdt me voor de gek . . .

— Nee Sahalatu, ik houd je niet voor de gek. Wat ik ga doen kan ik 't beste alleen doen. Je bent een goeie kerel, maar je gaat terug naar de post. De Prinses Juliana ligt te wachten en ik zal je een brief meegeven voor de toean Resident.

Maar de ander schudde zijn hoofd en zei: — Ik ga met de toean controleur mee. Zo is de opdracht van de toean besar.

— Welke toean besar, Sahalatu?

— Toean besar Hellinga, mijnheer. Hij heeft het me gezegd. Ik moest bij U blijven; ik heb dat moeten beloven en ik zal blijven.

— Ik gelast je terug te gaan, Sahalatu.

- Dat kan niet, toean. Dat kunt U mij niet gelasten. Het is beter dat ik bij U blijf. Het is daar ginds niet goed voor een mens alleen. Beter dat we samen zijn.
- Toch moet je terug, Sahalatu. Ik vind het jammer voor jou maar er is niets aan te doen.
- De Ambonnees zweeg maar schudde zeer beslist z'n hoofd. Hij zag er tegelijk treurig en wanhopig uit.
- Weet je wat dat betekent, Sahalatu?
- Ja meneer.
- Wat dan?
- Insubordinatie heer. Maar ik ga toch mee. Ik heb het beloofd. Controleur Reitsma beet zich op de lippen. Hij wierp, eigenlijk onbewust, een blik op z'n karabijn, maar moest haast glimlachen om de gedachte. En hij wist dat hij met dit gesprek evengoed kon stoppen. De Ambonnees zou zich niet laten wegsturen. Hij zou hem eerst moeten doodschieten.
- Hij stond op en zei:
- Goed, dan ga je mee Sahalatu, maar dit wordt geen beste reis voor je, en het is de vraag of je terugkomt. En je hebt een vrouw, Sahalatu, en je hebt ook nog vier kinderen. Het zijn drie prachtjongens en een knappe meid. Weet je dat?
- Zeker, toean.
- En tòch ga je mee?
- Zeker, toean.
- Weet je waar ik heen ga Sahalatu?
- Nee, toean, maar dat maakt niets uit.
- Misschien kom je nooit terug, Johannes Sahalatu.
- Dat moet dan zo zijn, heer. Daar kan een mens toch niets aan veranderen. Wat kan een mens eigenlijk aan z'n eigen weg veranderen, heer?
- Eigenlijk moest ik je hier doodschieten Sahalatu, weet je dat wel? Ik heb er werkelijk aan gedacht het te doen.
- Zeker heer, ik zag het toen U naar de karabijn keek. Maar dat zou heel moeilijk zijn.
- Ik ga niet meer terug Sahalatu.
- Dan blijven we daar samen heer.
- En als ik voorgoed wegblijf, voor altijd, wat dan, Sahalatu? Wat zullen daar je vrouw, die jongens en je dochter van denken? De Kompenie geeft maar een klein pensioen Sahalatu!
- Dan blijven we daar samen weg, voor altijd, toean. Dat is dan zo beschikt.
- Je bent onverbeterlijk, Johannes Sahalatu, weet je dat wel?
- Ja toean, maar m'n vader was een Ambonnees.

DIT IS WAARSCHIJNLIJK DE MINST ONGESCHIKTE plaats in deze geschiedenis om een ogenblik nader in te gaan op dat vooral na Wereldoorlog II veelbesproken phenomeen, dat men de naam van „Nieuw Guinea-tik” geeft. Het is noodzakelijk iets dieper op dat merkwaardige verschijnsel in te gaan, omdat op de bestuurspost, die controleur Reitsma zojuist had verlaten, algemeen de mening had postgevat dat hij een aanval van „tik” had. Of nog had. Dat namen ook later, toen de gebeurtenissen zulk een sensationele wending kregen, verscheidene personen die Reitsma goed gekend hadden onvoorwaardelijk aan. Speciaal tussen pater Roodzand en dokter Van Dijk is deze kwestie vele malen besproken. Een redelijke oplossing werd overigens nooit gevonden.

Wat is een Nieuw Guinea-tik?

Het verschijnsel komt overal in Indonesië voor waar zich blanken op eenzame, min of meer verlaten posten in of aan de rand van de jungle bevinden. Meestal hoort men spreken over de Nieuw Guinea-tik, maar er bestaat eveneens een Borneo-tik en zelfs een Molukken-tik. We zullen ons hier beperken tot de Nieuw Guinea-tik, waarbij dient te worden opgemerkt dat de gegevens daarvan aan de schrijver werden verstrekt door een man, die jarenlang als opperhoutvester in de oetan van Nieuw Guinea en Borneo verkeerde en van het tik-verschijnsel een studie maakte.

De inzichten zijn gedeeltelijk gebaseerd op literatuur van en gesprekken met een Australische professor in de medische wetenschap, die grote aandacht aan het onderwerp wijdde, en zijn gevolgtrekkingen op tal van proeven met militairen in de tropen deed steunen.

Hoewel op Nieuw Guinea reeds vóór de tweede Wereldoorlog van tik sprake was, nam dit verschijnsel in de tijd die wij kennen als de Nica-periode meer een pathologische vorm aan. Dat waren dus de jaren '44, '45 en '46, toen tal van jonge mensen, BB-ambtenaren, militairen en personen werkzaam in andere diensten, hun werk onder bijzonder zware spanningen verrichtten.

Over tik zijn allerlei hypothesen opgesteld, die nu eens aan elkaar parallel lopen, dan weer met elkaar in strijd zijn. Wel neemt men aan dat tik een andere kwalificatie is voor „asiatic stare” (onder Amerikaanse invloed dus, en bij Amerikanen), „daapsheid” (een specifieke uitdrukking van de Koninklijke Marine) en „kolder” (het Duitse tropenkoller). Als definitie zou kunnen gelden: „een zwakke graad van krankzinnigheid, die zich doorgaans tot een bepaald gebied van de geest beperkt en een afwijking teweegbrengt in datgene wat men „het normale” noemt.” Over het algemeen is tik onschuldig en verdwijnt na verloop van kortere of langere tijd weer.

Het komt voor dat tik samengaat met „tic”, dat wil zeggen de persoon in kwestie lijdt mede aan het onwillekeurig samentrekken van willekeurige spieren, bijvoorbeeld die van de mondhoeken, oogspieren, handen en armen. De voornaamste oorzaak van tik vormt meestal een langdurige periode van eenzaamheid.

Men zou tik dus een zwakke graad van krankzinnigheid kunnen noemen. Men is een beetje „gek”. De daden van een door tik aangestokene wijken af van het „normale” menselijke handelen en denken. Op een bepaald gebied wordt abnormaal gedacht en gehandeld. Men is niet meer wat de mensen noemen: „gewoon”.

Een op Nieuw Guinea aankomend nieuweling, nog vol van de „normale” Europese samenleving, ziet uiteraard het abnormale van een Nieuw Guinea-samenleving helderder, duidelijker, klaarder dan een blanke, die zich daar al jaren bevindt en geestelijk en lichamelijk geheel geacclimatiseerd is. Nieuw Guinea-mensen onderscheiden moeilijk elkaars tik, tenzij het gevallen in extremis zijn. Anderzijds komt het voor dat men al te snel geneigd is iemand een tik toe te schrijven, indien de persoon niet direct begrepen wordt, aan een zekere mate van eenzijdigheid laboreert of alleen maar „anders” is.

Het is niet bekend of tik een aflopende reactie kan hebben, kan uitgroeien tot een totale en blijvende abnormaliteit, tot krankzinnigheid dus, ofschoon sommige oud-gasten dit beweren. Gevaarlijke gevallen worden doorgaans snel afgevoerd. Dit gebeurde o.a. naar Australië, gedurende de reeds genoemde Nica-tijd op Nieuw Guinea. In de samenleving van de stad, met al het moderne comfort, vakantie en rust, zijn alle bekende tik-gevallen volledig genezen.

Sommige tik-gevallen hebben een duidelijke neurotische of neurasthenische onder- of achtergrond, maar dit is niet strikt noodzakelijk. Had de oorlog in de tropen langer geduurd, dan was men van Bestuurszijde overgegaan tot het instellen van een verplicht verlof van enkele weken naar Australië (per vliegtuig in enkele uren

bereikbaar) na iedere periode van een half of een heel jaar. Er zijn tal van merkwaardige tik-gevallen bekend en enkele zijn de moeite waard ze te beschrijven. Daar is het geval dat zich in Juni 1945 op Biak afspeelde met een jong luitenant ter zee, die als commandant van een mijnenlegger optrad. Deze zeeofficier stond bekend als een bijzonder sympathieke, gevoelige kerel. Zijn vrouw bevond zich in die tijd nog in een Jappenkamp op Java en hij maakte zich daarover uiterst ongerust. Hij sprak er vaak met zijn vrienden bij het BB over, die hij op de vele patrouilletochten rond het eiland ontmoette.

Er ontstond toen om bepaalde, hier niet ter zake doende oorzaken, ernstige onenigheid tussen het BB en de commandant van de divisie mijnenleggers en deze werd aanleiding tot onenigheid tussen de officier (die de partij van het BB opnam) en zijn commandant. Bij alle bestaande zorg kwam nu ook nog deze kwestie, en de man trok zich dat alles ten eerste aan. Dit leidde er toe dat hij in een vlaag van tik ondisciplinair zijn standplaats verliet, zijn commandant met een vuurwapen bedreigde en tenslotte ging lijden aan een ernstige mate van vervolgingswaanzin ten aanzien van alle mensen met een donkere huid (o.a. papoea's en Indonesiërs) en dezen herhaaldelijk met vuurwapens bedreigde. Hij deed dit doorgaans met ontbloot bovenlijf, verwilderde haren en rollende ogen. Er werd ingegrepen en voor snelle afvoer naar Australië gezorgd. De officier werd van zijn tik bevrijd en genas volkomen. Daar is dat andere geval met de bij het BB werkende ambtenaar, een overgevoelig en nerveus type, die in Holland tijdens de bezetting veel nad meegemaakt, o.a. enige sterfgevallen in zijn familie. Deze man was een uitgesproken gezelschapsmens, die niet tegen de eenzaamheid op kon en daarvoor op allerlei manieren compensatie bij het andere geslacht zocht. Op Nieuw Guinea uitte zich dat compenseren in een bepaald soort vervolgingswaanzin. 's-Nachts sprong hij door zijn klamboe heen, krom tegen de dakspijlen van de logeerbarak op en viel daar eens af met vrij ernstige verwondingen. 's-Avonds en 's-nachts zag men hem dikwijls per jeep over de toch al levensgevaarlijke bergwegen jagen, steeds met één hand achter zich voelend of daar soms iemand zat. Hij vertelde dat iemand hem achterna zat en hij dus moest vluchten.

Nieuw Guinea, met zijn eenzame posten en eindeloze wildernis, was geen land voor deze man die de stad en gezelschap nodig had. Hij moest mensen en drukte om zich heen hebben, theaters, bioscopen en bars, muziek en gewoel. Voor deze man was Nieuw Guinea te stil. Hij herstelde in Australië, maar moest naar het Westen terug.

Ernstig was dat geval met de jonge BB-ambtenaar te Kota Nica

(Hollandia) in Juli '45. Dit betrof een bijzonder sympathieke, hardwerkende, religieuze ambtenaar, die maanden en maandenlang met werk was overladen. Hij kon dat werk tenslotte niet meer aan en ondervond te weinig steun van zijn commandant die zelf nog niet voldoende was ingewerkt en praktisch alles op zijn ondergeschikte afschoof. En deze weigerde de zaak op te geven.

Resultaat: tik, zich manifesterend in godsdienstwaanzin. Hij voelde zich plotseling tot profeet geroepen, tot een nieuwe Messias, en een tragedie dreigde zich te voltrekken. Het BB greep echter nog juist op tijd in en met veel moeite gelukte het de man in een vliegtuig te krijgen en naar Australië te brengen. Ook deze lijder aan tik genas volkomen.

Dit voorbeeld is een uiterst geval, maar het staat niet alleen. Men zou deze soort kunnen rubriceren onder „Nica-kamp-tik”. De eenzaamheid speelt hier geen of nauwelijks een rol. De Nica-kampen bestonden doorgaans uit een groot complex dicht op elkaar gezette barakken van eigen maaksel (de Nica mocht niet beschikken over de ongelooflijk rijke Amerikaanse materiaalvoorraden), van uit het bos gekapt hout en voorts uit afval dat de Amerikanen wilden missen. Allerlei nationaliteiten leefden in die Nica-kampen, die slechts door enkele Nica-officieren werden geleid.

Deze laatsten waren meestal jonge Nederlandse studenten, tijdens de oorlog ontsnapt of voor de capitulatie van Java gevlucht. Ze kregen een ultra korte spoedcursus in „indologie”; ze bezaten praktisch geen ervaring, maar hun werden wel de meest vreemdsoortige werkzaamheden opgedragen, ook buiten hun eigenlijk „vak”. Deze opdrachten moesten dan in een hurry-up stemming in recordtijd verricht worden zonder noemenswaardige hulpmiddelen.

De middelen die ze in elk geval moesten hebben werden bij de Amerikanen bij elkaar gebedeld of „geswopped”, dank zij de alomheersende goodwill, solidariteit en teamspirit om de oorlog zo snel mogelijk te winnen.

Er drukte een zeer grote verantwoordelijkheid op deze eigenlijk té jonge Nica-mensen, die bovendien nog onder de extra zware druk stonden van de gespannen oorlogssfeer en gescheiden waren van hun ouders, familie, vrienden en verloofden.

Al deze jonge Nica-ambtenaren woonden doorgaans in één huis, de pasangrahan, of in elk geval vlak daarbij. Deze pasangrahans waren overvol, slecht gebouwd, zeer gehorig, en misten iedere mogelijkheid om zich een ogenblik privé te kunnen terugtrekken. Men was er altijd door anderen omringd. Alleen-zijn bestond daar niet. Toch leed die gehele wonderlijke gemeenschap aan een soort eenzijdigheid, waarin de overspannen drukte niet was af te

reageren, niet te compenseren met iets anders, zodat het evenwicht weer hersteld zou kunnen worden. De Nica-kampen waren gekkenhuizen, waar ieder die uit gezondheidsoverwegingen *niet* gek wilde worden, gek moest doen om zijn evenwicht te bewaren, en om af te reageren.

Dat afreageren is een soort innerlijke geestelijke hygiëne, een kunst die maar weinig mensen verstaan. Het is een individuele aandachts- en energieverdeling, waardoor het geestelijk evenwicht gehandhaafd blijft.

Uit alles blijkt dat vooral de Westeuropese stadsmens de laatste decennia (en misschien al veel langer) die kunst volkomen verloorde. Men is in West-Europa en andere beschavingscentra (USA, Australië, Java) langzamerhand gewend aan het veel eenvoudiger en gemakkelijker bereikbare uitwendige afreageren om dat evenwicht te handhaven. Men *kàn* het innerlijk niet meer. Voor die compensatie behoeft men in Europa tenslotte alleen maar de straat op te lopen en men kan links en rechts te kust en te keur net zoveel compensatie *kopen* als men nodig heeft. Niets is gemakkelijker dan dat. De diepere oorzaak van het verschijnsel is te zoeken en te vinden in een vèrgaande specialisatie en detaillering van een „moderne samenleving”, de samenleving die in hokjes en afdelingen gesplitst is. Kortom: ons leven in vakken.

Op Nieuw Guinea kan men de straat niet op gaan om deze dingen te „kopen”. Hier is de wereld nog integraal; ieder moet voor zichzelf en in zichzelf en zijn eigen omgeving maar weten op welke manier hij moet compenseren om z'n innerlijk evenwicht te herstellen of te handhaven.

En het is juist dit soort aanpassingsvermogen, dat maar weinig mensen bezitten. De meesten zijn zo gewend aan de als vanzelfsprekend aanvaarde gevarieerde mogelijkheden tot compensatie in een westerse stadssamenleving, dat ze van zichzelf niet weten dat ze er *niet* meer buiten kunnen.

Deze mensen, wier getal men gevoeglijk op 90% van de totale westerse georiënteerde maatschappij kan taxeren, kunnen zich aan Nieuw Guinea niet aanpassen. En hier raakt men een punt van wezenlijk belang bij kolonisatie. Want hier *gáát* het juist om deze 90%. Deze 90% moet worden overgebracht in een geëigende sfeer, hetgeen er op neer komt dat men met grote aantallen zal moeten werken in een beperkt gebied, wat enorme kapitalen vereist. Het slagen van de kolonisten is echter alleen *dàn* verzekerd.

Het is te hopen dat 's-lands overheid juist aan dat punt de allergrootste aandacht zal besteden. Het is de kern van de zaak. Hier staat of valt iedere kolonisatie op Nieuw Guinea mee. Vroeger bepaalde men zich tot individuele kolonisatie. Wij hebben de

resultaten gezien. Ze waren nul. Thans heeft uitsluitend een complexe of geïntegreerde kolonisatie zin.

Dit alles staat in direct (en indirect) verband met de Nieuw Guineatik: gemis aan compensatie in een eenzijdige samenleving, waardoor op bepaalde dingen in het geestelijk leven van een mens teveel de nadruk valt (bewustzijnsvernauwing). Dat kan dan zowel in eenzaamheid als in een gemeenschap voorkomen.

Het staat vast dat zowel Nederlanders als Indische Nederlanders (al dan niet in Holland geboren) er gevoelig voor zijn; ook Javaanse intellectuelen zijn er niet immuun tegen.

Natuurlijk reageert ieder mens anders op bepaalde omstandigheden. Er is geen vaste lijn te trekken en er zijn allerlei varianten van tik bekend. Daar is bijvoorbeeld die volkomen alleenstaande Nederlandse controleur in de Molukken die aan gebrek aan zelfkritiek op zijn werk leed. Dat leidde tot grootheidswaanzin en machtswaan. Hij voelde zich een keizer, een almachtige, met als gevolg tal van complicaties en excessen.

Daar is het geval van een andere BB-man, een Indische Nederlander, afgestudeerd in Leiden, die zichzelf tijdens een grote toespraak die hij tot duizend verzamelde Jappen hield aankondigde als „We, big white chief . . .!” En die een pleintje op z'n post zijn eigen naam gaf, een straatje z'n eigen naam en een „boulevard” z'n eigen naam . . . Dàt is tik!

En daar is het bekende historische geval van de eenzame man, die in zich de functie verenigde van BB-ambtenaar, rechter, havenmeester, vendumeester, ambtenaar van de burgerlijke stand en nog enkele andere. Hij doodde de eenzaamheid door zichzelf in steeds een andere functie brieven te schrijven. Tenslotte ontsloeg hij zichzelf. Dàt is tik!

Zulke eenzamen staan vaak onder grote sexuele druk, die dan weer leidt tot abnormale sexuele waanideeën. De stilte, dat wil zeggen het ontbreken van menselijk geroezemoes, de geluiden van de stad, Europese muziek, werkt bij sommigen zó drukkend, dat men dit wil compenseren door lawaai: een radiotoestel kan dan een ideaal instrument zijn.

Iemand die muzikaal is zal gaan zingen, en die het nièt is gaan bulderen en schreeuwen tegen anderen, of alleen maar tegen de zwijgende jungle. En weer een ander zal zijn karabijn in het nachtbos gaan afschieten en zich daarna senang voelen.

Ook de papoea's bezitten dat lawaai-idee waarschijnlijk. Daar zijn hun trommen in de nacht en hun eindeloze gezangen. Van der Cook beschrijft dit voor de bosnegers van Suriname (in „Tam-Tam”) en hij doet het prachtig en aannemelijk. Hij zegt: „In de trommels hebben de negers het instrument gevonden waarmee ze

het oerwoud hebben overwonnen en het beheersen, in tegenstelling tot de Europeanen die tot nu toe altijd op de vlucht zijn geslagen voor het oerwoud!" Of dat laatste waar is moge voor rekening van Van der Cook blijven. Wellicht is de radio in deze tijd het instrument waarmee de Europeanen die overwinning kunnen behalen . . . Hier komt bij dat de meeste mensen, van oorsprong allen stadsbewoners, geen oog hebben voor de hen omringende natuur, de ontzaglijke rijkdom van het oerbos. Dat oerbos kan op zichzelf een bron van voortdurende compensatie zijn.

Eenmaal schreef de resident van Nieuw Guinea aan de schrijver van dit boek: „Iedere dag van mijn leven die ik in het oerwoud doorbracht was een feestdag. En iedere keer als ik Ravel's Boleró hoor spelen komt het verlangen in me op weer terug te gaan naar dat oerbos en dat alles weer opnieuw mee te maken." Zo schrijft Jan van Eechoud. En hij bracht honderden dagen in de jungle door in volledige afzondering.

De toekomstige samenleving op Nieuw Guinea zal zich dienen te richten, wil zij slagen, op niet-eenzijdige samenleving. De man-vrouw verhouding en het gezin vormen de kleinste gemeenschaps-eenheid die echter de beste voorwaarde voor compensaties van eenzijdigheidstekorten schept. Getrouwd-zijn op Nieuw Guinea is een zwaarwegend advies. Hoe normaler een samenleving op Nieuw Guinea wordt, hoe minder aandacht men aan tik en al de neven-verschijnselen daarvan zal behoeven te besteden. Hij zal automatisch verdwijnen. „Kolonisatie" is in dit verband zeer gewenst, wil men dat land tenminste leefbaar, bewoonbaar maken.

Sommigen zoeken compensatie van hun gevoelstekorten in alcohol. Men begint aan alcohol als men ziet dat men tegen de bierkaai vecht. Dat er geen verbeteringen komen. Dat het alles hopeloos is en zonder toekomst. Dat het land, dat Nieuw Guinea toch gedoemd zal blijven ten eeuwigden dage een godverlaten oord te zijn. Hier rust een taak op de regering van ons land. Zij moet zorgen voor een selectie van de juiste personen, die met hun geestkracht, hun zenuwgestel en ook lichamelijk tegen de bijzondere compensatie-tekorten zijn opgewassen. Maar zelfs de sterksten kunnen op de duur niet doorleven met en in de primitiviteit van Nieuw Guinea. Geef hun het beste wat een mens toekomt om die primitiviteit te compenseren, om die periodiek te boven te kunnen komen. Laat Holland niet te zuinig zijn met die compensatie. En laat Holland ook geen tweede- of derdehands compensatie geven. Want zó was het altijd in het verleden. En wij kennen het resultaat. Daar zal de zorg moeten zijn voor normale opbouw van die kleine samenleving. Goede woningen, geen uitpuilende pasanggrahans, met mogelijkheden voor radio, sport en muziek. En bovenal: uit-

zicht en hoop op een toekomst voor de kinderen en het bestrijden van de ziekten.

De kolonisatie zal voor een zeer groot deel staan of vallen met dié zorg. En dit geldt zeer speciaal voor de buitenposten. Maar welke post op Nieuw Guinea is eigenlijk géén buitenpost, Hollandia inbegrepen? Hoe belangrijk deze zorg is, wordt bewezen door de aandacht die een particuliere maatschappij op Nieuw Guinea aan zijn mensen besteedt. Aanzienlijk meer aandacht dan ooit het Gouvernement aan een zijner posten schonk.

Op de afdelingshoofdplaatsen zal men in het bijzonder aandacht dienen te besteden aan de voorposten. Het is bekend dat de verzorging van voorposten altijd op het tweede plan komt. Daar zijn het voorposten voor. Het is zo moeilijk zich voor te stellen wat men daar nodig heeft en welke wensen daar leven. Ze liggen zo ver vooruitgeschoven. Meestal gaat het om kleinigheden: om wat post en berichten die geregeld dienen door te komen. Om wat extra voedsel. Om een bewijs dat men niet vergeten is. Dat men nog meetelt. Dat er aan je wordt gedacht. Het kunnen kleinigheden zijn die mensen op voorposten, de voortrekkers dus, de moed geven door te gaan.

De hoofdplaatsen met de voortrekkers op de buitenposten, zij het 't BB, de zending, de missie, houtvesters of botanici, militairen of onderwijzers, vormen in hun geheel *één* systeem tot openlegging, leefbaar en bewoonbaarmaking van dat reusachtige brok territoir: Nieuw Guinea. De voorposten in de rimboe hebben daarbij de harde spits af te bijten. Ze verdienen daarom de meeste aandacht en de allerbeste verzorging.

De tijd dat Nieuw Guinea alleen het arbeidsveld vormde voor twintig BB-ambtenaren en een even groot aantal zendelingen en missionarissen is voorbij. Voorgoed voorbij. En dús is ook de tijd voorbij dat men alleen en uitsluitend keek naar de belangen en ideeën van deze drie groepen. Op dit ogenblik, 1950, is de categorie „kolonist” de andere groepen in aantal ver vooruit en daarmee verandert het aspect van Nieuw Guinea grondig. Daarom dienen ook de middelen waarmee dat land moet worden aangevat om in de komende jaren van strijd de overwinning op de jungle van dat mensvijandig genoemde land, grondig, principieel te veranderen. Als het grote thuisfront, waartoe ook de regering behoort, dit inziet zal 'n Nederlandse volksplanting op Nieuw Guinea kunnen slagen. In het andere geval zal ze, ondanks de miljoenen die men daar investeert, uitlopen op een financieel-economische catastrofe en een menselijke tragedie.

En laat ons nu terugkeren naar die andere voortrekker: controleur Reitsma.

JOHANNES SAHALATU MERKTE DAT REITSMA HAAST had. Het was alsof de controleur met iemand had afgesproken en geen dag wilde verliezen. Dat begreep de Ambonnees niet, want alle dagen waren hier gelijk, iedere dag was precies de vorige. Hij probeerde er achter te komen waar die haast vandaan kwam, wat de oorzaak ervan was en wat de toean dreef om in de kortst mogelijke tijd veertien roeiers, die ook bereid waren later de vivres te dragen, bij elkaar te krijgen. Maar hij kwam niets te weten en dat zat Johannes Sahalatu erg dwars. Hij vond dat hij wel enig recht had om zulke dingen te weten. Maar de ander vond dat blijkbaar niet.

De prauw was niet zo'n beste maar er was geen keus. En de kwaliteit van de roeiers was ook niet vierentwintig karaat. Sahalatu vestigde daar de aandacht van z'n chef op, maar het leek wel of die dat niet zo belangrijk vond. Hij luisterde nauwelijks naar Sahalatu, die er steeds minder van ging begrijpen. Een ding was voor de Ambonnees nu echter wel zeker: er was iets met de toean dat niet in orde was. En hij ging iets begrijpen van de mysterieuze woorden van toean Hellinga op de post, toen die hem zei dat hij de toean controleur steeds goed moest bewaken. Wel, dat zou hij in ieder geval doen.

Een paar dagen later vertrokken ze van de post waar eens Nyhoff had gewerkt. Het begin was niet schitterend, want de regen viel uur na uur in de vorm van lange, dunne pijpen. Zo moest het geweest zijn in de dagen van de zondvloed. Ze zaten midden in de regentijd en het zag er niet naar uit dat het spoedig anders zou worden.

En dan varen ze opnieuw door het rijk van de modder, en het is hetzelfde rijk dat Reitsma en Sahalatu zich nog uitstekend herinneren. Er is niets veranderd. Alles is misschien alleen nóg triester en verlatener. Het rijk van de modder . . . van blubber en slik, een wereld waarin je geen haast moet hebben. Maar de controleur heeft wél haast en hij is de hele dag bezig de roeiers tot meer energie aan te porren. Die voelen weinig voor dat tempo. Waarom

zouden ze zich ook haasten? Morgen zal zijn als vandaag en ze begrijpen niets van de haast van de toean blanda. Ze weten één ding zeker: die blanke moet niet denken dat ze met hem naar het einde van de wereld gaan. Beslist niet. Ze hebben heus wel gezien dat er iets is met die blanda. Wat . . .? Dat weten ze niet. Maar hun instinct heeft hen al gewaarschuwd.

Modder, blubber, slik; slik, blubber, modder. Soms vernauwt de kali zich en moeten ze de prauw helpen over de hindernissen heen te komen. Het regent, en in de regen zweten ze. Ze breken bijna hun nek over de smerige stamwortels, die zo glad als spek zijn en waarop je nauwelijks enig houvast vindt. Ze zakken tot over hun knieën in de modder, die sissend, blazend en knorrend meegeeft. Ze glijden toch uit en helpen elkaar op te staan, vloekend, schreeuwend en morrend. Maar de blanda schijnt niets van dat schelden en vloeken te horen. In ieder geval doet hij alsof.

Er zijn gedeelten in het vloedbos waar de wortels zich als nesten slangen ineengekronkeld hebben; nesten van pythons en constrictors, krampachtig en verward in de groen-zwarte schemering. En boven die slangenestten uit verheffen de stammen zich: recht als pallisaden voor een afgebakend gebiedsdeel. Het is een vreemde, geheimzinnige, verloren wereld en er komt geen eind aan de luchtwortels, de steltwortels, de kniewortels en al die andere vormen van ongeremd en uitzinnig voortwoekerende vegetatie. Dat groeide daar vijf duizend jaar geleden zo. En zo groeide het een eeuw geleden. Het zal er in de komende eeuw niet anders groeien.

Soms roept de voorste roeier iets. De controleur kijkt voor zich uit en ziet krokodillen, vier tot vijf meter lang, half in het water verborgen, half erboven. Ze liggen lui en sloom op een soort glijhellinkje omdat ze anders niet snel genoeg weg kunnen komen bij naderend gevaar. Alle jungleverhalen ten spijt zijn ze ongevaarlijk omdat ze lafhartig zijn. Zodra de prauw in zicht komt verdwijnen ze van het glijhellinkje en laten zich niet meer zien.

Op een keer overvallen ze er een in z'n slaap. Sahalatu pakt de karabijn, legt aan en weet dat hij een mooie kans heeft z'n reputatie als scherpshutter voor de papoea's te bevestigen. Maar het is verduiveld moeilijk schieten in dit rare licht, en op een onrustig in het water liggende prauw.

Hij richt op het oog van het dier en juist als dat merkt dat het te lang gedommeld heeft, en er vandoor gaat, jaagt Johannes Sahalatu 15 patronen in de richting van het ene, meest naar hem toegewende oog. Een paar patronen ziet hij ketsen, maar van andere wil hij zweren dat ze in het weke ooggedeelte verdwijnen. De krokodil duikt en laat zich niet meer zien. De papoea's praten er nog een uur lang over of die krokodil geen wraak zal nemen.

De prauw ligt vrij laag op het water en de kali wordt met de dag smaller. Het valt Reitsma op dat de nipapalmen, die reuzen, steeds groter worden. Hij verwondert er zich over hoe koninklijk ze uit de grijze modder verrijzen. Als zuilen, die het groene dak van vegetatie en de verre schemering van de hemel dragen, zijn ze. In de avond kan er van nipapalmen soms een haast bewust leven uitgaan; het is heel zonderling.

Mensen zijn er niet veel. Een enkele maal ziet Reitsma tussen de sagopalmen een paar zwartberookte, armzalige huisjes staan, met wat brandmagere kippen er bij, een enkel varken en een paar tamme casuarissen. Soms enkele bedrukte gezichten, dan weer vrouwen of mannen die snel met ruilwaar komen aandragen. Je kunt nooit weten waar het goed voor is . . .

En daar zijn de paradijsvogels, even druk, even brutaal, even levendig als op iedere tournee. Heel de dag fluiten en joelen ze en heel de dag schijnen ze nodig te hebben met heen en weer vliegen, met op te fladderen en kabaal te maken. Soms is het droog, maar dat zijn zeldzame ogenblikken. Normaal is in deze dagen dat ze ononderbroken onder druipende bomen doorglijden, voorbij een oever die dampt en borrelt en stinkende gassen uitbraakt.

En daar zijn de wespen weer, de kleine kwelduivels, die bijna om de vijf honderd meter een nest hebben gebouwd. En ieder nest is een uitvalspoort naar de wezens die daar op de kali komen aanroeien. Het komt voor dat ze aan land zijn en die uitvalspoorten passeren. Bij duizenden zitten de wespen gereed om bij het eerste alarm uit te vliegen en tot de aanval over te gaan. Soms blijven ze afwachtend zitten, soms is de minste aanraking van een blaadje al voldoende om de strijd te ontketenen.

Urenlang zit controleur Reitsma voorin de prauw en ziet het moeras, de krekens, de mangroves en al die andere elementen waaruit dit oer-vloedbos is opgebouwd, voorbijdrijven. Of hij het allemaal werkelijk ziet is de vraag. Sahalatu observeert hem scherp en merkt vaak dat de ogen van z'n chef wel op de dingen gericht zijn maar die toch niet altijd zien. Het is net alsof de controleur wakend zit te slapen. Het is net of hij er niet altijd bij is. Waar zou hij aan denken? En wat zou het doel van deze tocht toch zijn?

Iedere dag stelt Johannes Sahalatu zich die vraag. En iedere dag wordt zijn hart met meer zorg vervuld. Een enkele maal probeert hij een gesprek met Reitsma zó te leiden dat hij er achter komt, maar het lijkt wel of de ander dat weet. Of die zich gepantserd heeft. En hij komt niets te weten. Wel weet hij dat er nog een lange tocht voor hen ligt. Zo lang, dat het de vraag is of de papoea's mee zullen gaan. Tot nu toe hebben ze vrijwel dezelfde route genomen als de vorige maal.

Ze bereiken het grensgebied van het vloedbos. Boven het drie meter hoge riet steken de daken van de woningen uit en verderop komen ze aan de eerste stroomversnellingen die het einde van de prauwetocht betekenen.

Reitsma en de Ambonnees moeten uren met de mannen spreken om ze mee te krijgen. Die voelen er maar bedroefd weinig voor. Ze weten natuurlijk precies wat er met het volk van de vorige troep is gebeurd en dat zijn dingen waarover je beter maar kan zwijgen.

Er zijn er maar een paar teruggekomen, wankelende skeletten. Het was een gruwelijke tocht geweest. En de toean moest niet denken dat ze zich voor zo'n tweede tocht lieten lijmen.

Het bos was vol geesten en snellers en iedere nacht hoorden ze het geluid van de trommen. Goed, er mocht dan een einde zijn gekomen aan die massale sneltochten, dat nam niet weg dat dit bos nog verre van veilig was. En ze naderden al aardig de grens van het gebied waar het verboden rijk begon. Verboden door de geesten van hun voorvaderen.

Reitsma kreeg ze mee, zij het met weinig overtuiging en met nog minder geestdrift. Maar hij had dan ook een bijzonder milde beloning in uitzicht gesteld als ze megingen tot het gebied van de grote kali. Daarna zouden ze terug mogen gaan.

Twee dagen lang zat Johannes Sahalatu er over na te denken wat de controleur bij die grote kali moest doen. En steeds meer verzoende de Ambonnees zich met de gedachte dat op deze reis geen zegen kon rusten.

Na de aanval van de modder, de blubber en de regen komt de volgende aanval: legers insecten trekken voorbij en het lopen is moeilijk als je tegelijk kwellende wespen moet wegslaan en zorgen dat je niet wegzakt in dat poreuze hout waarmee de bodem van het bos is bedekt. Het is alsof dat bos weet dat er andermaal een aanval op hem gedaan wordt en dat het zich bewust teweer gaat stellen. Heel die ontzaglijke, haast kosmische organisatie die „het bos” heet, komt in beweging, tot actie, tot een felbewust leven. Jeder ding, elk onderdeel, ook het allerkleinste element van de bos-organisatie verweert zich, verklaart de oorlog en aanvaardt de strijd. Ergens is een parool afgegeven, ergens in het hart van het bos is alarm geslagen, ergens moet een centraal hoofdkwartier zijn dat deze duizend krachten verzamelt, activeert en bundelt tot één massaal, onweerstaanbaar, onverslaanbaar en alverslindend leger; een marcherende armee: het jungle-legioen.

Het legioen valt vierentwintig uur per dag aan, het is onvoorstelbaar groot en even onvoorstelbaar sterk. En het kent geen vermoeidheid. En het heeft achter iedere divisie nieuwe divisies ge-

reed staan, steeds nieuwe legers, even sterk, paraat en bezeten van wraak op de indringers als de divisies die voorgingen.

Daar is de divisie van de hitte en daar is de divisie van de regen. Daar zijn de bataljons bloedzuigers en de secties vliegen en wespen. Daar zijn de geluiden die men niet kan thuisbrengen, daar is de ijskoude grondmist, daar zijn de krekels en cicaden, de rode en de witte mieren en de enorme termyten; daar is de plotseling invalende stilte en het waarschuwend geroep van de vogels die alleen maar: -- Terug...! terug...! -- schijnen te roepen. En daar zijn de vleermuizen, de grote vliegende honden die als de lijfelijke geesten van gestorven mensen rondfladderen, heel de avond, heel de nacht, tot aan de kille, natte, vochtige morgen als iedereen vermoeid is, stijf en verkleumd.

Het jungle-legioen vervolgt hen zonder ophouden en het geeft geen respijt. Het heeft de blanke man direct herkend. Dat is dezelfde van de vorige maal. Hij was hier nòg eens en het legioen heeft hem toen teruggedreven naar zijn punt van uitgang. Het zal hem opnieuw teruggedrijven. Hij heeft geen enkele kans door dit gebied heen te komen. Het legioen weet dit. Het weet ook dat de zwarte dragers stuk voor stuk met angst vervuld zijn en wachten op het ogenblik om terug te gaan. Het gaat eigenlijk alleen nog tegen die twee anderen: die witte en die bruine man; de aanvoerders van dat belachelijk kleine groepje, dat zich voortkruipend een weg door het bos hakt.

Andere legers staan in slagorde opgesteld: die van de loodrecht of bizar vergroeide stammen. Het zijn stammen waaruit de kathedralen worden gebouwd. Reitsma herkent die kathedralen en hij herinnert zich de tijd dat ze hem vervulden van angst. Hij weet nu dat dit bos hem niet meer zal verslaan. Hij heeft geen enkele angst voor de oetan meer. Hij weet dat hij nog veel verder zal moeten gaan en ook dat hij zijn doel zal bereiken. Mèt deze angstige dragers of zonder hen. Mèt die Ambonnees of zonder hem. Het maakt hem weinig uit. Het doel is heel vast omljnd en geen macht ter wereld zal hem kunnen tegenhouden.

De mannen smeren zichzelf en elkaar met kajapoeti-olie in om zich te vrijwaren tegen de ergste insectenbeten, maar je mag wel duizend flessen bij je hebben om deze horden af te slaan. En wat voor de muskieten en wespen geldt, dat geldt voor de bosvlooiën, die gemene zaak met het jungle-legioen maken.

De eerste dragers gaan er van door. Als Johannes Sahalatu het Reitsma komt vertellen in z'n kleine groene tent is die helemaal niet verwonderd. Hij reageert nauwelijks op de mededeling. De Ambonnees kijkt hem een beetje wanhopig aan. En dan zegt hij: -- Ze zullen allemaal gaan lopen, toean.

— Natuurlijk zullen ze dat Sahalatu, ik had niet anders verwacht.
— We kunnen beter keren, heer. Het heeft geen zin zo door te gaan!

— Er is niets dat jou tegenhoudt om terug te gaan, Johannes.

— En U, toean . . . ?

— Ik ga door. Als je verstandig bent keer je nu om, Johannes, eer het te laat is.

Maar de ander schudt verbeten z'n hoofd.

— Nee, ik ga mee, maar veel verder zullen we niet komen. Er zal geen drager overblijven.

Controleur Reitsma glimlacht en het is de eerste vriendelijke lach die Johannes Sahalatu in tijden op dat magere gezicht heeft gezien.

En dan zegt de controleur:

— Sahalatu, jij had niet mee moeten gaan. Dit is geen gewone tournee en dat heb ik je al meer verteld; deze tocht is een heel bijzondere. Ik zou je wel willen zeggen waar ik heenga maar ik ben erg bang dat je het niet zult begrijpen. Wees er maar niet boos om, Sahalatu . . . werkelijk . . . je zou het niet begrijpen. Maar over mij hoef je je later niet bezorgd te maken als ze je er naar vragen.

— Ik ga niet terug zonder U, toean, — zegt de Ambonnees verbitterd.

— Je zult wel moeten, Sahalatu, je hebt geen keus m'n jongen, en dat is ook veel beter. Jij hebt een vrouw en je jongens waar je voor moet zorgen en het zou helemaal niet mooi van je zijn als je die in de rotzooi liet zitten. Dat zou je trouwens ook niet willen.

— We gaan samen terug of we gaan niet terug, toean!

En dan lacht controleur Reitsma opnieuw en hij zegt, zachtjes voor zich uit: — Wel Sahalatu, met jou valt er niet verstandig meer te praten. Ik dacht dat ik getikt was, maar jij bent het veel meer, weet je dat wel?

De ander zwijgt en kijkt een beetje moedeloos voor zich uit.

— — — — —
Groen, groen, groen is het bos. En het blijft groen, gevuld met schaduwen overdag en vol fluweelzwarte duisternis 's-nachts. De lopers stijgen en de regen wordt merkbaar minder; het regent nu alleen nog een paar uur in de morgen. 's-Nachts wordt het behoorlijk koud en de dragers zitten bij het vuur te rillen.

De kroonduiven, de grote, trotse koningen van het oerbos, haast onhoorbaar wegsuizende en aanzwevende vogels, laten zich steeds minder zien. In het bergland komen ze in het geheel niet voor en spoedig zullen ze de laatste hebben gezien.

In deze nachten ligt de controleur vaak urenlang te denken en te luisteren. Hij luistert naar het bos en steeds opnieuw merkt hij

dat dit bos iedere vorm van verschrikking voor hem verloren heeft. Hij verlaat het bivak soms en dwaalt in de omgeving rond. Niets is er wat hem meer met angst vervult, zoals vroeger, toen een fosforiserende boomstronk hem op de loop deed gaan en iedere geroffel van casuaristrommen hem irriteerde.

Nee, controleur Reitsma is volmaakt over de angst voor de oetan heen. En niet alleen over de angst, maar hij voelt zich vrij gelukkig. Hij heeft met niemand te maken, hij hoeft met niemand te spreken als hij daar geen lust toe gevoelt en hij hoeft geen enkele lastige, indiscrete vraag te beantwoorden.

Hij kan zichzelf hier zijn. Het bos omringt hem en beschermt hem. Het is zo groot, zo machtig wijd, zo onvoorstelbaar onbegrensd, dat een ander mens hem hier nooit terug zou kunnen vinden. Later . . . later zullen ze hem misschien komen ophalen . . . Hij lacht om de gedachte. Hij heeft de halve wereld om zich te verschuilen en hem zullen ze hier nooit vinden.

Het bos zal hem beschermen, verbergen, opnemen. Het bos is z'n vriend geworden, z'n maat, een medestrijder. Dit is het goede, neutrale bos. En al dat andere, die aanvallen van de vlooiën en muskieten, de regen en de hitte, de stammen en de stilte, heeft daar niets mee te maken. Het is een heerlijk gevoel te weten dat je onzichtbaar bent geworden voor ieder ander in die andere wereld, dat je bent opgenomen in een organisme dat zó groot en machtig is, dat het belachelijk is te veronderstellen dat een ander zo'n organisme zou kunnen doorbreken om bij je te komen.

Er is niets dat hem met heimwee, verlangen of angst vervult. Er is niets dat hem bond of bindt aan de bestuurspost. Hij was daar alleen en hij is hier alleen. Het maakt niets uit waar hij is. Alleen heeft hij dat signaal gekregen hierheen te gaan. Saskia's signaal. In die dagen kan Bob Reitsma zich niet meer voorstellen hoe het mogelijk is dat er eens een tijd was, dat hij in dodelijke angst voor dit bos wegrende en heel de jungle één lijfelijke verschrikking voor hem was. Het leek hem dat die tijd jaren en jaren achter hem lag. Maar de dragers versomberden en werden iedere dag die hen Noordelijker bracht, stiller. Ze spraken zacht om de geesten niet te verstoren en aan alles was te zien dat deze mannen niet heel ver meer zouden gaan. Reitsma zag dat ook en iedere morgen was hij eigenlijk opnieuw verbaasd dat ze er nog waren. Voor Sahalatu was hij een levend raadsel geworden.

HET BOS WERD MINDER DICHT, MINDER COMPACT, en soms liep de troep al vrij grote stukken door open plekken. Ze waren dicht in de buurt van de grote kali, dezelfde die voor de vorige troep het einde had betekend.

De voorlaatste nacht voor aankomst bij de rivier was Reitsma in grote spanning. Hij probeerde te slapen maar het lukte niet. Even was hij bang dat de malaria weer zou komen opzetten, maar hij wist dat het ditmaal anders was. Het was een koorts door de spanning. Hij wist dat z'n doel naderde. Hij had bijna het punt bereikt, dat het begin en einde van al z'n gedachten uitmaakte. Een klein dal, ergens bij het begin van het bergland. Het was heel begrijpelijk dat hij die nacht niet kon slapen.

Hij lag te luisteren naar de geluiden buiten de tent. Daar was ze weer . . . de kleine sirene van het bos. Dat ene, zonderlinge vogeltje dat maar altijd zat te fluiten. Misschien was het 't zelfde, misschien een ander, daar kwam je toch niet achter. Hoor . . . daar floot het weer. Wonderlijk, net alsof dat vogeltje de hitte die het bos nog uitstraalde accompaneerde, onderstreepte, accentueerde. Het floot iedere keer driemaal achter elkaar, en iedere keer was de toonhoogte iets hoger . . . dat bleef zo, dat ging de hele nacht door. Eerst was het eentonig, later werd het een obsessie. Het viel controleur Reitsma op dat het voor hem in het geheel niet obsessieel meer was. Op z'n hoogst een beetje vervelend en nadrukkelijk en monotoon. En hij vroeg zich af waarom één zo'n kleine vogel daar de hele nacht zat door te fluiten, moederziel alleen, ergens op een dunne tak aan een hoge stam; antwoord kreeg hij nooit, die vogel. Tenminste . . . geen antwoord dat door mensenoren kon worden opgevangen. Het was best mogelijk dat er wél een antwoord kwam, maar dat dit onverstaanbaar was voor zoiets grofs als een menselijk oor.

De invloed van de zee was vrijwel niet meer merkbaar; er kwamen steeds minder nipapalmen. En de modder was goeddeels verdwenen. Ze hadden die andere wereld bereikt.

De laatste dag liepen ze over een hangbrug, gespannen over een

smalle kali, die het gewicht van de beide laatste papoea's niet kon dragen. Reitsma, die als eerste het wankel, verrotte, slingerende ding was overgegaan, had nog gewaarschuwd, maar de waarschuwing bleek onvoldoende geweest te zijn. Misschien waren die twee laatste dragers ook erg nerveus en hadden ze haast zich bij de anderen aan te sluiten. Schreeuwend vielen ze in de kolkende stroom en alleen de jongste zag kans er uit te komen. De ander was op slag verpletterd op de messcherpe rotspunten die uit het schuimende water opstaken.

De stemming werd er door dit incident niet beter op en Sahalatu kwam de controleur vertellen dat er geen sprake van was dat ze na het bivak van morgennacht nog één stap verder gingen. De controleur had geknikt en de Ambonnes aangekeken alsof hij dat allang wist.

Ze vonden de weg naar de kampong, gemaakt uit in lengterichting neergelegde stammetjes en blaren. Maar plotseling hield die weg om de een of andere onverklaarbare oorzaak op. En daar was alleen nog het sagobos en de geur van verschaalde rook van een houtskoolvuur. Ze roken de kampong. Ze vonden het dorp aan de kali. De ontvangst was aanvankelijk niet bijzonder vriendelijk en Sahalatu die eerst op verkenning was uitgeweest kwam Reitsma mededelen dat het hem beter leek daar 't bivak niet op te slaan. De bewoners waren namelijk bezig met 't een of ander adatfeest en hij had wel gemerkt dat de aankomst van de troep niet op prijs werd gesteld. Maar de controleur schudde z'n hoofd. En hij zei tegen de Ambonnes dat er geen enkele reden was verder te gaan. Hij bleef hier.

Die avond zag en hoorde hij de grote trommen bespelen, zoals hij dat nog nooit eerder had meegemaakt. Op een grote open plek in de kampong zag hij ze; aan één kant open, aan de andere met leguanenvel bespannen. Er waren zestien trommelaars, die met hun vlakke hand de instrumenten besloegen en het geluid ging door merg en been. Het moest mijlen en mijlenver door het bos te horen zijn.

Hij liep door de kampong met de oudste mannen achter zich aan en Sahalatu kreeg de indruk dat zijn chef iets zocht. Hij vroeg verscheidene malen toestemming om in de vrouwenhuizen, die meer dan twintig meter hoog in de boomkruinen waren gebouwd, te mogen kijken, maar kreeg die toestemming niet. De geesten verboden het, het zou onheil veroorzaken en hijzelf zou er aan doodgaan. Reitsma drong er niet op aan. Hij vond het wel jammer, want hij had de kinderen willen zien die in de vrouwenhuizen waren.

Soms daalde een vrouw langs een van de stijle rotanladders af die de boomhuizen met de grond verbonden. Het was een zonderling gezicht, haast dierlijk. Tijdens deze hele rondgang door de kampong wist hij dat honderden ogenparen op hem gericht waren.

Hij sprak daarna, terwijl de mannen steeds wilder op de leguanentrommen te keer gingen, met de oude mannen. Sahalatu zat bij hem en trad af en toe als tolk op. Reitsma vroeg naar de stammen over de kali, maar hij kreeg er weinig of geen concrete gegevens over. — Je moest daar niet over spreken... daar was het geestenland... stil... je kon nooit weten of je niet beluisterd werd... —, en ze probeerden het gesprek op een ander chapter te brengen.

Maar Reitsma was hardnekkig en vroeg steeds opnieuw. Naar een ver gebied, waar de hoge witte bergen waren, en waar de kalis vandaan kwamen. Kenden ze het volk daar?

— Nee, dat kenden ze niet. Daar waren alleen de verhalen van een heel groot, onmetelijk groot, dal. Het lag achter de hoogste witte top, die je met helder weer kon zien; daar leefden reuzen, vlak bij het volk der dwergen. Het was levensgevaarlijk die kant op te gaan, dat hadden de voorvaderen gezegd.

Nee... ze waren daar zelf nooit geweest en zouden er ook beslist nooit komen. Dat was het gebied der geesten. Daar hoorde je niet... eenmaal hadden ze twee van die dwergen gezien... met grote bogen en pijlen... en razend snel. Ze behoorden tot het bergvolk, dat het niemandsland tussen hun gebied en het land van de geesten bevolkte... die vallei van de reuzen, waar nog nooit iemand was heengegaan en waarvan de legendes vertelden dat dit een wereld van louter rijkdom was. Iedereen was daar rijk. Daar kenden ze geen honger. Iedereen bezat wat hij graag wilde hebben: net zoveel varkens en schelpen en kano's en vrouwen en slaap en voedsel als je wilde. Later zouden ze er ook wonen, als ze eenmaal op de grote reis gingen. De reis die iedere papoea eenmaal in z'n leven maakte en waarvan nog nooit één papoea was teruggekeerd. Dan zouden ze er alles van weten en eeuwig in rijkdom met al die varkens en vrouwen, suikerriet en schelpen voortleven.

Tegen middernacht bereikte het adatfeest z'n hoogtepunt; Reitsma en Sahalatu zaten tussen de oude mannen in en waren getuige van een onbeschrijfelijk wild en barbaars toneel. De muzikanten besloegen als razenden de leguanentrommen, schijnbaar zonder enig rythme. Maar later herkende Reitsma wel degelijk een bepaald rythme. Hij lette op de ongeveer honderd mannen die getuige waren van dit trommelfeest en zag dat niet alleen de muzikanten steeds meer in trance raakten, maar ook de anderen, die in een grote kring gehurkt zaten. Hij zag hun ogen steeds groter en glanzender worden en wist dat het bloed van deze mensen

steeds sneller, onstuimiger, wilder begon te circuleren. Ze werden machinaal tot een stadium van allerhoogste opwinding gevoerd. Die nacht danste de kampong. Hij zag de mannen met hun lange speren en schilden rondspringen en was getuige van een allervreemdste wandeling naar het grote geestenhuis. Daar hingen de druiventrossen gesnelde koppen . . . jaren geleden gesnelde en eerst enkele maanden geleden. Hij lette er niet op. Hij had alleen aandacht voor de dansers onder zich . . . daar beneden het huis . . . een bizar en spookachtig tafreel, een lugubere pantomime. De dans van de nacht, de dans van het oerbos. Ze hadden niets menselijks meer, ze waren overgegaan in de macht van de demonen. Ze wisten waarschijnlijk zelf niet meer dat ze dansten.

Het maanlicht stroomde over die dansende sylhouetten, het gleed langs de van zweet en vet glimmende lijven en over de in extase opgeheven hoofden. Het bos danste, het oerwoud was ontwaakt en dit was de grote manifestatie van die onbekende wereld, die verborgen ligt achter honderden mijlen dikke groene wanden.

Sneller en sneller, wilder en wilder, tomelozer sloegen de zwarte handen op de bruine trommelvellen. De muzikanten hadden de staat van een delirium bereikt en hun gezichten waren alleen nog verstarde, bevroren maskers met daarin spookachtig het glazig wit van de ogen en soms de glinstering van de tanden als het maanlicht daarover schampte.

Reitsma wist niet hoe lang hij dit adatfeest meemaakte. Hij verloor het besef van de tijd. Soms vroeg hij zich af of hij angst voelde voor dit schouwspel dat aan iedere vorm van menselijkheid vreemd was.

Nee . . . hij voelde geen angst. Dit was óók het bos en dit was de manier waarop het bosvolk zich uitleefde, afreageerde, compensatie zocht voor zijn eenzaamheid en stilte.

Het maanlicht verdween en kwam weer terug. Sahalatu zei hem dat hij wegging om het bivak te controleren; hij verwachtte slecht weer, het was beter de zaken even na te zien.

Reitsma bleef alleen achter. Hij keek om zich heen en wat hij zag was een levende houtgravure. Om hem heen de hoge, stille, ernstige stammen, onderling verbonden door sluiers en tapijten groen. Daarachter het bos. En hier, voor hem, danste het bos. En wat daar danste waren delen, partijen uit één gigantische houtgravure, met uitgeknipte silhouetten ervoor.

Er kwamen steeds meer dansers. Soms wankelden er een paar weg en verdwenen in de duisternis; anderen namen hun plaatsen in en begonnen even wild, heftig en koortsachtig te springen. Soms deed het denken aan de stuiptrekkingen van grote vogels, die hinkend wegvluchtten voor een levensgevaarlijke achtervolger. En soms

was het alsof die mensen hevige pijnen leden en probeerden van die pijnen verlost te worden.

Hij rook het zweet, hij rook de lichamen, hij rook het vochtige bos. Het was heel de dag heet geweest en het viel hem nu pas op dat er geen enkele koelte door het bos kwam. Het bleef drukkend en benauwd en zo klam dat het zweet hem in kleine beekjes langs z'n borst begon te druipen.

Op de achtergrond stonden wat mannen die niet dansten. Het waren lijdens aan philiasis en ze zagen er verschrikkelijk uit met hun gezwollen klompvoeten en benen als stukken ongevormde leem. Maar er kwam een ogenblik dat ook deze aan olifantsziekte lijdende mannen naar voren kropen, een paar plukken gras en riet in hun handen namen en in de buitenste kring begonnen mee te dansen. Het was een tragisch beeld, deze doodzieke, gepijnigde wrakken te zien springen. Ze hadden geen weerstand kunnen bieden, waren geïnfecteerd door het razend ritme der trommen en hun bloed was mee gaan koken, tegelijk met al dat andere kokende, loeiende bloed van hun stamgenoten.

Sahalatu kwam terug en fluisterde Reitsma toe dat ze nu beter konden weggaan. Hierna zouden andere dingen gebeuren, die je als blanke en Ambonnees beter niet kon zien. Het zou ook gevaarlijk zijn er bij te blijven. O nee... er werd niet gesneld... maar er waren andere dingen... met de vrouwen... en soms de kinderen... die even erg waren. Ze moesten nu maar gaan... het was werkelijk beter...

Het viel controleur Reitsma moeilijk zich los te maken van deze allerwildste en allervreemdste houtgravure die hij ooit had gezien. Dat beeld van door maanlicht overstroomde lijven; krom, naakt en mismaakt. Met de glanzende, glimmende lijven, vogellijven, slangenlijven, lijven als op prenten van Jeroen Bos. Toen had hij er om gelachen. Nu wist hij dat deze dingen bestonden. Daar waren ze... vlak voor hem... en ze leefden!

De dans bereikte z'n climax. En terwijl hij zag dat de handen der trosselaars nog sneller, wilder en onbeheerster te keer gingen op de leguanenvellen en het tempo van het dansen nog meer werd opgevoerd, merkte hij dat de oude mannen opstonden en in de duisternis in de richting van de kampong verdwenen. Meer mannen volgden en ook een aantal grote jongens.

Hij keek omhoog en zocht de maan. Maar die maan was bedekt door dikke nevelbanken en zou zich die nacht wel niet vrij maken. En het was alsof het steeds heter en drukkender werd. Het bos geurde doordringender, sterker dan ooit en Reitsma kreeg het gevoel dat er een donderbui op komst was. Dat zou geen wonder zijn na zoveel dagen hitte.

Hij zag weer de koppen van de mannen en ineens drong het tot hem door dat al die ogenparen eigenlijk steeds in één bepaalde richting waren opgeheven. In één bepaalde richting . . . die waarin hij zojuist zelf keek: de richting van de maan.

Hij maakte een opmerking tegen Sahalatu, vroeg hem of hij wist wat die dans te betekenen had . . . O ja, dat wist Johannes Sahalatu wet, daar was hij allang achter. Het was een bezweringsdans. Ze waren bang voor de een of andere natuurramp die hun was aangezegd door de tovenaar van de kampong. Die ramp moesten ze uitbannen en daaraan waren ze nu bezig. En de maan vervulde een zeer belangrijke rol bij deze dans. Maar ze moesten nu werkelijk gaan . . .

Reitsma stond op en langzaam verlieten ze de open plek in het bos. Sahalatu ging vooruit en lichtte hem met een stormlantaarn bij. Maar er was zoveel melkachtig wit maanlicht dat Reitsma de lantaarn liet doven.

Ze liepen langzaam naar het bivak, Reitsma een beetje verdoofd en dronken van de dingen die hij gezien en gehoord had. En plotseling bleef hij staan: om hem heen was een vreemd gerucht. Sahalatu bleef ook staan en zei zacht: — Vliegende honden, toean.

Het waren de vleermuizen. Hij kende de zwarte poppen die overdag aan de stammen hingen, schijn dood en zonder een enkele beweging. Maar als het avond werd zwermden ze uit en gingen op jacht. Het waren grote dieren, en zoveel als vannacht had hij er nog nooit tegelijk bij elkaar gehoord. Het was alsof de lucht vol was met deze onhoorbare en onzichtbare en toch ook haast weer wél hoorbare en zichtbare wezens.

Hij luisterde scherp . . . het was alsof er één enorme zwerm zonder ophouden over hem heen raasde. Waren het er tientallen? Of honderden en duizenden? Het leek wel een vlucht . . . het leek wel alsof al deze vliegende honden in één bepaalde richting vlogen en alsof er steeds méér bij kwamen, alsof ze zich verzamelden, verenigden, aaneensloten om in één ontzaglijke zwerm naar een bepaald doel te trekken.

Heel het bos was vol onhoorbaar en tegelijk hoorbaar gerucht. Het was heel vreemd en Reitsma merkte dat er een spanning in het bos zat, tussen de stammen die half in duisternis, half in 't vale maanlicht stonden, die hij niet geheel kon thuisbrengen.

Hij liep door, maar de vliegende honden bleven boven en achter en voor hem. Soms voelde hij ze als het ware op nauwelijks een decimeter afstand en hij bukte zich om er niet mee in aanraking te komen.

Hij hoorde de trommen dreunen; het rythme wijzigde zich, het werd minder opwindend, minder intens. Er kwam een eind aan.

Maar hij wist dat het slechts het einde van een faze van dit feest was. Hierna kwam een andere faze, die hij beter niet kon zien. Sahalatu had het gezegd en hij wist dat de Ambonnees gelijk had. Zulke dingen moest je niet zien. Je mocht ze ook niet zien.

Hij dacht aan de vrouwenhuizen hoog in de bomen. Hij had de vrouwen als menselijke apen naar beneden en naar boven zien klauteren. In die boomhuizen, vijftwintig meter boven de aarde en nog hoger, sliepen kinderen. Maar zouden ze wel slapen in dit ogenblik? Luisterden die kinderen niet naar de trommen van het bos en wisten ze niet wat er nu ging gebeuren?

Bij die kinderen, ergens in een van die boomhuizen daar, waren misschien ook die twee kinderen die hij had ontmoet. Lang geleden leek dat. Die naakte Adam en Eva. Zouden ze nog even naakt en even mooi zijn als toen? Wie weet sliepen ze niet in dat kleine dal, waar hij nu heel dicht bij was. Morgen zou hij het terugvinden. Morgen zou hij zijn waar hij al die dagen en nachten aan had gedacht. Hier was het einde van zijn tocht en hier het begin. Het was een opwindende gedachte te weten dat hij voor een groot besluit stond. Nee . . . geen besluit. Hij had al besloten. Hier moest hij beginnen.

Het hele stuk van de kampong naar het bivak waren de vliegende honden rondom hen. Een enkele maal hoorde hij ze heel zacht piepen en het leek wel of er een panische angst in dat piepen was verborgen. Ja . . . het leek een vlucht. Maar waarvoor? Waarom zouden die vleermuizen vluchten?

In z'n tent was het zo heet dat hij niet geloofde te kunnen slapen. Hij zette koffie voor Sahalatu en zichzelf en ze zaten langer dan een uur zonder een woord te spreken bij elkaar. Een enkele maal ging de Ambonnees naar buiten en luisterde. Het was doodstil geworden. Reitsma hoorde geen geluid van trommen meer en er was alleen een vreemd, sinister gefladder, geschuifel en geritsel van de vliegende honden boven de tent.

Sahalatu controleerde de dragers. Niet één van hen sliep. Ze zaten bij elkaar en de Ambonnees wist dat ze straks onder geen enkele voorwaarde bereik zouden zijn de kali over te gaan. Dat zou misschien nog de enige kans zijn om toean Reitsma mee terug te krijgen.

DE NACHT WAS NOG GEEN DAG GEWORDEN TOEN controleur Reitsma ontwaakte. Hij had precies één uur geslapen en dat ene uur was nog een wonder, gezien de opgewonden toestand waarin hij verkeerde. Hij stak de primus aan, zette koffie en at wat kaak en beschuit. Toen nam hij zijn karabijn, keek die na en vulde z'n leren draagtas met munitie, zoveel mogelijk voedsel, sigaretten en lucifers. Hij keek een beetje teleurgesteld naar de primus, maar die kon er niet bij. Hij ging naar buiten. Hij stond daar in het hoge, kletsnatte gras en bekeek de tent. Het was eigenlijk toch wel een mooie tent, zonde dat hij hem niet mee kon nemen. Het was de tent die hij op al z'n tochten had gebruikt en die hij nu moest achterlaten. 't Ging hem zwaar aan het hart. En ook zijn inschuifbare klamboe moest hier blijven. Dat was allemaal wel jammer.

Hij stopte nog wat medicijnen en verband in de laatste hoekjes van z'n tas en keek daarna naar z'n uitrusting. Die laarzen konden nog wel een tijd mee; dat khaki uniform ook. Wel, 't zou hem benieuwen hoe lang dat alles het zou uithouden.

Het eerste licht van de dag stroomde van over de bergen de open plek in de wildernis binnen. Hij rook het bijna geheel gedoofde vuur van het bivak der dragers en moest even glimlachen toen hij eraan dacht hoe blij die zouden zijn als ze geen stap verder behoeften te gaan. En ze zouden veilig in hun kampong terugkomen, daar zou Sahalatu wel voor zorgen.

Ja, Sahalatu! Hij voelde toch wel wat wroeging dat hij hem hier achterliet. Dat had Sahalatu niet aan hem verdiend. Hij was hem zo trouw geweest als een Ambonnees maar trouw kon zijn. En het moest wel hard voor de man zijn om terug te moeten zonder hem. Maar het was zo het beste voor Sahalatu, dat zou hij later zelf wel begrijpen. En daarbij... hij had geen keus. Wat hij ging doen moest alleen gebeuren. Hij kon er niemand bij gebruiken.

Hij liep zo zacht mogelijk, om niemand te wekken, in de richting van de kali waar een vrij behoorlijke rotan-brug moest zijn. Die brug moest hij hebben.

De eerste kakatoa's vlogen uit het bos op en een paar paradijsvogels begonnen zich op te poetsen. Ze keken verbaasd naar de man die zo snel in de richting van de kali ging. Zo snel ging daar nooit iemand.

Het werd steeds lichter, maar het was toch een ander licht dan waarmee een dag op Nieuw Guinea gewoonlijk begon. Het was of dit licht gekleurd was, het had de kleur van licht dat door een geelvilter van een fototoestel viel: donker en bruinachtig.

Hij bereikte de kali en zag dat hij de goede richting had genomen. Op nog geen tweehonderd meter afstand hing de brug.

De rivier stroomde snel voorbij en was op deze plaats ongeveer veertig meter breed. De grote rolstenen staken donker en grimmig boven het water uit en iedere rolsteen was omgeven door een kraag wit schuim. Er zat behoorlijke val in het water, merkte hij. Meer dan de andere keer. 't Was maar goed dat er nu geen vlot gemaakt behoefde te worden want daarmee zou hij de overkant in deze stroom nooit halen.

Hij keek omhoog en zag de hemel: die had ook de kleur van een geelvilter en het was een kleur die Reitsma maar eenmaal eerder had gezien. Eenmaal, vlak voor een hevig onweer. Het was waarschijnlijk dat er nu ook een donderbui in de lucht zat. Het was nog steeds even drukkend en benauwd als gisteren en er zou wel een ontlading van al die verzamelde elektrische energie op komst zijn.

Het was klaarlichte dag toen controleur Reitsma de smalle rotanbrug overging. Hij had hem eerst op soliditeit gecontroleerd maar het was wel te doen, dacht hij. Het zou wel gelukken. Hij hield z'n adem in en begon de tocht.

Het rotan zwaaide, zwierde en deinde onder hem en even aarzelde hij. Zou hij terugkeren en een andere overgang zoeken? Nee, dat had geen enkele zin. Hij zou waarschijnlijk dagenlang moeten zoeken om een andere te vinden en hij had haast.

Hij liep. Het rotan kraakte en piepte, knarste en kreunde, en een paar maal vreesde Reitsma dat hij de overkant toch niet zou halen. Hij wierp een blik naar beneden en zag alleen het schuimende water, blauwgrijs met witte schuimstrepen er door. En de donkere, vlijmscherp-geslepen punten van de rolstenen er bovenuit. Dat zou geen mens overleven, die daar terecht kwam. Een val van zes meter in dat water en op die stenen overleefde niemand.

Hij bereikte het midden en haalde even adem. Nu kwam het moeilijkste gedeelte, want de andere helft van de hangbrug liep vrij steil op. Hij zou meer kracht moeten zetten en niemand wist van te voren hoeveel kracht deze brug nog kon verdragen. Hij moest er maar het beste van hopen.

De kali ronkte onder hem en was als een dier dat lag te wachten op een zekere prooi. Maar die prooi was toch minder zeker dan de kali verwachtte, want Reitsma zag kans de overkant te halen en het laatste stuk nam hij met een sprong. Hij was er. Vóór hem lag het land waar hij moest zijn.

Hij nam z'n kleine kompas en bepaalde de richting. En daarna ontvouwde hij een kaart en bekeek die aandachtig. Hij kon zich nu niet meer vergissen. Hij was heel zeker van z'n zaak.

Hij liep door het bos en een half uur later had hij zekerheid. Hij herkende dit bos. Hij wist dat hij hier eerder was geweest. Als hij nu zo ging, dan voorbij die rotswand en daarna langs dat kleine ravijn moest hij de heuvel kunnen zien.

Hij zag de heuvel.

Hij voelde z'n hart kloppen en wist dat dit niet alleen van vermoedheid en de hitte was. Het had ook een andere reden: die reden was dat hij heel dicht zijn doel genaderd was.

Hij worstelde zich met z'n parang door het onderhout heen dat hem probeerde tegen te houden. Eenmaal stond hij hijgend stil en veegde het zweet met een lap weg. Het was werkelijk zo heet als hij maar zelden had meegemaakt.

Hij wierp een blik om zich heen en merkte in de vork van twee zware takken van een hoge ijzerhoutboom een reuzen-orchidee. Hij liep naar de stam toe en het speet hem dat de vork juist een halve meter buiten z'n bereik was. Hij behoefde er ook niet aan te denken om die gladde stam te beklimmen; hij had daarvoor te weinig adem en daarbij... hij had geen tijd. Maar die orchidee was ongelooflijk mooi, zoals hij daar bloeide in de vork van die twee takken. Men zei dat de reuzen-orchidee slechts tweemaal in de vijftig jaar bloeide. Wonderlijk dat hij juist op dit ogenblik voor de eerste maal een bloeiende reuzen-orchidee moest ontdekken. Bij die reuzen-orchidee waren ook andere orchideeën; ze hingen aan trossen van twee meter lang naar beneden, kleurige guirlandes, vrijwel zonder geur maar zeldzaam mooi. Deze soort bestond uit lange, tiggervel-achtig gekleurde bloemen. Er waren honderden van die bloemen. Maar hij had geen tijd... hij moest verder, naar de heuvel daar, die kleine berg. Dat was belangrijker. Dat had haast.

Hijgend en transpirerend beklom hij de heuvel. Tweemaal bleef hij een paar minuten staan om adem te scheppen maar hij gunde er zich nauwelijks tijd voor. Hij moest boven zijn, op de top. Daar was het wat hij zocht. Daar was het teken dat hij zou krijgen.

Nog sneller klom hij. Struikelend en vallend over slingerplanten en wortels kwam hij hoger en hoger. Het zweet liep in stralen langs z'n lichaam maar hij lette er niet op. Bijna was hij er nu.

Daarachter lag het doel van zoveel maanden, weken en dagen. Van zoveel nachten en van zoveel dromen.

Hij zag eerst de berg.

Dichtbij en toch mijlen weg zag hij het massief van de Wilhelminatop. De top, geel en schitterend in het gele licht van de zon. In dat vreemde, zonderlinge licht dat maar niet veranderde. Daar lag het gebied van de onbekende stammen, het land van de bergpapoea's, en dat dal der reuzen waarvan de papoea's hem hadden verteld; dat dal van geluk en rijkdom.

Hij had het uiterste punt van de kleine berg bereikt en keek naar beneden.

Onder hem lag het dal.

Maar dat dal was leeg en toen de man zich hijgend en uitgeput liet neervallen wist hij dat ook deze tocht voor niets was geweest. Dat dal was leeg. Er waren geen kinderen daar. Alleen het water lag er, even stil en donker nog als die eerste keer. Maar de kleine Adam en Eva waren er niet.

Natuurlijk waren ze er niet!

Ineens wist controleur Reitsma dat hij dit alles van tevoren had geweten. Ineens was het alsof hij uit een lange, lange slaap ontwaakte en klaarwakker werd. Het was dwaas geweest te denken dat hier kinderen zouden zijn. Dezelfde kinderen of andere kinderen. Die waren daar maar eenmaal geweest en later nooit meer. Wat hij had gezien was een zeldzaam toeval geweest en dat toeval zou zich niet meer, nooit meer, herhalen. Hij had een droombeeld bij zich gedragen en gedacht dat het werkelijkheid was. Ja, ook deze tocht was mislukt. Hier waren geen kinderen. Die waren, zoals overal op Nieuw Guinea, in de kampongs, in de vrouwenhuizen die gebouwd waren op de smerige, stinkende modder of hoog in de bomen, twintig meter boven de aarde en nog hoger.

Plotseling was hij volkomen ontwaakt. En hij zat daar op de top van die kleine berg en wist dat zijn droom volledig, totaal uitgedroomd was. Hij wist ook dat hij in het hart van Nieuw Guinea was aangekomen en dat hij niet terug kon gaan.

Hij zat lang op die top en bekeek het dal. Toen begon hij af te dalen.

En al dalende gebeurde er een wonder. Beneden zich zag hij een zacht lila en lichtblauw gekleurd veld en de geuren van dat veld dreven op en bereikten hem. Het waren orchideeën!

Hij kwam nog lager en bereikte het veld. Nooit tevoren had hij zoveel bloeiende orchideeën bij elkaar gezien. Er waren er meer dan duizend en duizendvoudig golfde de geur van dat bloeiende veld naar hem toe. Het bedwelmde hem, betoverde hem, maakte hem dronken en wee. Want hij kende die geuren. Het waren de

geuren van een bepaalde winkel in Holland, waar hij eens voor iemand bloemen had gekocht. Het was de geur van een tuin, ergens in Leiden. En het was de geur van een orchidee die hij eens had gevonden en aan Saskia gebracht. Precies dezelfde geur en precies dezelfde kleur. En hier waren er duizend bij elkaar, en al die duizend orchideeën stonden in volle bloei.

Ineens luisterde hij; hij meende iets te horen, alsof door deze gordijnen van geur een soort trilling ging, alsof er iets in de lucht om hem heen beefde, zacht vibreerde. Maar het kwam niet terug en hij dacht er verder niet aan.

Hij ging aan de rand van het kleine meer zitten, midden tussen de orchideeën. Hij had zelden zoiets jongs en lieflijks gezien als deze bloemen in dat verloren dal. Zoiets bestond dus in dit land! Het was dus toch niet alleen modder en blubber en stinkend moeras. Er waren dus nog verloren valleien als deze, kleine paradijzen die niemand kende en waar hoogstens een enkele maal een paar naakte kinderen speelden.

Hij haalde de geuren van de orchideeën diep in en iedere keer riep die geur nieuwe beelden op, nieuwe brokstukken herinnering. Herinnering aan lente in Holland; aan een terrasje in Parijs; aan een feestavond waarop hij iemand bloemen had gegeven en een kwartier lang met die bloemen in z'n hand had moeten staan. Dat was tien jaar geleden en nu zag hij heel dat volkomen vergeten beeld opnieuw fotografisch duidelijk voor zich.

Geuren . . . geuren . . . zoals men ze in het westen niet kende. Want dit waren nieuwe geuren, onbekende geuren, geuren zoals vóór hem misschien geen blanke die ooit had geroken. Want hij zag allerlei variëteiten onder deze orchideeën en tal van onbekende.

Hij zat hier in een fabriek die nieuwe geuren produceerde. En eenmaal zouden die geuren misschien ontdekt worden en overgebracht naar het westen. Want zoals men daar in het westen nog niet alle dieren kent en planten en grondgebied, zo min kent men daar alle geuren. Maar hij rook die nieuwe geuren en ze maakten hem wee, dronken en licht. Het was alsof ze de hitte verdreven en heel dat kleine, verloren dal vulden met hun onbeschrijfelijke reinheid, frisheid en zuiverheid.

Hij zou hier uren willen blijven, wel dagen. En zou het niet goed zijn daar altijd te blijven? Altijd in deze verborgen vallei met al die geuren om zich heen? En soms die kinderen?

Opnieuw luisterde hij aandachtig. Voor de tweede maal was het alsof er een trilling door de atmosfeer ging. Hij had het gevoel alsof de aarde heel zacht onder hem welfde, golfde, maar begreep dat dit zijn dronkenschap moest zijn door die duizend orchideeën

rondom hem. Ze hadden hem bedwelmend en hij moest er aan denken nuchter te blijven.

Hij stond op en liep naar het water. Dat water was zo klaar en helder dat hij de bodem kon zien. Snelle kleine vissen joegen over de bodem en een enkele doorschijnende libel vloog trillend van de ene oever naar de andere.

Hij dronk het water en merkte dat hij weer op adem kwam. Toen was er voor de derde maal dat vreemde, zonderlinge gevoel alsof de aarde onder hem golfde.

Hij keek over de oppervlakte van de vijver en zag iets dat hem met verbazing vervulde: dat oppervlak, een moment daarvoor nog volmaakt gladgepolijst, was een veld van duizenden en duizenden kleine kringen, ribbels en kerfjes, veroorzaakt door die onbekende trilling.

Die trilling was dus geen verbeelding geweest.

CONTROLEUR REITSMA VOND GEEN REDELIJKE verklaring voor de merkwaardige trillingen die in de spiegelgladde oppervlakte van het water werden veroorzaakt. Hij kende dat verschijnsel niet, het was de eerste maal dat hij iets dergelijks zag. Het had maar enkele seconden geduurd en daarna was die volmaakt gladgepolijste spiegel weer geworden als daarvoor.

Hij ging niet weg; er was iets dat hem zei dat het verschijnsel opnieuw zou plaatsvinden. En hij wachtte niet tevergeefs. Even later waren die trillingen er weer. Opnieuw joegen uiterst fijne kerfjes en groefjes over die donkere spiegel. Het deed hem denken aan een laagje kwik in een reservoir dat even met de punt van een pincet wordt aangeraakt en dan gaat vibreren. Zo ongeveer was het verschijnsel op dat kleine meer.

Reitsma had er maar één verklaring voor; waarschijnlijk waren deze miniatuur-fijne trillingen de allerlaatste uitlopers van een heel ver van het dal plaatsvindende aardbeving, ergens in centraal Nieuw Guinea, of ergens op een ander eiland in de Pacific. Of nog verder. Hij dacht er over na en kwam steeds meer tot de overtuiging dat dit de oorzaak moest zijn.

Hij stond op en besloot de heuvel weer te beklimmen. Hij had in dit dal niets meer te doen. Wat hij er had gezocht was er niet meer. Er waren daar alleen orchideeën en er was alleen de herinnering aan die twee kinderen. Hij was voor niets gekomen.

Langzaam krom hij de heuvel op. Hij had geen haast en even aarzelde hij; waarom ging hij terug en waarheen ging hij? Hij was hier in het niemandsland. Achter hem was het bivak. Hij zou daarheen kunnen gaan en dan naar de kust teruglopen. Hij zou zich daar melden en opnieuw kunnen beginnen. Natuurlijk kon hij opnieuw beginnen. Maar alles in hem verzette zich daartegen. Er was letterlijk niets dat hem naar die post terugdreef. Er was geen mens daar naar wie hij verlangde. Er was geen huis waarnaar hij heimwee had. En er was geen werk dat hem daar de moeite waard leek.

Voor hem lag het heuvelland en nog verder het hooggebergte. Daar woonden de stammen der bergpapoea's en daar was, ergens onder de wanden van de Wilhelminatop, dat dal waar volgens de papoea-legenden het rijk der gelukzaligheid lag, waar de voorouders leefden, waar geluk en vrede heersten.

Natuurlijk was dat alleen maar een legende. Misschien bestond dat dal, het was zelfs waarschijnlijk dat het bestond. Maar de mensen daar zouden even gedreven en gejaagd door angst zijn als overal in dit land. En er zouden evenveel ziekten zijn en evenveel pijn en wanhoop en verdriet en onrust als in welk ander dal ook op de aarde der papoea's.

Hij bereikte de top en zag dat de gele kleur van het licht een nog donkerder tint had gekregen. Het was de kleur van oker en toen hij de zon zocht schrok hij.

Er was geen zon, maar op één plaats zag hij in die lichtbruine hemel een dof smeulende massa licht. Dat was de zon. En die zon was onzichtbaar door een dikke nevelaag die zich daar onder voortbewoog. Dat was het wonderlijke: de hemel had bijna een egale kleur, maar heel die hemel dreef snel in oostelijke richting. De hemel bewoog zich en alleen de helle zonneplek bleef op zijn plaats. Het was een vreemd gezicht en controleur Reitsma voelde dat iedere zenuw van hem op dit zeldzame verschijnsel reageerde. En ineens was hij zich bewust dat er iets ging gebeuren. Er was een enorme spanning in hem. En niet alleen in hem, maar in ieder ding dat rond en bij hem was. Er was spanning in die kogel vuur van de zon, er was spanning in dat geruisloos en indrukwekkend snel voorbijschuivende nevelveld onder de zon. Er was spanning in heel die doodstille, betoverde natuur.

Geen enkel bloemblad bewoog, iedere varen, iedere plant hing of stond zonder beweging. Het was alsof heel de wereld haar adem inhield, stilstond, eindigde. Het was de stilte in een kamer waarin vijftig jaar een zelfde klok heeft getikt en waar die klok ineens, zonder aankondiging, zonder oorzaak, ophoudt met tikken. In zo'n kamer wordt de stilte hoorbaar. Even hoorbaar als de stilte in een slaapvertrek, waar urenlang een wekker heeft staan tikken en waarin die wekker ophoudt. Men wordt dan wakker van de stilte. En zo wakker werd controleur Reitsma. Ineens voelde hij dat er dingen bij hem, naast hem, in hem gebeurden die hij niet kende. Dingen die geen naam hadden omdat hij ze niet kende. Dingen, die iets te maken hadden met de machten van deze onbekende wereld. Dingen, die een mens instinctmatig aanvoelt en waarvoor het instinct hem waarschuwt. Maar er zijn geen woorden voor. Dingen als onhoorbaar geluid en onzichtbaar licht.

Hij merkte dat de Wilhelminatop niet meer te zien was. Grote

schermen bruingle nevel verborgen de grote witte sfinx. Hij zag alleen het ruwe bergland, de klippen, de rotskammen, de ravijnen en de begroeide toppen, die schots en scheef, zonder enige regelmaat, zonder plan of systeem, waren neergezet als één grandioze maquette.

En toen was er plotseling aan alle zijden geluid. Overal ritselde het, overal was onzichtbare beweging, overal hoorde hij gekruip, geschuifel, gesis, gefluit en gefladder. En hij werd er zich van bewust dat hij sinds het laatste kwartier geen muskieten en wespen had weggeslagen en dat er geen andere insecten waren geweest die het hem lastig maakten.

Hij knielde neer en schoof een aantal varens weg. Daaronder zag hij duizenden mieren die zich allen in één bepaalde richting voortbewogen; nooit eerder had hij geweten dat mieren zich zo snel kunnen verplaatsen. Ze verdwenen in een kleine spelonk onder een gevallen boom en het scheen dat aan deze uittocht, deze mieren-exodus, geen einde kwam. Van alle kanten zwermden ze aan, razend snel, ijlend over blaadjes en takjes, langs stenen en door scheurtjes in de aarde. Die mieren hadden haast, en niet alleen haast: ze vluchtten! Iets joeg hen op, ze werden achtervolgd. Dit was een paniek.

Hij keek op toen hij een onderdrukt, gedempt gekrijs hoorde. Het waren tientallen vleermuizen die uit een groepje slaapbomen wegvlogen. Maar vleermuizen verlieten toch nooit overdag slaapbomen...? Die zochten overdag geen voedsel. En zoals ze nu de slaapbomen uitvlogen had Reitsma ze nog nooit gezien. Als grote zwarte trossen maakten ze zich los en vluchtten weg, fladderend en klapperend, onderdrukt piepend, zacht krijsend. Er bleef er niet één achter in de kale slaapbomen, iedere tros kwam tot leven, ontwaakte en vloog weg, even snel, even panisch als de mieren op de aarde.

En toen was daar opnieuw een trilling in die aarde en opnieuw had de man het gevoel alsof de grond heel zacht, verend haast, onder hem golfde.

Hij probeerde de zin van deze dingen te doorgronden maar hoewel hij tot in iedere zenuw, tot in de toppen van z'n vingers voelde dat er een uitbarsting moest plaatshebben, dat er iets ging gebeuren in de aarde of boven de aarde of rondom hem, hij wist niet waar die uitbarsting zou beginnen.

Het bleef kokend heet hoewel er geen zon te zien was. Er hing een stolp gevuld met hete, oververhitte lucht over de aarde. Het was zo heet dat de controleur duizelig werd en ging zitten. Hij stak een sigaret op en veegde 't zweet van z'n gezicht en uit z'n hals weg. En toen hij daar zat, en de eerste rook inhaleerde, hoorde hij van

heel ver een zacht, gedempt geloei. De richting van dat geluid kon hij echter niet bepalen. Het kon uit de aarde komen en uit de richting van de kali. Maar hij had geen tijd er zich op te bezinnen, want vlak naast hem kraakte het droge onderhout en toen hij opsprong en naar z'n karabijn greep zag hij de dwerg.

Het was een kleine papoea en de afzichtelijkste die hij ooit had gezien. De man, nog haast een kind, was albino. De huid was licht-rose, met honderden gele, bruine en rode vlekken er op. En die man was volkomen naakt.

Reitsma had al eerder albino's gezien maar nooit tevoren een, die zo afzichtelijk, gruwelijk was als deze kleine, rose, gevlekte robot, die daar voor hem stond en minstens zo verbaasd was en schrok als Reitsma zelf.

Ze keken elkaar aan en de albino trilde van angst. De ander lachte hem toe, maar de ogen van de papoea, nauwelijks zichtbaar achter de onnatuurlijk witte oogleden, lachten niet terug. Wat daar stond was een verschrikking. Dit was de jungle in z'n meest afzichtelijke, onmenselijke vorm. Deze man was waarschijnlijk uitgestoten, een solitair. Wat deed hij hier, waar geen andere mannen waren?

Reitsma riep een paar woorden, maar de dwerg verstond ze niet. Hij wees achter zich, met een lange dunne, benige arm, vol plekken en stippen en het was alsof een menselijke machine zich omdraaide. En die machine brabbelde onverstaanbare klanken en opnieuw zag de controleur dat heel dat afschuwelijke lichaam geladen was met angst en onrust en bezetenheid. Die man, die rose robot, vluchtte . . . hij vluchtte zoals ook de mieren, de wespen en de vleermuizen vluchtten.

Hij wilde weer iets vragen maar opeens verstrakte de albino. Het menselijke ding, haast onmenselijk, hield het kleine hoofd schuin en luisterde gespannen. De ogen achter de witte leden schitterden en plotseling schoot de dwerg weg, naakt, afstotend en walglijk. Hij verdween in het groen dat hem opslokte en verborg. Het was Reitsma als had hij een spookgestalte gezien, een bewoner uit de onderwereld die hem was komen waarschuwen. Een gnoom uit een nachtmerrie, een kobold uit een gruwelverhaal.

Boven hem stond de gele vlek van de zon in de bruingele hemel die voortschoof in de richting van het onzichtbaar geworden sneeuwgebergte. Een enkele maal was het alsof een deel van dat veld zich losweekte, zich probeerde vrij te maken van de lagen en velden die daarboven waren. Reitsma zag dat het onderste veld onder enorme spanning moest staan; het vertoonde krullen zoals brandend papier dat men op het vuur gooit. Maar de krullen strekten zich weer en het veld golfde mee. Het miste de kracht zich los te maken van de andere velden.

Daar was weer het gedreun in de verte en nu scheen het uit de richting van de kali te komen. De man keerde zich om en eerder rennend dan lopend vertrok hij in die richting.

— — — — —
De rivier was vuilbruin en zag er totaal anders uit dan de kali die hij een paar uur tevoren was overgegaan. Het water had een andere kleur en het witte schuim dat tegen de rolstenen aansloeg was vrijwel verdwenen. Dat water vertoonde bijna geen beweging meer. Van verre hoorde hij het gebrom, gedreun en geloei. Het geluid was nu heel duidelijk en er was geen twijfel aan dat het *niet* veroorzaakt werd door een verschijnsel dat benedenstrooms plaatsvond. Reitsma had verwacht dat er een zware bandjir zou losbreken maar hij had zich vergist. Dit had niets te maken met een bandjir. Wat hier gebeurde of gebeuren ging kwam niet uit de bergen, het kwam niet uit het gebergte, het kwam niet uit de richting waaruit bandjirs altijd kwamen. Het kwam van precies de tegenovergestelde richting, het kwam van het zuiden, het kwam van de kust, het kwam uit zee.

En toen Reitsma naar het water keek, en zag dat iedere beweging bijna uit dat water was verdwenen, dat de rivier *stilstond*, toen wist hij plotseling met volkomen zekerheid wat er ging gebeuren. Hij kende dat verschijnsel zelf niet, maar had er van horen vertellen door papoea's; meer dan eens hadden ze een beschrijving van dat vreselijke gegeven dat een enkele maal in dit land voorkwam. Fluisterend spraken ze er over, omdat je over zulke dingen niet hardop mocht praten; het zou terug kunnen komen en waar het kwam daar was alleen maar vernietiging en wanhoop en verschrikking. Het kwam heel zelden voor . . . soms eenmaal in de tien jaar, soms bleef het veel langer weg, zo lang dat niet eens iedere man van dit land het beleefde.

De naam van dat verschijnsel was: kepala air, de waterkop.

Waar de kepala air begon wisten de papoea's van de kust niet, maar in ieder geval ontstond hij ver, heel ver. Niet aan de kust maar nog veel verder, ergens voorbij de plaats waar de lucht en het water samenkomen, en daar nog onvoorstelbaar ver vandaan. Reitsma had een paar beschrijvingen van de kepala air gelezen en er op de post wel eens over horen spreken. Er gingen inderdaad jaren voorbij dat er geen kepala air plaatsvond en soms waren het min of meer onschuldige vormen ervan.

Ergens op zee, ver voor de kust, ontstond door een bepaald meteorologisch verschijnsel een vloedgolf die zich in de richting van het land bewoog. Die golf stortte zich op het land en richtte meestal ernstige vernielingen aan. Waar de grote rivieren in zee uitmondten vond de kepala air een ingang, een toegangsweg. Daar belette

niets hem voort te donderen en ongehinderd uit te lopen. En tot ver in het binnenland was zo'n kepala air dan soms merkbaar, over de oevers spoelend, de kleine kampongs overstromend en overal een spoor van vernieling achterlatend.

En hij kwam altijd onverwachts. Je kon geen maatregelen nemen. Hij was er ineens, nooit aangekondigd. Hij overviel je 's-nachts, als je er het minst op voorbereid was. Hij werd gezonden door de demonen als een verschrikkelijke straf voor de mensen die op aarde leefden. Het was onberekenbaar hoeveel mannen en vrouwen en kinderen de waterkop al niet had vermoord.

Expedities in het binnenland van Nieuw Guinea hebben de waterkop meegemaakt en beschrijven hem. Soms was er een muur van water, enkele meters hoog, die op de prauwen toekwam. Er was een middel om er aan te ontkomen: je moest met je prauwen of andere vaartuigen midstrooms gaan liggen, met de kop op de golven; zo bleven de schroeven van je motorboot draaien. Dan kon je misschien de enorme klap water met de prauwen opvangen en had je kans het te overleven.

Er kwam een ogenblik dat de kepala air was uitgeraasd en teruggedonderde. Dat was even erg, want met hem vlogen stammen, takken en stukken vegetatie mee die voor de tweede maal vernieling aanrichtten.

Blanken, die de waterkop eenmaal gezien hebben, vergeten het beeld hun leven lang niet meer. Hij heeft iets van een onbeschrijflijke, haast levende kracht, die golf, uit zee opgekomen, in zee geboren. En al die kracht breekt los op het land en in de kali's die uit het land stromen. De oevers worden kapotgeslagen, bomen worden ontworteld en de mens die het ziet wordt lamgeslagen van angst bij zoets wilds en ongetemds en ontzaglijks als de waterkop, de vloedgolf die de stroom opgaat; de omgekeerde bandjir.

Controleur Reitsma was er volkomen zeker van dat het gerommel in de verte, dat steeds dichterbijkomende dreunen en grommen, afkomstig was van een kepala air.

Hij stond aan de oever en zag vlak bij de rotan-hangbrug. Even aarzelde hij of hij terug zou gaan. Maar waarheen . . .? Er zou daar geen drager meer zijn, die waren allang gevlucht; en daarbij, het had geen zin daarheen te gaan.

Hij stond tegen een met mos en struiken begroeide rots te leunen en vroeg zich af hoe lang het nog zou duren eer de waterkop deze plek was genaderd. Het was een merkwaardige ontdekking dat hij niet de minste angst voor het verschijnsel, dat ook hem onbekend was, gevoelde. Integendeel, hij was eerder nieuwsgierig wat het was, of het werkelijk zo geweldig was als de papoea's vertelden. Papoea's overdreven die dingen meestal; ze zagen ze in een heel

ander licht en tegen een geheel andere achtergrond dan blanken. Het gerommel kwam dichterbij. En dat gerommel was het enige geluid dat hoorbaar was. Er waren geen kakatoa's meer die schreeuwden. Er was geen papegaaï te zien. Geen enkele paradijsvogel zat meer te krijsen in z'n speelboom. Geen loerie riep en geen enkel ander geluid der duizend geluiden der jungle was meer hoorbaar. Er was geen dier meer over; alles was gevlucht, zo ver mogelijk van de kali, weg . . . weg . . . weg . . . van de kepala air, de waterkop!

De eerste regen viel, maar de druppels waren niet koel; ze waren warm en leken uit een ketel kokend water te komen. En aldoor was daar de kali, donkerbruin en geladen met spanning. Was die kali zich bewust dat dit ging gebeuren? Waren daar misschien signalen en tekens, gegeven vanaf de kust of van nog verder misschien, uit zee, van achter de trillende en sidderende kim? Hadden de vogels, de mieren en de boeaja's dat teken doorgegeven? Was daar iets vooruitgegaan, in ijzende vaart, langs de miljoenen bomen en struiken en varens langs de kali? Was daar een teken geweest in de nacht? Was daar iets geweest als een onzichtbare en voor de mensen onhoorbare telegraaf, de jungletelegraaf? Of waren daar andere wezens, andere machten, die blanken niet kennen en nooit meer zullen kennen, omdat ze het bos uitgebannen werden en veroordeeld tot hun steden?

Controleur Reitsma volgde de beweging van de bijna tot stilstand gekomen rivier. Die river was als een dier dat zich kromde in afweer; het maakte zich klaar voor de verdediging; een geweldig bruinglanzend jungledier dat wist wat er ging komen en zich gereedhield.

Die rivier leefde met duizend vormen van leven, hij had iets menselijks en dierlijks. Het was een stroom kracht, bedwongen tussen twee oevers.

En nog meer verduisterde de zon. Van een dofgele vlek was zij een bruingele kogel geworden, maar ook die kogel verdween toen steeds nieuwe lagen nevel zich onder de lagen die er reeds waren vormden. En zo schoof die barrière voort, steeds sneller, massiever, donkerder.

Iets in Reitsma's brein waarschuwde hem. Ergens in zijn hart was een alarm, een aanzegging, dat hij in gevaar was. Hij moest daar niet blijven, hij moest beschutting zoeken, zich verbergen, ingraven. Hij keek om zich heen. Aan alle zijden verrees het oerwoud, groen, zwart en gigantisch van afmeting. Overal schaduwen en krekens en ravijnen gevuld met duisternis. Daar waren plaatsen waar je je zou kunnen verbergen maar de man dacht niet aan een schuilplaats. Hij was op dat ogenblik gevangen in de ban van het aanjagend

natuurverschijnsel en in die van de kali, dat glanzende, bruine, levende organisme, dat vreemde mens-dier dat beneden hem voortkroop, langzaam, traag, sloom; zo zacht dat het was alsof het water volledig stilstond.

En het stond ook bijna stil. Boven dat water waren de enorme krachten van de berg, de druk van het ijs en de sneeuw, van de smeltende gletschers en de honderdduizend stromen, stroompjes en adertjes waaruit zo'n rivier wordt geboren. En van zee naderde die andere kracht, even geweldig, even machtig; met de zee, de gehele oceaan, er achter; de zee, de winden en de storm. Een miljoen golven en achter dat miljoen golven opnieuw een miljoen en zo door; want de zee heeft geen einde en geen begin en de kracht van de zee ligt verborgen in ieder waterdeeltje, waar ter wereld het een deel uitmaakt van de zee oceaan.

Tussen die twee kosmische machten in lag de rivier bekneld. Boven zich de wereld van sneeuw en ijs, van jagend en kolkend water, beneden hem die andere wereld, van milliarden kubieke meters oceaan. Die twee machten waren verbonden door de rivier. En die rivier stond tussen die machten als een dunne, ijle, vibrerende snaar. Dat instrument was de aarde.

De man voelde tot in iedere vezel van z'n lichaam dat hij getuige ging worden van een ontlading, en zo zeker was hij daarvan dat hij vergat zich te bergen.

Het werd nog donkerder en het ging hard regenen. Deze regen was niet warm meer maar ijskoud. Als scherpe steentjes voelde Reitsma de druppels op zijn gloeiend heet gezicht neerkomen. Het deed hem tot zichzelf komen en langzaam drong het tot hem door dat het tijd werd een schuilplaats te zoeken.

Maar hij was zich ook bewust dat de kepala air razend snel stroomopwaarts kwam. Misschien nog een mijl . . . misschien al minder . . . hoor . . .!

De waterkop was heel nabij. En toen de man naar een rots rende die zich van de kali afgewend naar voren boog, en een soort natuurlijke schuilplaats vormde, zag hij hem.

Men kan zulke dingen niet beschrijven omdat er geen woorden zijn die het wezen ervan raken. Wat daar kwam aanrazen was de zee; dat had niets meer te maken met de rivier. Rivier en zee waren één geworden. Wat daar aan kwam jagen was de vernietiging zelf. Het was levend water en het leefde zoals het geleefd moet hebben in de dagen dat de aarde nog bestond uit damp, stof en water, en ongevormd was. Uit die voorhistorische tijden stamt de waterkop, even groot, machtig en verschrikkelijk als een mammoet door het oerbos gedaverd heeft, vernielend, vertrappend en wegsleurend wat in zijn nabijheid kwam. Even ontzaglijk als een razend gewor-

den saurus, dronken van vernielingslust en met slechts één doel, uitwissen en doden.

Zó was de kepala air die de rivier opstormde en door controleur Reitsma werd gezien, halverwege de kali en de klip die hem moest beschermen.

Hij dwong zichzelf te kijken en wat hij zag brandde zich voor eeuwig in zijn hart en brein vast.

Zes meter hoog was de golf die aan kwam jagen, een levende arm van een reuzenpoliep, een beest, dat zich door de wildernis slingerde. Die arm was bruin en bovenop die arm wielden schuimflarden en kleine, scherpe golven. De man zag dat planten en bomen en lianen meegerukt werden, hij zag dat de aarde losliet, dat stukken van de oever werden meegetrokken, soms lossprongen als de veer van een klok die de pal niet meer voelt. Brokkelend, tuimelend, glijdend en neerstortend zag hij de beide oevers verdwijnen en hij zag met wijdopengesperde ogen dat de beide oevers verdwenen, uitdijden, breder en breder, zo ver en zo breed dat de rivier drie, viermaal zijn omvang kreeg.

Hij geloofde niet dit te overleven, maar angst had hij niet. Dit was te groots voor angst, dit was de ondergang van de wereld en als hij mee ten onder ging dan zou dat gebeuren zonder pijn en leed. Hij zou meegesleurd worden en verstikken. Hij zou er niet meer zijn, hij zou een worden met dat water, de oever, de zee en de bergen. Hij zou vermaald worden en verpulverd in dat kolkende, schuimende, loeiende ding en er niets van weten.

Hij had het gevoel van de piloot in een vliegtuig, die nooit bang is in de val, omdat hij alleen maar verwonderd is. Hij had het gevoel van de man achter de periscoop in de onderzeeboot, die weet dat hij over een seconde wordt geramd en alleen maar verbaasd is dat het einde van een mens zó komt. En die geen enkel gevoel heeft wat wij angst noemen. Het was het gevoel van de overboord geslagen zeeman, die weet dat hij gaat verdrinken en daar alleen maar verwonderd over is, omdat het einde van een mens altijd anders is dan hij zich dat altijd heeft voorgesteld.

Men heeft gezegd dat iedere dood gepaard gaat met doodsangst, maar het is niet waar. Vraag het de mannen uit de oorlog, vraag het de piloten van de vliegtuigen, vraag het de mannen die de laatste golven over zich heen voelden storten en die allen zeker wisten: dit is ons einde. Ze waren niet bang. Deze opperste levensogenblikken hebben niets te maken met zulke menselijke, aardse dingen, die wij aanduiden met moed en angst. Men is geconfronteerd met de eeuwigheid en de eeuwigheid laat zich niet meten en aanduiden met termen die de mens uitvond om bepaalde gevoelens uit te drukken. De kosmos meet met kosmische maten.

Reitsma, die achter de rots stond, kromp ineen toen hij de lawine bruin water op zich zag aankomen. Automatisch kromp hij samen, boog zich tot de allerkleinste proporties in elkaar, en hield z'n adem in.

En toen kwam het over hem. Hij voelde zich opgeheven en tegelijk neergedrukt, hij was één met het water en proefde een weelig zoete smaak. Er was geloei, gesis en gehamer in zijn hoofd en werktuigelijk zochten zijn handen dingen waaraan ze zich konden vastgrijpen. Hij vond iets duns, glads en taais.

Hoe lang duurde dit? Hij wist het niet. Soms was het alsof hij boven het water was en adem kon halen, soms was hij voor zijn gevoel duizend meter diep gezonken, tot diep in de aarde, zo diep als geen mens geweest is en waarvan geen mens terugkomt. En dan was daar weer een ander gevoel: alsof hij werd meegesleurd met de waterkop en er een onderdeel van was geworden. Was het mogelijk dat een mens al gestorven was en toch nog bewust kon nadenken? Hij zag in ieder geval bekende beelden voorbijschieten. Een heldere blauwe hemel, een veld met orchideeën, Saskia in een ijzeren bed, dansende zwarte mensen en dwaas lachende koppen die in geen verband stonden met lichamen. Het was opwindend en heerlijk tegelijk en aldoor was daar een stroom die hem verder bracht, en die zo sterk was dat het hoegenaamd geen zin had een poging te doen eraan te ontkomen.

Hij wist steeds één ding zeker: dat hij niet alleen was. Iemand was bij hem, naast hem, een wezen niet van vlees en bloed, maar iets anders, dat toch leefde en hem zei te blijven denken. Of was het dan toch de hand van iemand...? Was het dan toch iets als hijzelf...? Was hij dan niet verdronken...? Was hij dan nog levend... de rivier was daar geweest... een eeuw geleden of daarnet... die roerende, wervelende, gillende, brullende rivier... geel en zwart en grauw... en hij daarbij... alleen en achter hem de velden orchideeën en die twee naakte beelden uit dat museum... lachend en rustig... net zo rustig als hij zelf hier lag te deinen met die hand steeds bij hem... die sterke, harde, taai hand... die hand van...

Hij haalde weer adem en kreeg tegelijk het gevoel dat hij bijna stikte. Daar beneden was het beter, veiliger, rustiger. Hij moest weer terug gaan en daar blijven... bij die hand... die hand van... ja, van wie was die hand dan toch...? Ach ja... nu zag hij het... dat was een liaan, een zwarte slang die hij om zich heen had gewikkeld, of die zichzelf om hem heen had gekronkeld en hem zo omklemde. Het einde was de hand.

Nog tweemaal kwam de waterkop over controleur Reitsma. Hij verdronk niet en dat was een wonder.

Toen hij de laatste maal boven kwam was de kepala air voorbij en de rivier lag schuimend en kolkend in zijn bedding. Die bedding was gebroken en vernield. En overal zag hij stammen drijven, zigzag door elkaar, springend, deinend, in het rond wervelend. Hij zag die dingen door een mist van regen; ze waren als een slechte, heel oude film, waarvan het celluloid door eindeloos gebruik vol lange, trillende draden zit die het beeld vervagen en bedekken. Hij stond tot z'n middel in het water en begreep dat de rots hem had gered van de waterkop. Als hij niet achter die rots was weggekropen zou hij nu niet meer bestaan. En dat hij niet was meegeleurd toen de dood rakelings langs, over en onder hem heen raasde, kwam door die ene lian die daar toevallig had gehangen, die hij steeds had vastgehouden en die hij zonder het zelf te weten om zich heen had gewikkeld, twee, driemaal om z'n middel. Hij had zichzelf aan die rots gekluisterd en zo was hij ontkomen.

Hij voelde zich alsof hij uit de dood terugkwam. Maar angst had hij niet. Hij was alleen verdoofd en voelde zich zoals die keer toen hij voor een operatie in Holland onder narcose was gebracht. Ontwakend uit zijn coma had hij datzelfde gevoel gehad. En nog eens was dat geweest, de keer dat hij dagenlang in het bed lag, op de post, toen al die mensen bij hem kwamen en hij deed alsof hij niet wist dat ze er waren. Hij had ze wel degelijk gezien en gehoord en hij wist precies wat ze zeiden. Maar hij was tegelijk eindeloos ver van hen af. Veel te ver om naar ze toe te gaan en te zeggen: hier ben ik weer en ik word weer beter.

Hij wist niet of de waterkop terug zou keren. Misschien wel, misschien niet. Als hij kwam moest dat zo zijn. Waarschijnlijk kreeg hij niet voor de tweede maal de kans om te ontkomen, hoewel hij nu weg kon gaan; daar voor hem lag het bos, het beschermende bos. Als hij daar was zou hij misschien veilig zijn. Hij moest er heengaan eer de waterkop terugkwam.

Hij draaide zich om en langzaam kroop hij tegen de schuine kant op, die hem van het bos scheidde. Hij zag niet eens dat z'n karabijn en zijn tas er niet meer waren. Z'n uniform zag er beestachtig uit en z'n gezicht was opengehaald door steengruis en takken toen hij werd bedolven. Hij voelde er niets van.

Over stenen en modder, langs losgewoelde stammen en kapotgescheurde lianen, liep hij in de richting van het bos. Het stond daar heel veilig achter een gordijn van regen. Ijskoud was die regen, zo koud dat hij begon te beven. Z'n tanden klapperden en hij moest zich vastgrijpen aan een stam om niet te vallen.

— — — — —
Hij was lang in een vreemd gebied vol onrust en verschijningen; hoe lang wist hij later niet. Waarschijnlijk duurde zijn inzinking

door uitputting en vermoeidheid urenlang; toen hij wakker werd, tot bewustzijn kwam, was het avond. Er was nog wat schemering en in die schemering sloeg de regen neer. Die regen was koud, hard en wreed. Hij voelde zich versteend van kou en dacht dat hij zó verstijfd was dat hij nooit meer zou kunnen opstaan.

Hij kroop overeind en probeerde z'n gedachten te ordenen. De kepala air was gekomen en weer gegaan en hij was hier gekomen en leefde nog. Om hem heen was de schemering en het bos was heel nabij. Daar waren de klippen en daarachter was de kali. Hij hoorde hem heel duidelijk. Wat maakte die kali een leven... het was alsof er drie, wel vier kali's naast elkaar stroomden.

En hier was ook water, overal zag en hoorde hij kleine beekjes en stroompjes die van beneden kwamen, rutselend, klukkerend, klokkerend. De kleur van dat water was roestbruin. En het had een vreemde geur, die hij nooit eerder had geroken.

Langzaam kreeg hij weer beweging in z'n armen, benen en handen, en steeds duidelijker zag hij wat er was gebeurd en welk een mirakel het was dat hij op dit ogenblik hier lag; levend, bewust van die dingen, koud en stijf en uitgeschud, maar levend.

En toen voelde controleur Reitsma dat hij blij was dat hij niet was meegevoerd met de stroom, met die donkere, loeiende waterkop. Hij leefde en het was goed te leven.

En toen hij daar zo zat, langzaam z'n benen wrijvend en alles daar van binnen wat ordenend, hoorde hij opnieuw een vreemd geluid. Maar dat was anders dan het geluid van de kepala air, anders dan van het razende water. Het was ook niet het geluid van terugkerend water. Het was anders. Dit geluid was niet op de aarde, het was in de aarde, het kwam van heel ver en heel diep en het was desondanks heel nabij.

Er stonden geen sterren aan de hemel, hoewel het avond was. En er was geen maan, ofschoon hij wist dat het wassende maan was. Vreemd, dat die maan en die sterren er niet waren. Hij zou ze moeten zien. Maar hoe hij keek ze bleven onzichtbaar.

Opnieuw was daar het zacht gedreun en het ging gepaard met datzelfde lichte deinen, dat hij al die keren eerder had gevoeld, die morgen en daarna. Het kon maar één verklaring hebben, dat ver en nabij onderaards bombardement: een tectonische aardbeving, die hier wel vaker voorkwam. In dit gebied vormden zich nog steeds nieuwe plooiingen. Deze aarde was nog niet klaar, nog niet definitief gevormd. Dit was een land van uitlopers van een jong plooiingsgebergte en het kwam vrij vaak voor dat er kleinere of grotere bevingen plaatsvonden.

Het werd nog donkerder, maar ineens maakte de maan zich vrij. Een grote, gele discus welde op en wierp zijn lichtgeel schijnsel

over de wildernis. En de eerste sterren kwamen eveneens door. De regen had geheel opgehouden.

Bob Reitsma keek naar de sterren en vroeg zich af of hij nog steeds bezig was te ontwaken. Want nooit eerder zag hij zulke vreemde sterren als deze. Ze waren helderder dan ooit maar bewogen zich.

Ze schoten als raketten door de hemel, zaten als het ware vast aan snoeren die heen en weer geslagen werden. En overal aan de donkere koepel van het hemeldak boven hem schoten de raketten weg, heen en weer, omhoog en omlaag, verschietend en terugkerend.

Dat kon natuurlijk niet. Sterren waren geen raketten, sterren hadden hun eigen vaste plaatsen. Er was maar één redelijke verklaring voor: de luchtlagen onder de sterren, de wolken tussen de sterren en de aarde, waren in beweging en wekten de indruk dat de sterren bewogen.

En weer gromde de aarde. Het was een donker, onheilspellend, somber geluid dat van heel ver aanzwol, sterker en sterker werd en dan weer weggromde, als een eindeloos lange, zware zucht. En tegelijk bewoog zich de aarde, hij wist het nu heel zeker. Zo zeker als hij het wist toen hij de splinters en kerven over de spiegelgladde oppervlakte van die vijver had zien trillen.

Heel diep beneden hem roerde de aarde zich. Honderd mijlen onder hem was de aarde bezig zich te vormen, te wijzigen, te plooiën. Wat daar gebeurde wist niemand. Ergens in die baaiërd van vuur, gas en vlammen werd een uitweg gezocht voor de spanningen die zich daar hadden opgehoopt in maanden, jaren en eeuwen. En het vormen van die uitweg was het rommelen en dreunen en trillen.

Controleur Reitsma zat daar bij een rotsblok en luisterde of dat geluid weer terug zou komen. Hij geloofde het niet, het bleef meestal bij deze verschijnselen. Het zou er nu ook wel bij blijven. Maar het bleef er niet bij.

Ergens in de onbekende aarde, mijlen ver onder de korst dier aarde, vrat het vuur. Het vrat daar al jarenlang en eenmaal moest het de korst bereiken.

Het vuur had geen haast. Het wachtte al zo lang en de tijd van vuur wordt niet gemeten met de menselijke tijd. Er zijn alleen soms waarschuwingen. Dan golft de aarde, dan ijlen splinters en sprankels over verstilde vijvers in valleien en luisteren mensen en dieren angstig en gespannen naar een ver en diep gedreun.

Zo luisterde controleur Reitsma die avond, met de als lichtspoor-munitie verschietende sterren boven zich en het onderaards gedreun heel ver, heel zacht, onder zich.

En toen scheurde de aarde los en brak.

Ineens golfde de aarde op, ineens was het alsof die korst zich krulde en plooidde, zich verhief en daalde op hetzelfde ogenblik. Ineens was de aarde als de zee, met golven en deining, met golfdalen en golftoppen. Het vuur bereikte de oppervlakte niet, maar wel water, puin en modder. Er waren op hetzelfde ogenblik geysers water en fonteinën modder, meters hoog en terugvallend op dezelfde aarde waaruit ze waren losgebarsten.

De man lag languit op de aarde en onderging het geweld. Hij voelde zich als een toeschouwer bij een natuurramp, die hij niet kon omvatten maar volledig moest ondergaan. Hij zag hoe er scheuren ontstonden die een seconde later weer dichttrokken. Er waren spleten en ravijnen, gapend en nachtzwart de ene keer, vol geel maanlicht en het schijnsel van een ander onbekend rossig licht de andere maal. De aarde werd opgeperst en neergedrukt, hij hoorde water voorbijjagen en donderend neerkomen en zag dat groepen palmen wankelden. En wankelend grepen ze elkaar vast, de kruinen bogen zich tot elkaar, vormden samen één machtige kruin die zich als het ware vasthield aan de hemel boven hen. Dan kantelde die kroon en langzaam gleed het gevaarte weg, stortte neer op de aarde met de doffe donder van een bombardement.

Op een andere plaats werd de aarde opgetild. Er vormden zich brokkelige, grijze en zwarte bunkers en burchten; iedere bunker en burcht bestond maar enkele ogenblikken, sprongen uit elkaar, gleden uit elkaar en zonken terug in de gaten, spleten en spelonken.

Het was het beeld van de onderwereld die zich ruim baan maakte en aan de oppervlakte kwam. Zo moest de dag zijn waarop deze aarde en alles wat daarop en daarin leeft zal ondergaan. De dag waarop de aardkorst onder zal zijn en het hart van de aarde boven. Deze aarde was bezig zichzelf te verslinden. Telkens was er een ander gedeelte dat zich opende en sloot, en die spleten kwamen aankronkelen als machtige slangen, reuzenslangen; zwart, glinsterend en levend.

En steeds was daar het gerommel en gegrom en de man die van dit alles getuige was wachtte alleen op de laatste grote uitbarsting die alles zou wegvagen, die dit stuk aarde zou verpulveren, vernietigen en uitwissen. Dat zou deze nacht gebeuren en dat was het einde. Naast zich zag hij modder opwellen, dikke, breiachtige, taaie modder. Hij voelde die over zijn benen en onderlichaam stromen, ijskoud en zwaar. En hij rook de geur van de modder; ze rook anders dan welke modder hij ooit in het vloedbos had geroken.

De aarde leefde. Op nog geen vijftig meter van zich af zag hij de oppervlakte bewegen. Heel langzaam, alsof een reus aan de andere kant bezig was haar op te lichten, rees die aarde, hoger en

hoger, totdat de korst barstte, uit elkaar sprong, met het geluid van mortieren en exploderende reuzen-bommen. En in dat stuk omhooggedreven aarde ontstonden weer nieuwe barsten en scheuren en de zijkanten stortten ineem en de stenen, de modder en het water stortten en stroomden er langs en er uit. En toen kwam de wind. Hij veegde over de aarde en verdreef de stank der modder en het stof en het gruis der uitbarstingen. En door die storm van gruis en stof boorden zich de sterren, helder als electriche lampen en boorde zich de maan, groot, geel en hel schijnend. En als onder het licht van Jupiterlampen daalde en rees, brak en sloot zich de aarde. En die aarde was grijs en zwart, maar in de spleten der ravijnen waren andere kleuren. Een grijs en een zwart die zich niet beschrijven laten. Evenmin als het blauw en rosse van de bliksem, die door en onder de sterren kerfde.

De man hoorde iets achter zich aan komen fluiten.

Hij draaide zich om en zag hoe een deel uit het bos als het ware naar voren schoof, zich losmaakte uit het geheel van het bos. Alsof het op wielen en rollen en schijven stond en door een onzichtbare hand uit het grote geheel werd voortgedreven. En dat bosdeel schoof meer en meer naar voren en dat schuivende bos was erger dan al het andere van die dag en die nacht.

Het kwam tot stilstand, de kruinen zwaaiden langs de hemel, zochten elkaar in panische angst, grepen elkaar vast om samen daar te blijven staan of samen neer te storten. En de aarde opende zich opnieuw en zoals een enkele boomstam kan wegschieten langs de stijle kant van een hoge berg, zo verzonk dat bosdeel in de aarde en de wind stooft wolken stof, aarde en blaren op en ze verduisterden het licht van de sterren en de grote gele maan. Alleen het blauwe en rosse licht van de bliksem bleef over.

Nog eens barstte de aarde open en opnieuw zag de man een slang aansluipen, zwart en dun en glanzend. De kanten van die spleet stulpten uit, werden breder en breder zoals scheuren door een muur van een uitgebrand gebouw jagen, sidderend en kronkelend als levende reptielen.

Het was de laatste slang. Alsof twee vuisten de beide zijden van de aarde vastgrepen en tegen elkaar aanlasten, zo schoven de zijden van die scheur weer samen en werd de aarde opnieuw één geheel. Over het bos kwam de stormwind aanfluiten. En de storm nam de regen mee, die neerstriede op de rotsen, de modder, de bomen, de varens en op die ene man bij de rots.

Hij was verdoofd en verlamd en bleef liggen. Soms dacht hij dat hij toch dood was gegaan, al veel eerder in het donkere, dreunende water; en dat al deze dingen alleen maar dromen waren en gestalten uit een satanische nachtmerrie. Maar dan voelde hij de pijn

in zijn lichaam en de ijskoude regen en hij wist dat dit alles gebeurd was en nog gebeurde.

Hij was zo verdoofd dat hij alle gevoel voor tijd en ruimte had verloren. Hij lag daar als een verloren mens, een overschot, iets overtolligs, dat volstrekt niet meer meetelde. Hij had de aarde zien scheuren en breken, hij had haar zien barsten en krullen, hij had haar zien rijzen en dalen en hij wist dat hij minder was dan een worm op die aarde.

De wind raasde over hem heen en de regen en de nacht omhulden hem en hij had niet het besef op te staan en een schuilplaats te zoeken. Hij luisterde naar het gedreun in de aarde, maar het kwam niet meer terug. De aarde bleef gesloten en alleen de storm en de regen gingen woest aan.

Hij lag daar maar doodstil, versuft en verdoofd. Soms was hij wakker en kreeg hij het besef dat hij ondraaglijke dorst leed. Hij hield z'n mond open en liet het water van de regen er in druipen. Maar dan ebde ieder besef weer weg en sliep hij in.

Zo verging die nacht. In die nacht huilde en floot de storm over hem heen, dezelfde wind die over en door het bos rende, die de kali opzweepte en de modder verdreef. De storm die van verre kwam, van de zee, en kapotsloeg wat de aardbeving en de waterkop hadden gespaard. Maar de man wist van dat alles niets. Hij lag te slapen achter de rots en dacht dat hij dood was.

En zo vond de morgen hem.

— — — — —
Hij was zich op een gegeven ogenblik bewust dat hij al heel lang bezig was met wakker worden. Hij wist waar hij was. Daar voor hem was het bos en daar had die groep palmen gestaan die verzonken was. Daar was die ene ontzaglijk diepe spleet geweest, dat kronkelend, aanschietend reptiel. En daar, verderop, de kali. Hij hoorde hem tekeer gaan.

Het was nog donker en hij voelde zich te zwak om op te staan. Hij was doorweekt van water en ieder deel van z'n lichaam deed hem pijn. Maar hij leefde dus nog! Hij was niet meegetrokken in die splijtende ravijnen. De reptielen hadden hem niet meegesleurd, die nacht. En de storm had hem niet weggeslingerd.

Het was allemaal niet te begrijpen dat zo iets mogelijk was. Hij was in die nacht het kleinste ding geweest en hij leefde nog! Hij hoorde de wind fluiten en gieren, maar wist dat de storm afnam. Het ergste was achter de rug. Er was een nieuwe dag bezig aan te breken en die dag zou hij opnieuw beleven.

Hij zou straks de zon zien en de hemel. Misschien een blauwe hemel. En hij zou kunnen drinken. En ergens zouden bloemen zijn, als tenminste niet alle bloemen waren weggevaagd. En er

zouden vogels zijn als ze niet gedood waren die nacht. En hij zou de geur van orchideeën kunnen ruiken. En hij zou mogen denken aan al die dingen die waard waren er aan te denken: aan Saskia; aan kinderen; en aan alle mensen die overgebleven waren, die nacht.

De aarde was er nog, die draaide door en hij was nog op die aarde. Hij was niet meegezogen met de kepala air, niet verdwenen in die lawine van water, modder en stenen. En hij was ook niet verloren gegaan in de spleten, barsten en ravijnen die hij had zien openen en sluiten, als de kaken van voorwereldlijke monsters, als de tangen uit een duivels instrumentarium.

Hij leefde nog!

De nacht werd grijs en de morgen was bezig de nacht te verdringen. Hij lag in een soort dal en boven op de rand van dat dal moest het licht nu al zichtbaar zijn. Voorzichtig bewoog hij zijn armen en benen. Ze deden pijn maar waren te gebruiken. Hij zou weer kunnen opstaan, lopen, kijken, ruiken, voelen. Hij zou kunnen zien wat overgebleven was op aarde en ergens heen kunnen gaan waar het de moeite waard was heen te gaan.

Hij had de hel gezien die nacht en na deze nacht kon er niets meer zijn wat verschrikkelijk was. Het bos niet, de mensen niet, de dieren niet. En hij mocht terug naar de wereld die rondom hem was en waarboven het bijna weer morgen werd.

Hij stond op en keek om zich heen. De wind woelde, schuimde en raasde nog met zijn laatste krachten door het bos. De toppen van de bomen veegden als enorme boeketten langs de grijze hemel, die de kleur had van de wijkende nacht en de komende morgen. En de man had een gevoel alsof die langs de hemel vegende boomkruinen hem riepen te komen. Snel te komen... boven op de rand van het dal. Om de wereld te zien die daar lag, de wereld die dit alles had overleefd en zich ging tonen aan de morgen.

Hij liep snel naar boven; er was een soort natuurlijk rotspad dat hem in een paar minuten daar zou brengen. Daar zou hij de wereld kunnen zien.

Zwaaiend en wankelend liep hij in die richting. Achter hem veegden de boomkruinen uitbundig en feestelijk langs de hemel.

BOB REITSMA VOELDE ZICH WONDERLIJK LICHT toen hij de heuvel opklom, de morgen tegemoet. Boven hem spande zich nog de nachthemel, maar de sterren waren verdoft en hij zag hoe de melkweg, eerst een breed en machtig stralend bandelier, verbleekte en doofde. Achter dat sterrelicht welde, woelde en trilde ander licht; de dag brak aan. De dag ging zich ontvouwen en de laatste wind, de laatste vlagen van de storm die heel de nacht over de aarde had gewoed, bliezen al dat sterregruis voor zich uit.

En toen was ook de wind weg.

Hij liep snel omhoog, zo snel dat het de schijn had alsof daar een pad was. Maar er was geen pad. Het was alleen verbeelding dat niets hem in de weg kwam om omhoog te kunnen gaan. Zo bereikte hij de top.

Onder hem lag de wereld en boven die wereld groeide de morgen. Het was volmaakt stil en die stilte was des te vreemder, zeldzamer, na het ontzaglijk geweld van de dag ervoor en van de nacht. De man ging zitten en keek de morgen in.

In het oosten was de donkere hemel opengebarsten en straalde het licht. En dat licht had alle kleuren die een mens ooit had gezien: rood en violet, paars en geel en donkergroen. Dat licht bewoog zich, het vloeyde uit, in bundels, in strepen, in golven en in banen. En waar zo'n golf en baan uitliep, daar week de nacht en was het morgen.

De heme! kolkte van licht en het werd iedere seconde lichter op aarde. En die aarde was nat en zacht en geurde van onbedwongen groeidrift. En overal was het geluid van veraf en nabij klokkerend, ritselend water. De blaren van de varens, de blaren van de palmen en de stammen waren doorweekt en spiegelde het eerste licht, dat de grote kleuretser der wereld liet uitvloeien.

Het was toen bijna dag en de man onderging ademloos dat onbeschrijfelijk praeludium tot die nieuwe dag, die *toch* gekomen was na de nacht waarin de wereld dreigde te vergaan. Hij zag de nevel ragfijn over de kruinen der bomen zwerven, fijn als tulle en kant,

licht als het licht zelf, wegrokend achter de heuvels die aan alle kanten verrezen.

En ineens was daar het geluid van een vogel. De eerste die de dag had ontdekt en hem fluitend aankondigde. En zo helder, zo klaar was dat geluid, dat het deed denken aan een soloklarinet, die een pastorale inzet.

Van over de bergketens vóór hem kwamen de wolken aandrijven, groot en zwaar en met de nevel er onder flardend, dun en ijl als het allerduinste vloeipapier. En er kwamen andere wolken achter die wolken en de een stapelde zich op de ander en al die wolken werden belicht, en doorlicht van het vuur van die nieuwe dag. Iedere wolk stond in brand, laaide en vlamde, zodat daar vuurrode en oranje en violette wolken waren. En al die burchten, bergen en schansen vormden samen een glorieuze omlijsting van de nieuwe dag, die daar geboren werd.

Bij die wolken was nog wind. En de wind dreef hen hoger en hoger, torenhoog, kantelend en ineensstortend, wegflardend en terugdrijvend, één ontzaglijke wolkenzee gekleurd door het stralende licht van die nieuwe dag.

Het dal vulde zich met damp en de man op de top van die kleine berg wist dat hij getuige was van een wereld in wording. Dit was een nieuwe wereld. Daar voor hem rookte en kolkte, schuimde en dampte het. Uit die damp en stoom staken de hoogste toppen, waarvan er één, ver weg, met glinsterend witte sneeuw omhuifd was. De wereld in wording; het begin van een wereld, een grandioze en glorieuze ouverture tot een nieuw stuk aarde, dat tot deze dag ongevormd was gebleven. De Schepper had ook dit stuk aarde geschapen maar het was ongeordend blijven liggen, ongerept en braak. Het was de allerjongste, allernieuwste aarde, de aarde uit het boek Genesis. De aarde die tot nu toe was geweest: woest en ledig, met alleen de geest van de Maker er over zwevend.

Die geest dwaalde door de torenhoge witte wolken, doolde langs de rook van de nevel en zwierf over de grijze en zwarte rotskammen en bergcoulissen van dat land.

En steeds was daar de soloklarinet van die ene vogel, die luid en klaar en zuiver als de morgen zelf zijn praeludium pijpte, ter begeleiding van Gods werk in dat wilde, mateloze rijk van wolken, mist, rotsen en jungle.

De zon steeg en alle kleuren werden zachter en liefelijker. Die kleuren herinnerden de man op de berg aan een bepaalde dag; lang geleden, zo lang dat het was of hij hem vele levens voor dit leven had beleefd. Dat was in Frankrijk . . . in een kleine stille plaats, niet zo ver van Parijs . . . : Chartres. Daar was hij een kathedraal binnengegaan en zoals hier het licht neertrechtterde, uit-

stroomde, wegvloede uit Gods hand zelf, zo was dat daar geweest. Want ook dié kleuren waren niet de kleuren van de mensen en het vuur in die ramen was geen vuur, door aardse mensen ontstoken.

Eenmaal waren het mensen geweest die deze ramen hadden geschilderd, maar ze waren alleen instrument geweest. Ze waren bezeten door het licht en als medium gebruikt.

Er kwamen andere vogels. En terwijl de dag rijpte en rijpte vormde zich het orkest: van fluiten, fagotten en clarinetten. En samen speelden ze de pastorale van dat nieuwe, schuimende, kokende, kolkende land. Dat land in wording: Centraal Nieuw Guinea.

De golvende bergruggen in de verte lagen half bevrijd van de nevel en nog hoger verrees de Wilhelminatop: grandioos en ontzaglijk. Met het wit van de gletscher op zijn top; een pyramide, daar neergezet ter ere van de Maker van dat jonge, nauwelijks geboren land: het hart van dat land, het begin ervan, de oorsprong, de kern.

Daar woonden mensen, maar er was nauwelijks een blanke geweest in al die eeuwen die voorbij waren gegaan sinds de Tijd begon. Daar lag het rijk van de stilte, het wilde terra incognita waarvan alleen legenden bekend zijn, en verhalen die de kinderen van dit volk aan elkaar doorvertellen, 's-avonds, in zwart berookte huizen, met gedempte stem. Het land van de voorvaderen. Het land van die grote vallei, waarin geen blanke ooit verscheen.

En toen de man op de berg dat alles zag, hoorde en onderging was het alsof iedere vermoedheid van hem afviel en er een vreemde, ongekende kracht in hem wakker werd. Hij voelde zich ineens gelukkig en dat was een heerlijk en verrukkelijk gevoel. Eenmaal had hij dat gevoel eerder gekend, in de dagen met Saskia.

Dit was de wereld dus, zo glorieus, zo ontzaglijk en zo weergaloos schoon! Er waren dus nog andere dingen dan modder en stank, zweet en geestenhuisen! Er was nog een praeludium als dit, vogels konden nog zingen als fluiten en fagotten! En daar was nog een berg met sneeuw, tegen de hemel oprijzend en met witte ijsvelden en gletschers, waarover de harde, ijle bergwind veegde! Dit was dus ook het rijk der mensen! Dit was dus ook de aarde!

Hij hield zijn handen voor zijn ogen als werd hij verblind. Want zo hel en klaar en puur was het licht dat het pijn deed. Maar hij keek opnieuw, ontroerd en gulzig tegelijk. Naar die jonge, stomende, wervelende wereld beneden hem en naar de berg daarboven.

En dit moet het ogenblik geweest zijn dat de man zijn besluit nam. In zulke ogenblikken kunnen vreemde, zonderlinge, magistrale gedachten opranken uit een menselijk brein en in het hart

van een man. Daar zijn ogenblikken dat een mens zichzelf ontmoet en zijn plaats in de wereld ziet. Dat ogenblik was aangebroken voor de man op die bergrand.

Hij zag zichzelf en hij zag de wereld. En hij wist dat het zin had te leven. Er was een doel voor hem, een geweldig doel, een adembenemend groots doel. Te groots voor één mens misschien. Maar hij was alleen en had niets te verliezen. Hij had alleen met zichzelf te maken. Hij had een teken gehad en hij zou meebouwen. Na dit alles was er geen terug meer. En hij wilde ook niet meer terug. Vóór hem lag het jonge land, in staat van geboorte, maar reeds bevolkt met mensen. Mensen in de wildernis, ergens in een vallei. Ze zouden naakt zijn en misschien gelukkig. Daar, in de richting van de Wilhelminatop, lag zijn bestemming. Daar moest hij beginnen. Daar lag het doel. Er zouden mensen zijn die hem nodig hadden. En als ze gelukkig waren, als het waar was dat ze in een paradijs leefden, zou hij met hen gelukkig zijn. En als ze dat niet waren, maar verontrust en gedreven en opgejaagd door demonen, zou hij ze kunnen helpen.

De hobo's, fagotten en klarinetten gingen te keer en steeds kwamen er nieuwe fluiten bij. Het praeludium naderde zijn hoogtepunt naarmate de zon steeg.

De mensen daar, bij de berg en in die vallei, zouden misschien gedrevenen van hun eigen angsten zijn, vol onrust voor pijlen, voor kwade geesten, voor vreemde geboden. Ze zouden leven in het Stenen Tijdperk en onderworpen zijn aan de dictatuur der jungle. Misschien bezocht door vreselijke ziekten en gekweld door pijnen die de westerse mens niet kent. Misschien was er vrouwenroof en kindermoord en werd ook daar de geschiedenis der wereld nog geschreven met bloed, verdriet en tranen.

Het was goed naar dat land te gaan. Omdat daar mensen woonden die misschien zouden willen luisteren naar hobo's en fagotten in de morgen; en in ieder geval zouden daar kinderen zijn, naakt en goed en zuiver; kinderen die behouden moesten blijven en niet teloorgaan.

Daar wachtte werk voor een man die door geen enkele band met die andere wereld was verbonden. Hij zou geen verlangen naar de wereld hebben vanwaar hij kwam. Dáár lag zijn taak, in de richting van de berg.

Er straalde een glans van groot geluk om het gezicht van de man en hij wist dat niets hem meer zou kunnen beletten daarheen te gaan. Er was geen twijfel, geen angst en geen enkele aarzeling meer. Hij was volkomen zeker van zijn zaak.

Hij rilde en tot in zijn merg was hij zich bewust dat het besluit onherroepelijk was. Hij zou straks gaan lopen. Overdag door de

wildernis en langs de bergen, 's-nachts slapen in het bos, met sterren en sterregruis boven zich. En iedere morgen het praeludium van klarinetten en fagotten.

Dit was het begin van zijn leven. Wat hiervoor was geweest was alleen inleiding en leertijd geweest. Nu begon het. En wat hij deed was goed en zij, Saskia, zou het begrepen hebben en hem haar zegen hebben gegeven.

Hij stond op, wankelde even door de roes van zijn eigen gedachten. Ja, dit was het begin. Nu kwam het leven, nu wist hij de richting en kende hij het doel.

Hij stond daar lang en mager en zijn verscheurde uniform was nat van de regen, de dauw en de mist. Maar zijn ogen straalden en zoals hij daar stond op de kam van die kleine berg, na alles wat gebeurd was tóch weer jong en sterk en boordevol geloof in een zending, was hij een baanbreker, een wegbereider en een pionier.

Want hij wist dat zijn geloof hem nooit zou verlaten. Het geloof in de mensen van dit land.

De zachte ochtendwind woei door zijn haar en langs het geschonden, baardige gezicht. Maar de ogen van de man waren ongeschonden: die waren boordevol vertrouwen, moed en geloof.

Vóór hem lag de berg en de berg was de richting. Het zou vele dagen, weken, maanden misschien, duren eer hij er was. Maar eenmaal zou hij er zijn en het werk beginnen. Zijn leven zou kort zijn en zijn kracht gering. Maar het was het waard om te beginnen. Omdat dit land het waard was en het volk.

Hij daalde de berg af met de wind om hem heen, de klarinetten en fagotten achter en boven hem en al dat pijpen, al dat fluiten was als een jubelend en stralend allegro ter ere van een mens, die zichzelf ontdekt en verkend had, en die de reis aanvaardde naar het beste deel van zijn leven.

— — — — —
Hij werd het laatst gezien door Johannes Sahalatu.

De Ambonnees was in staat geweest de dragers in veiligheid te brengen toen de kepala air, de storm en de aardbeving plaatsvonden, maar hij had niet kunnen voorkomen dat ze daarna vluchtten.

Hij ging de controleur zoeken, vond een spoor, zwaaide de hangbrug over en ontmoette een albino, die eruit zag alsof hij alle demonen van Centraal Nieuw Guinea had gezien. Die albino vertelde hem van een Orang Merah die hij had ontmoet, de dag tevoren.

Sahalatu was wanhopig; de sporen waren uitgewist en hij vreesde dat hij te laat was om de man die hij zocht nog te kunnen helpen. Maar hij zocht door en hij vond hem tenslotte. Wat hij vond was

echter een andere toean controleur dan die hij kende. Er was iets om hem heen dat Sahalatu niet kende.

Ze hadden een uur lang gesproken, zittend tegen een stuk rots, met de geur van jonge, pas ontloken bloemen om zich heen en Johannes Sahalatu had het vreemdste verhaal van z'n leven gehoord. Hij begreep niets van dat verhaal, maar het betekende dat hier hun wegen scheidden, en dat de weg van hem, toean Reitsma, dáár lag, vooruit, en de zijne, die van Johannes Sahalatu dáár, terug.

Hij had geweigerd maar wist van tevoren dat het zinloos was te weigeren. De ander had heel beslist gesproken en gezegd dat Sahalatu op de post moest melden dat alles heel goed met hem was en dat hij voor een groot en belangrijk doel naar een bepaald gedeelte van het land was vertrokken.

En toen wist Sahalatu dat de man, die zolang zijn chef was geweest, daar nooit zou aankomen. Deze man was getroffen door het geweld der dingen die de vorige dag en 's nachts hadden plaatsgevonden en had z'n verstand verloren. Dat was die vreemde blik in de ogen, dat was dat vreemde, onbegrijpelijke, wonderlijke aan hem.

Hij had hem gesmeekt mee terug te gaan, maar de controleur had alleen geglimlacht. En hij was opgestaan, had Sahalatu op zijn schouders geslagen en hem gezegd dat hij hem nooit vergeten zou en dat hij de beste Ambonnees was die op heel Nieuw Guinea rondliep.

En toen was hij heengegaan en had niet eenmaal omgekken.

Johannes Sahalatu had hem nagestaard, zo lang de heuvels het toelieten. Zolang zag hij die lange, magere man verdwijnen, kleiner en kleiner wordend, met de zon in zijn gezicht en lopend alsof hij werkelijk een bepaald doel voor ogen had. Hij liep in de richting van de hoge berg, die half uit de wolken opdreef en waarvan de top schitterde en fonkelde in het licht. Achter een hoge rotskam was hij verdwenen en Johannes Sahalatu had hem niet meer gezien. Hij onthield echter de woorden die de man tot hem had gezegd: over een dal, over kinderen en over een nieuwe wereld. Het was wartaal of wijsheid, maar Johannes Sahalatu kon dat niet bepalen. Toen ging de Ambonnees terug.

— — — — —
Dit was het lang verhaal dat pater Roodzand me die nacht vertelde en dat ik in de weken daarna, die ik op enkele posten aan de kust en in het binnenland doorbracht, aanvulde met andere mondelinge of schriftelijke gegevens. Erg scheutig was men overigens niet met die gegevens, omdat men van oordeel was dat deze zaak zozeer verleden tijd was, zo behoorde bij het Nieuw Guinea van vóór

Wereldoorlog II, dat het geen enkele zin had dat alles nog eens op te halen. Het was een afgesloten periode en controleur Reitsma was niet de enige die in de wildernis was verdwenen en daar was ondergegaan. Er waren in die oorlog meer Nederlanders verdwaald en behalve Nederlanders verscheidene Amerikanen van Mac Arthurs leger. Ook die zouden wel aan een zware tik geleden hebben want één ding stond vast: Reitsma had niet meer de beschikking over z'n normaal verstand gehad. En als ik dan toch over deze affaire wilde schrijven moest dát in elk geval duidelijk naar voren komen.

Twee maanden later nam ik op de heet geblakerde startbaan van vliegveld Biak afscheid van Hellinga en pater Roodzand. Roodzand vroeg me of ik voldoende materiaal had kunnen verzamelen en of ik tevreden was.

Ik lachte en zei hem dat heel Nieuw Guinea één onuitputtelijke bron van inspiratie was. Je wist alleen niet waar je moest beginnen of eindigen. En toen maakte ik nog een opmerking over de zaak Reitsma, die me in al die weken niet had losgelaten.

— Geloof U dat hij dood is, pater Roodzand?

— Ja, dat geloof ik wel. Ik kan me niet voorstellen dat een mens zonder enige hulp van buiten, zonder contact met de buitenwereld, daar kan leven, bestaan en zich in stand houden. Hij was uitgeschud, beroofd van alles toen die Ambonnees hem zag vertrekken. En er zijn daar stammen die niet zo bijzonder vriendelijk optreden als ze een ongewapende blanke tegenkomen.

— Maar van z'n dood heeft men hier toch nooit een bewijs gekregen?

— Nee, maar dat zegt natuurlijk niets. Hier . . . dat kan Hellinga getuigen.

En Hellinga zei: — Er zijn er meer verdwenen dan wij weten; ik zou zo een stuk of zes Amerikanen en Jappen weten die ook nooit meer teruggekeerd zijn. Waar ze bleven . . . hoe ze omgekomen zijn en of ze omgekomen zijn, we weten er niets van. Het bos van Nieuw Guinea is geen stadspark en we hebben nooit mensen genoeg gehad om achter hen aan te sturen.

— Is de kans dus volledig uitgesloten dat we ooit nog eens van hem zouden horen?

Hellinga keek pater Roodzand aan en ik had het gevoel dat de een op de ander wachtte om antwoord te geven. Het kwam tenslotte van de pater.

— Wat weet een mens zéker op deze wereld, m'n jongen! En ik heb je al vaker gezegd: hier op Nieuw Guinea is alles mogelijk, zelfs het ónmogelijke. Theoretisch kan hij nog in leven zijn, maar ik geef voor die kans één op een miljoen. Een mens alleen, zonder

de technische hulpmiddelen om zich in het bos te handhaven, gaat vrijwel zeker ten onder. Daar zijn bewijzen te over voor. Als je ziet wat sommige expedities moeten doorstaan, die *wel* over die hulpmiddelen beschikken, dan is het duidelijk dat een enkeling voor een hopeloze taak staat. Nee . . . van Reitsma zullen we zeker niet meer horen.

— En hij had de Nieuw Guinea-tik?

— Laten we dat in het midden laten. Het is niet zo eenvoudig om aan te geven waar het normale in een mens ophoudt en het abnormale begint. Dat gebied loopt in elkaar en door elkaar, geloof ik. Reitsma was anders . . . maar of wij de normalen waren en hij de abnormaal, of dat het precies andersom was . . . wie zal het zeggen?

— Hij was niet gelovig?

— Nee, tenminste niet wat wij onder gelovig verstaan. Maar hij was een fijne kerel en hij had een goed hart. Ik denk dat het met hem wel in orde is gekomen.

De schroefwind van de gedeukte Dakota maaide het stof van de baan weg en het werd moeilijk je verstaanbaar te maken. We gaven elkaar de hand en ik liep het aluminium trapje van het toestel op. Vijf minuten later taxiede het weg en even later hingen we in de lucht.

Het laatste wat ik zag waren de figuren van pater Roodzand en assistent-resident Hellinga.

Het vliegtuig zette koers naar het vasteland en onder me trok een doorzichtig duinlandschap van wolken voorbij. Het was of rook en damp van de aarde opstegen. En ik zag de aarde daar onder me even jong en braak en ongevormd als eens, jaren daarvoor, die controleur Reitsma dat gezien had.

Wat onder deze Dakota doorschoof was een beginstadium. Er moest nog aan worden begonnen. En wie daar achterbleven waren de eersten. Hellinga en Roodzand waren voorlopers, pioniers. Ze wisten dat waarschijnlijk zelf niet en niemand in het moederland, waar ik twee weken later zou aankomen, wist het.

En zoals ik eenmaal terugvloog, van de aarde der papoea's naar de aarde der lage landen en geweten had dat ik daar een voorhoede achterliet die uit de allerbesten van ons volk was samengesteld, zo besepte ik dat opnieuw. En het was smartelijk te bedenken dat zo weinigen van de tien millioen Nederlanders die ik tegemoet vloog dat wisten, en zelfs bereid waren het te weten.

DERDE BOEK

BAZUINEN IN DE MORGEN

IN HET WILDE HART VAN CENTRAAL NIEUW Guinea, bedekt met sneeuw en gletschers, met kolkende en wielende bergstromen, met zijn naast elkaar voortrijvende bergcoulissen en rotskammen en met de wildernis onder, op en langs die bergwanden, ligt de vallei.

De bergpapoea's hebben van haar gehoord, maar spreken er tegen de Orang Merah, die hen er naar vraagt, liever niet over. Er is een oude handelsweg, maar geen blanke liep ooit die weg ten einde. Er zijn verhalen over die vallei, maar het geheim ervan bleef tot vandaag de dag bewaard achter de muren en plateaux van het gebergte en door de grote zegelbewaarder van die vallei: de Wilhelminatop, een der verboden rotsen in dat binnenland.

Zij ligt daar, in het gebied van de sneeuwbedekte Wilhelminatop en de Idenburgrivier, ergens tegen de noordelijke hellingen van een bijna vijf duizend meter omhoogrijzend massief, en ze ligt daar even eenzaam, verloren en mysterieus als op de dag dat God de wereld schiep. En de aarde, het water en de rotsen die hij overhield verzamelde en daarmee Nieuw Guinea bouwde.

In de twintiger jaren vindt de geheel Nederlandse Wetenschappelijke Expeditie naar Centraal Nieuw Guinea plaats. Het is de vierde expeditie, met als einddoel: de Wilhelminatop. Voor de eerste maal zal een poging ondernomen worden de top van het Noorden uit te bereiken. De drie vorige ondernemingen werkten van het Zuiden uit.

De top wordt bereikt. Later krijgt hij zijn naam: Doormantop. Het is de 4e December 1921 dat de mannen van deze expeditie 't hoogste punt bereiken. Leider gedurende het tweede gedeelte dezer schitterende Nederlandse onderneming is de KNIL-kapitein J. van Arkel. In de journaals, die kapitein Van Arkel bijhield, leest men de eerste mededelingen over dat wonderlijke land en zijn even wonderlijke bevolking. En ook over een op verbijsterend hoog niveau staande landbouw. Al deze gegevens, ook geografische, zullen worden gebruikt voor een expeditie, die vele jaren later door de Ameri-

kaan Archbold zal worden geleid. Archbold had de beschikking over vliegtuigen. Van Arkel en zijn mannen liepen.

Deze eerste beklimming van de top, en dit eerste contact met de Baliemvallei, kostte 30 levens. Van Europeanen, en van inlandse militairen; van dwangarbeiders en van dajaks. Zó mensvijandig is dit deel van de achterhoek der aarde.

Er waren weer andere blanken die achter het gerucht heenjoegen. Zij hadden gehoord van geweldige vruchtbaarheid en een grootse cultuur, midden in dat wilde hart van het land, maar ze kenden de plaats niet. Er waren blanken die er met dat wonder van deze eeuw, het vliegtuig, naar zochten en een glimp opvingen van dat geheimzinnige dal onder de wolken en in de wolken. Want bijna twee duizend meter ligt dat dal boven de zee.

Er waren weer anderen, beroemde lopers op dat eiland, die het dal naderden maar moesten terugkeren. Het was te ver en de dragers weigerden verder te gaan; het was niet goed daar aan de grenzen van dat rijk, zeiden de dragers, je moest heel zacht spreken en elk ogenblik was vol verschrikkelijk gevaar.

Er waren andere blanken die een poging ondernamen de vallei te bereiken en voor hen kwam de dag dat ze de ingang ervan zagen en enkele dagen aan de poorten van dat dal mochten verblijven. Ze zagen er zeldzame en wonderlijke dingen. Maar alsof er een verbod op het betreden van dat dal was, ze moesten terugkeren. Ze hadden de vallei gezien, de ingang ervan, zoals eens eeuwen geleden Mozes het Beloofde Land mocht zien maar niet betreden.

En zo bleef het geheim van dat dal bewaard. Maar het gerucht ervan bleef, en in meer dan één land op aarde sprak men van die grote, verloren vallei in centraal Nieuw Guinea. Zij was een der laatste zeldzame witte stukken op de korst van deze planeet en het hart van menig pionier, avonturier en exploreur werd warm als hij dacht aan dat vreemde, magische, onbetreden stuk aarde binnenin dat jungle-eiland.

Er waren er die zeiden: laat de vallei onbekend en onbetreden blijven en laat de mensen daar maar in hun eigen paradijs leven zoals ze willen en sterven zoals ze willen. Wij kunnen hun geen geluk brengen, omdat we zelf zo ongelukkig zijn.

Tot vandaag is de grote vallei achter de wilde bergmuren van het Oranje-gebergte vrijwel niet verkend. Men leeft er nog zoals men daar wil leven, en men sterft er zoals men verkiest te sterven. Maar het gerucht van dat dal is gebleven en de dag is niet ver meer dat de eerste pioniers, aarzelend, met ingehouden adem, dat terra incognita zullen ingaan. Om te ontdekken en te verkennen of daar achter die bergen en rotsen, klippen en bossen, in dat stille land aan het einde van de aarde toch nog een laatste volk leeft, dat wel

naakt gaat en afgoden aanroept, maar in zijn natuurstaat het geluk dichter benadert dan wij, die de techniek bedwongen maar de natuur verloren.

— — — — —
In 1938 en 1939 vindt op Nederlands Nieuw Guinea de Archbold-expeditie plaats, een der grootste die zich ooit naar het onbekende binnenland heeft begeven. Leider is de Amerikaanse explorateur Mr. Richard Archbold en hij wordt uitgezonden door het „American Museum of Natural History”. Het doel der tocht is: het verrichten van biologische onderzoekingen en het aanleggen van natuurhistorische verzamelingen, zowel van vogels als van zoogdieren, zowel van planten als van insecten en bomen.

De exploratie staat niet op zich zelf, maar sluit aan op reeds eerder door Archbold op het Australisch deel van Nieuw Guinea gemaakte tochten. Als gebied is ditmaal het vrijwel maagdelijke terrein tussen de Wilhelminatop en de Idenburgrivier gekozen, en in het bijzonder de noordelijke hellingen van de 4730 meter hoge Wilhelminatop. Een basis van de expeditie wordt geplaatst bij het Habbemameer, een andere aan een dode zijtak van de Idenburgrivier, het Bernhardkamp.

Maar het zijn niet alleen Amerikanen die de jungle intrekken. Als de expeditie op Hollandia aankomt sluiten zich ook Nederlanders aan: Nederlandse geleerden, die hun aandeel zullen hebben in het werk, maar ook soldaten. Want behalve een Nederlandse biologische groep worden drie KNIL-brigades gereedgemaakt, die het dekkings-detachement zullen vormen. Het is dan een gemengde Nederlands-Indische-Amerikaanse wetenschappelijke expeditie, en als de vliegboot, de Guba, vliegklaar is, vertrekt men en verdwijnen de Amerikanen, Nederlanders, Ambonnezen, dajakse en papoea koelies in het oerwoud.

Er is een gerucht van een volkomen onbetreden, onbekend gebied, maar men weet niet of dat gevonden zal worden; en, indien gevonden, of het bezocht kan worden. In ieder geval rekent Archbold erop dat een bezoek kan worden gebracht aan een groot stuk terra incognita, waarvan hij weet dat het dichtbevolkt moet zijn. Er is geen twijfel aan, of nieuwe en belangwekkende geografische en ethnologische gegevens zullen worden verzameld.

Wekenlang doolt men door de wildernis van centraal Nieuw Guinea en ook het verslag van deze expeditie vormt een van die rapporten, die zich als een roman laten lezen en waarin de gebeurtenissen zich van climax tot climax aaneenrijgen.

Archbold werkt Noordoostelijk van de Wilhelminatop, in het rauwe, naakte, wilde, met sneeuw bedekte gebied, het hart van dit land. Maar hij wil verder. Naar het land waarvan de kleine berg-

papoea's hem hebben verteld en waarvan hij al eerder van Nederlandse bestuursambtenaren en politiemannen heeft gehoord. Dat mysterieuze gebied, dat daar ergens moet zijn en geen blanke ooit betrad. Dáár wil Archbold heen, ofschoon het niet de bedoeling van zijn expeditie is. Hij weet niet eens of dat gebied bestaat. Het is alles vaag en dubieus wat hij ervan hoort.

En dan ontdekt Richard Archbold de vallei.

Het moet adembenemend zijn geweest, dat eerste ogenblik van zekerheid. Dat eerste grandioze moment dat een mens zich realiseert: ik ben de eerste hier. Een levensogenblik dat zich door geen enkel ding dat later komt meer laat evenaren.

Tien dagen lang blijft Richard Archbold met zijn mannen aan de ingang van dat nieuwontdekte land. Nieuw, jong en huiveringwekkend onbekend. Onbetreden door blanken sinds daar de Tijd begon.

Zo is het gegaan:

Op 18 Augustus 1939 wordt op radiografische aanwijzingen van het meegenomen vliegtuig een plaats in het stroomgebied van de Baliemrivier ontdekt, waar het toestel zal kunnen dalen en stijgen. Zulke plaatsen zijn zeldzaam in centraal Nieuw Guinea. En drie maanden later, op 15 November, heeft Archbold reeds zijn basis aan de Baliem en staat hij aan de vooravond van tien wonderlijke dagen. Wonderlijk, ondanks het feit dat het de wetenschappelijke groepen niet mogelijk is een patrouilletocht benedenstrooms langs de Baliem te organiseren om de rivier in kaart te brengen. Men blijft aan de ingang en krijgt zodoende slechts een onvolledig, fragmentarisch beeld van die mysterieuze vallei. Maar wát Archbold ziet, en wát elk van zijn mensen ziet, is voldoende; er is geen twijfel mogelijk, dit is die vallei.

Richard Archbold geeft haar een naam: *Grand Valley*. De Grote Vallei. En het contact dat hij aan de ingang van de Grote Vallei met de bevolking heeft is het allereerste contact van deze mensen met blanken. De symptomen van dat contact zijn niet anders dan de symptomen bij contact met alle andere stammen in het binnenland die de blanke niet kennen: angst en verwondering.

De Grote Vallei bevindt zich op ongeveer 30 kilometer ten Noord-oosten van het Habbemameer en strekt zich uit van het Noordwesten naar het Zuidoosten. Zij is 45 kilometer lang, in het midden ongeveer 10 kilometer breed en de hoogte varieert van 1600 tot 1700 meter boven de zeespiegel.

Bij de Noordwestelijke hoek vernauwt de vallei zich tot een kloof, waardoor zich de Baliem, de rivier die de hele Vallei doorsnijdt, wringt. Van de linkerzijde ontvangt de Baliem als zijrivieren de

Tagee, de Moenak, de Wolo en de Warok. De eerste, de Tagee, is de grootste; de drie andere zijn kleinere zijrivieren.

Een klein uur gaans benedenstrooms van de uitmonding der Warok verliest de Baliem het karakter van een bergstroom en wordt hij een rustige vlakterivier met tal van grote bochten en stroomversnellingen.

De bergketens aan de linkeroever van de Baliem bereiken soms de rivier, die dus hoofdzakelijk langs de Noordoostelijke zijde van de Grote Vallei stroomt.

Aan de rechterzijde neemt de Baliem een groot aantal beekjes op, welke hun oorsprong in de bergketens vinden, die de Zuidwestelijke zijde van de vallei vormen. Slechts een paar grotere rivieren, wier oorsprong dieper in het gebergte ligt, werden aangetroffen, de Ibèlè en de Wamena. Bij de uitmonding van de Wamena in de Baliem bezit de laatste gedurende 20 minuten gaans een stroomversnelling. Daarna stroomt de rivier weer rustig, met grote, lange bochten verder, totdat hij aan de Zuidoostelijke hoek van de Vallei weer volkomen het karakter van een woeste bergstroom aanneemt.

In Augustus, toen het reeds enige weken lang niet had geregend, bleek de Baliem slechts even boven de uitmonding van de Tagee doorwaadbaar te zijn. Waar de Baliem rustig stroomt heeft hij bij lage waterstand reeds anderhalve meter binnen zijn oevers een diepgang van drie meter. Maar in November is die diepte normaal zes tot zeven meter.

In de Westelijke hoek van de Vallei is de Baliem ongeveer 30 meter breed, bij de Tagee al 40 meter en benedenstrooms van de Warok 50 tot 60 meter. Een paar kilometer voor de Zuidoostelijke hoek van de Vallei is die breedte ruim 100 meter. Daarna versmalt de stroom zich weer van 30 tot 35 meter.

De bergketens aan de Noordoostelijke zijde van de Vallei bestaan hoofdzakelijk uit kalksteen. De linkeroever bezit geen vlakten; hier en daar ziet Archbold slechts wat heuvelachtig terrein.

De rechteroever wordt door grote vlakten begrensd, die ondanks de vele door de bevolking aangelegde afvoerkanalen moerassig en drassig zijn.

Nergens anders in Centraal Nieuw Guinea kent men deze kanalen en ze vormen een der wonderlijkste ontdekkingen in dit nooit eerder door blanken bezochte gebied. Maar nog wonderlijker, verbijsterender is de ontdekking, dat de in cultuur gebrachte delen letterlijk gedraineerd blijken te zijn.

Het waren deze dingen die de gemengd Nederlandse-Indische-Amerikaanse expeditie van Richard Archbold zag en de mannen met verbazing vervulden. Na alles van de voorafgaande weken was

dit de grote ontdekking; na de maanden in het rijk van de stilte, dat ze met dezelfde aarzeling zullen zijn ingegaan als elk mens, die een onbekend gebied binnentreedt, een gebied waarvan hij weet dat hij daar de eerste is. Deze emotie is onbeschrijfelijk.

Rondom zwijgende bergen en zwijgende jungle. In die jungle de vogels, verbaasd en verwonderd over de nieuwe verschijningen onder hen, en dodelijk verschrikt over die ene ontzaglijke verschijning boven hen, drijvend in het blauw van de hemel of rondkend aanstormend uit de baaierd van mist en nevel: het vliegtuig. Het rijk der stilte aan het einde der aarde. Met zwijgende dajaks. Zwijgend omdat ze weten, diep in hun hart, dat hier dingen zijn die ze niet zien, horen of voelen maar die er toch zijn. De dingen waarvoor ze geen naam hebben.

En zwijgende papoea-lopers, met bonzend hart, gejaagd en verschrikt. Een verboden rijk, waarin de nachten vol schaduwen zijn en vol vreemd gerucht. Waarin de wind aansuist, klaagt en jankt om het bivak. Het rijk der geesten. Ze willen terug naar hun eigen veilige kampong. Het is niet goed zó ver te gaan. Er zal onheil van komen en ze spreken fluisterend met elkaar. Heel de dag zijn ze gejaagd. En 's-nachts is hun hart boordevol onrust en onverholen angst.

En dan is daar, onverwachts nog, de ingang van de Vallei. En daar staat dan Richard Archbold, en hij beleeft dat geweldige moment, waarvoor het waard is een heel leven te wachten: de ingang. De poort die toegang tot die nieuwe wereld geeft. En dan denkt Richard Archbold dingen die men nooit in zijn rapporten leest en denken al die andere wetenschappelijke helpers precies dezelfde dingen; en ook in hun verslagen en journaals komt men daar niets van tegen.

Het is het moment dat Colón beleefde toen het land, het zo op die eindeloze reis vervloekte en vurig gehoopte land, aarzelend opwelt uit het trillend grijs van de zonnezee. Het is het moment van Cortez, als hij aan de uiterste zeegrens van een brok wereld staat. Mexico. Het is dat ene moment dat Scott aan de Zuidpool en Amundsen aan de Noordpool doorhuiverd heeft. En dat Stanley doorhuiverde toen hij aan de Kongo stond, en heel dat hart vol duisternis, centraal Afrika, zich rondom hem sloot. Het is het moment dat op hetzelfde ogenblik een mens vormt en vérvormt voor zijn verder leven.

Het moment dat een man als Jan van Eechoud, nu Resident van Nederlands Nieuw Guinea, kent en waarnaar hij op zijn eenzame, verre post aan de Noordkust, terughunkert. Het moment dat Jean

victor de Bruyn kent, die de blanken Jungle Pimpernel en de bergpapoea's Aligamè, dat is: de vriend, noemen.

Het is het gevoel dat iedere explorateur ondergaat als hij geconfronteerd wordt met een nieuw, onbekend, nooit tevoren betreden gebied, en welk gevoel bestaat uit aarzeling, bezetenheid en geluk tezamen.

Tegenover de uitmonding van de Warok verheft zich een paar honderd meter boven de omgeving een pyramidevormige berg, die overal in het Noordwestelijke deel van de Vallei duidelijk zichtbaar is. Aan de oevers van de Baliem liggen enige kilometers brede moerassen, die pas eindigen waar de bergruggen de vlakke bereiken. Archbold ziet dat practisch de gehele Vallei met haar zijdalen ontbost is. Waar zich geen boomgroei voordoet bevindt zich gras of alang alang. Aan de oevers van de Baliem, en aan die van sommige zijrivieren, ziet hij hier en daar hoog opgaand riet, hetzelfde riet waarmee ook de moerassen goeddeels staan volgegroeid.

Het klimaat in de Grote Vallei blijkt bijzonder mild te zijn. Voor een deel vanwege de hoogte waarop zij ligt, voor een ander deel door de beschutting der bergmuren die haar vrijwel geheel insluiten. Heel de nacht, en een deel van de dag, is de Grote Vallei door mist en nevel ingekapseld. Maar in de morgen trekken de banken snel op en vormt de Vallei een paradijs met een verrukkelijk klimaat.

Het worden dagen, boordevol ontdekkingen en in de meest volstreckte betekenis van het woord gaat een nieuwe wereld voor Archbold en zijn mannen open. Hij ontdekt tal van voetpaden die de ontelbare dorpen en dorpjes onderling verbinden en het land met een netwerk bedekken. En ze verbinden eveneens de kampongs met de ladang-terreinen. Die paden zijn geen smerige, vertrapte, vermodderde en stukgelopen papoea-paadjes zoals overal in Nieuw Guinea, maar ze zijn goed onderhouden en uitstekend begaanbaar. Ook daaruit blijkt dat het volk van de Grote Vallei een aanzienlijk hoger beschavingspeil bereikt heeft dan de doorsnee-papoea. En ze zien terreinen, doorsneden van twee meter diepe sloten.

En het ene wonder volgt op het andere; daar zijn de bruggen. Geen wrakke, gammele, levensgevaarlijke rotan-overgangen, maar degelijke en ingenieus gebouwde hangende wegen over de Baliem. Er is één brug die werkelijk een treffend staal van papoea-ingenieurskunst vormt. Archbold ziet hem in de Zuidoosthoek van de Vallei, even voorbij het begin der stroomversnellingen die zich daar uitstorten. Het type is dat van de normale rotan-hangbrug, maar

de constructie aanzienlijk degelijker. De overspanning van deze grote brug bedraagt niet minder dan 40 meter.

Dit volk kent een vergevorderde akkerbouw, het kent de drainage, het bouwt wonderlijk stabiele hangbruggen, maar het schip, de prauw, is daar waarschijnlijk onbekend. Archbold zag ze tenminste niet. Hij zag alleen wat boomstammen, onderling door lianen met elkaar verbonden. Maar het is mogelijk dat men dieper in de vallei de prauw wel kent. Men zal verder moeten gaan dan de ingang van de Grote Vallei. En die dag zal komen.

En dan is daar de mens.

Archbold vindt geen ras van reuzen, waarover de papoea's fluisteren. Maar al zijn het dan geen reuzen, deze bevolking bestaat uit een prachtig type bergpapoea's. Er zijn figuren van 1 meter 70 lang, met indrukwekkende koppen en gitzwart hoofdhaar. De oudste mannen bezitten soms wit haar en doen aan oud-testamentische verschijningen denken. Alleen de mannen van middelbare leeftijd en de ouderen dragen baarden. Hun uiterlijk is ook in dit deel van Centraal Nieuw Guinea weer semitisch.

Het gezicht is over het algemeen grof en wild maar de ogen stralen een opvallende mate van intelligentie uit. De huid is donkerbruin. Het geld bestaat uit kauri -schelpjes.

Archbold kan in die tien dagen niet ontdekken of de Grote Vallei door meer dan één stam wordt bewoond. Waarschijnlijk is dat het geval. Hij hoort tenminste verscheidene malen twee namen noemen: die der *Pesechems* en die der *Moerips*. Maar als hij de mannen probeert uit te leggen wat hij weten wil, wie daar verder in de vallei wonen, of dat mensen zijn zoals zij of wellicht andere, dan kijken de mannen hem verwonderd aan, wijzen naar de bergen die zich in het Zuiden voortrijen, en Richard Archbold komt alleen te weten dat de echte Moerips daar *zouden* kunnen huizen, daar, aan de bovenloop van de Baliem. Maar zóver zal hij niet komen.

Hij ontdekt meer. Het is niet waar, dat dit een rijk van eeuwige gelukzaligheid, vrede en rust is. Hij merkt dat verscheidene kampongs in vijandschap met elkaar leven. Ja, ook hier weer...! En daar is angst en vrees voor elkaar. En hij ziet, nog maar aan de ingang van de Grote Vallei, verbrande kampongs. Het is overal hetzelfde. Ook in de Grote Vallei.

Maar men kent er ook de vreugde. Daar zijn de varkensfeesten en daar zijn de dansen. En daar zijn de kinderen, die in de Grote Vallei precies evenveel kind zijn als in welke andere vallei in het Westen, aan de andere kant van diezelfde planeet.

Aan de ingang van de Grote Vallei leeft een zeldzame gemeenschap. Het is geen gemeenschap die ordeloos en zonder systeem voort-

vegeteert. Er is gezag in deze vallei; als er een vuur moet worden ontstoken wordt het hout voor dat vuur door oud en jong, door hoog en laag aangesleept. Het is niet na te gaan wie de leiding heeft en wie tot diensten verplicht zijn. Iedereen werkt. Iedereen is gelijk aan iedereen.

Er is gezag, maar Archbold merkt nooit iets als een uiterlijke demonstratie van dat gezag. En wat het wonderlijkste is: de ouderen luisteren daar naar de kinderen.

Geheel anders dan de traditionele papoea-woningen zijn de mannenhuizen in de Vallei altijd rond; de vrouwenhuizen soms rond. De laatste hebben meestal een langwerpige vorm, met een rond einde waar de vrouwen en kinderen wonen en slapen. Het andere, langwerpige gedeelte is voor bereiding van het voedsel en voor de varkens bestemd.

De middellijn van zo'n ronde woning bedraagt 4 tot 6 meter. De wanden zijn 1 tot $1\frac{1}{2}$ meter hoog en vervaardigd van gespleten hout. Het koepelvormige dak bestaat uit gedroogd gras.

De mannen en de vrouwen gaan door de Vallei. De mannen dragen alleen de peniskoker, een uitgeholde, gedroogde kalebasvrucht, en het geknoopte haarnet zoals ook de andere stammen der bergbevolking dat kennen. In dat net draagt de bewoner van de Vallei zijn bezittingen; soms wat tabak en blaren of wat in een blad gerold varkensvet. En meestal enkele kauri-schelpen.

Ze dragen weinig of geen sieraden. Hoogstens een enkele uit rotan gevlochten band om de pols. Allen bezitten de gevlochten halsband, waarvan de draden langs de borst hangen. De huid wordt met varkensvet ingesmeerd en het gezicht met roet zwartgemaakt. De kleding van de vrouwen bestaat uitsluitend uit het gevlochten schortje van gras en een geknoopt net. De jonge meisjes bezitten alleen het grasschortje. De oudere vrouwen hebben ook nog een lang draagnet, dat over de rug hangt. Ze dragen geen sieraden. De mannen zijn met pijlen bewapend. Iedere man, iedere jongen, bezit een boog met pijlen. Die pijlen zijn van riet en scherp geslepen. De bogen zijn van hard hout. Er zijn vogelpijlen, varkenspijlen en mensen- of oorlogspijlen. De laatste hebben een scherpe punt met tal van weerhaken en zijn opvallend lang. Het materiaal van de boog bestaat uit 't hout van de niboengpalm, de pees uit rotan.

Archbold ontdekt dat de mannen ondanks hun dagelijkse omgang met dit wapen opvallend slechte schutters zijn, althans aan de ingang van de Vallei. Het raken van een vogel is zuiver een kwestie van geluk.

De kinderen bezitten, net als overal in de wereld, speelgoed. Dat speelgoed bestaat uit een miniatuur pijl en een miniatuur boog.

Voorts hebben de jongens kleine lansjes en de mannen grote speren. Het meest gebruikte voorwerp is de stenen bijl. Daarmee wordt een deel van de landbouwerkzaamheden verricht en ze blijken er buitengewoon handig mee te kunnen omgaan. En hier staat Archbold dan tegenover een van de wonderen van de Grote Vallei: een op haast fantastisch hoog peil staande agrarische cultuur. Het is wonderlijk te zien wat deze stam op zijn akkers weet te bereiken met de allergeeringste en allerprimitiefste hulpmiddelen. Toen de expeditie na tien dagen terugkeerde was dit eigenlijk de merkwaardigste ontdekking in de Vallei geweest.

De drainage die de bewoners hebben aangelegd is noodzakelijk vanwege de vrijwel totale ontbossing van het land. Daarom graaft men daar die sloten. Die sloten zijn twee meter diep, soms dieper. Ze worden gegraven met . . . stokken!

Op de akkers wordt pisang verbouwd, suikerriet, tabak, gember en kladdie. De tabak wordt gedroogd en tot strengen gerold. Wie wil roken doet een heel klein beetje in een acalypha-blad en gaat z'n gang.

Het varken neemt in de huishouding van de stam een uitermate voorname plaats in, even voornaam als bij alle bergstammen in Centraal Nieuw Guinea. Er is een uitgebreide varkens-cultus, hetgeen begrijpelijk is als men weet dat het voor de bergstammen vaststaat dat hun geschiedenis nauw verwant is aan de varkens.

De leden van de expeditie tonen de mannen aan de ingang van de Vallei hun ijzeren messen en bijlen. Die worden dan aandachtig onderzocht, betast en gewogen en daarna besproken. Men blijkt er slechts matige waardering voor te hebben.

Op een dag had een lid der troep zijn ijzeren bijl geruild voor een stenen. Een paar dagen later bracht de man de ijzeren bijl terug en vroeg de zijne op. Hij wilde hem niet hebben . . . hij was er bang voor.

Mannen en vrouwen maken een opvallend gezonde indruk en vastgesteld werd dat men hier te doen heeft met een krachtig ras. Iedereen maakt een goed doorvoede indruk en lichaamsgebreken komen slechts sporadisch voor. De huid is heel gaaf. Merkwaardig is dat er grote zwermen anophilis voorkomen, maar dat de bevolking geen symptomen van malaria vertoont. Lepra kwam Archbold geen enkele maal tegen. Wel veel gevallen van framboesia.

De vrouwen in dat land zijn vruchtbaar; ze brengen gemiddeld drie tot vier kinderen ter wereld die in leven blijven. Dat is een hoog getal voor Nieuw Guinea. Het is nergens zo hoog.

Wonderlijk is de groet in dat land: hij bestaat soms uit een omarming, waarbij men de arm om de lendenen van de ander legt. De eerste ontmoeting met de mannen kenmerkte zich van de zijde

der bewoners der Vallei door het steeds snel herhaald uitroepen van het woord „*nap*” of „*natje*”. Ieder ogenblik vonden omarmingen plaats.

Die eerste ontmoetingen kenmerken zich altijd door de twee klassieke symptomen: verwondering en angst. Men kent in de Vallei het beeld van de Orang Merah niet. Maar die verwondering gaat niet over in vijandschap. Er worden geschenken gebracht aan de leden van de Archbold-expeditie, bestaande uit suikerriet, pisang en jonge biggen.

Later heeft Archbold verscheidene bezoeken aan mannenhuizen gebracht; als voedsel diende men zonder uitzondering gepofte bataten op.

En ze zingen, de mannen en vrouwen van de Grote Vallei.

Overall hoort Archbold hetzelfde wijsje zingen: een liedje met langgerekte, licht vibrerende klanken. Als ze zingen wordt het lichaam wiegelend heen en weer bewogen.

Bij de dans zijn de groepen naar sexe gescheiden en de dans is uiterst simpel. Hij bestaat uitsluitend uit wat heen en weer draven, wat met een drafsje in de rondte wordt afgewisseld.

Gedurende de dans zwijgen de vrouwen. De mannen zingen.

Onderlinge oorlogen tussen de clans schijnen veel voor te komen en Archbold heeft reden aan te nemen dat de vijanden gedeeltelijk worden verbrand en opgegeten. Van snellen wordt niets gemerkt. Het krijgsgewaad van de mannelijke bewoner der Grote Vallei bestaat uit een boven op het hoofd gezette koeskoesmuts, uit varkenstanden die door de neus en oren naar voren steken, uit vogelveren die het hoofdhaar versieren en tenslotte uit het arsenaal: de speren, de pijlen en de bogen.

— — — — —
Zó was het leven aan de ingang van de Grote Vallei en zó mochten Archbold en zijn helpers het als de eerste blanken aanschouwen. Het waren tien dagen, boordevol ontdekking van nieuw leven, nieuwe gewoonten en zeldzame gebruiken.

Maar ze zagen uitsluitend de ingang van die Vallei; er was geen gelegenheid verder te gaan langs dat regelmatig belopen papoea-spoor. En zo werd slechts een deel, een klein deel, van de door Richard Archbold genoemde: Grote Vallei ontdekt, in kaart gebracht en verkend.

De expeditie ging terug.

Achter bleef dat onbekende bergvolk, werkend op verticale terrassen langs de steile bergmuren, het volk dat zijn sloten met stokken graaft en waarvan de ouderen luisteren naar de kinderen.

Toen Archbold dat vreemd gebied verliet had hij één wens: daar terug te keren. Opnieuw dat terra incognita te bereiken en de

Vallei te doorkruisen; heel die verloren Vallei, een der laatste witte stukken op de landkaart van een haast geheel verkende planeet. Hij ging terug. De tweede wereldoorlog was uitgebroken en het volk der Vallei bleef achter. Met zijn gedraineerde akkers tegen de hoog in de hemel reikende bergen, met zijn wilde bergrivieren en de vlagende bergwind. En met zijn kleine oorlogen, die het voert met speren, pijlen en bogen.

Het leefde voort, zoals het duizenden jaren had geleefd en het bewaarde alleen de herinnering aan die vreemde verschijningen, die van over de bergen waren gekomen en bijlen bezaten van een materie die hen angst aanjoeg.

Zo bleef de Vallei achter en er was daar niets veranderd.

ZOWEL JAN VAN EECHOUDE ALS JEAN VICTOR DE Bruyn waren op de hoogte van het bestaan van de vallei, die door de Amerikaan Richard Archbold was genoemd: de Grote Vallei.

In het begin van 1939 maakte controleur De Bruyn, die na een kort intermezzo van controleur Stutterheim de post aan de Wisselmeren had overgenomen, een grote tocht naar het Oosten, waarbij hij de Kemaboe ontdekte. Later, van 9 Juni 1941 tot 7 Augustus 1941, maakte De Bruyn opnieuw een tocht, naar Beura, het stroomgebied van de Beurong, en naar Ielop, het stroomgebied van de Ielorong *).

De Bruyn, Jungle Pimpernel, had met het bergvolk vaak over dat verre, vreemde land gesproken. En ze wezen hem een grote handelsweg, lopend van het gebied der Carstensztoppen naar die vallei. Daar moest hij liggen . . . Westelijk van de meren Paniai, Tigi en Tage, heel ver naar het Oosten, naar waar de Baliem stroomde. Zo ver . . . zo ver . . . dat het onmogelijk was dat precies in woorden uit te drukken.

Eenmaal zei De Bruyn tegen zijn grote gids en kameraad op bijna al z'n tochten: Soalekigi, dat hij een vliegtocht naar dat mysterieuze Oosten wilde maken. Naar het geheimzinnige land van de Ndani tot Ielop, tot dicht bij de Vallei waardoor de Baliem stroomt.

Soalekigi luisterde ernstig en zei dat het land daar door onbekende stammen was bewoond en dat het er heel gevaarlijk was. Maar hij zei ook: — Als gij gaat, ga ik mee, Aligamè.

En daarna zei Soalekigi: — Ze zullen ons daar *Hoekomanggaramè* noemen, heer. — Dat betekent: „zij, die met het vliegtuig kwamen.” Die tocht werd gemaakt. En tussen 15 en 29 Mei 1941 werden ook nog andere verkenningsvluchten door Dr. De Bruyn gemaakt. Hij vloog ver boven de onbekende bergmuren van het centrale gedeelte van dat land, over onbewoonde valleien en langs verlaten

*) Zie hiervoor „Jungle Pimpernel, Controleur BB”, door Anthony van Kampen; uitgave De Boer — Amsterdam, 1949.

dorpen. En hij vloog over de grote Baliem Vallei, tot naar de bergen met eeuwige sneeuw en ijs bedekt.

Hier ronkte voor de eerste maal na de vluchten van Archbold een vliegtuig. Voor de tweede keer maalde een schroef van een vliegtuig door die baaierd van nevel, mist en wolken. En de jonge BB-ambtenaar in dat vliegtuig zag het gebied waar Richard Archbold had gewerkt: tussen de Idenburgrivier en de Wilhelminatop, Zuidelijk van het Habbema-meer.

Hij verkende een reeks valleien; een groot aantal ervan bleek intensief bewoond en in cultuur gebracht, maar de grootste en de meest in cultuur gebrachte was: de Vallei van de Baliem, die Archbold, de Amerikaan, noemde: *De Grote Vallei*. En het was Archbold die zelf ook over de Vallei vloog, en rond de Wilhelminatop, en dacht dat hier de Baliem zijn oorsprong vond. Maar de Amerikaan had veel Westelijker moeten gaan, om die oorsprong, het begin van de grote stroom, te vinden. Dan had hij uit zijn Catalina-vliegboot kunnen zien dat de Baliem veel verder stroomde dan hij veronderstelde.

Drie jaar na de verkenning van Archbold deed Jungle Pimpernel een der grootste ontdekkingen van Centraal Nieuw Guinea: vanuit de lucht zag hij, vliegend over de Koelimbet, een naar het Oosten stromende grote rivier, waarvan de oorsprong op ongeveer 100 mijl van Enarotali, de basis aan de Wisselmeren, lag. En hij vermoedde, aan de hand van bepaalde in zijn bezit zijnde gegevens, dat *dit* de Baliem moest zijn.

Hij volgde de loop nauwkeurig en merkte dat de rivier in de richting van de grote Vallei stroomde. Maar plotseling was die rivier verdwenen, opgegaan in het niets van het ruige bergland. En mede door de compacte bevolking ontdekte De Bruyn de ondergrondse afwatering toen niet.

De reden van dat plotseling verdwijnen ontdekte Jan van Eechoud later, in November 1943. Deze maakte toen, werkzaam in een speciale NEFIS-missie (NEFIS: Netherlands East Indies Forces Intelligence Service) vluchten over de oorsprong van de Baliem-rivier en zag dat de Baliem op een bepaalde plaats volkomen onder de aardoppervlakte verdween. Twintig mijl verderop kwam hij weer tevoorschijn, om zijn weg te vervolgen. Twintig mijl lang bleek de Baliem een onderaardse rivier te zijn.

Dr. De Bruyn had ontdekt dat de Baliem ver in het Westen op de Koelimbet (hoogtepunt 4150 meter) ontsprong en dat Archbold's „Grand Valley” ver naar het Westen doorliep. Een feit, dat de Amerikaanse explorateur nooit geweten had.

De Bruyn schreef hierover een rapport met schetskaart naar de Resident op Ambon en seinde het nieuws aan Jan van Eechoud,

die toen (Mei 1941) aan de Mamberamo bij Pionierbivak zat. Deze kon het echter niet zonder meer aannemen, omdat er tussen de Baliem en hoogtepunt 4150 nog een waterscheiding moest zijn.

In November 1943 aanschouwde Van Eechoud de situatie echter zelf vanuit zijn vliegtuig en bleek dat de Baliem zich van die waterscheiding niets had aangetrokken door er *ondergronds* door te gaan. Van Eechoud dropte toen voor Dr. De Bruyn boven Bilorai (Oaktree *) een briefje, waarin hij o.m. schreef:

„We hebben dus beiden gelijk!”

Toen De Bruyn zijn reis naar Beura en Ielop maakte en met zijn dragers Jilorong bereikte, aan de Ielorong rivier van de Ielop-vallei, werden de gidsen en dragers onrustig. Die onrust groeide en groeide en het ogenblik kwam dat ze bevreesd waren nog één stap verder te gaan . . . de Baliem-vallei in. Het was levensgevaarlijk, zeiden de dragers.

Van de bevolking hoorde De Bruyn toen dat de rivier, die hij Oostwaarts van het Koelimbet-gebergte had zien stromen, inderdaad de Baliem was. Op die dag had De Bruyn de oorsprong ontdekt. Er was geen enkele twijfel meer.

De mannen die hem begeleidden hadden maar één wens: zo snel mogelijk terug naar het punt van uitgang. Er waren vele verhalen over de vallei in omloop, vreselijke verhalen, verhalen die je elkaar zachtjes, fluisterend moest vertellen . . . Die dragers waren De Bruyn zeer toegewijd maar hij kon niet van hen verlangen dat ze verder gingen. Want daar was die vallei en de vallei was de dood. En zelfs Soalekigi, lijfgardist en „magisch beschermer” van Jungle Pimpernel, weigerde op dat ogenblik verder te gaan. Je mocht de geesten en demonen niet verzoeken. Niemand zou het overleven. Het was een verboden rijk.

Jungle Pimpernel lachte om die verhalen, geruchten en legenden. En hij vroeg of Soalekigi dan wel eens iemand had gezien en gesproken die in dat land was geweest en teruggekomen om ervan te vertellen.

En Soalekigi, de dappere hoofdman, zei dat hij inderdaad zulke mensen had gekend en het was vreselijk geweest. Ze waren er uit gekomen . . . maar op een onbeschrijfelijke manier . . . met geweldig opgezwollen lichamen en ze waren heel spoedig daarna gestorven. Nee . . . dat overleefde geen mens. Ze moesten terug . . . direct terug. En als Aligamè *toch* verder wilde gaan zouden de dragers weglopen. Die het niet deden moesten ellendig omkomen.

*) Zie eveneens „Jungle Pimpernel, Controleur BB”.

Op zijn tocht naar Beura en Ielop, gehouden van 9 Juni 1941 tot 7 Augustus 1941 noteerde dr. De Bruyn het afstammingsverhaal van de Moni's, zoals hij dit uit de mond van Soalekigi vernam. Hij tekende bij deze legende het volgende aan:

De Moni kent vele verhalen over de „mene wigija” (voorouders), die merkwaardigerwijs alle van een zekere verwantschap van de Moni met zijn blanke broeder in Soerabaia vertellen. Ook dit verhaal is er een voorbeeld van. Ik geloof niet dat dit verhaal verdraaid is in die zin, dat het „Westerse” invloed heeft ondergaan. Reeds lang vóór de Bestuursinvloed zich in dit gedeelte van het bergland kon doen gelden, kreeg Bijlmer in 1936 bij de eerste aanraking met de Moni's een dergelijk verhaal te horen. Evenmin geloof ik hier te doen te hebben met een kwestie van zelfverheffing van de Moni tegenover ons, aangezien ook later Kigimoaja mij hetzelfde verhaal wist te doen.

Verteller: Soalekigi (bevestigd door Kigimoajakigi).

— Heel vroeger was er in Dogindora, op de plaats waar nu de Soaleboe stroomt, slechts een kleine bron. Op zekere dag rees het water van de bron en hieruit steeg een kind van mannelijke kunne op, dat aldus uit water werd geboren. De jongen groeide voorspoedig op en toen hij volwassen was huwde hij een Aombo-mina (mina = vrouw). Uit dit huwelijk werden vijf jongens en een meisje (Sitoegoemina geheten) geboren. Het meisje was de jongste uit het gezin. De jongste broeder heette Bondégékimégamé; de op één na jongste Aibotigi.

De vijf broeders en Sitoegoemina (over de ouders zwijgt het verhaal verder) woonden te Hijagambili. Zij legden er grote tuinen aan waarin zij kladdi plantten. Toen de kladdi rijp was vulden zij er hun draagnetten mee en trokken er met hun zessen (de vijf broers en het meisje) op uit om koesoe's (buideldieren) te jagen. De honden namen zij mee op de jacht. En op een kaal heideachtig terrein gekomen bouwden ze een hut.

De vijf broeders trokken verder om met de honden op koesoe's te jagen; Sitoegoemina bleef achter om voor het eten te zorgen. Met een stenen bijl ging zij er op uit om hout te kappen, maar er was geen goed brandhout te vinden. Slechts één grote boom was er; verder bestond de hele omgeving uit laag struikgewas.

De grote boom die er stond was een „sibo” (si = vagina; bo = boom). Sitoegoemina besloot die boom te vellen. Na drie slagen viel de woudreus met donderend geweld om.

Tegelijk stak er plotseling een geweldige storm op, de aarde schudde, rotsen spleten en alle mensen waren bang. Toen de storm

was gaan liggen bleek het kleine bronnetje een rivier te zijn geworden, de Soaleboe. Voorts bleek dat de bladeren van de gevelde „Sibo” alle in kaurischelpen waren veranderd.

Hoe groot was Sitoegoemina's verwondering, toen zij dit alles aanschouwde!

Vlug vulde ze al haar draagnetten die zij voor de jachtbuit had meegebracht vol met kaurischelpen, zodat zij tenslotte vijf gevulde nettassen had, welke zij ophing aan een tak van de „sibo”, die ze in de grond stak.

Toen de vijf broeders thuis kwamen troffen zij hun zuster niet in de hut aan. Ook was er geen vuur in de hut, zodat zij het koud hadden en boos waren op Sitoegoemina.

Zij riepen luidkeels om het meisje, dat zich op enige afstand bij de „sibo” bevond. Sitoegoemina antwoordde dat zij niet in de hut kon blijven omdat zij menstruatie had. De broeders waren boos en zeiden haar dat zij het menstruatiehuisje dan maar zelf moest bouwen.

Maar Bondégékimégamé, de jongste broer, kreeg medelijden met zijn zuster en besloot haar bij het bouwen van het hutje behulpzaam te zijn. Doch er was geen boomschors voor het indekken van de hut te vinden.

Slechts een smal reepje schors lag op de grond. „Dat is voldoende”, zei Sitoegoemina. Zij legde het reepje op de hut en zie, door Sitoegoemina's toverkracht, blijkbaar verkregen door het kappen van de „sibo”, was opeens de hele hut met boomschors ingedekt.

Het vuur dat Sitoegoemina aanraakte werd door haar wonderlijke kracht een groot vlamvend houtvuur.

Groot was de verbazing der broeders, die hun boosheid nu spoedig vergeten waren. En ook zij vulden ieder hun draagnet met kauri's van de „Sibo”.

Na enige dagen op jacht te zijn geweest ging men naar huis met de geschoten koesoe's en de kauri's. Thuis gekomen bouwden de broeders en het meisje een nieuwe woning en wederom door Sitoegoemina's wonderkracht werd dat huis de grootste en stevigste woning in de nederzetting.

Maar na enige tijd stierven er veel mensen. Om de boze geesten tevreden te stemmen slachtte men vele varkens en verrichte diverse bezweringen (bailia M). Doch dit kostte allemaal kaurischelpen en zo slonk langzamerhand de voorraad kigi's van de vijf broeders en hun zuster aanzienlijk.

Op een dag stal de oudste broer van zijn zuster een bijzonder fraaie en grote kaurischelp, de Simbai Sombai geheten, om er een varken voor te kopen, dat geslacht moest worden om de geesten tevreden te stellen.

Sitoeoemina was zeer bedroefd over het verlies van deze grote kaurischelp en sneed ten teken van rouw haar linkerpink af. Met de overgebleven schelpen verliet zij haar kampong en trok in Z.W.-richting de bergen in. Na de Bondégépigoe over getrokken te zijn, kwam zij in Doemandora en Delano.

Zij trok verder naar het Westen. Op de plaats waar nu het Paniaimeer ligt was slechts een kleine plas, doch toen zij er haar voeten neerzette, werd deze plas een groot meer. Nog verder trok zij naar het Westen, naar het geheimzinnige „Soerabaja“-land. De kigi's nam zij met zich mede.

En derhalve vindt men thans in dit bergland geen kigi's meer, maar komen die allemaal uit het „Soerabaja“-land. Sitoeoemina leefde verder onder de Soerabajabevolking. Mogelijk zijn de „Soerabaja-méné“ afstammelingen van Sitoeoemina.

Tenslotte nog enkele gegevens uit hetzelfde rapport van De Bruyn over het ruilverkeer der stammen in dit deel van Centraal Nieuw Guinea, dat grenst aan het gebied van de Grote Vallei.

Door de aanwezigheid van zoutbronnen in Kemandora bestaat er een vrij intensief handelsverkeer tussen de Migani's in dit gebied en de andere stammen.

Verder Oostwaarts komen — volgens mededeling der bevolking — slechts enkele inferieure zoutbronnen voor, zodat men vooral op de zoutbronnen van Kemandora is aangewezen, hetgeen tot gevolg heeft dat er in dit gebied een vrij drukke handel in zout is ontstaan. Zout is in dit deel van het bergland de handelswaar bij uitnemendheid.

De Ekari's uit Koemopa en Waparaba die ik onderweg ontmoette en op weg naar het Oosten waren, droegen allen grote zoutbroden bij zich om deze elders te verhandelen tegen kaurischelpen en varkens. Volgens de Ekari's is Kaja oewo, zoals het gebied Oostelijk van het Goeloemboeloe-gebergte door hen wordt genoemd, het land, waar de kaurischelpen vandaan komen. Het handelsverkeer in dit gedeelte van het Centrale bergland is vrij intensief.

De handelsreizen strekken zich over aanzienlijke afstanden uit. De Ekari, die ik, zoals in het Journaal vermeld staat, te Oesahoe ontmoette en die met ons mee terugging naar zijn nederzetting Koemopa, was toen circa 120 à 130 kilometer hemelsbreed van zijn woonplaats verwijderd.

De tochten strekken zich echter nog veel verder uit, dikwijls is men enige maanden van huis.

Volgens zeggen bestaat er handel tussen de Ekari's uit Aradidé en de Ndani aan de Baliem. Het Monisch is de handelstaal bij uitnemendheid. Onder de Ekari's die ik onderweg ontmoette was er

steeds één bij die het Monisch verstond. Van de drie Ndani's die ons bivak in Masiga bezochten, sprak er een vloeiend Monisch. Omgekeerd nemen de stammen uit het Oostelijk gebied bij hun handelsreizen naar het Westen tabak als ruilartikel mee.

De personen uit Beura, die met ons naar Enarotali zijn meegetrokken, hadden allen „tabaksbroden” bij zich die zij onderweg verhandelden. De nog niet gedroogde en verpakte tabaksbladeren werden bij zonnig weer na aankomst in bivak direct te drogen gelegd. De door ons op deze tocht gevolgde route (Aradidé — Izandora — Kemandora — Dogindora — Beura — Ielop) is slechts één der handelsverbindingen met het Oosten. Zij is de dichtst bevolkte route, maar niet de kortste. Ten Zuiden van het door ons gevolgde pad lopen nog diverse paden door de bossen die vooral gebruikt worden door personen die uit vrees voor bejijlingen liefst zo min mogelijk in bewoond gebied lopen. De drie Ndani's uit Ielop, die ons te Masiga bezochten, hadden niet het door ons gevolgde pad belopen, maar een Zuidelijker route genomen, waardoor zij slechts drie van de zeven dagen der reis in bewoond gebied hadden gemarcheerd. Door Dogindora was men in het geheel niet getrokken. Ten Zuiden van de Zatea-pas loopt nog een ander pad over de waterscheiding heen en dat leidt naar het brongebied van de Kemaboe, dat weer in verbinding staat met Doemandora, het Oostelijk van Keegapa gelegen gebied.

AN HET EINDE VAN IEDERE NACHT WORDT boven Centraal Nieuw Guinea, over de toppen en boven de valleien der verboden rotsen, het eerste gedeelte uit het boek Genesis herschreven. Elk einde van iedere nacht is woest en ledig daar in de spelonken van het bergmassief, in de dalen, over de naast elkaar voortrijvende coulissen. Iedere nacht is grondeloos duister.

Daarna wordt het licht van de duisternis gescheiden. De dag begint. Dat grandioze begin, opbloeiend uit de lawines nevel, die voortschuiven van verboden rots tot verboden rots, van dal tot dal, van sneeuwtop tot sneeuwtop.

De bergwind drijft de nevel op, verstroot de banken en kolkt ze samen. En uit de wind, de zon en de wolken wordt dan de dag geboren op de aarde, die stomend, kokend en borrelend oprijst uit de duisternis.

Een dag in het jaar 1942. Op 10.000 voet boven die aarde ronkt een tweemotorig Lockheed vliegtuig boven de wolken die over het Oranjegebergte schuiven. Onder dat vliegtuig liggen aarde, rotsen en valleien, maar die zijn onzichtbaar door een lawine-nevel.

In het toestel bevindt zich Colonel Ray T. Elsmore, Amerikaan; leider der luchttransporten van de Geallieerde luchtmacht in het Zuidwestelijke deel der Pacific, onder generaal George C. Kenney. 15.000 vliegers vermeldt zijn conductestaaf.

De bestuurder van die Lockheed is majoor Myron J. Grimes en Grimes roept op een ogenblik, als er een gat in de zee van Cumuluswolken slaat: — Als we over dié top zijn, Colonel, komen we bij de canyon die naar de Vallei voert!

Precies een week daarvoor heeft majoor Myron J. Grimes bij toeval, terwijl hij bezig is een lagere luchttroute over het Oranjegebergte te zoeken, de Vallei gezien, die hij de naam van „Hidden Valley”, de Verborgene Vallei, geeft.

In die dagen wordt door de Geallieerde luchtmacht naar een geschikte plaats in Centraal Nieuw Guinea gezocht, die zich leent als tussenlandingsplaats tussen de Noord- en de Zuidkust,

waar men als bases Hollandia en Merauke bezit. Colonel Elsmore is op de hoogte van valleien in het binnenland. Daar zal wellicht de mogelijkheid voor een basis zijn. Maar het is nodig eerst die Vallei terug te vinden, waarover Grimes zo enthousiast is. Die morgen is het toestel van vliegveld Merauke vertrokken. Er bevinden zich veertien mannen in de Lockheed.

Bij de eerste dageraad was het toestel van vliegveld Merauke gestart en nauwelijks 500 voet hoog werd het door wolken opgeslokt. Die bewolking bleef tot op 8000 voet hoogte.

De Lockheed vloog naar het binnenland; het land tussen de kust en de uitlopers van het Oranje-gebergte. Tweehonderd mijl moerasgebied, het rijk van wilde stammen, krokodillen, hitte en regen. Soms brak een gat in de wolkenlaag, maar onder die laag was dan altijd weer een andere laag, een dunne vacht uit kleine, witte wolkjes samengesteld.

Grimes vloog over het Oranjegebergte. Hij was hier eerder geweest en had daar die Vallei gezien. Die Vallei moest hij nu terugvinden in de kokende, borrelende, stomende nevel-wereld. Hij wist echter één ding heel zeker: de toegang tot die Vallei zou uitsluitend van het Noorden uit terug te vinden zijn.

Het was of de mist steeds compacter, massiever werd en Grimes ging hoger vliegen: tot 17.000 voet. Eerst toen was hij hoog genoeg om de rand van de gigantische mistbank, die als het ware geheel Nieuw Guinea bedekte, te halen. Boven hem welfde het dak van de hemel, puurblauw.

Ze vlogen door en het eerste wat gesignaleerd werd was de witgemutste piek van de Wilhelminatop. Sneeuw en ijs in het hart van dat land. In zijn rapport schrijft Colonel Elsmore dan: „What a strange sight . . . now close to the Equator!”

Maar er waren lagere toppen dan die 15.584 voet hoge van de Wilhelmina. Het toestel daalde aanzienlijk en ineens was daar de stem van Grimes, die de canyon aankondigde.

Het toestel, door rokende, spiralende, wervelende mist omgeven, dook lager en lager. Door gaten in de mist zagen ze flarden en brokstukken van de aarde. Maar al wat ze van die aarde zagen was woest en ledig. Rotsen en klippen, canyons en plateaux. Een onvoorstelbaar woeste wereld, in staat van wording.

En steeds daalde de Lockheed en ze daalde nog, toen ze al door de canyon vlogen.

Het toestel raasde door een geweldige bovenaardse tunnel, bestaande uit twee, aan beide kanten honderden meters stijl de hemel inrijzende, bergmuren. Een gang. Een bovenaards kanaal.

Grimes, meester op die Lockheed en groot luchtvaartacrobaat, zat in spanning. Hij kende het risico van deze vlucht, en Colonel Elsmore kende dat ook. Hij luisterde naar het loeien en gieren der motoren tegen de rotsen die bedenkelijk dicht langs het toestel voorbijschoten.

Toen rondde de Lockheed een bocht, hij joeg er door en de vijftien mannen in de machine hielden hun adem in. Vlak voor hen verrees loodrecht een rotswand.

Colonel Elsmore gaf zijn piloot een teken dat hij snel moest stijgen om te trachten die wand te ontlopen, maar Grimes lachte geheimzinnig en schudde zijn hoofd. En hij riep door de microfoon: — Er is ruimte tussen de top van die rots en die wolk daar . . . ik ga door . . . de vallei moet hier precies onder zijn . . .!

Hij had gelijk. Een paar seconden later waren ze buiten gevaar. En het was alsof dat toestel ineens bevrijd werd, zó snel trokken de nevelbanken weg en loste het laatste witte mistschuim zich op in de rijzende zon en het strakke blauw van de hemel.

Ze hadden die vallei, waarover majoor Grimes al dagenlang had gesproken, bereikt.

— — — — —

Colonel Elsmore zag een soort grot of tunnel, ter hoogte van minstens 300 voet. En bij die grot was een rivier. Dat moest de Warok zijn. Maar het wonderlijke was dat de Warok ineens verdween, ergens werd opgeslokt in de muur van die canyon.

Aan de andere kant van de muur lagen dorpen. Daar leefden dus mensen. En het zou voor de eerste maal zijn dat deze mensen zoiets wonderlijks als een vliegtuig zagen.

Er waren vele dorpen en het was verbijsterend te zien hoe die nederzettingen zich tot op de bijna verticale muren die de vallei omringden uitstrekten, tot hoog in de wolken.

De Lockheed vloog door en Elsmore ontdekte dat de Warok een mijl verderop weer uit een grot tevoorschijn sprong en z'n grillige koers vervolgde.

En toen, een paar seconden later, beleefden ze het grote ogenblik van die tocht. Plotseling werd als het ware door een geweldige hand een voorhang weggeschoven, een doek van mist en dunne grondnevel en daar lag dan die geweldige, fabuleuze vallei. Daar lag het doel van de tocht! Dat was de Vallei, door Grimes ontdekt.

Colonel Elsmore beschrijft het onvergetelijke panorama dat zich onder hem uitstrekt, een panorama, zó indrukwekkend en zó volkomen afwijkend van alle andere delen van Nieuw Guinea, dat hij ademloos toeziet en zijn indrukken poogt te verwerken.

Want hij weet dat hij een zeldzaam ogenblik beleeft. Hij ziet een

grote rivier door de Vallei stromen en dat is de Baliem. Dezelfde Baliem, die enkele jaren daarvoor gevolgd werd door een landgenoot van Elsmore: Richard Archbold. En als er tot dat ogenblik twijfel in het hart van Elsmore is geweest dan verdwijnt die nu. Daar onder hem en voor hem strekt zich dezelfde vallei uit die Archbold ontdekte. Een vergissing moet uitgesloten zijn.

Het vliegtuig volgt de stroming van de Baliem, die in het Noordelijk gedeelte der Vallei watervallen vormt, om vervolgens weer rustig voort te stromen. Daarna komt hij dan opnieuw in een andere canyon en verandert voor de tweede maal in een wildstromende kali, totdat hij Zuidelijk van het Oranjegebergte op zeehoogte komt.

Maar het was niet alleen die merkwaardige Baliem-stroom, die colonel Elsmore en majoor Grimes verbijsterde. Dat was *wél* het complex van akkers, dat op de bodem der Vallei en aan de zijwanden ervan in cultuur gebracht was en dat ze zagen. Een ongelooflijk beeld! Een totaal ander beeld dan op welke andere plek op Nieuw Guinea. Hier onder hen woonde een volk dat een gevorderde graad van ontwikkeling bereikt moest hebben. Wat daar woonde en werkte moest in cultureel opzicht aanzienlijk boven de andere stammen uitsteken.

De Amerikanen dronken de beelden op die onder hen voorbischoven. Er werden fotografische opnamen gemaakt en men had die Lockheed wel in de lucht stil willen zetten om dat alles daar beneden langduriger en nauwkeuriger te kunnen waarnemen.

Ze joegen over kampongs en zagen hetzelfde wat Archbold eenmaal vóór hen had gezien: velden en akkers, door een compleet drainage-systeem onderling verbonden. En er was nog iets anders in die vallei: het wemelde daar van volk. Mannen, vrouwen en kinderen renden weg, stoven uit elkaar, vluchtten in huizen en brokstukken vegetatie, allen in panische angst voor de verschrikking die daar uit damp en wolken op hen toeraasde. Het ding waarvan de snelheid op dat moment toch niet meer was dan 200 mijl.

Colonel Elsmore beschrijft de vallei als een fantastisch kleurengamma dat elk ogenblik van kleur en tint verandert, een verrukkelijke maquette, neergelegd in het hart van het bergland, verloren in een wereld van wildernis en nevel.

Opvallend was de intensiteit waarmee ieder stukje der vallei in cultuur was gebracht. In de laagte strekten zich de akkers uit, maar óók overal langs de wanden van de canyon. En hoger en hoger, totdat de hoogste akkers zich in de mistbanken verloren die boven de kammen rookten. Tot zo hoog strekten zich die terrassen.

De dorpen in de vallei bleken door stenen of houten afrasteringen van elkaar te zijn gescheiden. En overal ontdekte Elsmore uitkijk-

posten. Die posten bestonden uit hoge masten of stammen en iedere mast eindigde in een platvorm. Op elk platvorm stond een uitkijk. Toen het vliegtuig laag over de vallei scheerde werden die posten in panische angst verlaten. De wachters lieten zich ijlings langs de stam zakken en verborgen zich. Onderaan de stammen stonden bundels speren en pijlen gereed.

Opvallend was de afwezigheid van bruggen. Elsmore zag er geen enkele en evenmin cano's en prauwen. (Eerst op een latere vlucht ontdekte hij een brug).

De mannen en vrouwen waren donker van huid en maakten een aanzienlijk forser indruk dan de gemiddelde papoea. En heel vreemd was de aanblik van zoveel ronde woningen in de honderden kampongs die in de vallei verspreid lagen.

Het was de vreemdste vlucht die Colonel Ray Elsmore ooit boven het grondgebied van Nederlands Nieuw Guinea maakte en al deze dingen maakten een onvergetelijke indruk op hem. Toen hij met Grimes naar Merauke terugvlog was hij er echter niet geheel van overtuigd dat deze Vallei en de door Richard Archbold ontdekte, een en dezelfde was. Maar de foto's zouden het bewijs kunnen leveren.

Terstond na het ontwikkelen der negatieven trad Elsmore in correspondentie met Richard Archbold en zond hem de foto's. Het bleek dat beide mannen dezelfde Vallei hadden gezien, die Archbold noemde: de Grote Vallei.

— — — — —
Er werd in de Grote Vallei geen vliegbasis aangelegd, die als tussenlandingsplaats dienst kon doen voor toestellen, die van Merauke naar Hollandia vlogen. Het bleek wel mogelijk daar te stijgen, maar landen was uitgesloten.

Er werden na de ontdekking van Grimes en Elsmore veel vluchten naar de Grote Vallei ondernomen en het gerucht ervan bleef niet geheim. De eerste oorlogscorrespondenten vlogen mee en zagen die zeldzame en fantastische maquette tussen de bergen. De Vallei werd beschreven, nu eens uitsluitend topografisch, dan weer als een romantische verborgenheid in het hart van dat wilde land. Eenmaal vlogen twee journalisten met Colonel Elsmore mee: George Lait en Harry E. Patterson. Zij gaven de Grote Vallei een nieuwe naam: *Shangri-la*. Shangri-la, naar het vredige land achter onbeklimbare sneeuwbergen in de roman „Lost Horizon” van James Hilton, zich afspelend in een onbekend gedeelte der Himalaya. En die naam behield dat geweldige dal, door Archbold voor 't eerst genoemd: de Baliemvallei; naar de naam die de bevolking aan die rivier geeft: Baliem.

Eens zou die naam door alle nieuwsagentschappen ter wereld rond-
getelext worden. Die dag was zeer nabij.

Dat was de 13e Mei van het jaar 1945.

Die morgen startte een militair transportvliegtuig van de vlieg-
basis Hollandia aan de Noordkust. De inzittenden waren 21 mili-
tair en drie „Wac's”, meisjes van 't Amerikaanse militaire
Vrouwenkorps. Doel der vlucht was het overvliegen van die veel-
besproken, lokkende geheimzinnige, romantische vallei van
Shangri-la.

Er is over deze tocht enorm veel te doen geweest; het schijnt dat
de militairen geen toestemming voor de vlucht hadden en evenmin
gerechtigd waren de „Wac's” mee te nemen.

Ze vlogen over de kuststrook en koersten daarna naar het binnen-
land, steeds Zuidzuidwestelijk van Hollandia. De bestuurder had
een kaart voor zich, waarop het dal van Shangri-la stond aange-
geven. Als er niet al te veel wolken waren zou het niet moeilijk
zijn de Vallei aan te vliegen.

Maar die 21 jonge militairen en drie meisjes hadden die dag beter
op Hollandia kunnen blijven. Want toen de deuren van het toestel
achter de laatste van hen gesloten werden wisten ze niet dat er, on-
zichtbaar en onhoorbaar, ook nog een allerlaatste passagier was
meegegaan. En deze bleef bij hen, al die uren dat ze vlogen naar
de romantische Vallei van Shangri-la.

Rondom hen was de stille, verloren wereld van Centraal Nieuw
Guinea; stil en verloren sedert het begin van de Tijd. En in dat
vliegtuig zaten die 24 jonge mensen met als doel: een uitstapje naar
een romantisch oord: Shangri-la, de Verloren Vallei.

Rotsen en bergen welden uit de mist op en werden weer ingekap-
seld. De wind stormde langs het vliegtuig en soms kletterde regen
op de zilverig-metalen vleugels. Onder hen trok langzaam de jungle
voorbij, de groen-zwarte wereld. Hier en daar het blinkende,
glanzende lint van een luie kali of het witte schuimen van een
woeste bergstroom. Soms een opvliegende witte papegaai of kaka-
toa, verschrikt en vergramd over zoveel leven in hun rijk. Nog
later het bergmassief: grauw en grijs, donkerpaars en rood, met
wilde kammen en messcherpe flanken. Honderden coulissen die
zich naast elkaar rijen.

Daar lag de aarde, brokkelig en ongeordend, rauw, woest en ledig,
zoals het maanlandschap rauw en woest en ledig moet zijn. En
24 jonge mensen tuurden uit de vensters van het toestel en wezen
elkaar de wonderen van een der wildste gebieden ter aarde.

Ze lachten, rookten en zongen. En de motoren ronkten en de mist
wervelde, spiraalde en deinde rondom dat vliegtuig. En de wind

suisde voorbij, die hoge, ijskoude, verbeten wind uit het hooggebergte.

Het toestel was een oppermachtig stuk moderne techniek, oppermachtig boven het steen, het gruis en de kalk van dat land onder hen. Machtig en onoverwinnelijk klonk het lied van de motoren, dat de stilte boven het land verscheurde. En zo bereikten ze het doel van die tocht: Shangri-la.

Wie weet welke vreemde, onbekende, duistere macht daar heerst tussen hemel en aarde boven de Grote Vallei? Wie weet wat daar gebeurde in dat uur, in dat vliegtuig of rondom dat vliegtuig? Was daar iets in de canyons en valleien waarvan geen mens ter wereld weet? Was daar iets dat opsteeg uit de Vallei om wraak te nemen op de verstoring der stilte, der eenzaamheid en het verborgene? Was daar iets voor of in de ogen van die piloot of in zijn vingers die het dashboard bespeelden, dat wonderlijk geraffineerd stuk menselijke techniek en overwonnen materie? Was daar dan toch een onzichtbare passagier aan boord die tussen 24 jonge mensen in zat en meevloog, van Hollandia naar Shangri-la? Of was daar alleen maar het redeloze, stomme, vervloekte noodlot, dat meeraasde met de mist, de regen en de stilte naast dat glanzende vliegtuig boven de onbekende aarde der papoea's? Niemand weet het en nooit zal iemand het weten.

Maar toen het toestel de Vallei genaderd was, op drieduizend meter hoogte een nauw dal passeerde en aan het einde van dat dal een grauwe bergmuur oprees, zag de bestuurder geen kans zijn machine zó ver op te trekken, dat een botsing met de rotsen voorkomen kon worden.

Het moet verschrikkelijk geweest zijn. Elk van die 24 jonge mensen moet zich in een onnoemelijk klein onderdeel van dat moment gerealiseerd hebben dat dit het einde was. Hier eindigde hun leven en dit was de prijs voor een romantische vlucht naar dat mysterieuze Shangri-la.

Als een kapotgeschoten vogel dwarrelt het toestel omlaag, met de vlammen er uit laaiend, als gierende, loeiende vleugels van vuur. En zo nadert dat vliegtuig de Vallei, wentelend en kantelend, met vlammevlugels en gierend vuur.

Als een toorts komt dat brandende vliegtuigwrak, zichzelf verterend en vernietigend, op aarde neer. Een ogenblik is het alsof al dat vuur en al die vlammen zich terugtrekken, aarzelen. Maar dan slaan ze opnieuw uit, gierend en loeiend.

Er is geen mens, geen getuige in dat dal. Rondom verrijst de wildernis; verderop liggen bergmuren, met wat ijle mist ervoor. En hier is alleen een knetterend, krakend, laaiend vliegtuigwrak en uit die zich buigende, krommende, trillende, sidderende hoop

laaiende vleugels, kromtrekkende en zich weer strekkende dekken en rompdelen, vlucht een mens... en nóg een mens... en nóg een... en nóg een... en een vijfde! En die vijf staan daar in de hitte van de vallei, in de schroeiende hitte van dat toestel, en wanhopig trachtten ze nog anderen te verlossen uit de loeiende hel van wat een minuut geleden nog een technisch wonder was. Maar er komt geen zesde meer.

Negentien zijn daar binnengebleven en zullen nooit de geheimzinnige vallei van Shangri-la zien. Ze vergaan en verteren met de roosterende, rokende en vlamrende stukken van dat onoverwinnelijk stuk techniek.

Vijf van de vierentwintig overleven het. Die vijf zijn twee mannen en drie meisjes. Maar twee van die drie meisjes zijn er slecht aan toe. Daarin is nog wel wat vuur, maar het is een snel dovend vuur en het zal even snel blussen als dat ontzaglijke vuur van het toestel. En als nog geen vierentwintig uur later de laatste smerige, stinkende rook en walm uit de verteerde wrakstukken opstijgt in de ijle nachtlucht der vallei, stijgt ook de laatste adem van twee meisjes op. Er zijn dan nog twee mannen en één meisje in leven. Ze zijn gewond maar zullen er het leven afbrengen. Dat meisje is Margaret Hastings.

Ze bevinden zich ergens in een onbebouwd gedeelte van Shangri-la, ergens in het vreemdste en meest verborgen gedeelte van Centraal Nieuw Guinea. Ze hebben de dood in het vliegtuig overwonnen maar wat zal de toekomst brengen? Er is een gerucht van kannibalisme en grote wildheid bij de stammen in het hart van dit land. En ze zijn ongewapend en bezitten geen gram voedsel of water.

Er is dan geen grein romantiek meer over en de drie Amerikanen realiseren zich dit zeer duidelijk. Hun positie is uiterst précair.

— — — — —
Nog dezelfde dag merkt men op Hollandia dat een vliegtuig vertrokken is en niet op zijn basis teruggekeerd. En een dag later weet men dat er een ongeluk moet hebben plaatsgevonden.

Heel het raderwerk van de Geallieerde vliegdiensl op Nieuw Guinea komt in beweging. Er wordt contact gezocht met de man waarvan men weet dat hij een groot kenner van dit land is en de beste adviseur in zulk soort aangelegenheden: Jan van Eechoud. De Amerikanen overleggen lang met Jan van Eechoud en een plan wordt opgesteld.

Direct daarop jagen vliegtuigen naar het hart van Centraal Nieuw Guinea, in de richting van Shangri-la.

Men heeft geluk. Er komt een moment dat een waarnemer, scherp door zijn kijker turend, op een bepaalde plaats in de Vallei iets ontdekt dat wel het wrak van een neergestort vliegtuig zou kunnen

zijn. Het toestel gaat lager vliegen en het *is* het wrak. En ze zien meer: er zijn nog overlevenden.

Opnieuw wordt dan met Jan van Eechoud gesproken. Hij moet adviseren en zeggen welke mogelijkheden er zijn. Jan van Eechoud is een moedig man met een enorme hoeveelheid verbeeldingskracht. Hij kent de mogelijkheden in Shangri-la en . . . de onmogelijkheden. Men kan daar niet dalen . . . nog niet . . . maar er is een andere kans. Dan grijpt hij kaarten, en tekent situatieschetsen. De koppen der Amerikanen buigen zich over de tekeningen van Jan van Eechoud en over zijn kervend en flitsend potlood. Ja, dat is de methode, dat is de oplossing.

Colonel Ray Elsmore is er ook bij en kijkt met bewondering naar die harde, stille, verbeterde man achter de tafel. Hij verbaast zich over de kennis en deskundigheid van deze man, die Centraal Nieuw Guinea wel van vierkante meter tot vierkante meter schijnt te kennen. Wel, Colonel Ray Elsmore vergist zich niet. Die harde, nuchtere man *kent* dit land; er is niemand daar die het ooit beter kende.

En dan ontplooit zich een enorme activiteit, want de overlevenden moeten niet alleen uit de vallei worden gehaald, ze moeten ook in leven blijven. Men weet dan nog niet dat het zeven weken zal duren, eer de twee mannen en Miss Hastings gered zullen worden. Colonel Elsmore wordt leider van het reddingswerk en hij spaart geen middel en geen kosten om z'n landgenoten te redden. Vliegtuigen razen opnieuw naar Shangri-la, ditmaal als passagiers geen zoekers naar romantiek meevoerend, maar medici en technici. Die worden gedropt en nemen contact met de drie jonge mensen op, die zich tot dat ogenblik in wel zeer zonderlinge omstandigheden hebben bevonden; zonderlinger dan ze zich ooit in hun leven hebben kunnen dromen. Voedsel en medicijnen worden per parachute neergelaten en de technici bekijken de situatie; de opdracht luidt een landingsbaan aan te leggen in Shangri-la, waarop een glijvliegtuig zal kunnen landen, dat daarna weer opgepikt zal kunnen worden door een laagvliegend transportvliegtuig. Dat is de enige kans om de overlevenden uit de Vallei te halen.

Het lukt. De techniek heeft verloren maar ditmaal wint ze. Er komt een overvloed van voedsel, drank en medicijnen en zelfs een walkie-talkie ontbreekt niet. De drie Amerikanen kunnen nu spreken met degenen die over hen heen vliegen. Het is bijna . . . romantisch, als daar vlakbij maar niet de verkoelde lijken van eenentwintig collega's lagen. Maar die liggen daar wél, en er is niets romantisch aan, zelfs niet in Shangri-la.

Nooit werd een startbaan aangelegd in een vreemder gebied dan dit. Gedropte Philippijnse parachutisten, grootmeesters in hun

vak, werken als paarden en de baan groeit en groeit. En op een dag, zeven weken na de dag dat het toestel zich te pletter vloog, is de baan lang genoeg om de kans te wagen.

En dan komt een glijvliegtuig op de baan en er komt een transporttoestel dat die „glider” in de vlucht oppikt. In de „glider” bevinden zich de Philippijnen, de medici en technici, en de twee militairen die het ongeluk overleefden. En het meisje: korporaal Margaret Hastings.

Ze heeft méér gehad dan ze op die dag dat gestart werd op de basis Hollandia, verwachtte; ze heeft alle romantiek beleefd die een jong Amerikaans meisje maar kan bedenken: een vliegtocht naar een onbetreden oord in een wilde omgeving, inzittende van een brandend neerstortend toestel en de enige (en állereerste!) blanke vrouw die Shangri-la bezoekt.

Oorlogscorrespondenten hebben de buit geroken. Als er ergens kopij in zit, dan hierin. Dit is een verhaal dat je als nieuwsman maar eenmaal krijgt. Een vrouw in Shangri-la, de eerste blanke vrouw en dan nog een Amerikaanse! De telexen gaan tikken, en de Amerikaanse kranten komen uit met zes en acht koloms koppen. „Drie van ons leven nog in de verloren vallei van Shangri-la en eenentwintig zijn gebleven!” En „Miss Margaret Hastings... koningin van een kannibalenstam.”

Het verhaal wordt uitgebuit en opgesierd. Iedere dag wordt het onwaarschijnlijker, sterker en pikanter. Maar de zenuwen van het thuisfront zijn ijzersterk en immers immuun voor lauwe kost! Dit is het beste dat de oorlogscorrespondenten kunnen vergaren in een tijd dat de Tweede Wereldoorlog eigenlijk al op een oor na gevild is.

Miss Margaret Hastings weet van dat alles niets af. Die heeft haar grote levensavontuur beleefd, maar het was geen plezierig avontuur. Het was een avontuur van bloed en vuur en dood. Eenentwintig van haar vrienden liggen in Shangri-la en wie weet of zijzelf de dans nog zal ontspringen? Want de „wilden-van-Shangri-la” zijn nabij. Ieder ogenblik kunnen ze tot de aanval overgaan. Dan zullen Miss Margaret Hastings en haar twee vrienden weinig terug kunnen doen want ze bezitten geen wapens.

Het avontuur van Miss Margaret Hastings en haar twee vrienden in de Grote Vallei is een verhaal van leugen en verdichtsel, van realiteit en nonsens, van fantasie en grof speculeren op instincten die men bij het thuisfront in Amerika veronderstelt.

Op een dag daalt Alex Cann, bekend cameraman in dienst van de NIGIS (Netherlands Indies Government Information Service) per parachute in het kamp van Margaret Hastings en haar twee vrienden. Cann geeft later een verslag van zijn bevindingen dat wij

hieronder laten volgen, maar geen enkele aanspraak maakt op authenticiteit. Daarvoor was Cann te weinig wetenschappelijk gevormd en was hij te kort in de Vallei.

Dit zegt Alex Cann, filmer en journalist der NIGIS, ervan:

— — — — —
Daar zijn twee stammen in die Vallei, die samen 6 tot 7000 zielen tellen *) en samen het bezit der Vallei schijnen te delen. De Vallei ligt op 1800 meter boven de zeespiegel en wordt ten dele door bergen van 5000 meter ingesloten. Op de grens van de twee gebieden, in een „neutraal” open veld, worden de oorlogen blijkbaar uitgevochten. De wapens van de mannen bestaan uit enorm lange speren en kleine stenen bijlen. Hun eigen doden verbranden ze; de gesneuvelde vijand laten ze liggen.

Ze zijn groot en een lengte van twee meter behoort niet tot de zeldzaamheden. Ze zijn krachtig gebouwd en heel donker van huidskleur. De mannen gaan naakt, terwijl de vrouwen een soort korte lendedoek dragen; alleen de jonge meisjes dragen zoiets als een rok van lang gras.

Mannen zowel als vrouwen tonen, wat hun kapsel betreft, een onbegrensde fantasie te hebben. Ze „verven” zich en een jonge „vorstin” zat dermate onder de klei dat ik haar eerst voor een albino hield. Tatouering is hun onbekend.

Van godsdienst of religieuze symbolen heb ik geen spoor ontdekt. De goden of geesten waarin ze wellicht mogen geloven kunnen echter geen somber karakter hebben, want dit volk is opgewekt van aard; het lacht graag en veel.

Metaal kennen ze daar niet en ze bezitten kook- noch eetgerei. Hun enig werktuig is een grote stenen bijl met houten heft; daarmee bebouwen de vrouwen het land. De mannen, die verre in de meerderheid schijnen te zijn, werken niet. Ik zag weinig kinderen.

Het voedsel blijkt bijna uitsluitend uit een kolossale soort zoete aardappelen te bestaan, waarvan zowel de knol als het blad wordt gegeten. Af en toe wordt een varken geslacht en dan aan een speer boven een vuurkuil gebraden.

Dit alles wijst (volgens Alex Cann) op uiterste primitiviteit. Des te vreemder doet het dan ook aan dat deze mensen hun geometrisch verdeelde velden, in terrassen aangelegd waar de bodem gloeit, irrigeren. En dat ze in dorpen wonen van naar schatting gemiddeld twee tot driehonderd inwoners, op enkele van duizend en meer na. Al deze dorpen bestaan uit eveneens geometrisch aangelegde en bebouwde erven: rechthoekig meestal en door een hoog staketsel

*) Resident van Eechoud spreekt in zijn Jaarverslag 1947 over 150.000 inwoners en hij zal voor dat getal alle redenen hebben.

omheind, met in de hoeken ronde hutten (een soort wachttorens?) waartussen langgerekte huizen om een open binnenplein zijn gegroepeerd. Een van deze huizen zou men het „dag-huis” kunnen noemen: hier koken en eten de bewoners. In de andere wordt geslapen, op een verhoogde vloer, waaronder de varkens huizen.

Alles is opvallend ordelijk en zindelijk. Even opmerkelijk is een andere karaktertrek: geschenken worden daar niet aangenomen. Messen die ik gaf werden wel aanvaard en gebruikt, maar later teruggegeven. Precies hetzelfde gebeurde met stukken stof en andere voorwerpen.

Familiebanden schijnen achter andere maatschappelijke bindingen — „kaste” of iets van die aard — terug te treden.

— — — — —
Dit bericht van Alex Cann van de NIGIS werd van 't volgende commentaar voorzien:

Herinnert veel van wat Cann van deze mensen vertelt aan toestanden en gebruiken bij de papoea's, men krijgt de indruk dat zij in menig opzicht ook weer duidelijk van deze verschillen. Hoe moet dit worden verklaard? De Vallei lijkt volkomen ontoegankelijk te zijn. Zelfs de rivier, die hem in zijn gehele lengte doorsnijdt, komt uit een berg tevoorschijn en verdwijnt in een andere berg. Toch moet er, tenminste in het verleden, contact met de buitenwereld hebben bestaan. De schelpen die als betaalmiddel koers hebben, bewijzen dat. Maar al wàs er eenmaal contact met de buitenwereld, het lijkt wel zeker dat dit al sedert generaties is verbroken.

Het bleek niet mogelijk, ook niet door leden van de reddingsploeg, die een aantal papoea-dialecten kenden, om met de Vallei-bewoners te spreken. Hun wantrouwen ten opzichte van alles wat hun vreemd is, zit buitengewoon diep. Het duurde tien dagen voordat ze hun speren in de grond staken en naar de blanken en hun „grote vogel” durfden toekomen. Het bleef onmogelijk hen er toe te brengen „blank” eten te proeven.

Dit Shangri-la uit het Stenen Tijdperk, in het hart van Nederlands Nieuw Guinea, stelt tal van problemen. Heeft men hier te maken met een laatste overblijfsel van een uitstervend ras? Zijn deze mensen papoea's, proto-papoea's of in het geheel geen papoea's? De beantwoording van deze en van zovele andere vragen is aan de ethnologen en ethnografen.

— — — — —
Uit de onuitwarbare kluwen waarheid en verdichtsel, die rondom het avontuur van Miss Margaret Hastings en haar beide vrienden is gesponnen, treedt als waarheid naar voren, dat de bewoners van

Shangri-la geen daden van vijandschap bedreven ten opzichte van de drie overlevende Amerikanen. De bevolking was, volgens een rapport, „vriendelijk noch onvriendelijk”. Men bleef op een afstand, en het duurde lang eer enig contact ontstond. Maar eer dat contact er was vonden Miss Margaret Hastings en de beide militairen aan het einde van de nacht op behoorlijke afstand van hun bivak voedsel klaargezet . . .

Het is niet waar dat Miss Margaret Hastings door de bewoners van Shangri-la ontvoerd werd en tot „blanke koningin” der stam verheven. Het is niet waar dat ze werd aanbeden en vergoddelijkt. Het is evenmin waar dat ze in het Amerikaanse meisje iets bovenaards zagen. Al deze dingen zijn in de Amerikaanse pers beweerd maar behoren tot het grote rijk der verbeelding.

Korporaal Margaret Hastings keerde veilig in Hollandia terug, tegelijk met haar twee lotgenoten. De eenentwintig kameraden bleven in de vallei van Shangri-la.

— — — — —
Colonel Elsmore besluit z'n persoonlijke ervaringen boven de Vallei als volgt:

— Mijn hart verlangt dit alles nòg eens te zien. Ik zou willen teruggaan maar . . . moeten wij onze beschaving, met haar vooroordelen en wisselvalligheden, wel naar die gelukkige Vallei brengen? Of zullen we ze daar maar rustig laten . . .? Een apart volk, dat z'n eigen boerderijen verzorgt, oprijzend tegen de lieflijke bergmuren van die vallei? Opdat ze mogen leven zoals ze zelf wensen en sterven zoals ze verkiezen?

Temidden van alle romantiek, alle leugen en alle verbeelding rondom „Shangri-la” doen deze woorden van Ray Elsmore haast ontroerend menselijk aan.

En na Richard Archbold, na Jungle Pimpernel, na Colonel Ray Elsmore en na Alex Cann thans het oordeel van de man, wiens naam op Nieuw Guinea en daarbuiten een garantie vormt voor kennis van zaken, eigen ervaring en nuchterheid: van Jan van Eechoud, voor de oorlog politiecommissaris van Nieuw Guinea en sedert 1945 Resident van dit gebiedsdeel.

In het Jaarverslag over 1947 van de Residentie Nieuw Guinea schrijft Van Eechoud het volgende met betrekking tot die wonderlijke en veelbesproken Vallei:

— — — — —
Achter de Arsovlakte ligt, zonder hoge bergovergangen, de Termi-

nushoogvlakte met aansluitend de Njaovlakte, tezamen uit meerdere honderdduizenden hectaren bestaande. Een dertigtal kilometers daarachter ligt de Meervlakte. Uiteraard is zelfs geen vage calculatie mogelijk omtrent de ontwikkeling van de grote valleien in het hooggebergte, maar vast staat uit zuiver geografische overwegingen, dat Hollandia het uitgangspunt zal moeten zijn voor elke activiteit, bijvoorbeeld in de Baliemvalleien, met hun geschatte aantal van 150.000 zielen.

De verkenning der Baliemvallei zal zich moeten bepalen tot de gegevens voor een bestuursvestiging, gevolgd door wetenschappelijk onderzoek. In dit verslagjaar vroegen reeds meerdere missionerende corporaties om toelating. Het valt niet te ontkennen, dat dit een niet goedkope bestuursvestiging zal zijn, doch wij kunnen moeilijk om die reden de 150.000 papoea's buiten bestuur laten. Het Amerikaanse genootschap dat om toelating vroeg is voornemens deze missiepost met een eigen vliegtuig te bedienen.

Gedurende bijna het gehele verslagjaar zit de Christian and Missionary Alliance reeds aan de Wisselmeren. Het Bestuur zag echter nog geen kans tot herbezetting van deze post.

Daar het onwaarschijnlijk is, dat in de naaste toekomst de Baliemvallei met zijn 150.000 zielen niet onder bestuur gebracht zal worden en dit alleen door middel van vliegverkeer mogelijk is, zullen dan in dezelfde lijn de Baliemvallei en Tanah Merah — waar het vliegveld inmiddels gereed is gemaakt — in deze vlucht opgenomen kunnen worden, zodat ook hiermede een gehele streek uit zijn isolement wordt verlost.

Grote pressie werd in het verslagjaar steeds uitgeoefend door verschillende Amerikaanse Zendingsgenootschappen, om toestemming te verkrijgen tot het verrichten van Missiearbeid in de Baliemvallei. Het zal eenvoudig onmogelijk zijn, van internationaal standpunt gezien, deze in Amerika algemeen bekend geworden vallei met zijn 150.000 inwoners nog langere tijd links te laten liggen, tenzij wij de zendingcorporaties — met eigen vliegtuigen — de vrije hand geven en er zelf wegblijven; een erkenning van onmacht, die dunkt mij onze eer te na komt.

Gelijk in de Nota Bestuursbeleid reeds werd betoogd zijn wij aan het welzijn dezer bevolking verplicht een degelijk wetenschappelijk onderzoek in te stellen, om zo goed mogelijk het karakter van vaag experiment te ontnemen aan de toekomstige bestuurs- en ontwikkelingsarbeid. Een kleine post zou in de vallei opgericht moeten worden, bezet door een bestuursambtenaar met kleine staf en 20 man politie, met een ethnoloog, een medicus en een landbouwkundige. Zowel van Missiezijde als van de zijde der Amerikaanse zending werd medegedeeld, dat zij er, zo zij in die eerste periode

al geen missionerende arbeid mochten verrichten er toch prijs op zouden stellen een ethnoloog of taalgeleerde mee te zenden.

Landing van watervliegtuigen is mogelijk op de Baliem en het Habbemameer. Dit zijn echter landingen, waarvan ervaren piloten, na de situatie grondig verkend te hebben, zeggen: „Het gaat wel”, of: „Ik durf het wel aan”, een basis derhalve, waarop geen enkele maatschappij een geregelde dienst zal willen openen. Aanleg van een vliegveld zal dus nodig zijn.

In opdracht van „General Headquarters” verkende ik de mogelijkheid daartoe reeds tijdens de oorlog en een plaats werd gevonden, waar zelfs een baan van vier kilometer lengte over vlak en droog terrein mogelijk was. De bewoners van de Vallei zullen niet op korte termijn ingeschakeld kunnen worden bij deze aanleg, al zal wel hulp worden ondervonden.

Ik stel mij voor dat een „advance-party” vooruit zal gaan, die de tijdelijke behuizing bouwt en door middel van droppings, vivres en materiaal uit de lucht ontvangt. Het zal van het oordeel der vliegeniers afhangen of deze groep, en eventueel volgend personeel, op het Habbemameer afgezet zal kunnen worden (drie dagen lopen tot de Baliemvallei) of op Bernhardkamp (veertien dagen lopen).

— — — — —
Dit schrijft dus Resident Jan van Eechoud over de Baliemvallei in de verslagen aan zijn regering. Sindsdien is er het een en ander gebeurd in de wereld en in Nieuw Guinea, en zijn de plannen tot openlegging van dat grote dal in aanzienlijke mate gewijzigd.

Maar dat is niet belangrijk. Belangrijk is de haast verbijsterende voortvarendheid die uit deze inzichten spreekt, en verbijsterend is het tempo, het vuur, waarmee ze naar voren worden gebracht. Nog was geen Nederlander in die Vallei, maar in dat verslag wordt al gesproken over eigen steen- en pannenbakkerijen alsof men de exploratie van die Vallei al jaren achter de rug heeft!

Tot zulke dingen, tot zover vooruitzien, tot het opbrengen van zoveel verbeeldingskracht, komt alleen een pionier. Een man die over kimmen, grenzen en jaren heen kijkt en al rekent en cijfert waar anderen nog alleen dromen en fantaseren.

Wie zó denkt, cijfert en handelt is een man van formaat en hij behoort tot die kleine, nu haast uitgestorven groep Nederlanders, die dit land, Nederland, in een reeks van eeuwen van kleine tot grote mogendheid maakten.

Jan van Eechoud is een van dat ras. Het is de tragedie van Jan van Eechoud dat de wereld vrijwel in kaart was gebracht toen hij geboren werd. Maar op Nieuw Guinea, achter de hoogste bergen, lagen nog witte vlekken. Het was geen toeval dat deze plekken het levensdoel van Van Eechoud werden. Hij was ervoor bestemd.

Het geeft een bepaalde ontroering te weten dat dit ras mannen, in wezen bezetenen, nog nazaten heeft in dit land; en een andere ontroering zich te moeten realiseren dat zo weinigen van tien miljoen Nederlanders met het bestaan van deze man, en zijn werk in een der wildste gebieden der aarde, bekend zijn.

EEN ZOMERAVOND IN BERGEN, TWEE JAAR NA DIE reis door Nieuw Guinea. Een kamer met uitzicht over het lichtgroene Noordhollandse polderland, begrensd door de Schoorlse duinen. Koeien die in een witte dampzee drijven. En overal de geur van jong gras en bloemen. Iedere drie minuten het achtmaal herhaald geroep van een koekoek en boven de duinen een maandiscus met de kleur van een tomaat.

In de kamer de dingen die ik meenam van de aarde der papoea's: snoeren kaurischelpen, een stenen bijl, de pijlen en de boog, koralen, de geprepareerde schedel uit Sarmi, een foto van Seventh Fleet. Al die dingen waarmee je Nieuw Guinea denkt mee te nemen naar het Westen en die alleen maar dood en karakterloos zijn in dat Westen, volmaakt nietszeggend. Je kunt ze evengoed daar laten, het heeft geen enkele zin.

Ik had die avond voor het open raam zitten werken. Daarna draaide ik de beide eerste kanten van Ravel's „Boleró”, maar liet het daarbij. Niets past zo slecht bij een Hollandse zomeravond als Ravel's jungle-oproep. En ik was wat gaan lezen in dat merkwaardige boek van C. A. W. Monckton, „Some experiences of a New Guinea Resident Magistrate”. Misschien het beste boek dat ooit over dat land is geschreven.

Er werd gebeld en zware stappen naderden m'n kamer. Ik hoorde ze, steeds doorlezend, aankomen: iedere stap zwaarder. Niemand van mijn vrienden in Bergen stapte toch zo zwaar? Zo liep maar één man die ik kende... ergens ver van Bergen... iemand die hier niet kon zijn...

De deur werd geopend en pater Roodzand stond voor me: lang en breed en in een veel te wijd zittend Europees costuum. Zonder laarzen en met een zowaar opgekamde baard. Zonder tropenhelm maar met dezelfde heldere, fonkelende ogen boven de bruindooraderde, gebarsten en geplooiden wangen. En hij lachte nog even plezierig als hij dat daar kon doen. Hij was niet alleen gekomen. Rondom hem was Nieuw Guinea. Heel de jungle omgaf hem, doordrenkte hem. Ik rook modder aan hem en zweet. Ik zag een

avond daar, zwaar van vocht en verpest door muskieten. Ik zag hem zitten, op de wrakke stoel in die quonsedhut met z'n lange benen op de rand van de klamboe; ruig, oud en wijs. Zomaar een stuk Nieuw Guinea-inventaris. Ja, ik zag, voelde en rook Nieuw Guinea nooit eerder zó als die zomeravond in Bergen.

We gingen zitten en hij begon van de sigaar die ik hem gaf intens te genieten. Binnen vijf minuten was de kamer lichtblauw. Ook dat kende ik.

Hij vertelde dat hij al een maand geleden met de Indie-boot was aangekomen, maar tot vanavond geen gelegenheid had gevonden me op te zoeken. Ik vroeg hem waarom hij eigenlijk in Holland was en hoorde dat dit verband hield met een internationaal congres van missionarissen. Daarna informeerde ik hoe lang hij zou blijven.

— Nog een maand, vast niet langer. Ik ben hier gauw klaar en ga direct weer terug. Er is hier geen steek veranderd. Nou ja . . . zo'n avond als deze, die zou je misschien aan 't twijfelen brengen, maar nee . . . mij te eng hier, te klein en te knullig. Allemaal prikkel-draad en muren en hekken en geen millimeter ruimte. En dan . . . ik ben daar niet klaar . . . eigenlijk pas begonnen, dat heb je toch zelf gezien. En je mag ze daar niet in de steek laten en maar laten versukkelen.

Hij zweeg en we keken allebei uit het raam, over de nevel die sneeuwig over het land schoof. Ik dacht aan z'n laatste woorden en vroeg me af, wie hij daar eigenlijk niet in de steek wilde laten: z'n papoea's of de Europeanen en amberies. Ze hadden hem er allemaal even hard nodig.

Pater Roodzand stond op en keek in de gramfoon. Hij schudde z'n hoofd toen hij de glanzende plaat zag liggen en het etiket ervan las.

— Nog steeds niet genezen van de jungle . . .? — vroeg hij nogal ironisch. Ik schudde m'n hoofd. — Nee, nog steeds niet, pater Roodzand. Dat blijft maar.

Hij keek me aan en er glansde iets onbeschrijfelijk sympathieks in zijn donkere ogen. Het moeten die ogen zijn geweest, waarmee hij altijd de mensen in de jungle betoverde en het moeten diezelfde ogen zijn geweest die zorgden dat hij de twee geweren, waartussen hij zo vaak geslapen had, zo zelden nodig had gehad.

En terwijl hij langs me heen keek, zo maar weg over het land tussen ons huis en de donkere Schoorlse duinen, vroeg hij ineens:

— Zeg, heb je nog wel eens bezoek gehad van die mevrouw Krayenhof?

— Nee, maar ik ben bij haar geweest, twee keer. Een bijzonder aardige vrouw.

— Je hebt haar zeker alles verteld?

— Ik heb haar heel wat verteld, maar natuurlijk lang niet alles. Juist zoveel als ze mocht weten.

De stilte viel weer terug in de kleine kamer en het enige geluid was het hoesten van een koe in de verte en de roep van de koekoek. Een golf violengeur stroomde door het geopende raam naar binnen. Toen zei pater Roodzand:

— Om je de waarheid te zeggen ben ik naar Bergen gekomen om je iets heel merkwaardigs te vertellen. Ik heb er over nagedacht of ik dat wel zou doen, maar ik geloof dat je er, na alles wat je al weet, recht op hebt. Het staat namelijk in verband met die Reitsma-affaire.

Ik knikte en voelde iets als een lichte duizeligheid. Vreemd... vreemd... in deze kamer, op deze avond, zo ver van dat land en nu die zaak, die me eigenlijk nog nooit een dag had losgelaten. De ander wachtte even en plotseling vond hij blijkbaar de juiste vorm om z'n gedachten onder woorden te brengen.

— Een heel rare geschiedenis. Vijf maanden geleden zat ik een tijdje op Biak. Er was daar wat op te knappen en ik ben er een week of drie geweest. Je weet dat daar nog steeds die dumps van de Geallieerden liggen, velden vol vliegtuigen, auto's en ander materiaal. Een soort knekelhuis van de laatste wereldoorlog. Wel... daar ontmoette ik die jonge Amerikaan, Alec Rinehard, een fijne knul die een zakenreis naar Australië maakte, maar er een paar dagen voor Biak had afgenomen. Nu zal je zeggen: wat zoekt een christenmens in hemelsnaam op Biak en dat vroeg ik hem. Hij gaf een nogal idiote reden op, maar later vond ik die lang zo idioot niet meer.

Kijk, die Alec Rinehard zocht z'n oude kist. Hij had daar een jaar gediend bij de luchtmacht van Mac Arthur en wist dat ze ook de B 29, waarvan hij commandant was geweest, op die dump gesmeten hadden. En hij wilde eens kijken of dat ding er nog lag. Waarom...? Nou ja, omdat je nu eenmaal een heleboel sentimentele mensen in de wereld hebt en vooral onder Amerikanen. Al doen ze nog zo dik en willen ze nog zo hard en nuchter lijken. Enfin, die Alec Rinehard was daar dus op Biak en hij had nog geluk ook: hij vond z'n Liberator en een maat van 'm, die mee had gezocht, vertelde me later dat Alec had staan te grienen als een kind toen hij z'n kist had gezien, helemaal begroeid met mos en met een miljoen rode en witte mieren er in genesteld. Ja, daar lag nu dat prachtige luchtschip! Zo gaat dat.

Rinehard bracht de laatste avond bij me door en we raakten aan de praat over allerlei dingen uit de tijd dat hij daar was geweest. Op een gegeven ogenblik vertelde hij me toen dat hij deel had uit-

gemaakt van de reddingsploeg die opdracht had drie mensen, die een vliegongeluk in die beroemde Baliemvallei, je weet wel, Shangri-la, hadden overleefd, te ontzetten. Ik kende die geschiedenis natuurlijk allang, maar liet 'm uitpraten. En toen hoorde ik iets heel eigenaardigs. Die Alec Rinehard was zelf nooit in de Vallei geweest maar hij had twee vrienden, Philippino's, die wekenlang aan de hulpstartbaan in die Vallei hadden gewerkt. Van een van hen hoorde Rinehard op een avond een wonderlijk verhaal. Die man had namelijk een paar maal contact met bewoners van de Vallei gehad en hoewel het een hopeloos karwei was geweest om elkaar een beetje te begrijpen bleek er toch wel zóveel uit, dat die papoea's al eerder een blanke hadden gezien.

Eerst dachten die twee Philippino's dat ze de vallei-bewoners verkeerd begrepen en dat het ging om iemand die op een blanke léék, een albino of zo. Maar toen kwamen er bijzonderheden. Die man leefde geheel anders dan zij, hij had geen versieringen, hij droeg een soort kleding en woonde apart in een door hem zelf gebouwd huisje. Dat huisje had hij zelf uit klei of leem gemaakt, heel anders dus dan hun eigen woningen. Enfin, er volgden nog allerlei andere bijzonderheden en uit alles bleek dat die tovenaar, want zo duidden ze hem aan, van buiten de Vallei was gekomen en in ieder opzicht gelijkenis vertoonde met de vreemde wezens die nu per vliegtuig in het dal waren neergestreken. En dan was er nóg iets merkwaardigs: toen ze die tovenaar hadden gevraagd mee te gaan naar de grote vogel die in de Vallei was neergekomen had hij dat geweigerd en dat was des te vreemder, omdat die witte man daar als een soort leider scheen op te treden. Van dat vliegtuig wilde hij echter niets weten.

Die Philippino's hebben het hele geval later half en half vergeten en ook Alec Rinehard vergat het in de drukte van het repatriëren naar de Verenigde Staten. Maar die avond op Biak schoot hem de hele geschiedenis weer te binnen en kreeg ik haar te horen.

Pater Roodzand zweeg en keek me strak aan.

Het werd donkerder en de maan klom snel boven de duinen uit. De koekoek riep onverstoorbaar z'n eigen naam en zou daar waarschijnlijk wel de hele nacht mee doorgaan.

Toen zei ik, vrij onnozel overigens en niet helemaal oprecht: — Wat wilt U daar nou eigenlijk mee zeggen, pater Roodzand?

— Ik wil daarmee precies zeggen wat jij denkt.

Het klonk nogal scherp.

— U dacht dat . . . die Reitsma daar in de Baliemvallei . . .?

De donkere ogen van de man tegenover me boorden zich diep in die van mij, en ik voelde me onrustig worden. Dit kòn toch niet waar zijn . . .

— Maar pater Roodzand, het is toch bekend dat er meer dan eens Amerikanen en negers in Nieuw Guinea verdwenen zijn? Ik hoorde verscheidene malen Yankees noemen, die nooit op hun post waren teruggekeerd en ook nooit gevonden zijn. Die kunnen dus best nog ergens in leven zijn. Misschien dat een van hen in de Baliemvallei is terechtgekomen en . . .

— Nee, dat kan niet! — Het klonk scherp en ongeduldig. — Toevallig weet ik de plaatsen waar Amerikanen verdwenen zijn en ik weet ook waar Sahalatu controleur Reitsma voor het laatste zag. En óók welke richting Reitsma insloeg. En tenslotte . . . ik weet ook wat er leefde in dat hoofd van Reitsma . . . ik weet er meer van dan de anderen. Nu ja, ik mag je tenslotte niet alles vertellen . . . maar een Amerikaan was het beslist niet.

— Dus U gelooft dat controleur Reitsma de Baliemvallei heeft bereikt en daar is gebleven?

— Ja, dat geloof ik. En ik geloof het niet alleen, ik ben er zeker van. Niemand anders dan hij kan zó ver gekomen zijn.

Honderd gedachten kolkten ineens door m'n brein. Ik was weer op Nieuw Guinea en leerde er die wonderlijke episode uit het leven van controleur Reitsma kennen. Een vreemd en fantastisch relaas. En lang daarna, vanavond, in dit huis onder de duinen, kwam pater Roodzand, zèlf een stuk Nieuw Guinea, me vertellen dat die man nog leefde. Ergens in die veelbesproken, mysterieuze Baliemvallei, waarover de bergpapoea's fluisterend spreken en waarin nog nooit een Nederlander was geweest. En daar zou hij leven, als enige blanke onder die stam . . . Zulke dingen las je in boeken of zag je op de film. Maar gebeuren ze in werkelijkheid?

— Waarom gelooft U dat hij daar is?

— Omdat ik hem gekend heb, heel goed gekend heb, beter dan wie ook op de post. En vooral: omdat dit alles in z'n lijn lag. Als ik het van één man zou geloven, dán van hem. Hij was een geboren loper en wist zich te redden. Hij was erg ziek geweest maar ijzersterk en verre van een opgebruikte kerel. Hij had nog jaren voor zich.

— Op de post zeiden ze dat hij een zware tik had en door de jungle was behekst.

— Daar zeggen ze altijd zoveel en iedereen die anders doet dan zichzelf wordt volgens de regelen der kunst een tik aangemeten. Ik was daar vrij lang in dat land en ik geloof niet aan nonsens als beheksing, waaraan jij natuurlijk wèl gelooft, net als een heleboel van die lui daarginds. Nee . . . ik denk dat controleur Reitsma daar bij die bergen God ontmoette. In zo'n land ontmoet je God eerder dan hier, zie je. Iedereen ontmoet Hem daar op de een of andere dag.

— Maar het is toch niet normaal dat je als Europeaan moederziel alleen de jungle intrekt en nooit meer van je laat horen?

Pater Roodzand legde een van z'n zware, brede handen op mijn schouder. En hij zei heel zacht maar uitstekend verstaanbaar:

— Misschien was hij wel de enige normale onder al die anderen, die alleen maar dachten dat ze zo verschrikkelijk normaal waren. Maar hij had er genoeg van. Hij had heel wat meegemaakt, misschien net iets te veel voor z'n leeftijd. En wat hij deed mag dan wel vreemd en zonderling schijnen, ik vind het helemaal niet zo zonderling. Hellinga vond dat wel en dat is geen wonder. Die heeft een massa gedonder over die zaak gehad. En Sahalatu vond het ook raar en is nooit meer de oude geworden. Die is er trouwens van overtuigd dat Reitsma dood is. Maar ik had gedacht dat schrijvers, zoals jij, zulke dingen eerder aanvaardden.

— 't Klinkt ongelooflijk, pater Roodzand.

— Ja, hier misschien, in Holland. Maar dáár lang zo ongelooflijk niet. Ik zou je andere verhalen kunnen vertellen die heel wat fantastischer zijn als ik niet moest zwijgen. Geloof me, in dat land is alles mogelijk en alles onmogelijk. En . . . wat laat Shakespeare ook weer ergens in Hamlet zeggen: *'t Is wonderlijk maar waar, want waarheid is altijd wonderlijk, wonderlijker dan verzinzel.*

— Achte U hem fysiek tot zoiets instaat? Hij moet weken, misschien wel maanden gelopen hebben.

— Absoluut; ik las eens een boek over een poolreiziger, Shackleton geloof ik. Die was heel ver van het bivak vandaan en z'n kameraden gaven het op en voren dood. Maar Shackleton liep door, alleen door die witte sneeuwwoestijn, half stervend van kou, zonder voedsel en dodelijk vermoeid. Tenslotte wilde hij het ook opgeven. Hij hoefde maar te gaan liggen in de sneeuw en een paar seconden later zou hij pijnloos zijn en van niets meer weten.

En toen gebeurde het. Hij heeft dat zelf in een van z'n verslagen gepubliceerd en het is misschien de wonderlijkste belevens van Shackleton geweest. Want hij merkte ineens dat hij niet *alleen* meer was. Hij had kameraden die naast hem liepen. Ze waren weer met elkaar. En als hij viel hielpen ze hem op te staan en ging hij weer verder, heel die eindeloze tocht door de hel van de sneeuw.

Shackleton zelf gelooft dat God hem die mensen zond en dat God er zelf bij was. Die mensen die er dus tegelijk wél en niét waren. Toen hij het bivak bereikte, meer dood dan levend, waren ze verdwenen. Een vreemd, nogal spookachtig verhaal maar van A tot Z historisch. Ik ben ervan overtuigd dat het God was, die hem hielp opstaan en thuisbracht.

Er zijn andere voorbeelden van mensen die in grote nood verkeerden, zo groot dat menselijke krachten te kort schoten. Dat maakte

Amundsen mee op de Noordpool en hij kwam er tòch uit. God hielp hem. Dat maakte Stanley mee, in Centraal Afrika, niet één keer maar vele malen. Toch kon hij doorgaan. Omdat God hem hielp. En zoals Reitsma geholpen moet zijn toen hij de weg naar die Vallei insloeg.

— En met welk doel?

— Om mensen te helpen. Geld en positie waren dingen die Reitsma maar matig, eigenlijk helemaal niet, interesseerden, ofschoon hij die eigenschap nooit etaleerde. Hij was daarvoor veel te bescheiden en gereserveerd. We spraken verscheidene malen over de zin van het leven en hij had angst om eens terug te moeten gaan naar het Westen, waar volgens hem de eeuw van het goud aan de gang was. Hij had verschrikkelijke dingen in de jungle gezien maar óók de kinderen. Nu ja, je weet het, duivels en engelen zijn daar. Hij heeft me gezegd dat het de beste en grootste taak voor een man moest zijn om dáár te werken en hij meende wat hij zei.

Hij vond dat hij mislukt was op die ene tocht, hoewel hij daar natuurlijk niets aan kon doen. Malaria komt ongevraagd en knauwt wel sterker mensen dan Reitsma's. Maar hij wàs niet mislukt, waarachtig niet. En trouwens . . . ik heb altijd geloof gehad in mislukkelingen.

Hij wachtte even . . . haalde diep adem en stak opnieuw de brand in z'n sigaar. Hij ging zitten en vervolgde:

— Ik heb je al eens eerder gezegd dat je me vooral niet moet aanzien voor een grossier in Gods woord; ik heb zelf onrust, angst en ellende genoeg gehad en . . . wel, misschien heb ik die nog wel, dat gaat niemand een steek aan. Maar ik ben ervan overtuigd dat God een doel met die Reitsma had, hem wilde gebruiken.

— Voor welk doel?

— Hier in Holland zal nooit iemand dat begrijpen. Dat kan ook niet, omdat ze dat land daar niet kennen. Jij kan het *ook* niet begrijpen en daarom twijfel je aan deze dingen. Je was er te kort. Je rook en snuffelde aan de jungle, aan de stilte, aan de mensen, maar het blééf ruiken en snuffelen. Je moet daar eerst een jaar of tien zitten. Nee . . . niet zitten . . . lopen! Tien jaar zweet en modder en stank, en tien jaar vergeten zijn, dat is wel genoeg. Dan ken je Nieuw Guinea. En dan geloof je aan de dingen die daar gebeurden en nóg gebeuren. Hellinga heeft ze gekend en Van Dijk kent ze. En een paar zendelingen en paters kennen ze. Dat land is nog niet klaar, God en de Duivel vechten er iedere dag nog om. De een gunt het de ander niet. Nu eens wint God, dan weer de Duivel. En wij staan ertussen, zoals Reitsma ertussen stond. Volmaakt alleen en volmaakt verlaten.

Hij was niet gelovig, maar ik denk dat hij Hem toch heeft ontmoet,

ergens tussen of achter of op die bergen daar. Daar ontkom je niet aan, ook al ben je dan niet gelovig. Och . . . dat woord deugt ook niet. Dáár kreeg hij de opdracht: om naar de kinderen te gaan en de mensen, naar al die pijn en al dat leed en al die angst. De meesten keren zich om, maar hij ging door. Omdat hij zelf al door de hel was gegaan en omdat de lust hem ontbrak terug te gaan. Nee . . . wie zoveel heeft beleefd die gaat niet meer terug. En Reitsma zeker niet. Dan kun je geen staten meer bijhouden en tabellen invullen. Dan verlang je niet meer naar bevolkingsstatistieken, naar rapporten en een kantoor. Dan blijft het leven zelf alleen nog over en dat stort zich over je heen, als een rivier, als een bandjir, als de zee.

Dat arme land heeft vóór alles één ding nodig: liefde. Omdat het toch in wezen een land van kinderen is, ook al lijken die kinderen dan vaak erg veel op duivels. Ik bedoel niet de liefde van kwezels en halfzachte ethici maar van mensen die het leven door en door kennen en zélf eenmaal door de molen zijn gegaan. Dat was Reitsma. En daarom onttrok hij zich aan het Binnenlands Bestuur en ging over in een ander Bestuur. God had hem daar nodig en Hij kan er nog veel meer van dat kaliber gebruiken. Al lijkt het soms haast of Hij Nieuw Guinea vergeten is. En wie weet . . . vergat Hij het ook niet. Hij heeft het veel te druk met ons hier, in het Westen. Met mij en jou en al die andere voortreffelijke mensen die het allemaal zo goed weten en tegelijk zo vervloekt weinig doen.

Wat Reitsma wilde was alleen maar menselijk en mannelijk en wat hij daar gisteren deed en vandaag en morgen zal doen, deed en doet hij in het spoor van de besten die daar ooit waren, de besten van het BB, de zending, de missie, de medische dienst of van welke andere instelling ook. De besten die voldoende grootheid en kracht konden opbrengen om zich van hun eigen hoogmoed, die dwaze hoogmoed van het blanke ras, overtuigd te weten. Die beseffen dat daar een geweldige, haast bovenmenselijke taak voor de Europeaan, voor de Nederlander, is weggelegd. Die begrijpen dat de mensen van dat land niet anders dan kinderen en duivels *kunnen* zijn, omdat we ze altijd hebben laten verkommeren. Omdat er geen profijt van te trekken viel. En omdat we nooit genoeg belangstelling voor ze hadden om in te zien dat we moeten beginnen om de ziel van dat volk te verkennen. Omdat we nooit begrepen hebben dat het eerste contact tussen hen en ons hun gehele levensbeschouwing aan het wankelen brengt en hen geestelijk in een vacuum doet verzinken. We ontnemen de papoea z'n adat, maar dat betekent dat z'n hele wereld, die in duizenden en duizenden jaren werd opgebouwd, op het zelfde ogenblik ineenstort.

Het is geen kunst die mensen uit hun isolement te halen maar wel

een kunst hen op te vangen en iets beters, hogers, terug te geven in de plaats van de dingen die we hen ontnamen. Ook al zijn dat dan in onze ogen ellendige, wrede en beestachtige dingen.

We slaan onszelf nogal eens op de borst en denken dat we cultuurbrengers zijn. Laten we het daar op houden, maar laten we ook inzien dat we aan dat land iets goed te maken hebben. Dat is ontzaglijk moeilijk. Daarvoor is het nodig dat we in de huid en in het hart van die mensen kruipen. We moeten ons geheel in hun leven inleven om er iets van te begrijpen.

Pater Roodzand zweeg. Het was buiten nu zo donker dat de damp niet meer te zien was. De koekoek sloeg maar door en ergens in de bomen rond het huis begonnen twee nachtegalen te fluiten.

Ik raapte een boek van de grond, een overzicht van het zendingswerk in Nieuw Guinea sinds de laatste halve eeuw, bladerde er gedachtenloos in en zei zacht:

— Een der onbekende helden van dat land!

Maar pater Roodzand lachte opnieuw ironisch.

— Och . . . jullie noemen iedereen die z'n plaats vindt en z'n weg weet maar direct een held. Wat is een held voor iemand? Dat Reitsma terugging had niets met heldendom te maken, alleen iets met persoonlijke moed en energie. Hij wist precies wat hem te wachten stond en hij kende het risico. Zijn moed was dat hij het bewust deed. We zijn allemaal af en toe, als de omstandigheden daartoe leiden, helden en we zijn ook allemaal, onder andere omstandigheden, lafaards en huichelaars. Moed en heldendom zijn beslist geen dingen die op bevel komen. En Reitsma zal daar dagen genoeg hebben gehad, en ze nòg hebben, dat hij hopeloos is en moedeloos en vol twijfel en teleurstelling. Maar dan zal die ander hem wel helpen: God. Die geeft hem dan wel een hand en leidt hem daar verder. Net zoals Hij zoveel mannen daar geholpen heeft toen ze zonder hoop achterbleven. Net zoals Hij mij hielp, toen ik dacht dat het niet meer ging, toen ik bezig was m'n geloof te verliezen en er geen gat meer in zag. Hij bracht me op weg en later ging het weer.

— Zullen we hem ooit terugzien?

— Ik geloof het niet. Nee . . . die komt niet meer terug. Die heeft hier niets meer te zoeken. Die heeft daar z'n laatste bivak opgeslagen en blijft daar. En dat is maar goed ook, lijkt me.

Ik moet direct weg, maar lees die eerste achttien verzen van Johannes 10 vanavond nog eens door. Ik zei die niet voor niets op de dag dat we Saskia Houwing daar begroeven. Je zult het nu wel begrijpen, denk ik.

Het laatste zei hij heel zacht. Zo zacht had ik hem zelden horen spreken. Hij stond op en tuurde door het open venster de nacht

in, die zwaar van bloemengeur en geur van aarde was. Hij stond daar gebogen en deed me denken aan een aartsvader. Een wijs man en een goed mens.

— Mooi is het hier, — zei hij en in die woorden lag heel wat weemoed en ontroering. Hij wachtte even, zuchtte en zei:

— Hier is het mooi en daar ook. Maar anders. En de mensen zijn overal goed, maar we weten zo weinig van de mensen. Ook van hen daar . . . veel te weinig . . . daar moeten we nodig mee beginnen . . . requiem aeternam dona eis . . . Domine.

Een kwartier later vertrok hij.

Ik bleef achter in mijn kamer. Voor me lag het land met de allang onzichtbaar geworden duinen op de achtergrond. De koekoek riep en de twee nachtegalen floten hun nocturne. De aarde dampte en geurde. Van over de duinen woei de wind van de zee aan.

Er was geen ander gerucht daar, en ik dacht aan de woorden van pater Roodzand, die als een boodschapper uit een verre, vreemde wereld was gekomen, om mij dit laatste hoofdstuk van dat vreemd verhaal te vertellen. Zulke dingen gebeurden dus op deze aarde. Op dezelfde planeet waarop deze kamer stond, waarop die twee nachtegalen floten en koeien door de dampzee dreven.

Op dit ogenblik was daar in de Verloren Vallei een man, die de wereld had verlaten om in te gaan in een dal, zo vreemd, onbekend en mysterieus als een verborgen vallei, tussen bergmuren van duizenden meters hoog, maar vreemd en onbekend kan zijn. Daar leefde en werkte hij . . . als enige blanke in het Stenen Tijdperk, waar de mens naakt door de jungle gaat en vreemde goden aanroept.

Daarna las ik de eerste achttien verzen uit Johannes 10, die vertellen van een herder en zijn schapen.

Ik weet niet hoe lang ik die nacht voor dat open raam van mijn kamer zat. Maar in dat uur zag ik de weg die controleur Reitsma liep, ik zag zijn strijd tegen de zon, de bergen en de sneeuw en ik zag zijn aankomst in die Vallei. En zijn werk daar. En zijn laatste bivak zag ik staan, tussen de huizen der mannen, vrouwen en kinderen van die Vallei.

En zo zag ik dat alles:

MET DE ZON IN ZIJN GEZICHT WAS HIJ GAAN lopen. Voor hem lag het niemandsland van Centraal Nieuw Guinea, daar achter de witte sfinx van de Wilhelmminatop en ergens bij die rotsen moest de Vallei zijn, die hem was aangezegd.

Hij hoorde water ruisen en overal was geroep van vogels, geur van vochtige bloemen en lauwe wind die van de bergen kwam. Hij zocht zijn weg in die wereld van boomwortels, gevallen en met mos begroeide stammen, kleine moerassen, klippen, kronkelende lianen en doornige slingers en het was een lange en zware weg. Misschien was hij de eerste blanke die daar liep, misschien was jaren geleden een ander hem voorgegaan; maar die ander had geen spoor nagelaten in dat rijk van de stilte, dat alleen bestemd leek voor vogels, bergstromen en wilde bloemen.

Hij liep zoveel dagen, dat hij het besef van hun aantal vergat. Iedere dag werd het avond en na iedere nacht kwam een volgende dag, met opnieuw zon en regen, het schreeuwen van verwonderde vogels en het schurend rutselen van kleine en grote bergstromen. En iedere dag werd het land wilder, rotsiger en verlatener. Maar iedere dag was de man wéér iets dichterbij de witte sfinx, waarop zijn koers was uitgezet.

Vroeg in de morgen en tegen de avond hoorde hij het fluiten van de paradijsvogels en vaak zat hij bij hun speelbomen. Hij zag dat in iedere speelboom maar één soort speelde; zo'n boom was een grandioze boeket, met kleuren in het paradijs geplukt. Hij hoorde de vogels fluiten, soms lieflijk en muzikaal, soms schel, vals en onwelluidend.

Hij zag meer soorten dan hij ooit eerder had gezien en eenmaal was hij bij een boom, waarin de Koningsparadijsvogels speelden. Heel die boom was vol blauwe en groene vlammen. En hij zag de heel kleine paradijsvogels, wier naam Balletje Vuur is; en een enkele maal ontdekte hij de vermiljoenrode, die thuishoort in Boven-Digoel.

Grote vlinders klapwiekten voor hem uit, of fladderden over

kleurige anemonen in de dalen en voorbij trossen orchideeën, die langs boomstammen hingen of tegen kale rotsplateaux opkropen. En aldoor was daar het wit gezicht van de berg in de verte, ondoorgrondelijk, geheimzinnig en wijs. Een enkele maal doorwaadde hij een moeras. Dan golfde de dunne graslaag onder hem en was het alsof hij door ontdooid pap-ijs waadde. Maar naarmate hij steeg werden de moerassen steeds minder talrijk; tenslotte hielden ze op.

Er waren dagen dat hij blauwe rook uit kleine huisjes zag opstijgen maar hij ontliep de kampongs zo veel mogelijk. Hij was niet bevreesd voor de mensen van dit niemandsland, maar hij had haast. Hij wilde eindelijk zijn doel bereiken. Hij wilde er zijn.

's-Nachts sliep hij in een zelfgemaakt bivak van blaren en stammetjes en maar zelden lag hij wakker. Er was niets om bevreesd voor te zijn en hij voelde zich iedere dag sterker, ondanks de lange dagmarsen. Een enkele keer ontwaakte hij midden in de nacht en hoorde ver weg of dichtbij trommen. Het geluid ebde aan en deinde weg, zoals de golven van de zee aanebben en wegdeinen. Hij glimlachte toen hij aan de nachten dacht dat hij nog huiverde en z'n hart vol angst en zorg was over trommen in de jungle. Dat was wel lang geleden.

Niet altijd kon hij de mensen van het land ontlopen. Het gebeurde dat hij te dicht in de buurt van een kampong was om een omweg te maken. De bewoners staarden hem aan en begrepen er niets van. Wat deed die eenzame Orang Merah in dit land? Sommigen zagen voor het eerst een „rode man”, anderen kenden de verschijning, nog anderen hadden er over horen vertellen. Dikwijls moest Bob Reitsma zijn kin wrijven tegen die van een oude papoea, en dan lachten ze beiden, want er was nu vrede en broederschap tussen hen.

Ze brachten hem sago, suikerriet, zoete aardappelen en allerlei soorten vruchten. Het gebeurde ook dat een varken voor hem werd geslacht en een feestmaal aangericht. Hij was hun heel dankbaar en beloonde ze door ze iets te doen beseffen van dat verre land, waar hij vandaan kwam: „Het land van Soerabaia”. Ze luisterden ademloos. En hij keek naar de zieken en behandelde afzichtelijke tropenzweren, huidziekten en wonden. Hij had geen medicijnen maar hij wist iets van natuurgeneeswijze.

En als hij dan verder ging deden de mannen en vrouwen hem uitgeleide en meer dan één oudste van de kampong noemde hem: mijn zoon. En ze gaven hem de beste en sappigste stukken kajoe ajer mee, de lianensoort die veel water bevat. De naam zegt het al: kajoe ajer: waterhout. Opdat hij geen dorst zou behoeven te lijden. Hij zag ook andere kampongs, die nog geheel in de ban van het

oerwoud waren en die hij snel voorbijging. Hij had geen tijd daar te zijn. Dat waren clans waarvan de mannen zich barbaars optooiden en een soort staarten droegen, vervaardigd uit de bladeren van de sagopalme. Of die geheel naakt gingen. Hij zag in boomschors gewikkelde mummies en gerookte en geprepareerde koppen. „Van onze voorouders die bij ons wonen”.

Hij luisterde naar de stem van het oerwoud, het roffelend slaan van hout op hout, gesyncopeerd, koortsig, opzweepend. Hij hoorde het vaak door z'n slaap heen, galmend en loeiend, met op de achtergrond van z'n gedachten het stampen en schuifelen van voeten door zwarte, modderige aarde. En één eindeloos herhaalde melodie, uren en urenlang. Een enkele maal sloeg hij z'n ogen op en zag dan de vuurvliegen, honderden, soms duizenden, kleine lampjes, tegelijk als op een onhoorbaar bevel dovend en aanvlammend. Het was sprookjesachtig mooi en betoverde de nacht.

Hij leerde dat het niet moeilijk was in vrede door dit land te gaan, zelfs niet als blanke alleen. Zelfs niet in kampongs, waar men de Orang Merah, de „rode man”, alleen uit verhalen kende. Nooit begrepen ze wat het doel van die vreemde verschijning in het bos was. Waarom was deze Orang Merah eigenlijk gekomen? Wat zocht hij hier? Wat dreef hem voort, in de richting der verboden rotsen? Een enkele maal vertelde hij wat dat was, maar ze staarden hem met hun grote, vochtige ogen aan en gromden van verbazing. Ze konden dat niet bevatten. En verbijsterd zagen ze hem verder gaan, de wildernis in, balancerend langs rotan-stengels, geslagen over een wilde kali, van boom tot boom op beide oevers, en die het enig loopvlak vormden, en tegelijk de leuning van een zwaaiende, slingerende hangbrug. Als een zeldzame, geheimzinnige verschijning in hun land zagen ze hem achter de heuvels verdwijnen.

En steeds naderde de berg.

Het land werd zo woest dat hij nog maar heel langzaam vooruit kwam. De kammen werden steiler en de ravijnen dieper. Hij was in het land, waarin de bergcoulissen zich naast elkaar rijden: van onder begroeid met lange, haast menselijk gegroeide baarden van vegetatie boven scherpe, dunne, mesvormig opstaande ribben. Een land van tafelrotsen, het begin van het gebergte, waaruit de witte Wilhelminatop met zijn langgestrekt firnveld en gletscher glanzend en schitterend oprees.

In dit gebied fluisterden de mannen als hij met hen sprak over die berg. Hij mocht daar niet heengaan, geen mens keerde er van terug. Het was het verboden rijk. Hij moest snel terugkeren of hier blijven. Daar woonden de geesten. Dat was geen land voor levenden.

Hij vreesde geen geesten en demonen. En steeds trok hij verder

het land binnen, dat bevolkt was door stammen kleine bergpapoea's.

Hij dacht niet vaak aan de wereld die hij had verlaten. Die was zo ver, en het was zo lang geleden dat hij daar was, dat het moeite kostte haar voor de geest te halen. En hij had nauwelijks tijd om aan die dingen te denken omdat hij haast had. En ook omdat de aanblik van dit land hem volkomen vervulde. Dat land van lijzig kronkelende kali's in diepe, weggedoken canyons; de mismaakte en vervormde rotsen die zich boven elkaar stapelden en met de ruigste vegetatie waren begroeid; de grimmige wachters voor het gebied dat zijn einddoel was.

Als een fantastisch filmdecor strekte zich vallei na vallei, gebergte na gebergte, uit. En dat alles was nieuw voor hem, en vreemd en groots.

Fenmaal zat hij een uur lang op een top en keek voor zich uit over een berglandschap, dat herinnering opwekte aan een schilderij dat hij eens, het leek eeuwen geleden, in een museum had gezien. Een voorstelling van Dantes reis door het Inferno. De kunstenaar had een bizar en demonisch land uitgebeeld in donker violet en blauwzwart. Zo was dit land. Maar er zou nooit een schilder zijn die de materialen vond om *dit* Inferno op een doek weer te geven.

Reitsma had de naam een buitengewoon goed looper te zijn en ook een practisch man. Deze dingen kwamen hem in die dagen goed van pas. Hij zocht en vond meestal intuïtief de natuurlijke wegen; hij vermeed de dalen en zocht de bergruggen. Hield zo'n bergrug op, dan daalde hij langs de dichtstbijzijnde kam af en probeerde zo snel mogelijk de kam te vinden die naar de volgende bergrug voerde. Dat was de methode. Hij deed dat omdat de rivieren in dit land onbegaanbaar zijn en eveneens de oevers der rivieren. Die liggen in de diepe, steile sleuven die door grotere en kleinere kammen gevormd zijn. Van al die kammen lopen dan weer kleinere kammetjes loodrecht op de rivier, om aan de oever te eindigen. Hij was de eerste man van het Westen die daar alleen zwierf. Hij was z'n eigen geoloog en zoöloog. Hij was botanicus en ethnoloog tegelijk, zoals hij zijn eigen ethnograaf, topograaf en meteoroloog was.

Toen kwam het gebied der stroomversnellingen. Hij zag het water in ijpende vaart aankomen en langs zwarte, glimmende rotsen naar beneden storten. Hij zag cataracten en kolken en zocht urenlang naar een overgang der kali's. Totdat hij een pad over de bergkammen vond en begreep dat hij nu een bewoond gedeelte van het bergland had bereikt.

Het land der kleine mensen. Overal omheinde tuinen en kampings; een land van nieuwe gemeenschappen, wéér dichter bij de

brokkelige skyline van de verboden rotsen. Hij keek in de dalen die bijna de gehele dag gevuld waren met mist en wolken, een borrelend en schuimend land, waarin de wind de nevels voor zich uitdreef als waren het vluchtende geesten. Hier rookte de mist alle uren van de dag langs de hellingen der bergen en stonden 's-avonds vlammeende vuurpotten op de hoogste rotsen bij het wegduiken van de zon.

Een enkele maal bandjirde een rivier. Hij zag hoe stammen werden losgewoeld door de kracht van het razende water en hoorde de knallende zweepslagen van kronkelende en sidderende lianen. En hij zag takken en lianen uitschieten en omhooggedreven worden, als trillende snaren van een door de duivel bespeeld instrument. Ergens in dit land begon de grote kali, de Lorentz-rivier. En ergens, onmetelijk ver daar vandaan, honderden mijlen jungle ver, mondde deze kali, samengesteld uit kleine stromen, bronnen en watervallen, uit in de Oostbaai, in de witte deinende zee.

Bijna een halve eeuw geleden zag de gezagvoerder van het Gouvernementsstoomschip „Valk”, Hondius van Herwerden, vanuit die baai een sneeuwtop, tweehonderd kilometer Oostelijk van de Carstensztoppen.

Deze top kreeg de naam van de Koningin van het moederland. Wilhelmina. En drie jaar later, in 1907, waren het twee Nederlanders, Lorentz en Van Nouhuys, die in de maand September van dat jaar als eersten de wereld konden mededelen dat ze de top beklommen hadden en een rijk van miniatuur-mensen waren gepasseerd.

— — — — —
In deze dagen liep hij alleen 's-morgens. Hij ging heel vroeg lopen, als de zon nog bezig was zich vrij te maken van de nevels en liep dan door tot de gebruikelijke middagregen ging vallen. Hij zorgde dan dat zijn bivak stond en hij iets te eten en te drinken had. Het werd steeds minder moeilijk voor hem de voedseltuinen te ontdekken en vaak werd hij door de bergbevolking geholpen.

Zijn voornaamste voedsel bestond uit zoete aardappelen, pisang en kladdi. Hij had geleerd zelf vuur te maken volgens het systeem van het bergvolk.

Hij passeerde de grote waterscheidingen, die soms zo steil waren dat hij op handen en voeten naar boven kroop. Vaak rustte hij een dag uit; als hij op een kampong was gestoten, soms meerdere dagen. Zo trok hij door dit land, dat vreemder, wonderlijker was dan alle andere gebieden die hij daarvoor had verkend. Een volk in het Neolithicum, het Stenen Tijdperk. Eeuwen en eeuwen ten achter bij het Westen. Maar één ontdekking was belangrijker dan alle andere voor hem: deze bergpapoea's waren niet barbaars. Ze waren

alleen anders. Want in dit land werden overspeligen doodgepijld en diefstal zwaar bestraft. Er werd niet gesneld en Reitsma zag geen vorm van kannibalisme.

Hij merkte dat de mannen zich insmeerden met roet, aangemaakt met varkensvet, en hij zag hoe ze zich, tijdens dagen van rouw, bedekten met grijswit opdrogende klei. Hij zag de stompe vogelpijlen en de geknopte en gevorkte voor de varkens. Hij zag dat de vrouwen hem nastarden, gebukt en naakt onder hun gevlochten draagnetten, of onder de van pandanusblad gemaakte regenkap. Hij was hier een paar dagen ziek en een hoofdman kwam hem helpen met zijn bikin obat, een bezweringsmiddel, dat volgens de kleine man prompt tegen koorts hielp. De ander lachte erom en weigerde. Tenslotte nam hij het bikin obat in en was de volgende dag genezen. Hij liet zich de kruiden wijzen en nam er een gedeelte van mee.

Eenmaal aarzelde hij verder te gaan. De witte sfinx was nabij maar hij zou toch ook onder *dit* volk in vrede kunnen leven en er het werk doen dat hij zich had voorgenomen? Dat dacht hij op een morgen, toen hij naast drie bergpapoea's over een vallei stond uit te kijken. Het had heel de nacht geregend, maar bij het dagworden was het drooggeworden. Boven het dal joeg de wind achter de wolken aan en dreef die voor zich uit. En toen de laatste velden nevel over de kammen en toppen waren verjaagd, door de bergwind meegenomen als fladderende spandoeken en guirlandes, toen dreef uit mist, nevel en wolken de grote berg aan, grauw, donker en ondoorgrondelijk. En hoog en grimmig. Daar moest hij zijn, maar zou hij ooit zo ver komen?

Ze wezen hem een oud pad. Als hij dat volgde kwam hij in het verboden land. Geen bergpapoea ging met hem mee.

De laatste dag voor zijn vertrek zag hij een man sterven en ontdekte dat die geen enkele angst voor de dood had. Hoe gemakkelijk liet deze kleine man het leven los, zijn aards bestaan glippen! Er was alleen maar rust om hem heen en geen enkele vorm van strijd. Er was alleen een blind vertrouwen in het rijk daarna en in de grote reis die hij nu ging maken.

Reitsma stond er bij en leerde in dat ogenblik dat de mensen in deze bergen het onherroepelijke aanvaardden, zoals ze de dag aanvaardden, de nacht en de bergwind.

Hij sprak er met de mannen over en die zeiden hem dat niets vreemds school in het rustig beginnen van de grote reis. Wat daarna kwam kon alleen maar beter, vrediger, veiliger zijn dan *dit* bestaan.

Hij zag een vrouw met pijn een kind baren, in gehurkte houding zittend, tussen twee in de grond gestoken stokken. Diezelfde dag

werkte ze in het vrouwenhuis. Hij leerde iets van de huwelijksgebruiken en de naamgeving, hij zag het geld van dit volk, bestaande uit schelpen, en hij leerde hun werkverdeling. Iedere dag was vol wonderlijke, nieuwe, nooit vermoede dingen. Een geheel onbekende wereld ontvouwde zich voor hem en het was moeilijk van die wereld te scheiden. Omdat dit een volk was met zeer merkwaardige en hoogstaande karaktereigenschappen. Ook al leefde het dan in het Stenen Tijdperk en ging het naakt door de wildernis. Op een dag ging hij verder.

— — — — —
Het gebergte was vijandig en probeerde hem te beletten zijn doel te bereiken. Het plaatste hem voor woest voortjakterende kali's, waarover geen hangbruggen waren gespannen. Maar ergens vond hij altijd wel een overgang, omdat hij het pad hield, waarover sinds eeuwen andere mensen hadden gelopen. Millioenen naakte voeten, die hem voorgedaan waren langs de steile, kronkelende weg door het hooggebergte.

Hier woei de bergwind en het was 's-nachts moeilijk om de kou te verdrijven en in slaap te komen. Hij luisterde naar de wind die om de rotsen klaagde, jankte en floot, en zijn bivak trachtte weg te blazen. Soms schudde dat bivak en verwachtte de man een catastrofe.

De wind nam de regen mee, een zee van water die langs de bergmuren spoelde en hem dreigde mee te slepen. Maar hij verborg zich in een stenen kluis en wachtte tot het noodweer voorbij was om verder te gaan. Hij was een vreemde, haast onaardse verschijning, zoals hij daar voortging in dat bergland. Met fladderende haren, verscheurde kleding en het draagnet van het bergvolk op z'n rug. Z'n lichaam was donkerbruin geworden van de zon en de wind, en zo taai als een liaan. Nooit had hij zich zo sterk gevoeld als nu. Nooit had hij geweten dat hij zo lang kon lopen over zulke rotsen. En nooit had hij geweten dat Centraal Nieuw Guinea zo wild en tegelijk zo veilig was.

En altijd was er de top, zijn baken. Iedere dag was hij dichterbij de kale, onbegroeide hellingen en muren van die gebalde stenen vuist, die uit het hart van het land oprees, onvoorstelbaar oud en dreigend. Maar hij vreesde die dreiging niet; hij was heel zeker van zijn zaak.

Meter voor meter overwon hij het gebergte. Iedere dag was vol strijd tegen de berg, maar de berg verloor meter na meter.

Nooit heeft misschien een mens zo lang gevochten met het water, de rotsen en de wind als deze man. Dat hij won kon alleen omdat zijn hart vol was van het doel. Niets ter wereld kon hem meer van dat doel afhouden. En er was geen enkele macht die hem terugtrok

naar het land vanwaar hij kwam. Daarom kon hij de berg overwinnen. Omdat hij geloof had in zijn doel en omdat zijn hart boordevol was van dat geloof. Omdat hij bezeten was.

En eenmaal kwam de dag dat hij afdaalde langs de muren en de hellingen van die stenen vuist. Met de wind en de regen achter zich en het witte gezicht van de sfinx zo dicht nabij, dat hij droomde dat hij het zou kunnen aanraken, als hij dat wilde. Maar die top was zijn doel niet. Het doel was de Vallei. Ze was hem gewezen door de mannen van de laatste stam die hij had bezocht.

Het grootste wonder was dat hij niet verdwaalde in dat rijk van bergcoulissen, rotsen en waterscheidingen. Waarschijnlijk heeft God hem de kerens dat hij aarzelde inderdaad bij de hand genomen en verder geleid. Zoals Hij hem ook verder leidde in de dagen toen de losgebroken machten op de verboden rotsen hem dreigden te overweldigen. Zo vocht die man zich naar het leven toe.

— — — — —
Er kwam een dag dat hij een grote rivier volgde. De stroom bracht hem naar de Vallei, waar zijn laatste huis in de wereld zou staan, zijn laatste bivak.

Het was een morgen vol geur van bloemen en ruisend water. Met een zachte bergwind om hem heen, die de laatste nevels voor zich uitdreef, ver over de toppen en canyons.

En daar lag die Vallei.

De man ging zitten en zag de aarde waarop zijn bivak zou staan. Daar voor hem lag ze, in de diepte, groen, welig en vruchtbaar. Met wat blauwige damp er boven trillend. Bebouwde akkers tegen berg-hellingen en mensen werkend op die akkers.

Daar lag zijn land. De beloofde Vallei achter alle modder, zweet, wildernis en bergen. Achter de rivieren en de verboden rotsen. Achter de wereld.

De rivier stroomde bedaard door de Vallei en voerde het water aan waardoor die tuinen, akkers en velden gedijsden. Achter hem stonden een paar groepen verspreide palmen en ineens merkte hij dat die vol vogels zaten. Ze hadden zich stilgehouden toen hij was gekomen, maar begonnen nu te zingen en te fluiten. En dat zingen en fluiten zwol aan, en werd overgenomen door weer andere vogels, verderop, dieper de Vallei in. Tot het was of heel het dal gevuld werd met vogelstemmen. En die stemmen waren luider, doordringender, helderder, puurder dan de fluiten, fagotten en klarinetten die hij eenmaal eerder had gehoord, op een dag toen hij aan de roep van zijn hart gehoor gaf.

Dit was anders. Dit waren fluiten als bazuinen. Bazuinen van welkom, omdat hij van zó ver gekomen was en niet verloren ging op die lange reis door de modder tot voorbij de verboden rotsen.

Hij zat daar lang en zijn gedachten waren nog eenmaal bij de anderen die hij had achtergelaten. Dat stemde hem weemoedig, maar er was toch geen spoor van heimwee in zijn hart. Hij sprak, met steeds de bazuinen om hem heen, zachtjes met het meisje dat ergens, aan de kust, in de aarde der papoea's was neergelegd en dat hij eenmaal wel terug zou zien. Zij kende zijn plan en hij wist dat ze het een goed plan vond. Het had zin voor een man die niets meer te zoeken had in die andere wereld.

Hij stond op en tuurde over de Vallei. Hij zag de mensen, heel klein vanaf het punt waar hij stond; zij waren het doel. Hij zou hen kunnen helpen met zijn kennis en ervaring en misschien iets wegnemen van hun angst, zorg en benauwenis voor de machten boven hen en rondom hen. En zij zouden hem helpen om zijn taak te volbrengen.

Hij daalde af en ging naar de mensen die op hun groene akkers aan het werk waren. De bazuinen gingen hem vooruit en kondigden hem aan. De wind woei om hem heen en z'n hart sloeg wonderlijk, wonderlijk luid. En daar zette hij z'n bivak op en dat was het laatste op die lange reis.

Hij ging aan het werk en leefde.

Hoe het einde zal zijn weten we niet. Maar eenmaal zal er misschien wel een oude vrouw zijn die hem helpt en z'n ogen sluit. Of een man die hem naar de grote rivier brengt en hem vaarwel roept bij het begin dier laatste reis; de laatste grote reis naar het allerlaatste bivak; in de laatste Vallei achter de laatste berg.

Er is geen reden hem te beklagen.

EPILOOG

SOMMIGE LEZERS ZULLEN ZICH AFVRAGEN WAT in dit boek waarheid is en wat verbeelding. Maar die vraag is niet belangrijk. Belangrijk is alleen dat men weet dat zulk een eiland bestaat, zulke kinderen en zo'n Vallei. Al het overige is slechts middel tot het doel van dit boek: Nieuw Guinea. En voor zo'n doel is ieder middel geoorloofd, mits het eerlijk is. Of de persoon die zich achter de figuur van controleur Reitsma verschuilt, bestaan heeft of niet is evenmin belangrijk. Tenslotte is dit boek een roman en geen verslag. Maar het werk dat hij deed bestaat. En zijn wanhoop en teleurstelling bestaan. En zijn geloof in een paar miljoen papoea's, die langs de kust leven, in het binnenland en in valleien bij verboden rotsen. En vóór alles: zijn bezetenheid bestaat. Deze dingen alleen zijn belangrijk. De rest komt er eigenlijk niet zo veel op aan.

Sedert de dagen dat Jan Carstensz voorbij die kusten voer, heeft Nederland zich weinig aan dat land gelegen laten liggen. Het had er geen tijd, geen geld en geen belangstelling voor. Zomin als het ooit belangstelling had voor de voorlopers die daar werkten: de ambtenaren van het Binnenlands Bestuur, de zendelingen met hun ongelooflijk dappere vrouwen, de missionarissen, de zusters van het Heilig Hart, de geneeskundigen, de houtvesters en de paar armzalige kolonisten, die het avontuur waagden en verloren. Nooit was een voorhoede meer verlaten dan zij, nooit werkten pioniers met een zo schamel thuisfront als dezen. Al die mensen zijn geen helden in de betekenis die men tegenwoordig aan dat woord hecht. Ze hebben niets van de recordjagers, niets van de kampioenen, niets van de spectaculaire grootheden, wier namen ons door de kranten in het brein gebeiteld en gemetseld worden. In wezen zijn het alleen maar herders, vechtend met hun rug tegen de muur. Dit beeld van een herder en zijn schapen is misschien een sentimenteel en een versleten beeld. Maar eenmaal schreef Antoine de Saint Exupéry die supérieure Fransman: „Want de eenvoudige herder, die bescheiden waakt over enige schapen onder de sterrenhemel, beseft dat hij meer is dan een dienaar wanneer hij zich bewust is

van zijn taak. Hij is schildwacht. En iedere schildwacht is verantwoordelijk voor het gehele rijk”.

Zoals hij ook schreef: „Mens zijn, dat wil zeggen verantwoordelijk zijn. Dat wil zeggen zich beschaamd gevoelen over een ramp, waarvoor men toch eigenlijk niet aansprakelijk is. Mens zijn dat is trots zijn op een overwinning die kameraden hebben behaald. Mens zijn dat is het gevoel te helpen bij het bouwen van de wereld als men zijn eigen steentje bijdraagt”.

Zie, zijn dat versleten beelden?

Controleur Reitsma verloor, maar in zijn verlies was hij heroisch. Zoals een ganse rij ambtenaren daar heroisch verloren heeft en verloren ging. Zoals Resident Lulofs heroisch verloor. Zoals die zendeling, die na zijn vrouw, zijn kinderen en zichzelf ten offer aan dat land gebracht te hebben, heroisch verloor. Het waren geen helden, maar men kan niet zonder ontroering van hun ondergang kennis nemen.

Op dit ogenblik gaan mijn gedachten uit naar een eenzaam man op dat eiland in de Pacific: Resident Jan van Eeoud. Ook een herder. Ook een die door dat land gegrepen werd. Een bezetene. Er was een tijd dat men ook zijn rapporten op de departementen niet eens las: omdat men geen tijd en geen belangstelling had. Ik heb deze man zien werken, in dat grote, stille witte huis aan de Noordkust. En als ik dit schrijf zie ik hem weer over z'n kaarten gebogen zitten, met één hand het zweet van de grote glimmende schedel wegvegend. Een bron van schier onuitputtelijke energie, een vechter voor dat land en een herder voor dat volk. Een man, die een gevangene van dat land is, omdat het hem nooit meer zal loslaten.

Men zegt van hem dat hij moeilijk is en hard en weinig plooibaar in de dienst. Maar wie kan vriendelijk, mild en toegeeflijk zijn tijdens zulk werk, met zo weinig mede-herders en met zo slecht materiaal? Men heeft gezegd dat hij te veel van zijn mensen eist en misschien is dat waar. Maar hij eiste altijd meer van zichzelf. Dit land richt standbeelden voor zijn grote mannen op als ze lang tot hun voorvaderen verzameld zijn. Nieuw Guinea is geen land voor standbeelden, maar mocht daar ooit, hetzij aan de kust, hetzij op de transen van de verboden rotsen, een beeld in steen of brons verrijzen, laat dat dan voor Jan van Eeoud zijn. Nooit kende een Nederlander dat land beter dan hij. Nooit vocht een bestuurder van de Kroon langer, grimmiger en zo heroisch dan deze Resident. Een Australisch blad schreef jaren geleden eens over het vinden van geschikte pionier-bestuursambtenaren: „*Find a Raja Brooke. Send him out with no more instructions than the knight of la Mancha gave Sancho to fear God and do his duty. The leading of*

the wise few, the willing obedience of the many, are the beginning and the end of all right action. Secure this and you secure everything."

Deze woorden hadden geschreven kunnen zijn voor Jan van Eechoud en voor haast elk van dat miniatuur-legioen ambtenaren. Wie in deze dagen langs de kust van dat land vaart ziet huizen, scholen en kerkjes. Hij ziet hospitaaltjes voor de zieken en poliklinieken. Hij ziet al die dingen die Resident Janssen bedoelde toen hij zijn grote woord sprak: „Ik wil dit volk het beste geven wat onze beschaving te bieden heeft”.

Dat is het werk der herders daar, die zich schildwachten van het hele Rijk weten.

Wat door een handvol Nederlanders aan die wilde kusten is tot stand gebracht is bewonderenswaardig omdat het door zo weinigen gebeurde en met zulke onvoldoende middelen. Maar achter de kust ligt ander land. Van Eechoud vertelt dat de stammen rondom het Nisameer nauwelijks onder bestuur zijn gebracht. De Saoedji's, en de groepen in de richting van de Mamberamo, zijn zo goed als niet bekend en bezorgen het bestuur veel last door hun moordpartijen onder andere stammen. Achter de Waroppen wonen in de moeilijk doordringbare moerassen spaarzame nomadenstammen, waarmee slechts zeer sporadisch enig contact is verkregen. Daarachter, in het kustgebergte, leven kleine groepen halfnomaden, die slechts door expedities gezien werden. Verder naar het Zuiden behoort de streek, ongeveer 25.000 vierkante kilometer, slechts theoretisch tot de onderafdeling en geen enkele Onderafdelingschef heeft deze indeling dan ook au serieux genomen.

In het huis van Jan van Eechoud hangt een reusachtige kaart van Nieuw Guinea. Slechts een fractie van dat territoire is bekend. Daar zijn meer dan vijftig duizend vierkante kilometer wit gebied: nog nooit zette een Orang Merah daar een voet. In de Baliemvallei wonen naar schatting honderd vijftig duizend mensen. Maar Nederland heeft daar geen bestuurspost.

Men moet een reus zijn om iedere dag opnieuw de moed op te brengen herder van zo'n land en zulk een vreemde kudde te willen zijn. Maar die kerken, scholen en poliklinieken staan daar en iedere kerk, iedere school en iedere polikliniek is een klein monument van geloof, moed en bezetenheid.

Noord Nieuw Guinea levert z'n eigen onderwijzers, z'n eigen bestuursassistenten, z'n eigen verplegers. En het leverde mannen als Jouwe, Ariks en Kasiippo, de eerste ambassadeurs van hun land in het onze.

Wie eenmaal langs de kusten van Nieuw Guinea heeft gezworven en het binnenland inging, die weet waarom men dat land tegelijk

zo bitter haten kan en fanatiek liefhebben. Die weet dat daar kinderen en duivels zijn. Die kent de giftig walmende moerassen en de geur der orchideeënvelden. Die kent de sinistere oproep van de tritonschelp en het zingen van de wind over de speelbomen der paradijsvogels.

En die weet iets van het geheim dat naar zo'n land voorlopers lokt. Het geheim, waarvan ons iets wordt onthuld in de eerste regels van het eerste Bijbelboek: dat van Genesis. Het geheim, dat te vinden is in een onbetreden oerbos, boven verboden rotsen en in verloren valleien. Het geheim, dat klopt aan zo menig hart dat doolt in de betonnen en bakstenen cellenbarakken onzer steden. De geschiedenis van Nieuw Guinea is een geschiedenis van zweet, wanhoop en teleurstelling. Ze werd geschreven door geestelijke en wereldlijke herders, maar niet uitsluitend door hen. Ook door Ambonnezen, want een figuur als Sahalatu was geen uitzondering maar regel, ook al was hún loon óns verraad. Ook door Menadonezen, door Dajaks en door Timorezen. En door de Gouvernementsmarine, die alweer haast vergeten Setenga Kompenie; door de veldpolitie en al die andere onbekende lopers die bij het pacificatiewerk hielpen en nooit opgaven. Die wel vielen, maar altijd weer opstonden. En dóórliepen.

Controleur Reitsma mislukte en hij is niet de enige die mislukte in een land dat zich sinds eeuwen verzet tegen hen die van buiten kwamen en waarvan de messcherpe, tandige bergketens het symbool van vijandschap vormen. Maar is het niet zó dat het verschil tussen een eerste klas mens en een derde klas mens bestaat uit de taaigheid waarmee hij mislukkingen en teleurstellingen overwint? En uit de moed om steeds opniéuw te beginnen?

Waar vindt een mens de woorden om over zó'n land te schrijven! Over zúlke rotsen, valleien en wildernis? Woorden zijn verwelkt en ontluisterd eer ze het papier bereiken. Er werd een poging gedaan dat land met het woord te benaderen maar het blééf een poging; er zit te weinig betovering en beheksing in dit boek, en te weinig zweet, modder en wanhoop. Te weinig hoop en bezetenheid. Te weinig van alles om dat wilde, glorieuze beeld ook maar voor een deel op te roepen.

Het wilde een getuigenis zijn van het werk van onbekende lopers en vergeten pioniers. Van een van hen die verloor en overwon. Die geen held was en tóch heroisch. Kortom: van de Nederlander op Nieuw Guinea. Van een herder die ook een zaaier was. En van een goed mens, die niet het avontuur maar het leven zocht. En dat tenslotte vond.

Zijn werk had en hun werk heeft niets te maken met landhonger, positie, eer of enig andere vorm van datgene wat genoemd wordt:

kolonialisme. Daarvoor gaat men niet naar zó'n land. Het heeft alles te maken met het werk van de herder die geen huurling is maar schildwacht van het hele rijk. Omdat eenmaal de Kroon van dit land dat eiland in de Pacific aanvaardde. En omdat mens zijn betekent: verantwoordelijk zijn.

Laat ons hopen dat de besten van dit volk naar dat land, dat laatste bivak in de Pacific, mogen blijven gaan, zolang daar witte wolken voortjagen over verboden rotsen en zolang het schuim der zee vlaagt tegen de donkere klippen van die kust. Zolang de roep der jungle doorklinkt tot in de cellenbarakken onzer steden in het Westen en onder de gevangenen daar herders en zaaiers worden gevonden.

Ja, zo lang.

Dan zal de dag komen, misschien dit jaar, misschien het volgende, dat Nederlanders naar die vreemde, verloren Baliemvallei gaan om daar hun bivak op te zetten. Hun eerste bivak. Misschien zullen ze komen met helicopters, met glijvliegtuigen en met al die andere wonderen dezer eeuw, die grote mogelijkheden tot hun beschikking hebben bij grote ondernemingen. En het kleuren van een witte vlek op deze Planeet was altijd een grote onderneming.

Misschien ontbreken ons die middelen, zoals die altijd voor dit land ontbroken hebben. Maar hetzij met lopers, hetzij met glijvliegtuigen en helicopters . . . laten het *Nederlanders* zijn. Omdat zij het kunnen; beter dan Australiërs, beter dan Engelsen, beter dan Amerikanen.

Eenmaal zullen ze dan tegenover elkaar staan, de Orang Merah van het Westen en de donkere bewoner van die mysterieuze Vallei achter de rotsen. Ze zullen elkaar aanzien en beiden in elkaars onbekende wereld staren. Dát moment, dat ene adembenemende ogenblik, bepaalt alles. En waarom zou in dat ogenblik Kiplings profetisch woord niet in vervulling kunnen gaan, dat getuigt:

*Ja, Oost is Oost en West is West,
en banden zijn er geen
Tot God hen, op Zijn oordeelsdag
tezamentrekt tot één.
Maar Ras of Rijkdom, Oost of West,
zij blijven niet bestaan
Wanneer twee mannen, op hun best,
als Vrienden samengaan.*

Hebriden-Bergen, zomer 1950.

VERANTWOORDING

Bij het schrijven van dit boek werd gebruik gemaakt van het rapport van Dr. J. V. de Bruyn, dat deze samenstelde over zijn tocht naar Beura enz.; van een deel van het verslag der Baliem-expeditie onder leiding van Mr. Richard Archbold; van de Nota Bestuursbeleid 1947 en het Verslag der Residentie Nieuw Guinea over 1947, beiden van J. van Eechoud; van het artikel „New Guinea's Mountain and Swampland Dwellers” door Col. Ray T. Elsmore in Vo. LXXXVIII No. 6 van de National Geographic Magazine; en tenslotte van een aantal brieven en rapporten van personen die op Nieuw Guinea werken of daar gewerkt hebben.

